

Robert M. Pirsig
*A zen meg a
motorkerékpár-ápolás
művészete*

Regény

Európa Könyvkiadó Budapest
1989

Fordította
Bartos Tibor

Az utószót
Bán Zsófia írta

Robert M. Pirsig
Zen and the Art of Motorcycle Maintenance
Bantam Books, New York, 1975
Copyright © 1974 by Robert M. Pirsig

Hungarian translation
© Bartos Tibor, 1989

TARTALOM

ELSŐ RÉSZ

MÁSODIK RÉSZ

HARMADIK RÉSZ

NEGYEDIK RÉSZ

UTÓSZÓ (Bán Zsófia)

A dekonstrukció szelíd motorosa

Európa Könyvkiadó, Budapest
Felelős kiadó Osztovics Levente igazgató
Szedte és nyomta a Zrínyi Nyomda
Felelős vezető Graselly István vezérigazgató
Készült Budapesten, 1989-ben
A nyomdai rendelés törzsszáma: 89.1020/66-10
Felelős szerkesztő Gy. Horváth László

A védőborító és a kötésterv Pintér László munkája
Műszaki vezető Sz. Bodnár Éva
Műszaki vezető Miklósi Imre
Készült 23,49 (A/5) ív terjedelemben
ISBN 963 07 4911 4

ELSŐ RÉSZ

1

Látom a karórámon, el se kell eresztenem a kormány bal szarvát, hogy fél nyolc az idő. A reggeli szél hiába hatvanmérőföldes, nyirkos meleget hoz. Nem tudom, milyen lesz délutánra, ha fél nyolckor már fülledt a levegő.

Úszik benne mindenféle réti rothadás büze is. A Középső Síkságon visz az utunk, vadrécéző turzások ezrei közt, amint Minneapolisból tartunk a két Dakota felé északnyugatnak, régi kétsávos öntött úton. Nagy forgalma nincsen, amióta mellette vezetnek egy négysávosat. Amikor pangó vízhez érünk, hűvösebb a levegő, aztán elhagyjuk, és melegebb lesz megint.

A kedvem lelem ebben a vidékben. Semmiféle nevezetesség felé nem igyekszünk, de talán éppen ezért. Régi utak nem gyűjtőcsatornái a feszültségeknek. Nádasok-rétek, nádasok-zanót közt zötykölődünk a meghasadozott úton. Rónák szélén, nádasok alján látni is rucát itt-ott. Meg teknőst. Nini, ott egy vörös szárnyú gulyamadár!

Rácsapok Chris térdére, és mutatom neki.

– Mi az! – kiáltja.

– Gulyamadár!

Valamit mond rá, nem hallom, mit. – Mi? – kiáltom vissza.

Föltolja a bukósisakot a tarkómon, úgy üvölti a fülembe: – Sokat láttam már, apu!

– Ja – kiáltom vissza, és bólintok. Tizenegy évest nem veszel le a lábáról egy vörös szárnyú gulyamadárral.

Érni kell ahhoz. Nekem ez az út csupa olyan emlék, amelyben neki része nem lehetett. Hajdani hideg reggelekről, amikor barnul a sás, és a nád buzogányai bólogatnak az északkeleti szélben. A bűz olyankor az iszapban dagonyázó gázlócsizma felől száll, mikor állunk be napkeltének, és várjuk, hogy megkezdődjék a recézés. Vagy télen, amikor befagytak a rónák, és járhattunk a vastag jégen bízvást, gázolnunk csak az avas nádat kellett a dermedt hóvilágban. Gulyamadarat nem látni olyankor. Persze júliusra már visszatérnek, és eleven a határ. A turzások minden talpatján zümmögés, cirpelés, dongás. Milliós közösségek élnek zavartalan öröklétüket.

Másképp lát, aki motorkerékpáron vakációzik. Az autó kirekeszt a világból, nem is eszmélhetsz, hogy képernyő előtt ülsz megint. Tehetetlen szemlélője vagy a jelenségek vonulásának.

A motorkerékpárnak nincs képernyője. Kapcsolatba kerülsz mindennel. Nem is nézed már, annyira részese vagy, és a jelenlét érzése lenyűgöz. A talpad alatt arasznyira surranó út valóságos, járni is azon jársz, csak most

belemosódik a surranásba, de ha akarod, leteheted a lábad bármikor, és talpaddal tapasztalod a tudatfolyamot.

Montanának tartunk Chrisszel meg a barátainkkal, akik valamennyivel előttünk járnak. A valamennyinél talán többel is. Lazára hagytuk az útitervet. Inkább utazni akarunk, mint célba érni. Vakációzunk. Keressük a másodrendű utakat. Legjobban a kövezett megyeieket szeretjük, az állami postautakat már kevésbé. Legkevésbé az autópályákat. Múlatni akarunk – hosszú ú-val, ahogy régen mondták: nem vigadni, hanem feledkezni. A kanyargós, hegyes-völgyes utak talán hosszabbak, ha másodpercre méred, de motorkerékpáron mulattatóbbak, ha a kanyarulatnak bedólsz, és nem kocsi ülésén csúszkálsz ide-oda. Biztonságosabbak is, mert a forgalmuk gyér. Nem kísérik autósésárdák, hirdetőtáblák. Ligetek, gyümölcsösök az arcodat legyezik szinte, gyerekek integetnek, a népek kinéznek a tornácról, ki lehet az, és ha megállsz kérdezősködni, hosszabb válaszokat kapsz a vártnál. Megkérdik azt is, honnan jössz és mióta.

Néhány éve már, hogy feleségemmel meg a barátainkkal rákaptunk az ilyen másodrendű utakra. Először vargabetűt metszettünk át velük, vagy a változatosság kedvéért tértünk rájuk, majd mind több multságunkat leltük bennük. Jártunk rajtuk sokszor, mire ráébredtünk arra, ami lehetett volna elsőre nyilvánvaló: hogy ezek a félre való utak merőben különböznek az elsőrendűektől. A környékükön más az élet menete is, az emberek személyisége is. Nem rontanak sehova, ráérnek barátkozni. Helybeliségüknek, jelen valóságuknak élnek, amit városba szakadt magzataik és ismerőseik szinte el is felejtettek. Ez volt a félreeső utak nagy leckéje.

Csak azt nem értettük, miért nem eszméltünk oly sokáig. A szemünket verte ki, mégse láttuk. Talán az vakított el bennünket, hogy a nagy dolgok mind a nagyvárosban szoktak történni, itt meg az isten háta mögött jártunk. Furcsa, hogy az igazság ott kopog az ajtódon, te meg kiszólsz: "Most kell jönnöd neked is, amikor az igazságot keresem?" S mit tehet az igazság, áll odébb. Furcsa.

Persze mikor már egyszer rákaptunk, semmi ezekről a suttyóm utakról le nem téríthetett. Az utak buzijai lettünk, a tapasztalás turistái.

Megtanultuk például, hogy kell a derék utakat a térképen kiszúrni. Ha tekereg, az már derék. Mert az hegyek közt visz. Ha két város közt a legkisebb távolságot keresi, az baj. A legderékabbak a semmicsodával kötik össze a semmicsodát, kivált, ha látni, hogy húzódik a közelben egy célirányosabb útvonal is. Ha például északkeletnek indulsz kifelé egy nagyvárosból, a legjobb, ha elkezdesz oldalozni, hol északnak, hol keletnek, és hamarosan rátalálsz arra a derék útra, amelyiken a helybeliek járnak.

Csak úgy kell ügyeskedni, hogy az ember el ne keveredjen végképp. Mivel az ilyen utakat környékbeliek tapossák csakis, nem panaszolja senki, hogy az elágazások gatyaszárát nem jelöli tábla jó előre. Meglehet, csak cöveket vertek le, arra tettek egy kicsiny táblát, hanem azt a dudva rég benötte. Az ilyen vidéki táblafestők nem rágják a szádba, hova tovább. Ha nem válogatod ki táblájukat a dudva közül, az a te bajod, nem az övék. Az is kiderül akárhányszor, hogy az autótérképek nem valami gondosan rajzolják be ezeket a félre való utakat, és megeshet, hogy egyszer csak kerékvágásban döcögsz, majd ösvényen, majd kifogy alólad az is, és kinn vagy a marhalegelőn, vagy gazdaság udvarába keveredtél. Így aztán mi már az eszünkre hagyatkozunk, s tájékozódunk mindenféle jelekből. Iránytű is van a zsebemben mindig, hátha borult az ég, és a nap járása sem igazít el, a benzintartályomon pedig kottaállványféltre tűzöm a térképet, hogy mindig tudjam, hány mérföldre jutottunk a legutóbbi elágazástól, s hogy a térképészek nyelvén szólva miféle műtárgyakat figyelhetek meg jobbra-balra. Efféle segédeszközökkel, s hogy nem hajt a tatár, a miénk Amerika.

Szeptember elején, a Munkásság Ünnepeén vagy a Hősök Emléknepjének hétvégén mérföldeken át nem találkozunk ezeken az utakon járművel, aztán egy szövetségi országutat keresztezve látjuk ám, hogy egymás farát érik a kocsik, úgy állnak a dugóban, ameddig a szem ellát, benn vicsorgó pofák, síró gyerekek. Úgy mondanék nekik valamit ilyenkor – de látom a vicsorgást meg a sietséget, hát mondhatnék?

Hiába utaztam ezen a rétségen már ezerszer, mindig van mit nézнем rajta. Olyasmit gondoltam, hogy zavartalan? Akár rámondhatnám, hogy zavaros és értelmetlen, miért ne – csakhogy a látvány valósága térdre kényszeríti a félsütetű fogalmakat. Tessék! A vörös szárnyú gulyamadarak raja kap fel a nádasból, felzavarta őket a motorzaj. Megint rászórok Chris térdére – akkor jut eszembe, hogy látott ő már gulyamadarat ezret is.

– Mi az? – ordít a fülembé.

– Semmi.

– Akkor meg?

– Csak nézem, megvagy-e még – ordítom vissza, s ezzel vége szakad a beszélgetésnek.

Akinek az ordítózás nem kenyere, annak motorkerékpáron nemigen nyílik alkalma csevegésre. Érdemesebb a látványt venni észbe és elmélkedni rajta. Amit látsz meg amit még hallasz, azon s az időjárás szeszélyein, emlékeken, a motor járásán, a vidék képén, ilyesmiken gondolkodhatsz nyugalmasan, hosszasan, mivel nem vagy hajszolt, és nem szorít az idő. A legszívesebben beszélgetnék most mindezekről, amik csak az úton rám következnek. Akkora a hajtás mostanában, hogy beszélgetni nemigen kerül idő. Napról napra

terjengő langyos víz az élet aztán, akkora egyformaság, hogy évekkel később töprengesz el, ennyi időd hová lett, és milyen kár, hogy jeltelenül telt el. Azért most, hogy idő kínálkozik, szívesebben bolygatnék fontos dolgokat a beszélgetéssel is.

Úgy tennék, mint valami képmutogató – jobb példa nem jut eszembe –, és járnám Amerikát, ezt az Amerikát keresztbe-kasul, épületes beszédekkel, megvilágosodást és kultúrát hordván szét a hallgatóknak. Az ilyen históriás képmutogatókat, akik voltak, a pergő mozi meg a tévé meg a rádió szorította ki, és az a gyanúm, hogy a változás nem szolgálta mindenki hasznát. Talán gyorsította is, szélesítette is az országos tudatfolyamot, de a medre egyre töltődik. Nem is marad meg benne, a partjait egyre rágja, tarolja. Képmutogatónak ha volnék, nem is vájnék új medreket én, inkább a régieket kotornám, tisztítanám belőlük az agyonhangoztatott gondolatok hordalékát. Hogy “mi újság?”, az ugyan örök agytágító kérdés, ha azonban a kérdés örökké ez, divat és semmitmondás a válasz rá, a holnap iszapja. Én azzal állnék elő: “Mi a legjobb?” Mert inkább a meder mélyének tart, mint a széltének, és gátolja a homokzátonyok lerakódását. Vannak, igen, az emberi történelem folyásában olyan szakaszok, ahol a gondolat mély gübbenőket rágott, és egy helyben örvénylett. Semmi újság nem történt, a “legjobb” felől hittételek döntöttek. De mi azokon túl vagyunk. Tudatunk közös sodra ma kilép elsekélyesedett medréből, és ezerfelé árad a lapályok iránt. Nem akarja már sem meghódítani, sem körülölelni a magaslatokat, csupán rohan szanaszét, mert rohannak előtte, nyomulnak utána. Hiányzik a kotrás.

Messzi, messzi előttünk a másik motor, John Sutherlanddel meg a feleségével, Sylviával letért az útról egy uzsonnázótisztásra. Ideje nyújtózni egyet. Amint a motorommal beállók mögéjük, Sylvia éppen kanyarítja le a bukósisakját, és rázza ki a haját, John meg a BMW-jét állítja lábra. Egyikünk sem szól. Annyit jártunk már együtt, hogy egy pillantással olvasunk a másiktól. Most elég a csend meg a szemlélődés.

Az uzsonnapadok elhagyottak ilyenkor reggel, miénk a teljes tisztás. John átgázol a fűvön az öntöttvas szívókúthoz, és ivóvizet szívát magának. Chris elkószál a facsoporton túl, és egy füves halom aljában csermelyt talál. Én csak nézelődök.

Egy idő múltán Sylvia letelepszik az egyik padra, kinyújtja lábát, és emelgeti egyiket a másik után, lassan, fel sem néz. Ő, ha nagyokat hallgat, rossz a kedve. Szóvá is teszem. Felpillant, majd lesüti a szemét megint.

– Azoktól, akik kocsikon jöttek szemközt – feleli. – Mindjárt az első olyan szomorúnak látszott. A második éppolyannak, majd az utána következő meg a rákövetkező, az is.

– Mentek munkába.

Sylvia jól látta, csak éppen semmi különöset nem látott. – Munka, érted – magyarázom. – Hétfőn reggel. Bódultan. Ki ragyog hétfőn reggel?

– De ilyen gyászosan! – panaszolja Sylvia. – Mintha a tulajdon temetésükre mentek volna! – Azzal leteszi a két lábát egymás mellé, és nem mozdul.

Értem, mit mondana, de kilyukadni nem tud vele sehova. Munkába kell menniük, ha élni akarnak, hát lódulnak. – Én a rétet figyeltem – mondom.

Sylvia kisvártatva felnéz, és megkérdi: – Aztán mit láttál?

– Vörös szárnyú gulyamadarat csapatostul. A motor zajára rebbentek föl.

– Nocsak.

– Jó volt újra látni őket. Összefogják az ember gondolatait.

Sylvia töpreng a mögötte álló fák mélyárnyékában, aztán elmosolyodik. Érti azt a fajta nyelvet, amelyik mást mond, mint amit szól. Éva lánya.

– Hát igen. Szépek – állapítja meg.

– Figyeljed te is – ajánlom.

– Meglesz.

John visszatér, és az oldaltáskák hevedereit vizsgálja, majd megnyitja az egyik oldaltáskát, és kotorászni kezd benne. Egyet s mást kirak belőle a földre. – Ha véletlen zsinég kell, szóljál – mondja. – Örület. Van itt ötször annyi, mint ami kellhet.

– Majd szólok – mondom.

– Hát gyufa? – kérdi kotorászás közben. – Napolaj? Fésű? Cipőfűző? Mit szólsz? Cipőfűző például minek?

– Ne kezdjed – inti le Sylvia. Örömtelenül merednek egymásra, aztán énrám néznek.

– A cipőmadzag szakadás holmi – oktatom ki őket tanárosan. Mosolyognak is, de nem egymásra.

Chris is megjelenik. Ideje felkerekedni. John meg Sylvia már ki is kanyarodott az útra, amíg Chris fölkapaszkodik mögém. Sylvia integet. Figyelem, hogy nő köztünk a távolság a nyílt úton.

Ami képmutogatáshoz erre az útra készülök, arra ezek ketten ihletnek már hónapok óta, és meglehet – bizonyosan nem tudom –, hogy a forrása a kettejük vizzályának búvópatakja. Más házasságokban is eléggé közönséges lehet a vizzály, de náluk valahogy lesújtóbb. Legalábbis engem lesújt. Nem személyiségek ütköznek itt, hanem valami más, amiről egyikük sem tehet, és segíteni sem segíthetnek rajta. Nekem sincs mit ajánlani, legfeljebb a sejtéseimet.

Akkor kezdődtek, amikor Johnnal támadt valami jelentéktelen ügyben egy csekélynek tetsző nézeteltérésem: hogyan ápoljuk motorkerékpárunkat. Ennekem mi sem természetesebb, mint hogy a motoromhoz járó kis szerszámtáskát és kezelési utasítást hasznosítom, vagyis rendben tartom a járgányomat. John viszont tiltakozik. Ő szakemberre bízta a mégoly apró igazításokat is. Nem szokatlan ez sem, és egyszeri apró nézeteltérésünknek sem lett volna messzi hangzó következménye, ha kiruccanásainkon nem töltünk annyi időt együtt, és nem sörözgetünk el oly gyakran vidéki betérőkben, ahol az emberek megbeszélgetik, ami csak eszükbe jut. Mert ilyenkor mi jusson eszünkbe egyéb, mint ami az előző fél órában-órában foglalkoztatott, amióta nem beszélgettünk egymással? Ha utakról, időjárásról, emberekről, régi emlékekről vagy éppenséggel friss újsághírekről folyik a szó köztünk, kellemes a beszélgetés. Ha azonban a motor teljesítményére fordul, elakad. Megreked, nem mozdul egy tapodtat onnét. Aztán csönd támad, és már kiemelni sem lehet a kátyúból. Mintha két jó barát, az egyik katolikus, a másik protestáns, együtt sörözne, minden szép és jó, mikor egyszer csak odapöttyenik az asztalra középük a születésszabályozás kérdése. S a mulatságnak lóttek.

S mikor ilyen szerencsétlen kérdésre fordult a szó, az már olyan, mintha az egyik fölfedezné, hogy egy fogából kiesett a tömés. Attól kezdve nincs békeség, a nyelvével kutaszolja, próbálgatja, de az esze is egyre ott, nem azért, mert olyan óriási a fölfedezés, csak mert ki nem verheti a fejéből. Én is minél többet lovagolok ezen a motorápoláson, John annál ingerültebb lesz, akkor pedig mégügyse szállok le róla. Nem azért, hogy szántsándékkal bosszantanám, hanem mert az ingerültsége valamit fed, s én a fedőt emelném le.

Ha a születésszabályozás kerül terítékre, akkor sem az akasztja meg a beszélgetést, hogy az egyik több gyereket akarna, a másik kevesebbet. Ez csak a föld. Alatta pedig hitek fortyognak. Az egyik a tudományos társadalomszervezésben hisz, a másik isten akaratában, ahogy a katolikus egyház tanítja. És hiába bizonygatod a gyermektervezés hasznát, amíg a gyomrod kihül, semmire nem jutsz, mert ellenfeled nem abból indul ki, hogy ami társadalmilag kívánatos, az jó egyébként is. A jóság öszerinte más forrásokból táplálkozik, ő pedig ezekre a forrásokra esküszik, nem a társadalmi kívánatosságra.

Épp ilyen a nézeteltérésem Johnnal. Kitehetem a lelkemet, hogy a motorkerékpár-ápolás értelmét és hasznát megvilágosítsam, nem enged egy tapodtat. Két mondat után megmered a tekintete, aztán vagy eltér a tárgytól, vagy kibámul az ablakon. Hallani nem akar a motor ápolásáról.

E kérdésben egy húron pendülnek Sylviával. Sőt, Sylvia még határozottabb. "Ez más káposzta" – szokta mondani, ha jókedvében találok. "Ne fűzzük egymás agyát" – ha rosszkedvében. Nemhogy megérteni nem akarják, kirekesztenek a gondolkodásukból. S a fedő alatt fortyogó kérdés – hogy énnekem a bütykölés miért szerez akkora örömet, ők meg miért utálják annyira – egyre megfejthetlenebb. Apró nézeteltérésünk végső okát ilyenformán sóba a napvilágra nem hozhatom.

Hülyeségről szó sem lehet. Van elég esze mind a kettőnek. Egyikük megtanulhatná a motor megbütykölését, másfél óra nem telne bele, ha az esze ott lenne, és ami pénzt, bosszúságot, késedelmet takarítanának, az sokszorosan kártalanítaná őket a fáradságért. Szerintem elgondolták már – vagy lehet, hogy nem? Ki tudja? Ezt a kérdést nem szegezhetem nekik. Minek közőködni?

Bár emlékszem, egyszer a minnesotai Savage-ben egy kocsmá előtt a perzselő napon kis hija volt, hogy be nem olvastam nekik szívem szerint. Vagy egy órát töltöttünk a kocsmában, és amire kijöttünk, a motorjaink annyira átforrósodtak, hogy rájuk ülni alig bírtunk. Én már indítottam, mikor látom, John egyre rugdossa az indítót. Már akkora volt a benzinbűz, mintha olajfinomító mellett tanyáztunk volna le, azért mondom, álljon meg, eláztatja a motort.

– Hát – feleli – nekem is facsarja az orromat. – De csak rugdossa meg rugdossa, s nem tudom, mit szóljak. Utoljára látom, már szusz nincs benne, és veríték patakzik az arcán, akkor ajánlom neki, hogy vegye ki a gyertyákat, hadd szellőzzenek a hengerek, addig még vissza is ugorhatunk egy sörre.

Hohó, azt már nem! Ő műszaki dolgokba nem ártakozik!

– Miféle műszaki dolgokba?

– Hogy most szedjem elő a szerszámot, és álljak neki! Nincs semmi oka, hogy ne induljon! Elvégre vadonatúj motor, és én megfogadom szó szerint az utasítást. Látod, a hidegindítót is behúztam, ahogyan mondja.

– Behúztad?

– Az utasításhoz híven.

– Igen ám, ha a motor kihűlt, akkor!

– Hát nem benn ültünk fél óránál tovább?

Az ilyesmitől kiakadok. – Hőség van, John – mondom. – De még fagyos időben is beletelik jó fél órába, amíg kihűl!

John megvakarja a fejét. – Hát arra miért nincs eszük, hogy az utasításban megmondják? – Azzal visszanyomja a hidegindítót, és tessék, a második rúgásra be is robban neki. – Igazad lehet – hagyja meg nagy bölcsen.

Másnap ugyanezen a vidéken megismétlődik a jelenet. Hanem addigra megfogadtam, hogy egy szót nem szólok, és amikor a feleségem unszolt, hogy menjek és segítsek, csak a fejem ráztam. Meg is magyaráztam neki, hogy

amíg John nem kéri a segítséget, addig sérti az ajánlkozásom. Azért fogtuk s telepedtünk az árnyékba, hogy kivárjuk a végét.

Mindjárt láttam, hogy John halál udvarias Sylviával, vagyis a méreg majd szétveti, és minket az-isten-szerelmére-pillantással mér végig. Ha persze csak kérdez valamit, nyomban talpon vagyok, és segítek a bajt megállapítani – de kérdés, az tőle nem tellett. Beletelt legalább negyed órába, amíg sikerült indítania.

Később a Minnetonka-tónál álltunk meg sörözni. Az asztal körül zajlott a beszélgetés, csak John hallgatott nagyokat, és láttam rajta, hogy ketyeg idegességében. Ennyi idő múltán! Végül megszólalt, lehet, azért, mert már megszokta maga is: – Tudod... amikor nekem nem akar elindulni... énbelőlem, úgy érzem, kitör a hat elemi. Én gyilkolni tudnék. – Ez a vallomás valamit könnyített a lelkén, mert így folytatta: – Ez az egy motoruk volt, értesz? Ez a tragacs. Nem tudták, mit kezdjenek vele, kivágják-e az ócskavas közé vagy visszaküldjék a gyárba, és ahogy ott tanakodnak, látják ám, hogy megjelenek a szemhatáron az ezernyolcszáz dollárommal! És a kérdésük meg is oldódott!

Tanító bácsisan elmagyaráztam neki a gyújtásállítás hasznait, és figyelmesen végig is hallgatta. Olykor úgy tesz, mintha csupa fül volna. De aztán megelégedi, ugrik a söntéshez, rendel még egy karikát, s az ügyet lezártnak tekinti.

Pedig nem makacs, nem korlátolt, nem lusta, nem hülye. A dolognak egyszerű magyarázata nem kínálkozott, így aztán nem is keringtem tovább a talány körül, mert nem érdemes a mindenféle lehetséges válasszal megpróbálkozni.

Megfordult a fejemben, hátha én vagyok a faramuci, de ezt a lehetőséget is el kellett ejtenem. Az országjáró motorosok legtöbbje ért a motorjához. Autósok nemigen babrálnak vele, van viszont szerelőműhelye minden valamirevaló településnek, benne drága emelők, különleges szerszámok és olyan bajmegállapító felszerelés, amilyenre az átlagautósnak nem telne. Az autó motorja különben is bonyodalmasabb, bajosabb a hozzáférés, azért nem csodálkozom az autósokon. John motorjához, ehhez a BMW R60-ashoz azonban nem akadna szerelő Salt Lake városáig se. Ha a megszakítói vagy a gyertyái kiégnek, neki befellegzett. Tartalék megszakítót persze nem hord magával. Azt se tudja, mi fán terem. Ha be találja mondani neki az unalmast, Dél-Dakota nyugati felében valahol, vagy Montanában, nem tudom, mit kezd a motorjával. Ha ugyan el nem adja az indiánoknak. Csak azt tudóin, most mit tesz. Nagy ívben elkerüli az efféle lerobbanás gondolatát is. A BMW egyébként híres arról, hogy nem hagyja cserben gazdáját az úton, hát erre számít ökelme.

Először azt hittem, csak a motorral vannak így Sutherlandék, aztán látnom kellett, hogy más mindennel is. Egyszer reggel a konyhájukban vártam, hogy főlshedelőzködjének, amikor arra lettem figyelmes hogy a mosogatójuk csapja csöpög. Majd eszembe jutott, hogy csöpögött az már legutóbb is, amikor itt jártam, de már azelőtt is, sőt amennyire az emlékezetem visszanyúlhat, mindig csöpögött. Szóvá tettem Johnnak. Azt mondta rá, megpróbálkozott új tömítőgyűrűvel, de nem használt. Ennyi. Mint aki a dolgát jól végezte. Mert ha egyszer megpróbálta megjavítani a csapot, de nem sikerült, akkor a sors is úgy akarja, hogy túrnie kelljen.

Elgondoltam, nem kezd-e ki az idegeiket ez az örökös csöpp-csöpp-csöpp-csöpp, naphosszat, éjhosszat, héthosszat, évhosszat, de nem tapasztaltam rajtuk sem ingerültséget, sem további érdeklődést, azért megállapítottam, hogy úgy látszik, vannak emberek, akik az ilyesmivel nem törődnek.

Nem emlékszem már, mi cáfolt rá erre a megállapításra – talán valami sejtés, mert mintha Sylvia kedve elborult volna, valahányszor magyarázott valamit, és a csap belecsöpögött. Sylvia sepeg. Egyik nap aztán, amikor megpróbált hangosabb lenni a csöpögésnél, és a gyerekek berobbantak, és belekiabáltak a beszédébe, rájuk förmedt. Nekem úgy tetszett, hogy a gyerekek ugyan nem guríthatták volna dühbe, ha már a csap addigra föl nem bőszi. A csöpögést meg a gyerekek zsvajgását együtt sokallta meg. S a szöget az ütötte a fejembe, hogy nem a csapot szidja – nem, azt ő nem is okolná semmiképpen! Ha a csap jut az eszébe, nyeli a mérgét, de hiába pukkadozik már, a csöpögés jelentőségét valamiért meg nem vallaná.

Miért kell némán szenvedni egy csapért? – tűnődtem. S egyszerre odatársult a kérdéshez a motorkerékpár ápolása, és az agyamban világosság gyűlt. Ahaaaaa, gondoltam.

Nem motorról van itt szó, nem is csapról. A teljes technikát nem veszi be a bögyük! S egyszerre mindenféle emlékcserép kezdett a helyére rázódni. Mekkora megvetéssel sújtotta Sylvia az egyik barátunkat, aki szerint a számítógép programozása alkotótevékenység! Rajzuk, festményük, fényképük odahaza technikát nem ábrázol egy sem! Persze hogy Sylvia nem rázza az öklét a csapra! Pillanatnyi mérgünket lenyeljük mindig, ha valami nagyobb gyűlöletünk részjelensége támasztotta föl. Persze hogy John kikapcsol, valahányszor a motorkerékpár ápolása kerül szóba, bár tudván tudja, hogy az ápolás hiányát megsínyli maga is. Mert az ő gyűlöletük a technikának szól! Nyilvánvaló. Nem is lehetne másképp. Mindjárt a motoros kiruccanásainkat azért tesszük a jó vidéki napfényre, levegőre – s ha én közben előállók a technikával, mikor már azt hiszik, sikerült elmenekülni előle, világos, hogy beléjük fagyasztom a szót. Ezért akad el minden beszélgetés a motor ápolásánál!

Más jelek is vallanak sejtelmem helyességére. Egyébkor is hallani tőlük az izéről meg az akármiről, ami gyötrött, néhány szavas vallomásuk szerint “a nyakukba szakad”. S ha megkérdeném, mi szakad a nyakukba, a válaszuk az volna: “Az egész mindenség” vagy “A szervezet” vagy “A rendszer”. “Te bezzeg elboldogulsz vele” – mondta egyszer Sylvia védekezően, s a dicséret akkora volt, hogy zavaromban meg sem mertem kérdezni, mivel boldogulok én el. Azt hittem, valami magasabb rendű dolgot gondol, valami titokzatosabbat a technikánál. Pedig ha nem a technikát gondolta, akkor a technológiát, most már értem. Vagy azt a valamit, ami rugója a technológiának is, az embertelenségében meghatározhatatlan vak robotnak, a halál mechanikus angyalának. Ilyenféle rémisztő szörny elől menekülnek ők, bár tudják, hogy nincs hova. Talán tódítok, de ilyesmiről lehet szó. Azok elől menekülnek, akik értik és irányítják ezt az akármit – a technokraták elől, akik a dolgukat élettelen nyelven hirdetik – csupa olyan részt és viszonylatot, ami Sylvia és John fejében összeállni nem akar, hiába tömik őket örökké. Az akármi, a rém pedig pusztítja a termőföldet, mérgezi a levegőt, a vizet, és nemhogy el nem háríthatják, menekülni sem menekülhetnek előle.

Ilyen világnézethez jutni nem is körülményes. Kimégy egy nagyváros gyárvidékére, és, parancsolj, ott a technológia. Már amennyit látni belőle. A szögesdróttal megerősített betonkerítések zárt kapuin tábla hirdeti, hogy idegeneknek a belépés tilos, és a kerítésen túl a kormos levegőben fém- és téglafomák lappanganak sejtelmesen, rondán. Céljuk ismeretlen, működtetőivel soha szembekerülni nem fogsz. Hogy mindebből mi szól neked, miért van ez itt, meg nem mondhatod, csak taszítást érzel, idegenséget, mintha ilyesmikhez semmi nem fűzhetne. A tulaj, aki érti, mi zajlik itt, az se kér belőled. Ez a technológia valahogy kivetett a hazádból, és fölsejlő titokzatos formái mind azt mondják: TŰNÉS. Elgondolod, hogy lehet igenis magyarázata mindennek, és az emberiségnek hasznára válik bizonyára, ami itt történik, csak éppen nem ezt látod, hanem a tiltó táblákat. És hogy ami kintről látható, ezek a holdbéli kolosszusok, ezek nem a embereket szolgálják, hanem szolgálják az emberek, nyüzsgőn, hangyamód. És elgondolod, ha nem volnál idegen, és beléphetnél, hangyává változnál te is. Vagyis utoljára ellenségesen tekintesz rájuk, és alighanem ez lehet Sylvia és John egyébként érthetetlen viselkedésének magyarázata. Ami csak szelep, tengely, villáskulcs, az része ennek az embertelen világnak az ő szemükben, s inkább nem gondolnak rá, nehogy az eszközeivé váljanak.

Nem is állnak magukban – bár az sem kétséges, hogy legbensőbb érzéseiket követik, nem a mások elutasítását majmolják. Igaz, legbensőbb érzéseiket követik sokan mások is, mert efféle érzéseket sokan táplálnak – annyian, hogy ha mindőjüket egy kalap alá vesszük, ahogy az újságírók

szokták, úgy tetszik, tömegmozgalmat látunk. Mintha technológiaellenes tömegmozgalmat, új politikai baloldalt látnánk feltámadóban, s a jelszavunk: "Elég a technológiából! Telepítések máshova, ne ide, a mi nyakunkra!" A logika *zabolázza* őket csak, hogy gyárak nélkül nincs munka és nincs életszínvonal, de hát támadtak fel a logikánál erősebb emberi erők mindig, s ha egy nap igazán nekifeszülnek, eltépik technológiagyűlöletükben a logika zabláját.

Billogokat és címkéket, olyanokat, mint a "bítnik" vagy a "hippi", eddig is raktak a technológia ellenzőire, a rendszerellenesekre, meg nyilván raknak ezután is. Személyeket azonban nem lehet feliratokkal tömeggé sajtolni. Se Sylvia, se John nem tömegember, sok más se a hozzájuk hasonlóan gondolkodók táborából. Éppen mintha a tömegemberré válás ellen lázadoznának. S meggyőződésük, hogy a technológia azokkal az erőkkel kapcsolatos, amelyek őket tömeggé süllyesztették. Ellenkezésük mindaddig inkább kitérés volt és megtagadás, menekvés – mármint annak, aki tehetette, távoli vidékekre –, de hátha nem maradnak meg mindig szelídnék?

Továbbra sem értek velük egyet a motorkerékpár ápolásának kérdésében, de nem azért, mintha technológiaellenességüket mindenestül elutasítanám. Inkább azt hiszem, öngólt lönek vele. A Buddha, az Istenség éppúgy lakozhat a nyomtatott áramkörben vagy a motorkerékpár fogaskerekeiben, mint hegycsúcson vagy virág szirmaiban. Aki másként vélekedik, a Buddhát fitymálja – vagyis magamagát. Ezt szeretném tisztázni képmutogatói magyarázatomban.

A rétséget elhagytuk, de a levegő olyan párás még mindig, hogy belenézhettek a nap sárgájába, mintha füst vagy köd borítaná az eget. Pedig zöld tájat járunk, a tanyaházak fehéren virítanak. Füstköd meg semerre.

2

Az út kanyarog tovább. Félreállunk pihenni közbe-közbe, majd megebédelünk, fecsegünk, úgy gyürkőzünk neki a hosszú utazásnak. A délután ránk telepedő fáradtsága ellensúlyozza az első nap izgalmát, azért se lassan, se gyorsan, csak esszük az utat.

Déli nyugati szél kap oldalba, és a motor mintha a maga jószántából dőlné bele. Az utóbbi órákban valami furcsa sejtelem kísér, hogy figyelnek vagy követnek, pedig hát kocsi se jár erre, mögöttünk meg csak Johnt és Sylviát látom jó messzi a visszapillantó tükörben.

Nem jutottunk el még Dakotába, de a mező nagy táblái arra vallanak, hogy közeledünk. Némelyikében len hányja a bimbóját kéken, és akkora hullámokat vet, akár az óceán. Lendületesebb a dombok hullámozása is, s mintha az terjedne át mindenre, csak a táguló égre nem. A tanyák is oly messzire kerültek, hogy már alig látni őket. Tágul a teljes vidék.

Se hellyel, se határral nem jelölhető, hol végződik a Középső Síkság, és hol kezdődik a Nagy Síkság. A fokozatos változás úgy lepi meg az embert, mintha fodrozódó vizű kikötőből tartana kifelé, majd eszmélne, hogy a fodrok öblösödnek, s mire visszafordul, már nem látja a partot. Ritkább a fa is errefelé. Aztán látom, hogy nem is idevalósi fák. Úgy hozták és plántálták ide a tanyák köré meg a táblák közé hosszú sorokban, széltörőül. De amerre nem ültettek belőlük, nincs bozót, nem ütközik ki fattyúhajtás – csak fű nő, néhol vadvirággal, dudvával tarkán, de legjobban csak fű. Megérkeztünk a prérre.

Az a gyanúm, egyikünk sem éri fel ésszel, milyen lesz négy nap a prérin júliusban. Autóutak emlékeiből csak a nagy lapály meg a nagy üresség képe marad, a végtelen egyhangúságé és unalomé. Robogsz órákig, nem jutottál sehova, s azon töprengsz, meddig vihet az út nyílegyenesen, hogy a táj képe ne változzon mind a szemhatárig.

John aggódott, hogy Sylvia majd nem bírja a lélekölő egyformaságot, azért úgy tervezte, repüljön el ő egymaga a montanai Billingsbe, de tervétől Sylviával egyetértésben eltérítettük. Én azzal érveltem, hogy utazás lélekölővé csak akkor válhatik, ha az utas ráhangolva nincsen. Olyankor bármi kényelmetlenséget kiragad a többi közül, és rásüti, hogy attól szenved. De ha az útra igazán rászánakozott, a kényelmetlenségek nem sokat számítanak. Sylviát sem ismertem nyavalygósnak.

Ráadásul, aki repülőgépen érkezik a Sziklás-hegységbe, az inkább csak a kies tájat látja. Négy nap úti fáradalmi azonban gyönyörűséget varázsolnak belőle, az ígéret földjét. Ha Johnnal meg Chrisszel minket ez a nagy érzés tölt el, Sylvia meg arra érkezik, hogy nahát, milyen festői, nagyobb lesz köztünk az egyet nem értés, mintha a két Dakota forróságát és unalmát együtt szenvedjük végig. Azt nem is említettem, hogy szeretek Sylviával beszélgetni. Mert magamra is gondoltam.

Míg ezt a füves síkot fogyasztjuk, magamban kérdezgetem: “Látod? Látod?” – S remélem, látja, amit én. Később talán elfogja a préri láttán az az érzés is, amiről én már rég nem ömlenek – csak ez látható és érezhető itt, igen, mert ez a táj se látványt, se érzést nem kínál egyebet. Sylviának pedig néha annyira elege van a városi élet egyhangúságából és unalmából, hogy talán fölsejlik a megoldás neki is, ha az egyhangúságot s unalmát átértesztette magán. A prérin nem is tehet egyebet. Itt a megoldás, bár a nevét nem tudom.

Hanem most olyasmit észlelek a szemhatáron, amit nemigen hiszem, hogy a többiek látnának. Messzi délnyugatról – éppen dombháton vagyunk – sötétedik az ég alja. Vihar készül. Talán emiatt voltak az előbb rossz sejtelveim. Elhessegettem, pedig tudtam, hogy az a fülledtség, ha széllel páros, vihart hoz alighanem. Öreg hiba, hogy mindjárt az első napon – s persze a tájnak motoron az ember része, s a vihar nem lesz merő színjáték.

Viharfelhőket, széllökéseket még csak elkerülget, de ez nem ilyesminek ígérkezik. A székében sötét ég alja fodorfelhők nélkül hidegfrontot jelez. A hidegfrontok tombolok, kivált, ha délnyugatról érkeznek. Hoznak tornádót is akárhányszor. Ha pedig egyszer a tornádó megérkezett, a legokosabb, ha a föld alá bújsz, s ott várod, hogy elvonuljon. Sokáig nem dühöng, s a mögötte járó hűvösségben kellemes a motorozás.

A melegfrontoknak napokig nincs végük-hosszuk. Emlékszem, Chrisszel indultunk föl Kanadána néhány esztendeje, s nem jutottunk tovább százharminc mérföldnél, amikor elkapott bennünket. Figyelmeztető jele lett volna elég, csak akkor még nem értettem a jelek olvasásához. Buta tapasztalat volt, ha visszatekintek rá.

Kicsiny, hat és fél lovas motoron utaztunk, a csomagunk több volt a kellesténél, az eszünk kevesebb. A motortól nem telt több negyvenöt mérföldnél óránként, és szélvédő nélkül a legenyhébb szembeszél is belekapott. Nem volt országjárásra való motor. Első este fölértünk egy nagy tóhoz az Északi-erdőben, és zivatarban sátoroztunk reggelig. Elfelejtettem árkot ásni a sátor köré, így aztán hajnali kettő tájt betört a víz, és átáztatta a hálósákunkat. Csatakosan és leverten ébredtünk. Aludni sem aludtunk eleget, de úgy okoskodtam, ha továbbmegyünk, az eső majd elunja. Nem úgy lett. Délelőtt tizkor olyan sötét volt, hogy a kocsik mind bekapcsolták a fényszórójukat. S akkor jött a felhőszakadás.

A sátorlapokat viseltük köpenynek, s azok úgy szétterültek a szélben, akár a vitorla, így aztán nem haladhattunk gyorsabban harminc mérföldjénél. Bakarasznyira szántottunk az esővízben, villámok cikáztak körülöttünk. Emlékszem egy asszony képére, amint kibámult ránk egy kocsi ablakából előzés közben, hogy ugyan motor hátán-mit kereshetünk ilyen időben. Bizony azt magam sem tudtam.

A motor lassult, huszonötötre, majd húszra, aztán elkezdett pöfögni, köhögni, kihagyni. Utoljára, mikor már nem ment öt-hat mérföldnél többel, megláttunk egy otthagyt régi benzinkutat valami irtás szélén, hát oda bekunorodtunk.

Akár Johnt, engem sem érdekelt abban az időben a motor ápolása még. Emlékszem, fejemre borítottam a sátor lapot, hogy eső ne érje a tartályt, és ahogy a motort megbillegtettem, úgy hallottam, lötyög benne benzin.

Megnéztem a gyertyákat, megvizsgáltam a túszelepet, a porlasztót, aztán rugdaltam az indítókart, amíg bele nem fáradtam.

Végül bementünk a benzinkút sörözőjébe, és megettünk egy-egy leégett bélszín. Mikor megvoltunk, mentem ki, és rugdaltam a motort tovább. Chris nem szállt le rólam a kérdéseivel, ami főként azért bosszantott, mert láttam, hogy nem érti, milyen elkésérítő a helyzet. Addig-addig, hogy bedobtam a törülközőt, s mikor a mérgem is elpárolgott, szép szóval tudattam vele, hogy utunknak lóttek. Ezt a vakációt nem töltjük motoron. Chris olyasmiket ajánlott, hogy nézzem meg, van-e benzinem, amit már megettem, s hogy kerítsünk szerelőt, de hát azt itt az irtásban hiába kerestem volna.

Ott ültünk az út partján a fűben, és tehetetlenül meredtünk a harasztba. Türelmesen válaszolgattam Chris egyre ritkuló kérdéseire. Mikor végre megértette, hogy az útból nem lesz semmi, nekifogott sírni. Nyolc éves lehetett akkor.

Autóstoppal jutottunk haza, otthon béreltünk egy utánfutót, rákapcsoltuk a kocsinkra, felmentünk vele a motorért, hazavittük, majd a kocsin vágtunk neki az útnak. Csakhogy abban már nem volt mulatság.

Két héttel a vakáció után egyik este a munkából hazatérve leszereltem a porlasztót, hogy lássam, mi a motor baja, de semmit meg nem állapíthattam. A visszaszerelés előtt le akartam törölni a porlasztóról a zsírt, és megeresztettem a benzincsapot, de csepp nem jött belőle. Kifogyott a benzinem, ennyi történt. Nem akartam hinni a szememnek. Még ma sem értem, hogy ennyi eszem nem volt!

A hülyeségem azóta is eszembe jut, ha százszor nem, egyszer se, s azt hiszem, megemlegetem örök életemre. Nyilván a tartalék tartályban tapasztaltam én a lötyögést, de annak a csapjával nem is próbálkoztam, mert az eszemben az járt, hogy csakis a felhőszakadás okozhatott motorhibát. Akkor még nem tudtam, hogy ilyen légből kapott bajmegállapításokon elindulni nem lehet. Hanem most már huszonnyolc lovas motoron járjuk az országot, és igenis törődöm a motorápolással.

John egyszer csak elébem vág, és a karját lefelé fordított tenyérrel nyújtja ki, hogy álljunk meg. Lassítunk, és keressük a megállás helyét a kövecses útpadkán. Az öntött út széle kérges, a zúzalékkő laza. Nem szeretem az ilyesmit.

– Miért állunk meg? – kérdi Chris,

– Úgy nézem, elhagytuk a letérőnket – mondja John. Visszanézek. – Nem láttam jelzést – mondom. John a fejét rázza. – Pedig akkora volt, mint a csűr kapuja.

– Ugyan már.

Rábólintanak Sylviával.

John a tartályom fölébe hajlik, megkeresi a térképen a letérőt, és mutatja, hogy utána egy autópálya felüljárója következett. – Már ezt is elhagytuk – magyarázza, és tudom, hogy igaza van. Kínos.

– Forduljunk vissza? – kérdem.

John gondolkodik. – Nemigen hiszem, hogy érdemes. Mindegy most már. Menjünk tovább. Majd kerül másik letérő.

Megmaradok mögöttük, és azon töprengök, hogy lehetek ilyen figyelmetlen. A felüljáró is rémlik éppen csak. S közben elfelejtem azt is, hogy a viharra figyelmeztessem őket. Egy csöppet sem biztató.

A vihar felhőtornya növekszik, de lassabban, mint vártam. Nem boldogság ez se. Ha gyorsan érkezik, el is vonul gyorsan. Ha így készülődik neki, benne ragadhatunk sokáig.

A fogammal húzom le a kesztyűmet, hogy szabad kézzel tapintsam meg a motor alumíniumházát. A hőmérséklettel nincs baj. A kezem nem nyugtathatom rajta, de nem perzsel. Ennyi legalább.

Az ilyen menetszeles hűtésű motorok, ha nagyon felforrósodnak, "begörcsölnek" olykor. Ez a motor is megtette – nem is egyszer, háromszor. Azért tapintom meg időről időre, mint gyógyult betegét az aggódó orvos.

Ez a görcs olyan, hogy a dugattyúgyűrűk a forróságban kiterjednek, szorulnak a hengerben, talán olvadoznak is, akadoznak is, és a motor megfarol. Amikor ez a motor először görcsölt, előrebuktam rajta, az utasom meg a hátamra borult. Harminc mérföldre lassítottam, mire a dugattyú rendes löktetése visszatért, de én lehúzódtam az út szélére, hogy megvizsgáljam a baját. Az utasomtól pedig nem telt értelmesebb kérdés ennél: "Hát ez mire volt jó?"

Én sem voltam sokkal okosabb, azért csak vállat vontam, lábra állítottam a motort, és bámultam, a kocsik meg süvítettek el mellettünk. Olyan forró volt a motor, hogy a levegő rezgett körülötte, és éreztük a sugárzást mind a ketten. Mikor az ujjamat megnyaltam, hogy megtapintsam, sercent, akár a forró zsír, azért hazafordultunk. A dugattyúk kopogásából arra következtettem, hogy nem úszom meg nagyjavítás nélkül.

Bevittem a szerelőhöz, mert én magam restelltem efféle bonyodalmakba ereszkedni, hogy majd alkatrészeket vásárolhassak, s mindenféle szerszámokat hozzá – annál az én időm drágább, gondoltam, valahogy úgy, mint John.

A műhely képe más volt, mint amilyenre a régi időkből emlékeztem. A szerelők, akiket valamikor kövületeknek néztem, most inkább gyerekeknek tetszettek. Rádió bőgött, s úgy kóvályogtak ott a műhelyben, hogy engem egy pillantásra nem akartak méltatni. Amikor az egyik odajött végre, alig hallgatta meg a dugattyúkopogást, már kimondta: – Ja. A nyomórudak.

Vajon? Már erre a szóra tudnom kellett volna, mit várhatok.

Két héttel később leperkáltam száznegyven dollár javítási költséget, és a motorral minden sebességi fokozatban lassan jártam, majd mikor ezer mérföldet beletettem, ráadtam a gázt. Hetvenöt mérföldes sebességnél megint begörcsölt, és harmincnál engedett ki, mint előbb. Amikor visszavittem a műhelybe, engem okoltak, hogy nem jártam be rendesen, végül hajlandók voltak visszavenni mégis, hogy újra szétdobják, és a futópóbát ők tegyék meg velem.

Akkor nekik görcsölt be.

Mire már két hónapban harmadszor sétáltattam meg náluk a motort, addigra kicserélték a dugattyúkat, a méretesnél jóval nagyobb porlasztót raktak bele, késleltették a gyújtását, hogy a lehető leglomhábban járjon, nekem pedig a lelkemre kötötték: – Ne hajszolja annyira!

Csőpögött róla a zsír, és nem akart elindulni. Láttam, hogy a gyújtógyertyák nincsenek a helyükön, de mikor a helyükre tettem és elindultam, akkor hallottam csak igazi dugattyúkopogást! Szóltam nekik, az egyik kölkök kijött nyitott franciakulccsal, s esett neki, rá se igazította az alumínium hengerfej töcsavarjainak, és le is nyalta az élüket sikeresen.

– Lesz raktáron ilyen – biztatott.

Rábólintottam.

Akkor kalapácsot és hidegvágót hozott, és kezdte leverni. A hidegvágó belefúródott a kupakba, és már láttam, hogy képes nekem a dugattyúfejbe belemászni! A következő ütéssel el sem találta a hidegvágót, hanem a hűtő bordájából tört le két darabkát.

– Álljon meg – mondtam neki olyan finoman, amilyen finom az ember rémálmában lehet. – Adjon új kupakokat, és így elviszem, ahogy van.

Vittem is, vissza se néztem, kopogó nyomórúddal, átlukasztott hengerkupakkal, zsírosán, és már az utca végében, húsz mérföldnél éreztem, hogy esik szét alattam. Fömlállítottam a járda szélére, és kiderült, hogy a motor négy tartócsavarjából kettő hiányzik, a harmadikon nincs rajta az anya – vagyis egyetlen csavaron lógott. Hiányzott a vezérműtengely láncfeszítő csavarja is, más szóval itt még korai lett volna a nyomórúd kopogásával foglalkozni. Ezt adták a kezembe késznek.

Hogy John a BMW-jét ilyen kutyaütők kezére adná-e, azt még nem is kérdeztem tőle. Talán ajánlatos lenne egyszer szóba hozni.

A görcsölés okát két héttel később magam találtam meg újabb görcs után. Egy huszonöt centes tű nyíródott el az olajadagolóban, nagy sebességnél nem jutott olaj elé a hengerfejhez.

Miért? – támadt fel a kérdés újra meg újra, és a képmutogatói leckére is alighanem ez szorít. Miért gyilkolják a szerelők a rájuk bízott motort? Elvégre

ők nem menekülnek a technika elől, mint John és Sylvia. Ezek a technikusok maguk. Csakhogy ezek úgy esnek a munkának, akár a csimpánzok. Abban nincs köszönet. Se szeretet. Ez nem fért a fejembe. Igyekeztem visszaemlékezni arra a rémálom műhelyre, hátha megilem az okát mégis.

A rádiószó vezetett nyomra. Nem lehet valami részleten töprengeni és rádiót hallgatni egyszerre. Ezeknek semmi töprengenivalót nem adott a dolguk, csak pörgették a villáskulcsot az ujjuk között. A pörgetés pedig jobban esik rádiószóra.

Másik nyomravezetőm a hamar munkájuk volt. Hányták-vetették a szerszámot, és nem tudták soha, hol keveredett el. A hamar munka több pénzért ígér. Persze nem gondolják meg, hogy kétszer-háromszor is el kell végezni. Ha van, aki megfizesse.

De arcjátékuk felelt leginkább a miértre. Bajos volt olvasni az arcában ezeknek – jóakarátú, barátságos, zavartalan, és, igen, nemtörődöm pofák. Akár a nézelődők. Mint akik besétáltak a műhelybe, és valaki szerszámot nyomott a kezükbe. Eggyé a dolgukkal nem váltak. Egy nem verte a mellét: "Én vagyok a szerelő, én tudom." Öt órakor vagy amikor a nyolc órájuk lejárt, kikapcsolták a rádiót, kísétáltak, és attól fogva eszükbe nem jutott a műhely. Azaz már a műhelyben nem! Elérték, amit John és Sylvia csak megcélzott, hogy élnek a technika közepében, mégis sikerült elmenekülniük előle. Vagy inkább hányják kardalészába a technikát, és maguk kívül maradnak. A hajlandóság hiányzik belőlük.

S nemhogy az elnyírt tűt nem találták meg – szerelő nyírta el azt is, amikor a motorra tökéletlenül tette fel a fedőlemezt. Emlékszem, az mondta, akitől megvettem, hogy a szerelő panaszkodott neki, milyen bajos volt feltennie. Hát ezért. A mellé adott bolti utasítás ír ugyan ilyesmiről, de hol ér rá olvasni ilyen sietős ember?

Amíg a digitális számítógépekhez való kézikönyveket szerkesztem, eltöprenghetek aközben is a hajlandóság és törődés hiányán. Technikai kézikönyveket írok és szerkesztek az év el nem vakációzott tizenegy hónapjában, azért én vagyok a megmondhatója, mennyi a hiba, a homályosság, a nyakatekerttség az ilyen szövegekben. Elolvasod hatszor is, mire kiokosodol belőlük. De akkoriban eszméltem, hogy a kézikönyvek szövegezése a műhelyben nézelődő szerelők munkájához igen hasonló. Ezek kívülálló kézikönyvek, már a formájukra nézve is. Minden soruk ezt beszéli: "íme, a szerkentű, a világ egyetemtől térben és időben elszigetelten. Semmi kapcsolata veled, aminthogy neked sem lehet semmi egyéb közöd hozzá, mint a kapcsolgatás, feszültségek tartása, hibalehetőségek kiküszöbölése..." s így tovább. Erről van szó. A szerelők is így tekintettek a motorra, én sem vittem be különbséggel a műhelybe. Szemlélői voltunk mindannyian. S akkor

meggondoltam, hogy nincs is olyan kézikönyv, amelyik a motor ápolásával a szó igaz értelmében foglalkoznék. Hogy törődjünk vele, hogy rajta legyen az eszünk, azzal manapság könyvek nem foglalkoznak.

A képmutogató út során jó lesz eltöprengenünk, vajon a törődés veszte nem lehet-e eligazítónk, hol csúszott be a madzagja ennek a nyomorult huszadik századnak. Nem siettetjük az ítéletet. Ez is a század rossz szokása. Akármit siettetsz, nem törődöl már vele, térnél másra. Lassan, körültekintően környékezd meg a kérdést, olyan figyelmesen, mint azokban a pillanatokban, amikor az elnyírt tűt sikerült előhalásznom. Csak a törődésemnek köszönhetem, semmi egyébnek.

Eszmélek, hogy a táj időközben eukleidészi síkká simult. Se domb, se halom, se egy homp semerre. Bejutottunk a Vörös-folyó völgyébe. Nemsokára Dakotában járunk.

3

Viharfelhők tornyosulnak a fejünk fölé mindenünnen, mire a Vörös-folyó völgyéből kijutunk.

Johnnal megtanácskozunk a helyzetet Breckenridge-ben, és úgy döntünk, hogy megyünk, amíg csak lehetséges.

Nem lehetséges sokáig. Rohamosan fogy a napvilág, a szél hidegre fordult, fakó árnyékok sorfala közt haladunk.

Lenyűgöző színjáték. A préri végtelennek tetszik, de ez a fenyegető szürkesség kitölti teljesen. Ránk szakadni készülő tömegének vagyunk kiszolgáltatva. Egyebet nem tehetünk, hatolunk bele, és lessük mind közelebbről.

Ahol már a földet éri, ott eltűnt benne egy kisváros víztornyostul. Hamarosan ránk borul miránk is. Előttünk nem is látok már települést semerre. Igyekeznünk kell.

Mellé húzódok Johnnak, és intek, hogy kapcsoljon rá. Bólint, és tüzel. Magam elé engedem, aztán igyekszek fölzárkózni. A motor gyönyörűen engedelmeskedik – hetven... nyolcvan... nyolcvanöt... Viharos szélnek tartunk, és meggörnyedek, hogy ne kapaszkodjon belém... Kilencven. A mérföldóra mutatója leng, de a fordulatszám-mérő állandó kilencezret mutat... Most mehetünk kilencvenöttel, és tartjuk. Az útpadka elmosódik, s a biztonság okáért előrenyúlok, bekapcsolom a fényszórót. Kell mindenképpen. Erősen sötétedik.

Magunk száguldunk a messzi síkságon, kocsit nem látunk, fát is alig, de az út sima, és a motort az üveghangig kipörgetem. Beletettem mindent. Sötétedik még a sötétség is.

Villanás, majd *ká-der!* A dörgés a villám sarkában. Megrezzenek, és érzem, hogy Chris a fejét belefúrja a hátamba. Az első esőcseppek ilyen sebességben tűszúrások. A második *ká-dur!* És minden ragyogó világosságba borul... Az újabb villanás fényénél meglátom a tanyaházat... s azt a szélalmot is... Istenem, hiszen járt ő itt!... Letért erről az útról! A kerítés is meg a fasor is! A sebességem csökken hetvenre, hatvanra, ötvenötre, de azt már tartom.

– Miért lassítasz? – kiáltja Chris a fülembe.

– Nyaktörő, azért!

– Dehogysis!

Csak bólintok nyomatéknak.

A házat meg a víztornyot már elhagytuk, majd keskeny öntözőcsatorna jelenik meg, és egy pillanattá az útkeresztől kétfelé ellátni a szemhatárig. Igen. Ez lesz az.

– Nézd, hogy elhagytak! – kurjantja Chris. – Kapcsolj rá!

Jobbra-balra tekintek, jelzem, hogy nem.

– Miért nem? – kiáltja.

– Nem biztonságos!

– Eltűntek!

– Megvárnak.

– Kapcsolj rá.

– Nem. – És a fejem rázom. Rossz sejtelmem támadt, és a motoros hisz a sejtelmeinek. Tartom inkább az ötvenötöt.

Az eső rákezd, de messzi előttünk már a város fényeit látom... ahogy vártam.

John és Sylvia az első nagy fa alatt várakozik ránk.

– Mi történt veletek?

– Lassítottunk.

– Tapasztaltuk. Történt valami?

– Nem. Gyerünk fedél alá.

John azt mondja, a város túlsó végén van egy motel, én azonban tudatom velük, hogy kerül különb is jobbra, a nyárfasor mentében két-három sarokkal odébb.

Valóban, pár sarok a nyárfák alján, s egy kis motelhez jutunk. John körülnéz benn az irodában, és megállapítja: – Csakugyan jó hely. Mikor jártál itt?

– Nem emlékszem – mondom.

– Hogyan igazíthattál útba?

– Ráhibáztam.

Összenéz Sylviával, és a fejét rázza.

Sylvia figyel engem már egy ideje, s most látja, hogy a kezem remeg, amikor a bejelentőt írom. – Holtsápadt vagy – mondja. – A villámlás ijesztett rád?

– Nem.

– Mintha kísérletet láttál volna, olyan a színed. John is, Chris is rám bámul, én meg indulok az ajtónak. Zuhog odaki, futnunk kell a szobáig. A szerelésünket a motoron jól letakartuk, s várjuk a vihar végét, hogy behordhassuk.

Az eső csendesedtével világosodik az ég is, de a motel udvarából látom, hogy a nyárfákon túlról már az este sötétje terjedez. Bemegyünk a városba, megvacsorázunk, és mire visszaérünk, meglep a nap minden fáradalma. Szinte mozdulatlan ülünk a motel udvarának fém tábori székein, és szopogatjuk azt a fél liter whiskyt, amelyet John hozott valami lötyty kísérvével a motel büféjéből. Kellemesen csúszik. A faszor fát szél rezgeti.

Chris nem leli a helyét. Ez a gyerek nem fárad. A motel izgatja, és nyaggat minket, hogy nótázzunk, mint ők szoktak a táborban.

– Nem vagyunk nagy nótafák – mondja neki John.

– Akkor mondjunk történeteket – hangzik Chris válasza. A javaslaton maga is elgondolkodik. – Tudtok-e jó kísértethistóriákat? Minálunk a táborban a srácok kísértethistóriákat mesélnek éjjel.

– Akkor te tudsz – biztatja John.

Tud is. Nem is rosszak. Némelyiket akkor hallottam utoljára, mikor olyan idős voltam, mint ő. Mikor mondom neki, hallaná, mit ér az én készletem, de én már nem emlékszem egyre se.

Chris némi hallgatás után nekem szegezi: – Hiszel a kísértetekben?

– Nem – mondom.

– Miért nem?

– Mert tu-do-mány-ta-la-nok.

Ez oly ostobán hangzik, hogy John elmosolyodik.

– Nincs anyaguk – magyarázom –, nincs energiájuk, ezért a tudomány törvényei szerint nem is létezhetnek, csupán az emberek képzeletvilágában. Jobb viszont, ha a teljes kérdésben tudományos állást foglalunk, és nem hiszünk sem a kísértetekben, sem a tudomány törvényeiben. Akkor nem csalatkozhatunk. Igaz, hinnivalónk sem marad sok, de legalább tudományosak vagyunk.

– Nem értem, miket beszélsz – szögezi le Chris.

– Szellemeskedek.

Chris fölhúzza az orrát, de nem hiszem, hogy az ilyen beszéd megártana neki.

– Az egyik srác a K. I. E.-táborban azt mondta, ő hisz a kísértetekben.

– Át akart ejteni.

– Nem, dehogyis. Magyarázta, hogy ha a halottakat nem temetik el rendesen, akkor a lelkük hazajár nekik, és kísérti az élőket. Hisz is benne frankón.

– Hülyéskedett – állítom.

– Hogy hívják? – kérdi Sylvia.

– Fehér Medve Tomnak.

Összenézünk Johnnal. Értjük már.

– Hát persze, ha indián – mondja John.

Elnevetem magam. – Visszakozok – jelentem ki. – Amit mondtam, az csak európai kísértetekre vonatkozik.

– Egyikben hiszel, másikban nem?

John az oldalát fogja nevetében. – Most légy okos!

Töprengek egy darabig. – Az indiánok másképp látják a világot, és nem mondanám, hogy mindig tévednek. Az indiánok nem a tudomány hagyományain nőttek.

– Fehér Medve Tom a szüleitől azt hallja, ne higgyen a kísértetekben, de a nagymamája sugdossa neki, hogy ne törődjön az ilyen beszéddel, mert vannak kísértetek igenis, azért Fehér Medve Tom hisz.

Könyörgőn néz rám, mint akit a tudás szomszédja gyötör. Szellemeskedő apának nem sok hasznát látja a gyerek. – Persze – fordítok a szón –, hiszek kísértetekben én is.

Most meg John és Sylvia bámul rám furcsálkodón. Látom már, hogy nem lesz könnyű dolgom, azért nekifohászok a magyarázatnak.

– Az olyan európaiakat – mondom –, akik kísértetekben hisznek, tudatlannak szokás elkönyvelni, az indiánokkal együtt. A tudományos világszemlélet elirtott minden más szemléletet, annyira, hogy aki manapság kísértetekről és szellemekről merészel beszélni, azt tanudatlannak, akár lököttnek bélyegzi mindenki. Lehetetlen elképzelni is ma már olyan világot, amelyben kísértetek kószálnak.

John helyeslően bólint.

– Az én véleményem szerint – folytatom – a modern kor embere ilyen fensőbbségesen nem ítélkezhet. Az értelme nem annyival különb a régiéknél. Eszük az indiánoknak meg a középkor embereinek is volt ennyi, csak ők más rendszerben gondolkodtak. Az ő rendszerükben a szellemek meg a kísértetek éppoly valóságosak, akár a mienkben az atomok, a részecskék, a fotonok a

modern gondolkodási rendszerben. Ilyen értelemben hiszek én a kísértetekben. A modern embernek is megvannak a szellemei meg a kísérteiéi, érted?

– Hogyhogy?

– Ó, hát a fizika meg a logika törvényei... a számrendszer... a helyettesíthetőség algebrai elve... Ezek mind szellemek. Annyira hiszünk bennük, hogy már valóságosnak tetszenek.

– Ennekem elég valóságosak is – mondja ki John.

– Nem értem – panaszoja Chris.

Mondhatom tovább. – Mi sem természetesebb, mint azt elgondolni például, hogy a nehézkedés meg a nehézkedés törvénye létezett már Isaac Newton előtt. Sőt azt állítani hülyeség volna, hogy a tizenhetedik századig nem volt nehézkedés.

– Persze hogy.

– Akkor mióta érvényes ez a törvény? Amióta kihirdették, vagy érvényes volt mindig is?

John a homlokát ráncolja. Nem érti, mire akarok kilyukadni.

– Engem végül az érdekel – szegezem neki a kérdést –, hogy a világ kezdete előtt, a nap és a csillagok formálódása előtt, az ősködök előtt érvényes volt-e a nehézkedés törvénye.

– Miért ne?

– Szóval nézett maga elé, és várt... Energiákkal nem rendelkezhetett, senki fejében lévő energiákkal sem, mivelhogy nem létezett senki fia se... de az űrbéliekkel hasonlóképpen nem, mivelhogy űr sehol... Hanem a nehézkedés törvénye már létezett javában?

John már nem olyan bizonyos a dolgában.

– Mert ha a nehézkedés törvénye létezett – érvelek tovább –, őszintén szólva nem tudom, mi kell a nemlétezéshez. Inkább úgy látom, hogy a nehézkedés törvénye a nemlétezés minden vizsgáját megállja. Azaz létezésének semmiféle tudományos jele nincsen. Közmegegyezéssel mégis illő hinnünk, hogy érvényes volt akkor is.

– Gondolkoynom kell ezen – vallja meg John.

– Nos, én megjósolom neked, hogyha jó sokáig gondolkodói körbe-körbe-karikába, utoljára egyetlen lehetséges és értelmes következtetésre juthatsz csupán: hogy se a nehézkedés törvénye, de még a nehézkedés sem létezett Isaac Newton előtt. Egyéb következtetéseknek értelmük nincsen.

– S ez azt jelenti – emelem fel a hangom, mielőtt John közbevághatna –, s ez azt jelenti, hogy a nehézkedés törvénye nem létezik sehol egyebütt, csakis az emberek fejében. Vagyis kísértet. Dölyfösen legázoljuk a mások kísérleteit, de a magunkéit babonás tisztelettel és a másokéhoz hasonló tudatlansággal övezzük.

– Miért hisz akkor mindenki a nehézkedés törvényében?
– Tömeghipnózis dolga. Mindennapi megjelenését köznevelésnek nevezik.
– A tanárookra akarod rásütni, hogy a nehézkedés törvényét beledelejezik a kölkekbe?

– Világos.

– Ne mesélj.

– Nem hallottátok még, mekkora fontosságot tulajdonítanak a tanári és diáktekintetek kapcsolatának az osztályban? Minden nevelő hangoztatja. Egyik sem magyarázza, miért.

John a fejét ingatva tölt, aztán szája elé emeli a keze fejét, és színpadiasán odasúgja Sylviának: – Ejnye! Pedig olyan normálisnak látszik!

– Ez az első normális megállapításom hetek óta – vágok vissza. – A közbülső időben a huszadik század bolondját járom. Akárcsak ti. Nehogy szemet szúrjak.

– De én szívesen körbezavarom még egyszer – ajánlkozom. – Hisszük tehát, hogy Sir Isaac Newton szavai ott várokoznak a semmiben, évmilliárdokkal azelőtt, hogy ő maga megszületett volna. Majd megszületvén rátalált tulajdon szavaira. Mert ugye ott voltak azokban a fületlen időkben is, amikor még nem jelenthettek semmit. Majd lassacskán testet öltött a világ mégis, hogy a törvény vonatkozhasson rá. Netán a törvény szabta a világot. Nézzünk szembe vele, John: ez számárság.

– A szellem visszássága az, amitől a tudósok nem szabadulhatnak – veszem fel a fonalat. – Nincsen sem anyaga, sem energiája mérhető, mégis uralkodik mindenben, amit csak tesznek. A logika léte szellemi. A számok szellemiek. Nem is mordulok én, ha a tudós kimondja, hogy a kísértetek a fejekben léteznek. Az bőszít, hogy hozzáteszi: csak. Tudniillik a tudomány is a fejében létezik csak, akár a kísértet az enyémben.

Szóltalanul bámulnak, folytatnom kell: – A természeti törvények emberi találmányok, akár a kísértetek. Akár a logika. Akár a matematika. Emberi találmány a teljes miskulancia, azzal a szigorú záradékkal, hogy nem emberi találmány mégse. A világ csakis az emberi képzeletben létezik, azaz kísértet, amilyennek az ókor tekintette. Ráadásul kísértetek kormányozzák. Amit csak látunk, azért látjuk, mert olyan kísértetek mutogatják, mint Mózes, Krisztus vagy a Buddha, vagy aztán Platón, Descartes meg Rousseau meg Jefferson meg Lincoln meg a többiek. Isaac Newton derek kísértet. A dereka talán a legkeményebb. Közmegegyezésünk nem több, mint e kísértetek karának hangja, számolatlan síri hang a múltból. Vennék be magukat a kriptaszökevények miközénk!

John gondolataiba merül, Sylvia azonban izgatott. – Honnan szedsz ilyen elgondolásokat? – tudakolja.

Feleljek? Ne feleljek? Mintha már áthágtam volna a mezsgyét így is. Okosabb elhallgatni.

John egy idő múltán kiböki: – Jó lesz megint hegyeket látni.

– Bizony – hagyom rá. – Erre iszunk még egyet.

A palack kiürül, mi pedig eltakarodunk.

Chrisszel fogat mosatok, de beérem az ígéretével, hogy reggel majd zuhanyozik. Az idősebb jogán az ablak felőli ágyat foglalom el, mikor aztán a villanyt eloltom, Chris megszólal: – Akkor mondjál el most egy kísértethistóriát.

– Mondtam elég sokáig, nem?

– De igazit!

– Igazibb kísértethistóriát nem hallhatsz.

– De tudod, milyen! Az igazi fajtából.

Kutatok emlékezetem zugaiban. – Gyerekkoromban hallottam sokat, Chris, de azóta mind elfelejtettem. Ideje az alvásnak. Holnap jókor kelünk.

Csönd támad, csupán a redőnyt zörgeti meg néha a szél. Hogy naphosszat minekünk szegült a prérin, az olyan nyugalmas gondolat, hogy belebódulok.

A szél feltámad, elül, megint feltámad, sóhajtozik, lanyhul, de már mérföldes távolokban.

– Találkoztál kísértettel? – kérdi egyszer csak Chris.

Félálomban vagyok. – Tudod mit – motyogom –, egy olyat ismertem, aki életében mást sem tett, csak kísérteteket hajkurászott. Haszna nem volt rajta. Azért aludjál.

Elszóltam magam, de már késő volt.

– Fogott is?

– Fogott.

Bárcsak a szelet hallgatná ő is, ne engem tartana kérdésekkel.

– És mit csinált vele, mikor megfogta?

– Elagyabugyálta.

– Aztán?

– Aztán kísértet lett őbelőle is. – Nem tudom, miért hittem, hogy ezzel a válasszal elaltatom Christ. Inkább felébredtem rá magam is.

– Hogy hívták?

– Nem ismerted.

– Akkor is.

– Nem számít.

– De hogy hívták mégis?

– Mondom, nem számít, nem ismered, de ha mindenáron kihúznád belőlem, hát Phaidrosznak hívták. Úgysem mond a neve semmit neked.

– Őt láttad a motoron a viharban?

- Hogy jut ez az eszedbe?
- Sylvia mondta, hogy kísértetet láttál.
- Az csak olyan szóbeszéd.
- Apu!
- Ez legyen a végső kérdésed, Chris, különben megharagszom.
- Csak mondani akartam, hogy te nem úgy beszélsz, mint más.
- Tudom, Chris, tudom – mondom rá. – Öreg hiba. Aludjunk.
- Aludj jól, apu.
- Te is.

Fél óra múltán Chris békésen szuszog, de a szél egyre sóhajtozik, és nekem nem jön álom a szememre. Mindent, ami az ablakon túl van, a hideg szélben rezgő fasort, a levelek ezüstös csillogását, mindent látott Phaidrosz. Mit kerestem itt, el nem gondolhatom. Minek került el erre éppen? Annyi bizonyos, hogy járt itt, mert ő vezetett ide minket. S azóta sem menekülhetek előle.

Szívesen mondanám, hogy azt sem tudom, mit keres most. Azonban sajnos tudom, mit. Amiket beszéltem a tudományról meg a kísértetekről, de még ami délután az eszemben járt törődésről és technikáról, az sem az én agyamból pattant ki. Énnekem már nincs eredeti gondolatom évek óta. Mindent tőle lopok. Ő pedig figyel. Azért van itt.

S hogy ezt megvallottam, remélem, álhatók már.

Szegény Chris. Tudsz kísértethistóriákat? Egyet mondhattam volna neki, de ha végiggondolom, a vér megfagy az ereimben.

Jó lesz aludni.

Minden képmutogató hordhatna magánál lajstromot, hogy legyen mihez nyúlania ínséges, ötlettelen időkben. Tételes lajstromot. S íme most, hogy a többiek még horkolnak javában, alusszák el a gyönyörű reggeli napsütést, talán most kellene, az idő kitöltéséül...

Összeállítottam itt a lajstromát azoknak a fontos holmiknak, amiket mindenképpen magaddal hozz, ha legközelebb Dakotába indulsz motorkerékpáron.

Hajnal óta ébren vagyok. Chris a túlsó ágyban az igazak álmát alussza. Megpróbáltam én is a másik oldalamra fordulni, de aztán hallottam a kakaskukoritást, és eszembe jutott, hogy vakációzunk, és kár az elhentergett időért. A szomszéd szobából hallom, hogy John is húzza a lóbórt javában... Vagy Sylvia az? Vagy ketten kapaszkodtak bele?

Annyira unom már, hogy mindenfélét otthon felejték... Azért megszerkesztettem a lajstromot, aztán majd előszedem odahaza, ha legközelebb felkerekednék. A tételek legtöbbszörre nincs is mit fűzni, annyira közszükségletiek. Némelyikjét a motor követeli, azért van hozzáfűznivaló. Más megint a hajánál fogva iderángatottnak látszik, azért bő magyarázatra szorul. Maga a lajstrom négy részre válik: Ruházat, Személyes holmik, Konyhai és Tábori szerelés, majd Motoroskellékek.

Az első rész, a Ruházat, világos:

1. Két váltás fehérenemű.
2. Hosszú alsónemű.
3. Egy váltás ing és nadrág mindkettőnk számára. Legjobb a kiselejtezett kincstári holmi. Olcsó, bírja a gyűrődést, nem piszkolódik. Eredetileg volt egy tétel, az "Ünneplő", de ennek John ceruzával utánafirkantotta, hogy "Szmoking?". Pedig csak olyasmire gondoltam, ami megfelel egyebüvé is, mint benzinkúthoz.
4. Egy kötött melles meg egy kiskabát.
5. Kesztyű. Béleletlen bőrkesztyű a legjobb, mert gátolja a napégést, szívja az izzadságot, és szárazon tartja a kezét. Egy-két órás motorozás során nem sokat számít az ilyesmi, csak már ha több napot ülsz nyeregben.
6. Motoroscsizma.
7. Vízhárító öltözet.
8. Bukósisak és napellenző.
9. Vízor, amitől általában a bezártság szorongása jön rám, azért csakis olyan esőben csapom le, mikor gyors haladás közben a cseppek mintha üvegcserepek volnának az arcomon.
10. Motoroszemüveg. Nemhogy a vizort, még a szélvédőt sem szeretem. Az is bezár. A szemüveg azonban megbízható, foncsoros brit munka. A napszemüveg nem olyan jó, mert a szél bevág mögé, a plasztik motoroszemüveg meg összekarcolódik, és torzíttja a látást.

A következő tétel a Személyes holmi:

Fésűk. Farzsebbe való levéltárca. Zsebkés. Kis jegyzőfüzet. Toll. Cigaretta és gyufa. Zseblámpa. Szappan, plasztik szappantartóban. Fogkefék és fogkrém. Olló. Aszpirin fejfájás ellen. Féregűző. Deodoráns (mert a nyeregben töltött forró nap után nem szükséges, hogy barátilag megsúgják...). Napolaj. (Motoron nem érzed, hogy a nap perzsel, s mire leszállsz, már késő: kend be magad jókor!) Sebragasztó. Vécépapír. Mosogatórongy (kerülhet plasztikdobozba, hogy össze ne kend a holmidat). Törülköző.

Könyvek. Nem tudom, akad-e olyan motoros még egy, aki könyvet hurcol magával. Sok helyet foglalnak, mégis itt nálam három, s még tiszta papírt is osztottam a lapjaik közé, hogy legyen mire jegyezni:

- a) A motorhoz járó kezelési utasítás.
- b) Általános hibakereső kézikönyv, hogy megtaláljam benne mindazt a technikai részletet, amit fejben tartani nem tudok: ez pedig a Chilton-féle, szerzője Ocee Rich, a Sears & Roebuck forgalmazza.
- c) Thoreau *Walden*-jének egy példánya – Chris nem is hallott felőle, pedig megérné, hogy akár százszor elolvassa egyvégtében. Mindig olyan könyvet választok az útra, ami neki még korai, és úgy olvasom fennhangon, hogy belekérdezhessen. Olvasok neki egy mondatot, kettőt, megvárom kérdéseinek szokásos pergőtüzét, megfelelek rá, aztán olvasok megint egy-két mondatot. Klasszikusok jól olvashatók így. Talán mindjárt efféle értelmező olvasáshoz íródtak. Olykor teljes estét töltünk az olvasással és a megbeszéléssel, végül kiderül, hogy két lapot ha megemésztettünk. Egy évszázada dívott az ilyen olvasás – amikor még képmutogatók rótták az utakat. Ha nem próbáltad, nem is tudod, milyen tanulságos.

Látom, Chris elnyúltan alszik, nem úgy összecömbölyödve, ahogy szokott. Még nem ébresztem.

A Tábori szereléshez kell:

1. Két hálósák.
2. Két esőköpenynek is alkalmas sátorlap meg egy lópokróc. Ezekből sátor hevenyészhető, de a holmit is óvják a víztől, ha esőben utazol.
3. Kötél.
4. Fölmérőtérkép arról a vidékről, amelyet szándékunk jobban bejárni.
5. Belezökés.
6. Iránytű.
7. Kulacs. Kerestem indulás előtt, nem találtam. A gyerekek elhányhatták játék közben.
8. Két kiselejtezt kincstári csajka, késsel, villával, kanállal.
9. Tábori kékszeszfűző, kis kanna kékszesszel. Kísérletező kedvemben vettem meg, nem jártam vele még. Ha esik, vagy fenn az erdőhatár fölött a tűzrakás bajos.
10. Csavaros fedelű alumíniumdobozok zsírnak, sónak, vajnak, lisztnek, cukornak. Turistafelszerelő bolt sózta ránk pár éve.
11. Vegyszerrel megitatott drótpamacsok mosogatáshoz.

12. Két alumíniumvázás hátizsák.

Motoroskellékek. A szokásos szerszámkészlet a nyereg alatt, ezt kiegészítőén:

Villás végű nagy franciakulcs. Géplakatos kalapács. Hidegvágó. Pontozóvéső. Egy pár abroncsemelő vas. Hidegragasztó készlet. Pumpa. Egy porlasztós doboz molibdén-diszulfid a láncra. (Ugyanis behatol a láncszemek görgője alá, ahol igazán fontos, síkosító hatása pedig közismert. Ha megszárad, akkor a jól bevált SAE-30-as gépolajjal kell utánamenni.) Amerikai csavarhúzó. Túreszelő. Fázisceruza. Próbálámpa.

Szükséges alkatrészek:

Gyertyák. Úszótű. Tengelykapcsoló- és fékhuzal. Érintkezőcsúcsok, biztosítékok, körték az első és hátsó világításhoz. Továbbá. Továbbá patentszem, sasszegek, bálázó drót. Tartalék lánc (ami nálam van, az egy sokat próbált régi, de az első műhelyig elvisz, ha a mostani be találja mondani az unalmast).

Nagyjából ennyi. Cipőfűző nem szükséges.

Most kellene talán eltöprengennem azon is, miféle utánfutóval szállítsam ezt a tenger cumót. Bár ha ügyesen elrendezed, nem is akkora rakomány.

Attól tartok, ezek a hétalvók kialusszák a fejszét a nyeléből, ha fel nem keltem őket. Ragyogó tiszta az ég, kár ilyenkor húzni az időt.

Elszánakozok, odalépek Chrishez, és megrázom. A szeme kinyílik, nem érti, mi történt, fel is ül rögtön.

– Itt a zuhanyozás ideje – mondom. Azzal kimegyek. Friss a levegő. De még mennyire! Kutya hideg van. Megdöngetem Sutherlandék ajtaját.

– Egén – hallom John álmos hangját. – Hőm! Egén!

Ősz sejlik a levegőben. A motorok harmatosak. Ma nem lesz eső. De ez a hideg! Öt-hat fok ha lehet.

Várakozás közben megvizsgálom a motor olajsintjét, a gumikat, a csavarokat, a lánc feszességét. Kissé laza. Előveszem a szerszámokat, megfeszítem. Igen indulnék már.

Látom, hogy Chris melegen öltözik, de kell is, mert mire összecsomagolunk és felkerekedünk, érzem, hogy ennek a hidegnek fele sem tréfa. A szél kifújja a meleget a ruhánkból percekben belül. Meg-megborzongok. Csípős.

Lesz melegebb is, amint a nap feljebb jár az égen. Fél óra didergés, aztán Ellendale-ben reggelizünk. Ilyen nyílegyenes utakon jó néhány mérföldet a fülünk mögé tehetünk ma.

Ragyogó reggeli motorozás – csak ez a veséig hatoló hideg ne volna! A nap mintha megállapodott volna a szemhatáron, és súrló fénye deres füvet pásztáz. Bár harmatos inkább, csak párás és csillogó. A kora reggeli árnyékok játékában nem látszik olyan síknak a tájék, mint tegnap. Az órák fél hetet mutat. Ráboruló régi kesztyűm is mintha deres volna. Alighanem a tegnap esti zuhó áztatta meg. Derék, tiszteviselt jószág! A hidegben annyira megdermed, hogy az ujjaimat alig bírom nyújtóztatni benne.

Tegnap a törődésről volt szó, hát megmondom, hogy én ehhez a cserepesedő régi holmihoz ragaszkodom. Most is rámosolygok, ahogy ebben a metsző levegőben tép velem, mert már oly régen szolgál, olyan kopott és idejetelt, hogy ránézni nevetség. Pórusai kiteltek olajjal, izzadsággal, szennyel, szétkent bogarakkal, s ha már mostanában lecsapom az asztalra, akár nem ilyen hidegben, nem akar megmaradni azon laposan. Mintha az emlékezete megmozdítaná. Három dollárba kerül csak, és annyiszor kellett a varrását javítani, hogy a cérna elrágta, de azért még javítgatom, mert borzadok attól a gondolattól, hogy újat vegyek a helyébe. Nem éppen célravezető ez a dac, azonban sem kesztyűvel, sem egyébbel nem lehetünk csupán tárgyilagosaak.

A motorral sem. Mikor már huszonhétézer mérföld benne van, kezd megérni a nyugállományra, holott járják az utakat régebbiek is. Csakhogy a szaporodó mérföldekkel – s azt hiszem, a motorosok legtöbbször egyetért – már érzések fűznek hozzá. Személyes érzelmek, és őhöz csakis. Egyik barátom, akinek ilyen márkájú a motorja, sőt a motor típusa és gyártási éve is azonos az enyémmel, egyszer áthozta, hogy nézzem meg – s amikor a futópróbát tettem vele, alig hittem, hogy az enyémmel egyazon gyárból származik. Tapasztalnom kellett, hogy ez is beleszokott már régen az én motoromtól merőben különböző szokásaiba, sétájába, hangjaiba. Se rosszabbak, se jobbak, csak mások.

S itt kezdődik a személyiség, azt hiszem. Megszerzi minden motor előbb-utóbb, amit szabatosabb meghatározással másféle érzéseink összességének nevezhetünk rajta ülve. S változóban a motor személyisége is. Általában züllik, de néha javul is csodamód, s ez az alakuló személyiség a motorkerékpár ápolásának igazi célja és értelme. Az újak mint megnyerő idegenek kezdik el pályafutásukat, majd hamarosan nyavalygóvá vagy éppen nyomorékká válnak, de fordulhat úgy is, hogy egészséges, jó természetű barátainkká öregsenek. Az enyémen például nem rontott a szerelőknek

nevezett kutyaütők rongálása sem. Kiheverte, és idők múltával mind kevesebb javításra szorul.

Nocsak! Ellendale!

Víztorony, facsoportok közé rejtőző épületek a reggeli napfényben. Pedig már éppen kezdtem volna megszokni a didergést. Óráam negyed nyolcat mutat.

Néhány perccel később régi téглаépületek tövében állítom le a motort. Sylvia és John is megáll mögöttünk. – Dermesztő volt, mi? – fordulok hozzájuk.

Üres tekintettel merednek rám.

– Utasüdítő, mi? – mondom. Semmi válasz.

Megvárom, amíg leszállnak. Aztán látom, hogy John le akarja szerelni a poggyászt, bajlódik a hevederrel. Végül elunja, és megindulunk az étterem felé.

Nem hagyom annyiban. A csontfagyasztó út megkergített, mert a kezemet tördelem, és nevetgélek. – Sylvia! Szólj hozzám! – De még egy mosolygást sem kapok válaszul.

Ezek nagyon fázhattak.

Leszegett fejjel rendelik a reggelit is.

Reggeli végeztével nyomatékosan megkérdem: – Hát most mi lesz?

John felelete lassú és megfontolt. – Nem tágítunk innen, amíg melegebbre nem fordul. – A leszámolások hangján szól, és megfellebbezhetetlen. Így aztán ott maradnak Chrisszel az étteremmel szomszédos szálló csarnokában, én pedig kimegyek szétnézni.

Úgy látom, fölkapták a vizet, hogy olyan korán nekihajtottam őket a hidegnek. Úti társaságban hamar kiütközik a természete kinek-kinek. Eszembe jut most, hogy még soha délután egy vagy kettő előtt nem indultam velük túrára, pedig én legjobban a hajnali vagy a kora reggeli órákat szeretem.

A város tiszta és kellemes – mindenképpen más, mint amelyikben ébredtünk. Az emberek már kinn vannak az utcán, üzletüket nyitják, jó reggelt kívánnak egymásnak, beszélgetnek, és a hideget panaszolják. Az utca árnyékos felén egy hőmérő öt fokot mutat, a másik hatot. A napos felén tizenhat fokot olvasok le egy harmadikról.

A főutca néhány sarokkal odébb kérges két dűlőútra szakad, és kivisz a mezőre egy félhengerforma hullámlemez bódé mellett, amelyikben mezőgazdasági gépeket és szerszámokat tárolnak. Egy ember gyanakvóan néz a mezőről, nem tudja, mit keresek itt – vagy az keltette fel a gyanakvását, hogy betekintek a hullámlemez bódéba? Visszafordulok a főutcának, találok egy fagyos ületű padot, letelepszek rá, és a motorkerékpárokat bámulom. Nincs mihez kezdeni.

Hidegnek hideg volt, de annyira azért nem. Ugyan hogy teelhet át John és Sylvia Minnesotában? Értelmetlenség, nem érdemes rágódni rajta. Ha nem bírják se a kényelmetlenséget, se mindazt, ami a technikával jár, bizony békülékenyebbnek kellene lenniük. A tömeggyártás az életelemük, mégis elítélik. Tudják nyilván, ezért viselkednek lehetetlenül. Kifordított tenyérrrel jelzik a helyzetüket. Három gazda, látom, igyekszik befelé a városba, kanyarodnak be az elágazás felől vadonatúj dobozkocsijukban. Ők másképp okozhatnak. Fitogtatják a vadonatúj dobozkocsit, a traktort, az új mosógépet, megveszik hozzá a szerszámokat is, s ha javításra szorul, tudják, hogyan fogjanak hozzá. Ezeknek drága a technika. Pedig nekik van talán rá a legkisebb szükségük. Ha a tömeggyártás holnapra megbukik, ők elboldogulnak valahogy. Keservesen, de mégis. John, Sylvia, Chris meg én nem bírnánk egy hétnél tovább. Hálátlanság ennyire megvetni a gyári termelést.

Csakhogy ez az érvelés nem vezet sehova. Ha valaki hálátlan, és a fejére olvasod, ott álltok, nincs mit mondani azután.

Fél órával később a hőmérő a szálló lengőajtájának tokján tizenhárom fokot mutat. Benn találom őket az üresen ásító nagy étteremben. Türelmetlennek látszanak, bár jobb kedvűek, és John derűsen biztatja magát: – Fölszedem én magamra még a kertkaput is, akkor csak nem fázok!

Kimegy a motorokhoz, visszajön, és így szól: – Utálok kicsomagolni, de még egy ilyen utat nem kívánok, mint idefelé. – Elmondja, hogy a férfi véce akár a jégverem, s mivel az étteremben magunk vagyunk, hátrébb húzódik egy asztallal – mire ocsúdok, testhezálló halványkék hosszú alsóneműben feszít, és vigyorogva nyugtázza meglepetésünket. Asztalon hagyott szemüvegére meredek, majd azt mondom Sylvianak:

– Látod, egy perce még itt ültünk, s a professzor úrral beszélgettünk... Tessék bizonyítéknak a pápaszeme... s mi búvik ki belőle? Légtornász, ha jól látom.

– A Szárnyas Ember! – rikkantja John, azzal elsikamlík a lakkozott padlón, mint valami korcsolyabajnok, aztán cigánykereket vet, és siklik vissza. Fél karját a feje fölé emeli, s úgy huzakodik neki, mintha az égbe pattanna. – Indulásra készen! – Aztán megrázza a fejét szomorúan. – Ejnye, de nem szívesen törnék át ezen a szép mennyezeten! Pedig a röntgenszemem azt mondja, hogy odafönn valaki bajban van.

Chris vihog.

– Mindannyian bajban leszünk, ha föl nem öltözől – jósolja Sylvia.

– Mutogatjuk, amink van? – neveti John. – Az ellendale-i mutatóványos? – Feszeleg még egy keveset, aztán kezd ruhát húzkodni. – Ugyan-ugyan, csak nem sütnének rám ilyesmit! A Szárnyas Ember meg a rendőrség... így

vannak! Tudják azok, ki tör mindig lándzsát a rend-értelem-törvény-igazság-méltányosság oldalán!

Hideg van, amikor útnak eredünk, de már nem csikorgó. Városokon robogunk át, és lassan, szinte észrevétlen megmelegszünk. Én is felengedek. A reggeli neheztelést kifújja belőlem a szél, és a napfény szívet olvasztó. Figyelem, mi történik velem a zöldellő prérigazdaságok közt vezető úton, ahol csak egy-egy szellőkéssel találkozunk! Semmi nincs már bennem, csak a meleg, a sebesség meg az út. Esszük a verőfényben.

Milyen üde ez a nyár!

Egy rozsdás drótkerítés tövében fehér és arany százszorszépek virulnak. A kerítésen túl a mezőn tehenek, s rajtuk is túl, a dombháton valami sárga virágzik. Bajos megmondani, mi. De minek is?

Az út enyhén emelkedik, erősödik a motorok hangja. Feljutunk a kaptatón, új táj bomlik ki előttünk. Megint ereszkedünk, és a motordörgés visszatér a medrébe. Préri, nyugalmas, távoli.

Később megállunk, s látom, Sylvia szemébe könnyeket csalt a szél. – Gyönyörű, hogy olyan üres – mondja nyújtózza.

Megmutatom Chrisnek, hogyan terítse viharkabátját a földre takarónak, és hogyan hajtogasson egy inget a feje alá. Nem álmos, de biztatom, hogy nyúljon csak el, nagy út van előttünk. Én is kigombolom a viharkabátomat, hogy több meleget vehessen be. John előszedi a fényképezőgépet.

Némi nézelődés után megállapítja: – A világ nem kínál ennél hálátlanabb fényképeznivalót. Ehhez háromszázhatvanas látószögű lencse vagy mi kéne! Szétnézel, látod, aztán belepillantasz a keresőbe, és minden eltűnt. Amint keretet teszel rá, elszökik a látvány.

– Amit kocsiból nem is látsz – teszem hozzá.

– Egyszer – meséli Sylvia –, talán tízéves lehettem, megálltunk így az útfélen, és egy fél tekeres filmet ellövöldöztem. Amikor előhívták, sírtam. Nem volt semmi a képeken.

– Mikor megyünk tovább? – tudakolja Chris.

– Hová sietsz? – kérdem.

– Csak már mennék.

– Előttünk sincs semmi olyan, ami itt helyben ne volna.

A homlokát ráncolva nézi a cipőjét. – Táborozunk ma este? – kérdi aztán. Sutherlandék aggodalmasan sandítanak rám.

– Lesz táborozás? – firtatja Chris.

– Meglátjuk odébb – mondom.

– Miért odébb?

– Mert itt még nem tudhatom.

– Miért nem?

– Itt még azt sem tudom, miért nem tudhatom. John vállat von, hogy felőle táborozhatunk.

– Táborozásra nem a legeszményibb vidék – magyarázom. – Se fedezékünk, se vizünk. – De aztán meggondolom. – Nem bánom, táborozunk. – Megbeszéltük már régebben.

Zúgunk tovább az üres úton. Nem akarom én a prérit se meghódítani, se képen rögzíteni, se megváltoztatni, se megállapodni benne, se továbbindulni. Csak szelni, az üres úton.

5

A préri síkja lassú hullámvásba kezd. A sövények ritkulnak, a zöld fakul... jeléül, hogy a Felföldhöz közeledünk.

Hague-ben megállunk tankolni, és érdeklődünk, visz-e át a Missourin híd Bismarck és Mobridge között. A kutas nem tudja. Meleg lett, annyira, hogy John és Sylvia félrehúzódik – lehántják a hosszú alsóneműt. A motoromban közben olajat cserélek, és megolajozom a láncot is. Chris figyel, türelmetlenül. Nem jó jel.

– Sajog a szemem – közli.

– Mitől?

– A széltől.

– Majd nézünk neked is motoroszemüveget.

Mindjárt betérünk valahova kávéra meg kiflire. Minden más ebben a környezetben, csak mi vagyunk, akik voltunk, ezért inkább nézelődünk, és mások beszélgetéséből kapunk el foszlányokat, a mások meg minket bámulnak, mert mi vagyunk az újak. Tovább az utcán találok egy úti hőmérőt meg Chrisnek való motoros szemüveget is.

A vaskereskedő se tudja, hogyan lehet erre átjutni a Missourin. A térképet tanulmányozzuk Johnnal. Azt reméltem, akad valami jelzetlen rév vagy gyaloghíd ezen a kilencven mérföldes szakaszon, de úgy látszik, mégsem lesz, mert a túlsó parton nincs hova vigyen. Indiánrezervátum az ott mind. Úgy döntünk, lekanyarodunk délnek, Mobridge-be, s majd ott átkelünk.

A déli út borzalmas. Rázós, keskeny, bukkanókkal teli. Szélnek és napnak szembe haladunk, pusztasodó földek maradnak el mellettünk. A hullámváz dombok gyorsítanak a képen lefelé haladtunkban, lassítanak fölfelé, és be nem tekintjük a teljes tájat sehonnán, ami idegesítő. Az első sivatagi látvány megijesztett, mert nem készültem rá. Lassan megszokom, akármilyen csúf. Semmi vész. A forró szárazság az igazán meghökkentő.

Herreidben John elszalad meginni valamit, mi meg Sylviával és Chrisszel hűsölnénk egy parkban! Nem sokat érünk vele. Változás történt, azt sem tudjuk, mi. Ennek a városnak széleseek az utcái, a kelleténél jóval szélesebbek, és por homálya lebeg fölöttünk. Az épületek közti foghíjakat gyom veri fel. Víztornya, hullámlemez kalyibái épp olyanok, akár az előző városokéi, csupán elterpeszkednek. Elhasználtabb és lélektelenebb minden, az épületeket mintha bolondjába szórták volna szét. Apránként értem meg, mit látok. Itt nem takarékoskodtak a hellyel. A föld nem érték. Nyugati városban vagyunk.

Hamburgert és malátás tejet vágunk be egy alumíniumbüfében ebéd gyanánt Mobridge-ben, nézelődve görgünk nagy forgalmú főutcáján, s a végéből, egy emelkedőn túlról megpillantjuk Missourit. Mennyi víz hömpölyög szikkadt, harasztos dombok közt! Hátrapillantok Chrisre, de őt nem ragadja meg a látvány.

Legördülünk a partról, rá a hídra, végigdübörgünk rajta, a vasvázán át nézzük a folyót, aztán a túlsó parton hosszú, hosszú emelkedőn köhögünk fölfelé egy merő más tájnak.

Csaknem eltűntek a sövények. Se cserje, se fa. A dombok öble akkora, hogy Jönnék a motorukon bogárnak látszanak, amint kúsznak a kaptatón. És a tetejében mindenütt sziklaszálak merednek ki a kő közül.

A táj rendje természetes. Ha felhagytak volna a művelésével, kiéltebb volna, sanyarúbb, itt felejtett betonalapozásokat látnánk, hányódó bádoglemezeket, huzalokat, az egyszer feltört hantok közt harapózó gázt. De itt nincs efféle. Soha neki sem fogtak a vidék művelésének, el sem rondíthatták. A képe időtlen idők óta ilyen lehet. Rezervátum.

Ebben a sziklás világban ugyan nem kerül elénk sehol motorszerelő hívogató cégére, és belém nyilallik, hogy ha itt bajba jutunk, nem lesz, aki segítsen.

Kitapintom a motor hőmérsékletét. Biztató. Behúszom a tengelykapcsolót, úgy figyelem az üres járását egy darabig. Furcsa hangot hallok, azért megismétlem a mutatványt. Időbe telik, amíg észbe kapok, hogy nem a motorból származik a hang, hanem az előttünk lévő kaptató veri vissza még, amikor a gázt régen levettem. Furi. Kétszer-háromszor megpróbálom, és az értetlen Chrisszel is meghallgattatom. Nem szól rá semmit.

Csörög ez a régi motor különben is. Mintha aprópénzt rázna. Ijesztően hangzik, pedig csak a dugattyúk kalatolnak. Aki megszokta, már azon csodálkozik, ha kimarad.

Egyszer megpróbáltam Johnt rávezetni ennek a kalatolásnak a jelentőségére. Mindhiába. Csak a motorrotyogást hallotta, meg engem látott olajos szerszámokkal a kezemben. Semmi tanulság.

Nem értette, mi történik a motorban, kíváncsi sem volt rá. Azazhogy a jelenségekre kíváncsi, nem a jelentőségükre. Ez is valami. Nem mindjárt értettem a különbséget én sem, azért képmutogatói szövegemben igyekszem majd megvilágítani.

Annyira megütődtem John érdeklődésének hiányán, hogy törni kezdtem a fejem, mivel ébreszthetném fel.

Gondoltam, kibőjtölöm, amíg az ő motorjának lesz valami hibája, s akkor majd segítek neki a javításban – ezt a lehetőséget azonban elpuskáztam, éppen mert nem fért a fejembe, mennyire másként tekint az ilyesmire.

A kormányának szarva kezdett kilazulni. Nem nagyon, magyarázta, csak olyankor érzi, ha nekifeszül. Figyelmeztettem, hogy a szorító anyákhoz ne nyúljon franciakulccsal, mert megsérti vele a krómozást, és apró rozsdafoltok jelennek majd meg a sérelem helyén, ígérte is, hogy csak az én dugókulcsommal meg a csőkulcsommal megyünk majd neki.

Amikor áthozta a motorját, előszedtem a kulcsaimat, de aztán láttam, hogy itt a szorítás már nem használ, mert a csőbilincsek összezáródtak.

– Ezek alá béléslemez kell – állapítottam meg.

– Az meg mi?

– Keskeny, vékony lemezcsík. Ráhajtod a kormányra, úgy teszed rá a bilincset, és az eléggé kinyitja ahhoz, hogy legyen mit szorítanod rajta. Ilyen béléslemezeket mindenféle gépigazításoknál alkalmaznak.

– Nocsak – nézett rám érdeklődően. – Ügyes. Aztán hol kapsz ilyet?

– Itt van a kezemben – mondtam kuncogva, és az orra alá nyomtam a söröm dobozát. Értetlenül bámult. – Mi? A doboz?

– Persze – mondom –, jobb béléslemez a világon nincs.

Magam is elégedett voltam a ravaszsággal. Megtakarítottam neki egy utat, az isten tudja, hova, béléslemezért. Pénze is, ideje is bánta volna.

Csakhogy megrökönyödésemre John nem díjazta ravaszságomat. Nemhogy nem díjazta, felhúzta az orrát. Ötölt-hatolt, kibúvókat keresett, míg egyszer csak látom ám, hogy tolja ki a motorját javítatlan.

Gondolom, a kormánya máig laza. Sőt, az a gyanúm, megsértettem akkor: volt pofám azt ajánlani, hogy az ő ezernyolcszáz dolláros BMW-jét, a német ipari találékonyságának fél évszázados gyümölcsét egy megürült sörösdobozzal foltozom ki!

Ach, du lieber!

Azóta nemigen értekezünk a motorkerékpár-ápolásról. Helyesebben egyáltalán nem.

Mert ha ilyen kérdést feszeget az ember, abból csak harag támad.

Magyarázatul most mégis elmondom, hogy a sörösdoboz alumíniumlemeze a többi lemezhez képest puha és tapadós. A célnak kiválóan megfelel. Az

alumínium nem oxidálódik csapadékos időjárás során – helyesebben a rajta lévő oxidréteg megóvjá a további oxidálódástól. Alkalmasabbat tehát keresve sem találni.

Más szóval a fél évszázad tapasztalatán okult német motorszereelő is arra a következtetésre jutott volna, hogy az adott technikai kérdésnek ilyen megoldása a lehető legtökéletesebb.

Elgondoltam, talán helyesebb lett volna, ha odaoldalgok a munkapadhoz, lekanyarítok egy darabot a sörösdobozról, lecsiszolom róla a nyomtatást, aztán visszatérek vele a motorhoz, és tudatom Johnnal, hogy piszok szerencsénk van, maradt még egy béléslemezem azok közül, amelyeket egyenest Németországból hozattam. Akkor bizonyosan megfelel! Betétlemez Alfréd Krupp báró legféltettebb készletéből! És milyen kelletlenül vált meg tőle! Akkor bezzeg elcsordul John nyála!

Krupp legszemélyesebb béléslemezének fantáziája mulattatott egy darabig, de aztán láttam, hogy merő gonoszkodás. S a megzúpult tréfa helyébe támadt az az érzésem, amelyről már beszéltem, hogy tudniillik itt valami nagyobb dolog lappanghat a felszín alatt. Aki ilyen apró visszasságokat egy darabig figyelemmel kísér, annak előbb-utóbb nagy megvilágosodásokban lesz része. Engem csupán az a sejtés vezérelt, hogy itt nagyobb kérdés forog a kockán, mint amilyenek töprengés nélkül nekiugorhatnék, azért szokásomhoz híven megpróbáltam szétszedni okokat és okozatokat, hogy megérthessem, mi vitte vakvágányra tárgyalásunkat Johnnal az én ravasz béléslemezem ügyében. Nincstovább történik akárhányszor szerelési munkák során. Amikor megáll a tudomány. Leülsz, elrédvedsz, jártatod az eszed, mit felejtettél ki a számításból, és addig forgatod jobbról balra, amíg a meg nem gondolt részletek kezdenek kerek formát ölteni.

Ami először csak derengett, hogy én a béléslemezt észlényként, haszonelvűen kezelem, a fémcsík tudományos érdemei szerint, John pedig ösztönösen, közelről, az élveteg ember szemével tekintette. Én a formában foglalt lehetőségek felől közelítettem meg. Ő a forma megjelenését látta. Engem az foglalkoztatott, mit jelent a béléslemez. Őt a mivolta érdekelte csak. Utoljára ide jutottam. S meg kell hagyni, ha az ember csupán mivoltát tekinti a béléslemeznek, az bizony elég lehangoló. Ugyan ki tapsikolna, hogy az ő spéci motorját valami szeméttel foltozzák ki?

Elmulasztottam megemlíteni, azt hiszem, hogy John muzsikus lélek: bandákban dobol városszerte, és szépen pénzel belőle. Hát alighanem úgy gondolkozik egyebek felől is, mint a dobolás felől – azazhogy nem is gondolkozik felőle. Csak dobol. Benne él. A motorkerékpárjának sörösdobozzal való tákolása úgy hatott rá, mintha a banda egyik tagja

megakasztotta volna az ütemet. Megakasztotta volna a kenyérér-kolbászér lüktetését. Ezzel ő nem érthetett egyet.

Nézeteink eltérése első tekintetre semmiségnek látszott, majd nőttön-nőtt, s addig terebélyesedett, hogy idővel megértettem azt is, miért nem ütötte ki a szememet. Némely jelenséget porszemnyi volta rejt a figyelmünk elől, másokat pedig azért nem látunk meg, mert oly óriásiak. Egyazon dologra tekintettünk mind a ketten, egyarról beszéltünk, egyfélén gondolkodtunk, John azonban ezt az egyetlen dolgot másként szemléli, ezért nem egyezhettünk.

Nem igaz, hogy John nem törődik a technikával. Csupán a szemléletébe zavarodik bele, s elakad végül. Nem akar neki ez a szemlélet működni, mert meggondolások nélkül működtetné, s aztán csak akadozik, míg legvégül tokkal-vonóval – vagyis csavarostul-csavaranyástul – elátkozza a bütykölést. Nem fér a fejébe, miért nem közelíthető meg a világon minden élvetegen.

Mert élvezkedő a szemlélete. A szemében én eltompult szaki vagyok, aki másról se beszélne, mint a motorszerelésről. Az alkatrészek, a kapcsolataik, a szétszedések, az összerakások, a mechanikai fifikák nem az ő világa. Az ő világa csillagmér földnyi messziségbe esik, pedig azt hiszi, itt az is. Ez a szemléleti különbség mozgatta, gondolom, az észjárás változását a hatvanas években, sőt talán a mai napig formál a közgondolkodáson. Ebből támadt a nemzedékek közti szakadék. A változás mozgatóira akasztották rá a "bítnik" meg a "hippi" nevet. S íme, kapiskálom már, hogy John szemlélete nem különködés. Nem olyasmi, hogy egy év, kettő, s elfelejtik. Nem, meggyökerezett máris, mert fontos nézőszöggel szolgált, hiába tetszik értelemmel, renddel, felelősséggel nem egyezőnek. Egyezik az. Csak a mélyéig kell lehatolnunk.

A két lábam annyira megmeredt, hogy fájni kezd. Nyújtóztatom, ahogy a nyeregben ülök, jobb felé, bal felé, óvatosan, amennyire lehet. Valamit segít. De most meg a csípőízületeim fájdulnak meg.

Magát a valóságot tekintjük különféleképpen. A világ az orrunk előtt! Ez az, ez a valóság! Beszélhetnek a tudósok, így tekinti John. Csakhogy a világ a tudományos felfedezések fényében, az is valóság, bár megjelenésére nézve talán különböző, és a John-félék okosabban tennék, ha átpillantának ebbe a szemléletbe is, nem elégednének meg a tagadásával. Majd ráébred John is, csak égjenek ki a megszakítói.

Ezért akadt ki aznap is, mikor a motorja nem akart beröfögni. Sérelem esett a valóságán. Az élveteg szemlélet hibásodott meg, és John nem mert szembenézni vele, mert megrettent, hátha a teljes világa összeomlik. A düh lett rajta úrrá, ami a tudományos szemléletűek torkát szorongatja az absztrakt

művészet láttán. Mondjuk inkább, szorongatta, mikor még a maguk világát veszélyben látták.

Szóval két valósággal kell itt számolnunk. Az egyik a művészi megjelenés pillanatképe, a másik a mozgatókkal együtt látott tudományos kép, s a kettő mintha a kezét rázva tiltakozna egymás ellen. Ezt nevezem bökkenőnek.

A végtelennek tetsző kihalt úton magában álló vegyeskereskedésre leszünk figyelmesek. Betérünk, s a végében találunk alkalmas helyet a ládákon, hogy egypár doboz sört legurítsunk.

A fáradtság meg a hátfájás igen belém állt. Hátratulom a ládámat az egyik tartóoszlopnak, és nekidőlök.

Chris szeméből látom, hogy rosszban töri a fejét. Hosszúra sikerült ez a nap. Megmondtam Sylviának még Minnesotában, hogy egy másnap-harmadnapos leeresztésre elkészülhetünk. Az ám, Minnesotában! Hol van az már!

Egy csúnyán elázott asszony vásárolna sört kinn a kocsiban ülő párjának, csak nem tudja eldönteni, melyik fajtát válassza, és a tulajdonos felesége, aki kiszolgálná, elveszti a türelmét. A kótyagos asszony válogat egyre, aztán meglát minket, odatántorodik, és megkérdi, a két motor odaki a miénk-e. Rábólintunk. Kérlelni kezd, vigyük egy kört. Félreülök, és átengedem Johnnak, szerelje le ő.

John jó kifogással áll elő, de nem használ, mert az asszony újra meg újra visszatér a sörvásárlásból, és egy dollárt ajánl egy körért. Tréfával ütném el a dolgot, de üresen cseng, és még nyomottabbá teszi a légkört. Fölkelünk, és lődulunk a barna hegyeknek meg a forróságnak újból.

Mire Lemmont elérjük, alig lézengünk a fáradtságtól. Az egyik kocsmában hallunk egy táborhelyről valahol a várostól délre. John a legszívesebben a parkban táborozna Lemmon közepén, ami persze lehetetlen elgondolás, és hallatlanul bosszantja Christ.

Nem is emlékszem ekkora fáradtságra. A többiek se. Elbóklászunk még a vegyesboltban, összeszedünk egypár élelmiszert, ami az eszünkbe jut, és nagy keservesen fölszereljük azt is a motorokra. A nap lemenőben, sötétség fenyeget, mégis úgy mozgunk, akár a tetűk. Kókadozunk.

– Gyía, Chris! Szedd magad! – mondom.

– Ne ordíts – azt mondja. – Én megyek.

Megyei úton tartunk kifelé Lemmonból, úgy tetszik, órák óta, pedig nem lehet, hiszen a nap még nem bukott le. A táborhely néptelen. Helyes. Csakhogy a világosság már nem ígérkezik többnek félórásnál, és erőnek igen fogytán vagyunk.

Megpróbálok gyorsan lerakodni, azonban az eszem is annyira zsibbadt, hogy mindjárt a tábor útja mentén tanyáznék le, nem látom, milyen alkalmatlan hely. Szeles. A felföldi szél miatt. Félsivatagban vagyunk itt, minden száraz és perzselt, legfeljebb azért jelöltek itt tábornak helyet, mert alattunk nagy víztározó terül el. A szél a tó felől rohamoz, nagy lökésekben. Hűvösödik erősen. Negyven lépéssel odébb sűrű kis fenyőcsoportot látok, és mondom Chrisnek, hogy oda hurcolja át a holmit.

Nem fogad szót. Elcsavarog a tó irányába, a betyárbútort én cipelhetem át.

A fenyők közül látom, hogy Sylvia igyekezne a vacsorafőzéssel, de ő is éppoly fáradt, mint én.

A nap lenyugszik. John gallyakat gyűjt, csakhogy vastagok. Az erős szélben meg sem tudná gyűjtani. Össze kell hasogatni. Visszamegyek a fenyők közé, keresem a belezőkésemet, de itt már akkora a sötétség, hogy nem találom. Keresem a zseblámpám, sötét van ahhoz is.

Visszatérek, elindítom a motort, odaviszem, és a fényszórót irányítom a holminkra, úgy kajtatok közte a zseblámpámért. Átfogatok mindent. Aztán leesik a tantusz, hogy nem is a zseblámpára van szükség, hanem a belezőkésre. Az meg ott az orrom előtt. Mire visszaérek, Johnnak már sikerült tüzet gyújtania. A belezőkéssel szétfeszegetek néhány vaskosabb fadarabot.

Chris is előkerül. Kezében a zseblámpám.

– Mikor eszünk? – nyavalyog.

– Igyekszünk vele – mondom neki. – De a zseblámpát hagyd itt.

Eltűnik megint. A zseblámpával.

A pásztság szél annyira lobogtatja a tüzet, hogy a láng nem éri a bélszínt. Igyekszünk körberakni az út mellől felszedett kövekkel, de a sötétben alig látjuk, mit teszünk. Odatoljuk mind a két motort, és a fényszórók kereszttüzébe fogjuk a főzés színterét. Furcsa világítás. A tűzből felpattanó szikra fehéren izzik, majd elszáll a szélben.

DURR! Nagy pukkanás mögöttünk. Chris vihogását hallom. Sylvia megrezzen.

– Találtam petárdát – magyarázza Chris. A nyelvembe harapok, aztán megfontoltan odaszólok neki: – Kész a vacsora.

– Gyufa kellene – állapítja meg.

– Ülj neki, és egyél.

– Először adjál gyufát.

– Ülj neki, és egyél.

Letelepszik végre, és süfütöli a húsát a kincstári evőeszközöm késével. Nem bír vele, szívós. A vadászkésemet veszem elő. A motor lámpáinak súrló fénye úgy esik ránk, hogy amikor a csajka mélyén mesterkedek a késsel, nem látom a vasát sem.

Chris siránkozik, hogy a kés nem ér semmit. Odanyújtom neki a vadászkest. Úgy nyúl érte, hogy a csajkáját ráborítja a ponyvára.

Nem szól senki.

Nem az bosszant, hogy kidöntötte az ételét, hanem hogy zsíros ponyvával járhatjuk végig az utat.

– Aatok mást? – kérdi Chris.

– Edd meg azt – mondom. – A ponyvára esett.

– Piszkos – mondja.

– Nincs más.

Nyomott a hangulat. Én már a legszívesebben lefeküdnék, de látom, hogy Chris fortyog. Valami jelenetben lesz részünk, de alig gondolom el, már kezdődik is.

– Nekem nem ízlik – mondja a húsrá.

– Öreg hiba.

– Nekem ez a táborozás se ízlik.

– A te ötleted volt – mutat rá Sylvia. – Csakis te akartál táborozni.

Nem kellett volna illet mondanía, de honnan tudhatná? Chris lépre csalta. Ilyenkor addig ügyeskedik, amíg egy pofont ki nem csal. Mintha az ízlene a leginkább.

– Engem nem érdekel – jelenti ki.

– Pedig érdekelhetne – mondja Sylvia.

– Akkor se érdekel.

Most ugrik a majom a vízbe. Sylvia és John rám tekint, nekem azonban arcizmom nem rezdül. Nem örülök, de nem tehetek semmit e pillanatban. A feleselés elmérgesíti az ügyet.

– Nem vagyok éhes – tudatja Chris. Senki nem válaszol.

– Fáj a hasam – fűzi tovább a szót.

De a csattanó elmarad, mert fölkel, és eltűnik a sötétségben.

Végzünk a vacsorával hárman. Segítek Sylviának elmosogatni, aztán elüldögélünk a tűz körül. A fényszórókat eloltjuk, a takarékoság okából is, de főként azért, mert a fényük barátságtalan. A szél alábbhagyott, és a tűz több világot ad. Egy idő múltán megszokom. A vacsora meg a bosszúság kiverte az álmat a szememből. Chris nem jelentkezik.

– Gondolod, hogy büntet minket? – veti fel a kérdést Sylvia.

– Alighanem – mondom rá –, bár én másképp nevezném. – Gondolkodok egy sort ezen. – Gyermekpszichológusok mondanának illet, azért nem tetszik. Inkább komisz a kölök.

John elneveti magát.

– A vacsora mindenképpen jó volt – fűzöm hozzá. – Bocsássatok meg, hogy éppen Sylvia főztét kezdte ki.

- Oda se neki – mondja John. – Én inkább azt bánom, hogy éhen maradt.
- Nem árt neki.
- Nem elköszál s eltéved?
- Nem. Majd kurjant.

Most a csöndben, hogy semmi tennivalónk, mintha tágulna a tér. A préri kihalt, semmi nesz.

– Csakugyan fájhat a hasa? – kérdi Sylvia.

– Biztos – vágnám el a beszélgetés fonálát, de aztán érzem, hogy külön magyarázatot érdemelnek. Sejtetik is, hogy a jelenet mögött rejlik valami. – Szinte bizonyos – helyesbíték. – Vizsgáltattuk jó párszor. Egyszer annyira sajdította, hogy azt hittük, vakbélgyulladás... Emlékszem, fönny vakációztunk északon. Éppen elkészültem egy ötmillió dolláros szerződéshez való gépészeti költségvetéssel, és kivoltam, mint a liba. Hatszáz oldalnyi adat, számok, minden egy héten belül. Mire végeztem vele, úgy éreztem, ámokfutásba kezdek, azért gondoltuk, jobb lesz, ha inkább az erdőt járjuk egy darabig. Arra sem emlékszem, melyik erdőnek vágunk neki. A fejemben még kavarogtak a költségvetési tételek, és Chris egyszer csak rákezd jajongani. Le se vetköztethettük. Láttam, hogy itt nincs más, be kell vinnem a kórházba. Már azt sem tudom, melyikbe vittem. Csak felkaptam, és rohantam vele. Aztán nem találtak semmit.

– Nem?

– Semmit a világon. Azután is történt ilyesmi.

– Még gyanújuk sem volt? – tudakolta Sylvia.

– Most tavasszal végre megállapították, hogy kezdődő elmebetegség.

– Micsoda? – hallottam John hangját.

A sötétben nem láttam őket, de még a hegyek körvonalait sem. Résen vagyok, hátha hallok hangot távolabbról is. Válaszolnom Johnnak nincs mit.

Ha szemem meresztem, látok néhány csillagot a fejünk fölött, de a tűz hunyorgása vakít. Máskülönben szakadatlan a sűrű sötétség. A cigarettám is az ujjamra égett.

– Nem is tudtam – hallom Sylvia hangját, és ha volt benne ingerültség, hát elpárolgott. – Csak azt nem értettük, miért nem a feleséged hoztad – fűzi hozzá aztán. – Mindenképp jó, hogy elmondtad.

John néhány gally égett csonkját löki a tűzre.

– Mi lehet az oka, mit gondolsz? – hallom Sylviát.

John a torkát köszörüli figyelmeztetőül, én azonban válaszlok. – Nem tudom. Okok és okozatok mintha nem illenének össze. Minthogy persze gondolkodás eredményei. Pedig az elmebaj nyilván megelőzi a gondolkodást. – Sokat meg nem világítok ezzel a magyarázattal. Magamnak sem. De már fáradt vagyok körülkeríteni.

– Mit mondanak a pszichiáterek? – kérdi John.

– Már semmit. Megelégettem.

– Megelégetted?

– Meg én.

– Van annak haszna?

– Nem tudom magam se. Hogy haszna nincs, azt sem mondhatnám, ha jól meggondolom. Csakhogy ennél a kérdésnél megfeneklik a gondolkodásom. Egy darabig hányom-vetem, kikeresem a telefonszámát is a pszichiáternek, aztán megfeneklek, és nincs tovább.

– Nem hangzik valami értelmesen.

– Mások szerint se. Nemigen maradhatok ennyiben.

– Miért is maradnál? – kérdi Sylvia.

– Nem tudom, miért. Hiszen ez az valahogy... nekik nem gondjuk.

Most meg ezen a szón akadok fönn. Soha nem éltem vele. Nekik nem gondjuk? Mezei beszéd. Mint a kondás. Aki kontat. Pásztornak a gondja a nyáj. Ő a gondviselője. Igen, éppen ezt az érzést nem tulajdonítom pszichiáternek.

Régi szó, nagyot változott az évszázadok során. Ma a taxisofőr kérdi, ha az órádra pillantasz, mi a gond. Pedig a gond nem baj, ha ugyan nem számítjuk bajnak a gondolkodást is. A gond természetét csak az értheti, aki viseli.

Gond, gond, morzsolgatom. *Kind*, nicsak. Még a más nyelv is belekondul. *Mein Kind*. Gyermekelem... "*Wer reitet so spät durch Nacht und Wind? Es ist der Vater mit seinem Kind,*"

(Ki nyargal a szélben az éjen át?

Egy apa az, ő viszi kisfiát.

Vas István fordítása)

Megborzongok.

– Min jár az eszed? – tudakolja Sylvia.

– Egy régi versen. Goethe írta vagy kétszáz éve. Be kellett vágnom valamikor. Nem értem, miért most ötlük az eszembe, ha ugyan nem... – S a borzongás ismét elfog.

– Miről szól? – firtatja Sylvia.

Megpróbálom felidézni. – Egy ember valahol a tengerparton lovagol éjjel, szélben. Fiát szorítja a karjába. Kérdezi tőle miért olyan sápadt, s a fia azt feleli: "Apám, nem látod a villikirályt?" Az apa megnyugtatón, hogy parti ködpára oszlopát látja, és a levelek zörgését hallja a szélben, de a fiú egyre hajtogatja, hogy kísértet, és az apa mindjobban sarkantyúzza a lovát.

– Mi lesz a vége?

– A kísértet győz. A fiú meghal.

A szél felszítja a tüzet, s a fényénél látom, hogy Sylvia döbbenetesen bámul rám.

– Más országban, más időben íródott – nyugtatom meg. – Itt az életen van az eszünk, és a kísérteteknek nincs értelmük. Ebben is hiszek, látod. Meg ebben a látványban is – mondom, és kitekintek az elsötétült prérre –, bár a jelentése még nem világos... Nem sok a világosság a fejemben mostanában. Talán azért beszélek annyit.

A parázs hunyorog. Utolsó cigarettáinkat szívjuk. Chris kinn bóklász a sötétben valahol, én ugyan nem hajszolom. John megfontolt hallgatásba burkolózik, Sylvia sem szól. Ki-ki a maga világába zárkózott, megszűnt a közlekedés. Eloltjuk a tüzet, és visszavonulunk a fenyők közé, a hálósákunkba.

Meg kell állapítanom, hogy a szélenyhét nemcsak én találtam meg itt, hanem a tó milliomm szűnyogja is. A szűnyogirtó reménytelen. Bebújok jól a hálósákba és csak rést hagyok a lélegzéshez. Éppen elaludnék, amikor Chris megjelenik.

– Nagy bucka homok van ott lejjebb – jelenti, és körülöttem topog a fenyőtűkön.

– Aha – mondom. – Eredj aludni.

– Meg kéne nézned. Lejössz holnap?

– Nem lesz időnk.

– Még holnap reggel játszhatok benne?

– Játszhatsz.

Vég nélkül motoz, amíg nekivetkezik az alvásnak. Na hál' isten, bebújt. Egy darabig fészkelődik, aztán csend lesz, majd újrakezdődik a fészkelődés. – Apu – szólal meg.

– Tessék.

– Milyen volt az, amikor te voltál gyerek?

– Aludj már, Chris! – Elvégre mindennek megvan a határa. A szipogásából hallom később, hogy sírt, és hiába vagyok holtfáradt, nem jön álom a szememre. Néhány vigasztaló szó helyénvaló lett volna. Hiszen törleszkedett csak a kérdésével. Tőlem azonban az a pár szó sem telik. A vigasztalás idegennek jár ki a kórházban. Nem annak, aki az ember gondja. Az érzelmi tapasztalások nem sokat érnek. Mászt vár ő. Mászt kér ő. Hogy mit, nem tudom.

Telihold emelkedik lassan a fenyők fölé, és türelmes ívén mérem az időt félálomban óráról órára. Elcsigázottság nem tesz jót az alvásnak. Hold, fény és szűnyogdöngés kuszálódik emlékfoszlányokkal valami olyan álombéli tájon, ahol ködoszlop nő a hold teljes fényében is, én pedig lovagolok, Chris az ölemben, és átugratok egy patakon, amelyik homokbuckák között tart az óceánnak... Majd eltűnik a kép... S megint visszatér.

A ködben egy alak hasonmása jelenik meg. Elillan, ha a szeme közé néznék, de ha elfordulok, látom megint a szemem sarkából. Szólnék, odakiáltanék neki, hogy ismerlek, de nem teszem, mert a szavammal vagy akár egy mozdulattal megvallanám, hogy valóság. De azt nem szabad. Megismerem pedig, ha nem is tudatom vele. Phaidrosz ő.

Gonosz lélek. Tébolyult. Élet-halálon túlról jár haza.

Ködalakja halványul, én meg a rettegéssel birkózók... Jól szorítod... Ne bolygasd... hadd ülepedjen... Ne hidd, ne is tagadd... Közben érzem, hogy a hajam égnek áll. Igaz lehet? Christ hívja? Igaz?

6

Az órák kilencet mutat, s már a hőségtől nem álhatók. A nap megelőzött, fönn jár az égen. Száraz és tiszta a levegő.

Püffedt szemmel, csúzosan tápázkodok föl.

A szám máris cserepes, az arcom meg a kezem csupa szűnyogcsípés. A tegnapi napégést is érzem.

A csenevész fenyők közt égett fű, forgatott hantok, és a homok úgy fénylik már itt a félárnyékban, hogy ránézni alig lehet. A forróság, a csönd, a kopár hegyek s az üres ég határtalanságot sugall.

Sehol egy felhő. Perzselni fog a nap ma.

Kibotorkálok a fenyők közül egy homokpadra, és eleresztem a szememet a tájnak.

A mai képmutogatás Phaidrosz világának feltárásával kezdődjék. Korábbi szándékom annyi volt csak, hogy a technikára és az emberi értékekre vonatkozó néhány elképzelését megszővegezem, őt magát nem is érintem személyében. Hanem a tegnapi gondolatmenet és a belőle következő éjszaka szerint nem lesz jó így. Kerülgetni most annyi lenne, mintha megszalasztott volna.

Amit Chris mondott indián barátja nagyanyjáról, az pirkadatkor jutott az eszembe, és megvilágosított valamit. Hogy az kísért, akit nem temettek el tisztességesen. Lehet benne valami. Phaidroszt valóban nem temettem el tisztességesen, innen a baj.

Megfordulok, és látom, hogy John is felkelt, és értetlenül bámul. Nem ébredt még fel igazán, és köröket jár, hogy a feje tisztuljon. Kisvártatva felkel Sylvia is. A szeme dagadt. Kérem, mi történt. Azt mondja, szűnyogcsípés. Kezdem összeszedni a cókmókunkat, hogy a motort megrakhassam. John követi a példám.

Mikor megvagyunk, tüzet rakunk. Sylvia szalonnát, tojást, kenyeret szed elő a reggelihez.

Amint elkészül, megyek, s ébresztem Christ. Nem akar fölkelni. Biztatom szép szóval. Nem és nem. Fogom a hálósák alsó két sarkát, megrázom, mint az abroszt, és Chris kicsöppenik belőle a fenyőtűk közé. Amíg észül, összesodrom a hálósákat.

Sértődötten botorkál oda a reggelihez, eszik egy falatot, aztán kijelenti, hogy nem éhes, és hogy a hasa fáj. Mutatom neki a tavat lenn alattunk, milyen furcsa itt a félsivatag közepén, de nem érdeklődik. Tovább panaszolja a hasát. Nem szólok semmit, és Sylvia meg John is válasz nélkül hagyja. Már én sem bánom, hogy elmondtam, mi a helyzet Chrisszel. Máskülönben még összekoccanás lett volna belőle.

Szótlanul költjük el a reggelit. Furcsa ez a csönd bennem. Talán a Phaidrosszal kapcsolatos döntésem tette? Másrészt itt ülünk vagy harminc méterrel a tározó fölött, és eltekintünk a nyugat végtelenjének. Kopár hegyek, sehol senki, hang nem hallatszik, a teljes látványban van valami lélekemelő, ígéretféle, hogy minden jóra fordul.

Amíg az utolsó darabokat rakom föl a csomagtartóra, meglepetten látom, mennyire elkopott a hátsó kerékköpeny, A nagy igyekezet meg a nagy teher meg a nagy hőség tegnap, az viselte meg. A lánc is hasas, azért előszedem a szerszámot. Felnyögök, amikor jobban megnézem.

– Mi a baj? – kérdi John.

– A láncszorító menete lement – mondom.

Leveszem róla az anyát, és jobban megvizsgálom. – Én marháskodtam el, mert egyszer úgy húztam volna rajta, hogy a tengelyszorító anyán nem lazítottam. Az anyának nincs is semmi baja – mutatom Johnnak. – A menetet a vázon, az ment tropára.

John aggodalmasan nézi a kereket. – Gondolod, hogy az első városig eljutsz vele?

– Hajjaj, de mennyire. Ettől eljutok a világ végére is, csak éppen feszíteni bajosabb.

Figyeli, hogyan lazítom meg a tengelyszorító anyát, hogyan ütöm hátra kalapáccsal, amíg a lánc nem elég feszes, majd hogyan húzom meg az anyát teljes erővel, hogy a tengely később előre ne csússzon, és hogyan teszem vissza a zárószeget.

– Honnan tudtad, hogy így kell? – kérdi.

– Kiokoskodtam.

– Én azt sem tudnám, hol kezdjem el.

Hol kezdeni el, gondolom – épp ezen sarkallik. Hátrálni kell, amíg az igazi kezdőpontra rátalálsz, aztán még hátrálsz egy kicsit, no még – utoljára

bölcseleti bányásmunka lesz, amit először nyelvi helyreigazításnak véltél. Ezért van képmutogatásra is szükség, azt hiszem. Elrakom a szerszámokat, s míg az oldallemezeket visszakattintom a helyükre, az jut eszembe: Érdemes Johnt olykor megkörnyékezni.

A menetszél szárítja a láncfeszítés verítékét, és egy darabig kellemes az út. Hanem azután már érzem a forróságot. Harminc fok körül járhat.

Az úton nincs forgalom, szépen haladunk. Motorozásra termett nap mégiscsak.

Kötelességemet teljesítem, kijelentvén, hogy volt igenis egy személy, bár nincs már köztünk, akinek hiába volt mondanivalója, és hiába mondta el, senki nem hitt neki, nem is értette igazán, így aztán elfelejtették. Kiderül majd, miért ragaszkodnék magam is az elfelejtéséhez, de az már most nyilvánvaló, miért kell az ügyében perújítást rendelnem.

Teljes történetét nem tekinthetem át. Igaz, nem teheti más se. Legfeljebb Phaidrosz beszélhetne. Feljegyzéseiből, mások megállapításaiból és a magam töredékes emlékeiből többnyire mégis kiderül, miket beszélt. S mivel a képmutogatás alapeszméjét is tőle vettem, nem kitérő, inkább csak bővítés ez a perújítás, sőt a képmutogatás is értelmesebbé válik általa, mint elméleti fejtegetésnek volna. S nem azért teszem, hogy őt tisztázzam, kivált nem azért, hogy dicsérjem. A célom éppen, hogy eltemessem – tisztességesen.

Még Minnesotában, amikor a haloványok közt jártunk, a technika formáit érintettem, meg a "halálos szorítását", amelyből Sutherlandék kibújnának. Én Sutherlandék menekülésével ellenkező irányba hatolok, neki a szorításnak egyenest, így jutok el ugyanis Phaidrosz világába, ahol mindent a rejtett formák magyaráznak.

A technika világában rejlő formák hüvelyezése azért bajos, mert a hüvelyezés maga is mintha csak e formák segítségével történhetne. Ugyanis vagy megjelenésük szerint tárgyalunk jelenségeket, vagy bennük foglalt formáik szerint, s ha magát a tárgyalást fognánk elemzőre, az eszmei sík kérdésével kerülnénk szemközt. A tárgyaláshoz eszmei sík nem kínálkozik más, mint éppen az egyik vagy a másik szemlélet.

Phaidrosz formavilágának magyarázatába már belekezdtem, legalábbis a túlsó végéről, a külső rálátás felől, azért most illendő, hogy az innensőn lássak a vizsgálatnak, a technika világának a benne rejlő formák szerint.

Ehhez először ellentétet kell állítanom – a tisztesség okából azonban pár lépést hátrálnom illene, és újabb magyarázatba bocsátkoznom a távlatnyerő hátrálást illetően. Előbb mégis lássuk az ellentétet. Az emberi értelmet én kétféleként, klasszikus és romantikus értelemként osztályozom. Végso igazság megragadásához ilyen ellentét nem sok segítséggel szolgál, mégis

megengedhető, ha az ember a klasszikus értelem határain belül igyekszik megkeresni vagy megteremteni a benne rejlő formák világát. A klasszikus-romantikus ellentétpár jelentése pedig Phaidrosz szerint a következő:

A klasszikus értelem a világot főként a benne rejlő formák szerint vizsgálja. A romantikus értelem főként a megjelenése szerint. Ha romantikus elmének géprajzot vagy elektronikai vázlatot mutatsz, aligha leli örömét benne. Az érdeklődését sem kelti fel, hiszen csupán megjelenését látja, vonalait és számozását, csupa unalmat. Ha azonban ezt a tervrajzot vagy vázlatot klasszikus elme elé terjeszted, érdeklődően tekint rá, hiszen ő a vonalak és jelképek mögött rejlő formát keresi teljes sokrétűségében.

A romantikus szemlélet ösztön, képzelet, ihlet, alkotókedv műve. Érzelmek irányítják, nem adatok. Maga a tudomány–művészet ellentétpárját is a romantikus szemlélet állította. Ez a szemlélet nem halad az értelem és a törvények útján, hanem megérzése és esztétikai tudata kormányozza. Az észak-európai kultúrákban a romantikus szemléletet rendszerint a női nemmel társítják, ami nem éppen helytálló.

Az értelem és törvény szerinti klasszikus szemlélet viszont maga is a gondolkodás és viselkedés rejtett formája. Európa általában férfias szemléletnek tekinti – a természettudomány, a jog és az orvostudomány ezért nem vonzza a nőket különösképpen. S bár a motorozás romantikus multság, a motor ápolása klasszikus szemléletű tevékenység, és ami kosz, olajos kéz, belső formaismeret mind vele jár, az a romantikus lelket olyannyira taszítja, hogy nők a motorszerelést nagy ívben elkerülik.

Jóllehet a megjelenés rútsága gyakran kíséri a klasszikus szemléletet, éppen nem elválaszthatatlan tőle. Szépségeit bonyodalmai miatt nem értékeli a romantikusok. A klasszikus szemlélet egyenes, dísztelen, érzelmekkel nem átítatott, gazdaságos és gondosan arányzott. Célja nem is az érzelmi hangolás, hanem a rendteremtés és a megismerés. Esztétikai értelemben nem éppen szabad kezű és természetes stílus ez. Inkább visszafogott. Ura a helyzetnek. Értékeit aszerint méri, mennyire tarthatja a markában.

A romantikusok gyakran unalmasnak is, ügyetlennek is, csúfnak is ítélik a klasszikus szemléletet, akárcsak a motor ápolóját, hiszen az is mindent darabjaiban, elemeiben, tartozékaiban és kapcsolataiban tekint. Semmi sem bizonyos, amit a klasszikus elme számítógépben meg nem sétáltatott hetvenhétyszer. Mérésre és bizonyításra szorul minden. Lenyűgözően súlyos. Fakón fojtogató. A halálos szorítás maga.

Ad azonban a látszatra a klasszikus szemlélet is, kivált ami a romantikát illeti. A romantikus szemlélet eszerint henye, kóbor eszű, megbízhatatlan, élvhajhász. Széllébélt. Nesze, semmi, fogd meg jól. Nem áll meg a lábán. Terhére van a társadalomnak.

Ezt a kölcsönös elhatárolódást ma már ismeri mindenki. S éppen itt a hiba. Az emberek vagy az egyik, vagy a másik táborhoz szegődnek, és a másikat csupán megbélyegzik, megérteni nem igyekeznek. Senki a maga igazából nem enged, és úgy tapasztalom, hogy a ma élő nemzedékek közül két tábor megbékítését sem kereste senki. Nincs olyan kérdés, amelyben a két szemlélet együtt tehetne egy kerek világot.

A közelmúltban a szemünk láttára nyílt szakadék a klasszikus kultúra és a romantikus ellenkultúra közt a két világszemlélet mind veszettebbül acsarog egymásra, s közben azon tűnődik mindenki, vajon ez a meghasonlottság örökös marad-e. Kívánni sem kívánja éppen senki, akármiket nyilatkozik egymásról a két tábor.

Ebben a felállásban érdekes, miket gondolt s beszélt Phaidrosz. Hanem akkoriban senki nem hallgatott rá, s először hangyásnak bélyegezték, majd túrheterlen alaknak, majd megveszekedettnek, majd közveszélyesnek. Örültségéhez ugyan nem fér szó, de írásaiból kihámozható, hogy éppen az ellenséges környezet őrijtette meg. Szokatlan viselkedés idegenkedést kelt másokban, amitől az illető viselkedése még szokatlanabbá válik, és addig hajszolják egymást körbe-karikába, amíg a pofon el nem csattan. Phaidroszt bírósági döntésre őrizetbe vették, és kivonták a társadalmi kergetőzésből.

Látom, eljutottunk az US 12-es országút balra nyíló felhajtójáig, és John félreáll benzinért. Én is megállók mögötte.

A hőmérő a benzinkutas ajtajában harmincöt fokot mutat. – Döglesztő napunk lesz megint – állapítom meg.

Mikor a tartályainkat megtöltik, az út túlsó felén betérünk az étterembe egy kávéra. Chris persze éhes.

Mondom neki, hogy erre vártam, és kioktatom, hogy ezután vagy eszik velünk, vagy éhen marad. Szép szóval, higgadtan. Nem örül, de megérti, hogy mostantól ez a rend.

Sylvia megkönnyebbülésének futó pillantását kapom el. Nyilván azt hitte, hogy a huzakodásunk folytonossá lesz.

A kávéfőzőt lehajtottuk, s kinn akkora hőség fogad, hogy nyomban pattanunk fel a motorra, és rákapcsolunk. Hűtözésünk megint csak pillanatnyi. A ragyogást a homok, de még a kiégett fű is annyira a szemembe veri, hogy csak hunyorgók. Régi, lejárt országút ez a US 12-es. Kátyúút aszfalttal öntötték ki, rázós. Az útjelek terelőket ígérnek. Mindkétfelől félszerek, rongyos viskók, ahogy az évek során odagyűltek. A forgalom erős. Jobb, ha Phaidrosz értelmes, elemző, klasszikus világán jártatom az eszemet.

Az ő okfejtő esze járását arra használták időtlen idők óta, hogy a környezet nyomasztó süketségéből meneküljenek. A sors fintora, hogy ami a menekülés

eszköze volt valamikor, az annyira bevált, hogy mára az a "minden" lett, ami elől a romantikusok menekülnének. Phaidrosz világát szemügyre venni nem is furcsasága miatt bajos, hanem megszokottsága miatt. Vakít az ismerőség is.

Világszemlélete elemzőnek is nevezhető. Ez a másik neve a klasszikus szemléletnek, amely a világhoz a benne rejlő formák felől közelít. Phaidrosz a lelke legmélyéig klasszikus személyiség volt, s hogy a jellemzését teljesebbé tegyem, megpróbálom elemző szemlélettel magát az elemzést fogni elemzőre. Példákkal kezdem, aztán fogok a boncoláshoz. Legjobb például a motorkerékpár kínálkozik, mivel klasszikus elmék szüleménye az is. Tehát lássuk:

Klasszikus, elemző módszerrel a motorkerékpár tagolható részei szerint és működése szerint.

Ha részei szerint tagoljuk, két legelemibb tagja a hajtóműve meg a futóműve.

Hajtóműve tovább bontható erőműre és váltóműre. Elsőül az erőművel foglalkozunk.

Az erőmű magában foglalja a motort, az üzemanyagrendszer, a gyújtórendszer, a vezérlőművet és az olajzórendszert.

A motort hengerek, dugattyúk és hajtókarok teszik, továbbá a forgattyústengely meg a lendítőkerék.

Az erőmű üzemanyagrendszerének tartozéka a benzintartály meg a szűrő, valamint a levegőszűrő, a porlasztó, a szelepek és a kipufogócsövek.

A gyújtórendszer elemei a váltóáramot fejlesztő dinamó, a feszültség szabályozó, a gyújtótrafó, a kondenzátor, a nagy feszültségű kábel meg a gyújtógyertyák.

A vezérlőmű elemei a bütököstengely, a vezérlőműlánc, a szelepemelő, a himba és a himbatengely.

Az olajzórendszerhez tartozik az olajszivattyú és a hengertömbön átvezető valamennyi olajcsatorna.

Az erőműhöz járuló váltómű része a tengelykapcsoló és a kardántengely vagy a lánc.

A futómű és tartozékai a váz, beleértve a lábtámasztókat, a nyeret meg a sárhányókat, továbbá a kormányt, az elülső és hátsó rugózást, a kerekeket, a kapcsolókat és a huzalokat, a világítást meg a kürtöt, sebesség- és fordulatszámórát.

Részeire így tagolhatjuk a motorkerékpárt. Hogy azonban megértsük, mire jók a részek, osztályoznunk kell őket szerepük szerint is:

A motorkerékpár működése lehet közönséges üzemelésű és vezetőüzemelésű.

Közönséges üzemeléshez osztjuk működését a szívóütem közben, a sűrítőütem közben, valamint a robbanóütem és a kipufogóütem közben.

S így tovább. Részletezhetném a négy ütem egymásutánjában zajló működéseket, majd folytathatnám a különleges vezetőüzemelésű működések elemzésével, s mindezekkel együtt a motorkerékpárban rejlő formák rövid foglalatához jutnék. A legszükségesebbekre szorítókozó foglalatához, amilyenek az efféle lajstromozó leírások lehetnek. A motorkerékpár alkatrészeinek szinte bármelyike taglalható végtelen részletességgel. Kötetnyi műszaki értekezést olvastam például a bütyköstengelyről csupáncsak, amely ugyan bármily kicsiny, mégis életbevágóan fontos része a vezérlésnek. Vannak motorok persze mások is, mint az itt leírt egyhengeres Ottó-motor – két- és többhengeresek, dízelmotorok, Wankel-motorok – de a célnak az én példám is megfelel.

Ez a taglalás tehát a motorkerékpárok micsoda-mijére, valamint a motor működésének hogyanjaira szorítókozna. Nagy szükség volna azonban hol-szemléltetésre is, nemkülönben miért-elemzésre, amely az alkatrészek összjátékának műszaki elveit fejlődésükben mutatná. Pillanatnyi célunk azonban nem a motorkerékpár szételemzése, hanem hogy a pályát megtisztítsuk fontosabb elemzésekhez.

A motorkerékpár ilyen taglalásában első tekintetre nem lehet semmi furcsaság. Úgy olvasódik, mint a motorkerékpárról szóló kézikönyv bevezetése vagy valamely szakmai tanfolyam első órájáról készük jegyzet. A furcsaság ott kezdődik, amikor nem tárgyaért olvassuk, hanem fejtegetésünk tárgyaként.

Az első figyelemre méltó dolog ebben a taglalásban, hogy aki ezt a békát egyszer le nem nyeli, azt végig idegesíteni fogja, nem szabadul tőle. Azt tudniillik, hogy olyan száraz, mint a fűrészpör. Blabla, blabla, blabla, bla, porlasztó, sebességfokozat, sűrítés, blabla, dugattyú, gyertya, szívóütem, jaja, blabla, orrvérzésig. Ilyen a klasszikus szemlélet romantikus szemnek. Unalmas, esetlen és rút. Romantikus lelkek ritkán jutnak túl ezen a megfigyelésen.

Aki azonban a békát az első mondatl lenyelte, megfigyelhet egyebet is.

Elsőnek mindjárt azt, hogy az így taglalt motorkerékpárt nem láthatja más, csak aki a működését ismeri. Vagyis a taglalásból az értéshez elengedhetetlen látvány hiányzik – foglalkozni csupán a benne rejlő formákkal foglalkozik.

A második megfigyelés, hogy hiányzik maga a megfigyelő. Aki taglal, nem említi, hogy a dugattyú megfigyeléséhez leemelte a hengerfejet. "Te" nem vagy benne a képben. "A vezető" személytelen gépember, maga is központi vezényletre működteti a gépet. Igazi alanyai ennek a leírásnak nincsenek. Csak tárgyai.

A harmadik megfigyelés, hogy a "jó" meg a "rossz" a rokon értelmek teljes bokrával együtt hiányzik belőle. Értékítélet nem hangzik el, csupán sorolás.

A negyedik megfigyelés, hogy műtétet végeznek itt, méghozzá veszedelmeset. Szellemi szike hasogat oly finom metszéssel és oly sebesen, hogy olykor nem is látni a mozgását. Csalóka érzésed, hogy minden elsorolt alkotórész ott van helyben, csupán sorra veendő. Holott lehetne az elnevezésük is más, meg a csoportosításuk is, aszerint, hogy a szike merre metsz.

A vezérlőmű például, amely a bütyköstengelyt, a vezérlőműláncot, a szelep emelőjét és rugóját, valamint a himbát meg a himbatengelyt foglalja magába, csupán a bonckés szokatlan metszésének köszönheti létét. Aki befordul a motorkerékpáralkatrész-üzletbe, és vezérlőművet kér, arról azt hiszik, ütődött. Náluk másképp szeletelnek. Két gyár nincsen, amelyik a termékét egyformán osztályozná, és minden szerelő került már szembe azzal a kérdéssel, hogy ezt vagy azt az alkatrészt lehetetlen megszerezni, mert az egyik gyártó ennek nevezi, a másik annak, a harmadik amannak.

A szike művét azért érdemes figyelni, nehogy megszedüljünk, s azt képzeljük, a motorkerékpár vagy akármi más azért ilyen, amilyen, mert a szike így darabol. Figyeljük magát a szikét, s majd megpróbálom szemléltetni, hogyan forraszthatja össze mesteri forgatása a klasszikus és romantikus vita nyomán támadt hasadást.

Phaidrosz mestere volt a bonckésnek, és dolgában biztosan forgatta. Az elemző gondolat egyetlen lendületével kedve szerint bontotta a világot, majd részeket újabb részekre, mind finomabbakra, míg kívánt egységeihez nem jutott. A "klasszikus" és a "romantikus" szembeállítás is az ő késelő tehetségére vall.

Ha azonban csak elemzői készségét dicsérhetném, inkább hallgatnék őfelőle. Mégsem hallgatok, mert e készségét időálló mutatványokban hasznosította. Senki tanúja nem volt, talán ő maga sem látta a művét, sőt meglehet, hogy én is káprázattal küzdök, mégis mintha inkább rossz sebész, mint jó gyilkos módjára forgatta volna tárgyában a kést. Az is lehet, hogy a kettő egyre megy. Ő azonban legalább észlelte a bajt, és mélyre hatolt, hogy a gyökeréig jusson. Jelentőségét éppen a bajmegállapításban látom, mivel a gyógyításhoz egyebe a szikénél nem is kínálkozott. Csakhogy mélyre hatoló igyekezetével utoljára maga maradt ott a műtőasztalon.

Csak a forróság mindenfelé. Már el sem felejtkezhetek róla. A levegőt mintha kohó huhogná az arcomba, s a szemem tája a motoroszemüveg alatt hűsebb, mint ami szabadon fogadja. Nem égeti a kezemet sem, de a kesztyűm fejen a nagy fekete izzadságfoltokat sóvirágok határolják.

Az úton előttünk holló rángat valami dögöt, és közeledtünkre lassan szárnyra kap. Talán gyík száradt bele a kátrányba.

A látóhatáron épületek rezgő képe jelenik meg. Lepillantok a térképre, és úgy számítom, Bowman határába jutottunk. Jeges víz és légkondicionálás reménye ébred.

Bowman úttestein és járdáin szinte senkit nem látunk, bár a tömegestül félreállított kocsik arra vallanak, hogy itthon a lakosság. Csak behúzódtok. Bekunkorodunk egy szögletes parkolóterre, s a kormányt mindjárt kifelé fordítjuk, hogy felpattanva máris felfrissüljünk. Éltes, magányos ember nézi széles karimájú kalapjában, hogy a motorokat lábra állítjuk, lekanyarítjuk a bukósisakot meg a szemüveget.

– Elég meleg lesz-e? – tudakolja, és egy arcizma nem rándul.

John megrázza a fejét, és csak annyit nyög: – Barátom!

A nagy kalap talán mosolygásra borul.

– Mit mutathat a hőmérő? – tűnődik John.

– Harmincnyolcat – mondja a kalap. – Amikor utoljára láttam. Azóta negyvenre is szökhetett.

Aztán megkérdi, honnan jövünk, és helyeslően rábólint a feleletre. – Az jó messzi – mondja, majd a motorunk felől érdeklődik.

A hideg sör meg a légkondicionálás hívogat, mégsem lódulunk nyomban. Ott állunk a negyvenfokos verőfényben, és válaszolgatunk az éltes kalapnak. Elmondja, hogy állattenyésztő volt, és errefelé, a külső szállások közt bizony rászorult az ő jó Henderson-motorjára. Tetszik nekem, mekkora lelki nyugalommal magyarázza régi Hendersonjának hasznait ebben az izzásban. Egy darabig szóval tart bennünket, és látom, hogy nő John meg Sylvia meg Chris türelmetlensége. A nyugállományú kalap még lelkendezik egy sort, mennyire örült a találkozásnak, s bár arcát a karimája alatt nem láthatom, hiszek neki. Megfordul, s lassú méltósággal indul neki a rezgő főutcának.

Az étteremben megpróbálok visszatérni a találkozásra, de senkit nem érdekel. John és Sylvia megszűnt a világ számára. Ülnek, és ernyedten szívják a légkondicionált levegőt. A pincérnő megjelenése egy pillanatra kizökkenti őket. De odébbáll máris, mivel nem választottak.

– Nem telepednék meg itt – jelenti ki Sylvia. A kalap képe ismét előttem. – Gondold meg, milyen lehetett a légkondicionálás feltalálása előtt – mondom.

– Meggondoltam – feleli Sylvia.

– Ilyen forró úton és ilyen kopott hátsó futóval hatvannál többel nem bírom tovább – figyelmeztetem őket.

Szóra sem méltatnak.

Chris viszont visszatért szokásos kerékvágásába. Eleven, és mindent megfigyel. Amikor az ételt elébe teszik, két kapura fal, és mi feléig nem jutottunk, ő már újra kér. Megkapja, aztán várhatunk, amíg végez vele.

Néhány mérfölddel odébb válik igazán pusztítóvá a hőség. Napszemüveg és motoroszemüveg nem foghatja ki az ember szeméből a ragyogást. Ehhez hegesztőálarc kéne.

A felföld kimosott-kivájt hegyekre töredezik. Világos homokszíne van mindnek. Egy szál füvet nem látni semerre, legfeljebb száraz kórót a homok s a kövek közt. Az országút fekete kátrányfoltjait figyelni szinte megkönnyebbülés, azért leszegem a fejem, és azt nézem, hogyan surrannak a talpam alá. Szemembe ötlük, hogy a bal kipufogócsövem kékebb gázt ereszt. Megpököm a kesztyűm ujjá hegyét, lenyúlok, megtapintom, és látom, hogy füstölög. Nem jó jel.

Az a fontos most, hogy ne rágódjak ezen, ne lázongjak ellene... Gondolatkorlátozás.

Phaidrosz boncolásának képét kellene mutogatnom. Némely elhangzott dolog megvilágosodik általa. Szeletelést, a világ felosztását s a többit mindenki műveli. Ezer mindenféle leszünk figyelmesek – a változó domborzatra, a ragyogó hegyekre itt, a motor *zajára*, a fojtószelep tapintására, sziklákra, kóróra, kerítések sásfáira, út menti szemétre – figyelmesek leszünk rájuk, de a tudatunkba nem vésődnek, ha ugyan egy-egy olyasmi nem akad köztük, amire eleve fogékonyak vagyunk. Nem is tarthatnánk ennyi mindent az emlékezetünkben, hiszen a témérdek részlettől gondolkodáshoz nem jutnánk. Észlenlétünk pillanataiból kell válogatnunk, s ami homokot felmarkolunk az eszmélet tájairól, az lesz a tudatunk. Az lesz tudatunk számára a világ. Marék világunkban kezdjük a rendezést. Jöhet a szike. Elválasztunk, fajtázunk, sorolunk. Ez ide, ez oda. Ez fehér, ez fekete. Az ítélet a tudatos világ rendezése.

A maréknyi homok egyfélének látszik elsőre, de minél tovább nézzük, annál nagyobb a sokfélesége. Minden homokszemer más. Két egyforma nincs köztük. Viszont némelyek így, mások úgy hasonlítanak egymásra, a hasonlókat ilyenformán apróbb halmokká rendezhetjük. Homokszemer, színe szerint, nagysága szerint, formája és áttetszősége szerint. Vége-hossza nincs az osztályozásnak.

A klasszikus szemlélet a homokhalmocskák rendezőelveivel és kapcsolataival foglalkozik. A romantikus szemléletet a marék homok érdekli,

mégpedig osztályozás előtt. Akár így, akár úgy, jogos a világra tekintenünk, csak a két szemlélet idegenkedik egymástól.

Múlhatatlanul szükségessé vált azonban a világnak olyan szemlélete, amelyik a romantikust és a klasszikust egymás sérelme nélkül egyesíti. Nem irtózhatik sem a homok osztályozásától, sem az osztályozatlan homok csodálatától. Inkább a végtelen táj felé irányítsa a figyelmet, ahonnan a marék homok vétetett. Ilyesmivel próbálkozott Phaidrosz, a bukott sebész.

Munkálkodásának megértéséhez úgy kell tekintenünk öt is, mint a táj elidegeníthetetlen részét, aki benne áll a közepében, méreget és osztályoz. Aki öt nem látja, a tájat sem látja. Aki a Buddhának azt a felét nem látja, amelyik a motorkerékpár tagolásával foglalatos, az szeme előtt veszti a Buddhát.

Az örök kérdés persze, a motorkerékpárnak melyik részében, a homoknak melyik szemerjében lakik a Buddha. Nyilvánvaló, hogy rosszfelé kereskedik, aki ilyet kérdez, mert a Buddha jelen mindenben. Másrészt nyilvánvaló, hogy jóféle kereskedik, hiszen a Buddha mindenben jelen. Sok szó elhangzott már az analitikus gondolattal meg nem közelíthető Buddháról – némelyek sokallják is már a szót, és eggyel meg nem toldanák. Azonban arról a Buddháról, amelyik az elemző gondolatban él, és azt irányítja, szinte semmi nem hangzott még el. Történelmi okai vannak ennek. Csakhogy a történelem folytonosan történik, és csak haszon származhatik abból, ha történelmi örökségünket képmutogatással bővítjük.

Ha elemzéssel, értsd szikével esünk tapasztalatainknak, valami mindig elvérzik. Jól tudja ezt a művészet. Mark Twaintól halljuk, hogy amikor a Mississippin való révkalauzkodáshoz megszerezte elemző ismereteit, a folyó sokat veszített szépségéből a szemében. Valami mindig elvérzik. Amiről azonban éppen a művészek emlékeznek meg ritkábban – hogy teremtődik is valami közben. Azért jobb nem az elvérzettekért siránkozni, hanem a születés és halál folytonosságát tekinteni ebben a folyamatban, ami sem jó, sem rossz, csak van.

Egy Marmarth nevű városon robogunk át, John szusszanni sem áll meg. Terméketlen táj, kohóhuhogás. Átjutunk Montanába. Útszéli tábla jelzi az államhatárt.

Sylvia a karját lengeti, én meg kürtölök válaszul, de semmi diadalt nem érzek, amikor meglátom a táblát. Bennem a határjelző csak feszültséget kelt, ők meg nem tudhatják, hogy abba az államba jutottak, amelyben Phaidrosz élt.

Megértéséhez ez a klasszikus-romantikus vita nagy kerülő. Másrészt megértéséhez csakis kerülő úton juthatunk. Phaidrosz külsejének leírásával vagy adatainak ismertetésével félrevezető részletek birtokába jutnánk. Egyenes jellemzése pedig végzetes lehetne.

Hiszen örült volt. S ha örülte egyenesen tekintünk, belelátjuk, amit tudunk róla – azt tudniillik, hogy örült. Meglátni nem vagyunk hajlandók. Megértéséhez fontosabb, hogy azt lássuk, amit ő látott, márpedig az örült tekintetének követéséhez vargabetű kell, máskülönben a megfigyelés útját tulajdon véleményünk állja el. A járható út azonban hosszas. Nem is egyébért ereszkedtem én meghatározásokba, rangrendekbe, elemzésekbe, hanem csakis azért, hogy Phaidrosz útját kövessem.

Valamilyik este azt találtam mondani Chrisnek, hogy Phaidrosz kísértetét hajszolt teljes életében. Az igazat mondtam. Az üldözött kísértet a modern tudomány és technológia mögött lappangó kísértet volt, a nyugati gondolkodás kísérlete, az ésszerűségé. S azt mondtam Chrisnek, hogy elkapta végül, s mikor elkapta, jól megrakta. Képletes értelemben ez is igaz. Útközben az ő igazságait tárnám most fel, amelyeknek ő már a végére járt. Az idők változtak, lehet azóta másnak is hasznára mindez. Azzal a kísértettel, amelyet Phaidrosz hajszolt, senkinek sem kell szemközt kerülnie, bár azóta, az a gyanúm, egyre többen látják rossz pillanataikban. Ésszerűségnek nevezi magát, noha lepedőjében értelmetlen és zavaros alak. Zagyválja még a napvilágnál zajló életet is, mert mintha jötte-mentének semmi köze nem volna semmi egyébhez. A hétköznapi elképzelések kísértete ő, aki az élet végső értelméről, az életről kinyilatkoztatja, hogy élni lehetetlenség, bár élni kell, csak azért, mert élhetünk, helyes tehát, ha a nagy elmék betegségei elhárításán fáradoznak, hogy az élet meghosszabbítható legyen, és csak a bolond kérdi, mi végre. Az ember él, hogy élhessen, ennyi. Legalábbis így nyilatkozik a kísértet.

Bakerben megállunk. A hőmérők negyvenkét fokot mutatnak árnyékban. Amikor a kesztyűmet lehúszom, a benzintartályt alig érinthetem meg, úgy süt. A föltüzelt motor vészjósló kipp-kipp hangokat hallat. Ebből baj lesz. Lemaródott csúnyán a hátsó futó is, és majd' olyan forrónak érzem, mint a benzintartályt.

– Lassítanunk kell – állapítom meg.

– Micsoda?

– Jó, ha ez az ötven mérföldet bírni fogja – mondom.

John Sylviára tekint, Sylvia visszanéz rá. Ezek már tárgyalhatták a lassúságomat. Az arcuk azt mondja, hogy elégük van a szám széléből.

– Pedig ezen a poklon át kell jutnunk mielőbb – mondja ki John, azzal megindulnak az étterem felé.

Tüzes és száraz a lánc is. A jobb nyeregtáskámból kihalászom a szilikon-sprayt, és jártában fújom be a láncot. Azon pillanatban elpárolog róla a folyadék. Olajat nyomok rá, járatom még egy percig, aztán leállítom a motort. Chris türelmesen vár, majd a nyomomban megindul ő is az étteremnek.

– Mintha olyasmit mondtál volna, hogy a nagy letörést másnap várjuk – fogad Sylvia, amint beülünk melléjük a rekeszükbe.

– Másnap vagy harmadnap – felelem.

– Akár negyed- vagy ötödnap?

– Az is lehet.

Megint összenéznek Johnnal, s az arcukról azt olvasom, amit az előbb. "Két keréssel több" – ilyesmit. Talán előresietnének, és megvárnának valamelyik városban. Magam is ezt ajánlanám nekik, csak tudom, hogy utoljára majd az útfélen várnak meg.

– Nem fér a fejembe, hogy bírják ezt az emberek – mondja Sylvia.

– Elkeserítő vidék – hagyom rá egy kissé epésen. – De ők már tudják azelőtt, hogy itt megtelepednének. – Aztán még hozzáteszem: – S ha valamelyikük panaszolni kezdi, attól a másiknak nehezebb a sora. De ezeket keményebb fából faragták.

John és Sylvia csak hümmög. John hamar lehajtja a kóláját, és kiugrik a sötétbe egy féldecire. Én közben megnézem a motorunk rakományát. Látom, egy kicsit összerázódott, meghúszom rajta a hevedert.

Chris az út napos felén rámutat egy hőmérőre. A higanyszál már elhagyta a fokok osztást, és negyvenhét táján járhat.

Ki sem jutunk a városból, előnt a veríték. Alig félperces a menetszél üdítő hatása, aztán mellbe vág a perzselő meleg. Még a sötét napszemüveg mögött is hunyorgok. A sugárzó homok s a ragyogó ég közt nézni nincs hova, csak a rezgésbe. Pokoli.

John egyre jobban gyorsít előttem. Leszakadok róla, és megmaradok ötvenötön. Aki nem keresi a bajt, az ilyen forróságban nem kockáztatja a köpenyeit nyolcvanöt mérföldes sebességgel. Ha itt kidurran, megnézheti magát.

Alighanem leckéztetésnek tekintették, amit mondtam. Pedig nem annak szántam. Én jobban bírom a meleget, de ezt nem dörgölném az orruk alá. Meg aztán amíg én Phaidroszon töprengtem, ők a melegre keresték az illő jelzőket. Azért lóg ki a nyelvük. Mert rágondolnak.

Egyet s mást azért elmondhatok a személyiségéről is Phaidrosznak.

A logika mestere volt, ezé a klasszikus rendszerben-rendszeré, amely a szerkezeti gondolkodás szabályainak foglalatára, S oly fürgén hasznosította, hogy Stanford-Binet IQ-ja, amely mindenekelőtt az elemzői képességek minősítésére alkalmas, százhetven volt – ötvenezer közt egynél mérnek ennyit.

Rendszeres elme volt, mégis igazságtalanok volnánk, ha robotembernek jellemeznénk. Nem dugattyúk, fogaskerekek és kerekek működtek benne

tökéletes összehangoltságban. Hasonlatnak már inkább a lézersugár kínálkozik hozzá. Egy ceruzavastagságnyi akkora erőt hordoz, s oly iszonyú sűrítettségben, hogy felhatol a holdba, és visszfényét a földről láthatjuk. Phaidrosz a személyisége sugárzását nem a köz megvilágítására fordította. Keresett egy távoli célt, arra irányozta, és telibe találta. Ennyit tett, nem többet. Eltalált céljára további világosságot deríteni már az én dolgom marad, úgy látszik.

Értelmének arányában volt magányos. Nincs nyoma annak, hogy jó barátai lettek volna. Magában járt. Mindenkor. Egyedül volt még mások jelenlétében is. Az emberek megérezték magányosságát, és kizártságukat tekintették, azért nem szerették Phaidroszt, de ő nem törődött neki szóló érzelmeikkel.

Felesége és családja szenvedhetett tőle a leginkább. Felesége meséli, hogy akik áthatoltak volna tartózkodásának páncélján, azok végtére a semmibe bámultak. Az a gyanúm, hogy érzelmeinek nyilvánulására szomjaztak mind, ő azonban nem nyilvánított érzelmeket.

Senki nem ismerte igazán. Nyilván így akarta ő is, s a dolog ennyiben maradt. Talán értelmének tulajdonította magányát, talán magányos természetének az értelmét, de annyi bizonyos, hogy az értelem magánzárkájában élt.

Ámbár ez a jellemzés sem ér sokat, mert az elmondottakból meg a lézersugár hasonlatából az következne, hogy rideg és érzelmeiben szűkölködő volt. Ami nem igaz. Inkább csak az ésszerűség kísértetének kergetésében bizonyult vakbuzgónak.

Egy emléktöredék világosodik bennem most a hegyek lábánál, mikor a nap már eltűnt az ormok mögött, és a hosszas derengésben a fák meg a sziklák kék meg szürke meg barna árnyéka szinte üszkösödik. Akkor már három napja bolyongott kinn egymagában, és az élelme elfogyott, de a gondolkodás annyira elkapta, hogy egyre halogatta a hazaindulást. A közelében út húzódott, s mivel tudta, hogy nem tévedhet el, nem aggodalmaskodott.

Lefelé a hegyoldalra mozgásra lett figyelmes az alkonyati derengésben, majd azt látta, hogy valami kutyaféle tart szembe vele az ösvényen. Juhász-kutyának vagy eszkimó-kutyának nézte a nagysága miatt, és meg is fordult a fejében, mit keres kutya ezen a kihalt vidéken vacsorátájt. Sose kedvelte a kutyákat, de ez az állat valamiképpen elébe vágott az ellenszenvének – mintha érzelmeit akarta volna kilesni, úgy figyelte. Phaidrosz sokáig állta a tekintetét, s mintha megismert volna benne valakit. Végül az állat unta meg, és elsompolyodott.

Jóval később eszmélt, hogy szürke farkassal találkozott, és a találkozás emléke sokáig kísértette. Szerintem azért, mert magamagára ismert benne.

Fényképe álló tükröt tart az embernek, tükre mozgó tükröt – de ez a találkozás ott a hegy lábánál sem álló, sem mozgó tükör képére nem emlékeztette. Magára ismert benne mégis – azért állítom ennyire, mert tegnap éjjel Phaidrosz jelent meg nekem hasonlóképpen.

Az állatok bátorsága lakott benne, akár a szürke farkasban. Járt a dolga után, s igyekezetének következményeivel annyira nem törődött, hogy az emberek megrettentek tőle. Megrettenek én is, ha még régi hírét hallom. Nemigen tért le az útvjáról se jobbra, se balra, úgy tapasztalom azonban, sem szentelt eszme, sem áldozat gondolata nem vezérelte, csupáncsak az elmélyült igyekezet – ezért nincs a személyében semmi tiszteletre méltó.

Az ésszerűség kísértetét pedig azért üzhette olyan elszántan, mert meg akarta bosszulni, hogy őt annyira a maga képére formálta. Akár elpusztította volna, hogy rabláncától szabaduljon. Szabadulása aztán, elég nyakatekerten, de sikerült.

Faramuci lehet ez a jellemzés, de a legfaramucibb még most következik. Az én személyes kapcsolatom Phaidrosszal. Ezt ködösítettem, kerülgettem idáig, de nem kertelhetek tovább.

Különös eseménysorozat továbbkövetkeztetése útján jutottam el hozzá hosszú évekkel ezelőtt. Egyik pénteken bementem dolgozni, és jókora darab munkától szabadulhattam hétvége előtt, mert nagyon megkönnyebbültem, és este egy társaságot hangos szóval tartottam sokáig. Inni is ihattam jóval többet a kelleténél, s utoljára egy félreeső szobában ledőltem egy kicsit.

Fényes napvilágra ébredtem, és ez volt az első gondolatom: "Jezsus, a nevét nem tudom a házigazdáéknak!" Zavartan töprengeni kezdtem, miféle bonyodalmak származnak majd ebből. A szoba is mintha más lett volna, mint az, amelyikben ledőltem. De akkor sötét volt, gondoltam, és részegségemben jól meg sem nézhettem.

Felkeltem, és láttam, hogy a ruha se az rajtam, ami tegnap este volt. Kinyitottam az ajtót, de a legnagyobb meglepetésemre az se a ház valamelyik szobájába nyílt, hanem egy hosszú folyosóra.

Amint megindultam a folyosón, olyan érzésem támadt, hogy mindenki engem figyel. Háromszor is megállítottak, idegenek, hogy jól vagyok-e. Azt hittem, elázott állapotomra céloznak, s azt feleltem, másnaposság sincs rajtam. Válaszomra az egyik idegen még el is nevette volna magát, ha észbe nem kap.

A folyosó végéről nyíló szobában asztalt láttam, s az asztal körül sürgölődést. Bementem, s leültem a sarokba, azzal, hogy ha lehet, megmaradok itt észrevétlen, amíg nem tisztázódik minden. De egy fehér ruhás asszony odalépett hozzám, és megkérdezte, tudom-e a nevét. Leolvastam a blúzára tűzött apró névtáblát. Ő nem is gondolta, hogy a nevét kitűzte – nyilván nem, oly meglepetten állt odébb.

Egy férfit hozott, aki egy darabig merőn nézett, aztán letelepedett mellém, és megkérdezte, az ő nevét tudom-e, Megmondtam a nevét neki is, de ekkor már az én meglepetésem sem volt csekélyebb az övékénél.

– Korai az ilyesmi – állapította meg a férfi.

– Mintha kórházban lennék – próbálkoztam.

Mind a ketten egyetértettek.

– Hogy kerültem ide? – tudakoltam, s a részeg este járt a fejemben. A férfi nem válaszolt, a nő a cipőjét nézegette. Nem lettem sokkal okosabb.

Egy hétnél több időmbe telt, amíg a körülményekből arra a következtetésre jutottam, hogy ébredésemig minden álom volt, s azóta minden valóság. Következtetéshez csakis az új események növekvő halmaza szolgált alapul, és mind rácáfolt a részeg mulatságra. Apróságok, mint például a zárt ajtó, s hogy ami kívül van azon, azt soha nem láttam. Aztán egy papír a bíróságról, amely tudatja, hogy valakit elmebajosnak nyilvánítottak. Csak nem engemet?

Végül megmagyarázták, hogy "önnek a személyisége új". Másrészt nem magyaráztak meg ezzel semmit. Légióként azért nem, mert "régi személyiségemre" egyáltalán nem emlékeztem. Ha azt mondják, "ön vadonatúj személyiség", az világosabb beszéd. Az rám is illett volna. Az a gondolkodási hiba terhelte őket, hogy tulajdonnak tekintették a személyiséget, mint egy öltő ruhát, amit visel az ember. Holott ha a személyiséget nem tekintjük, mi marad? Csont és hús. Néhány törvényszéki adat. Csontot, húst meg törvényszéki adatokat visel a személyiség, nem pedig ezek a ruhaakasztói.

De ki volt az a régi személyiség, akit ezek ismertek, és úgy okoskodtak, hogy én a megújult folytatása leszek?

Ekkor derengett fel először Phaidrosz a messzi múltból, és a következő napok, hetek, évek során sok mindent megtudtam felőle.

Mindenekelőtt azt, hogy meghalt. Bírósági döntésre végeztek vele, agyán átbocsátott nagyfeszültségű váltóárammal. Hozzávetőleg 800 mill-amperes áramot bocsátottak át agylebenyein, 0,5-től 1,5 másodpercig terjedő időközönként, huszonnyolc alkalommal. Az eljárás technikai elnevezése "megsemmisítő elektrosokk". Egy teljes személyiség semmisült meg a hibátlan technológiai folyamat során és kapcsolatunkat örök időkre megszakította. Soha nem találkoztam Phaidrosszal. Nem is találkozhatok vele.

Az úttal úszó emlékfoslányok mégis ráillenek erre-arra – a sivatagi homokszirtekre, a fehéren izzó homokra körös-körül – és az az érzés kísér, hogy mindezt ismerem. Ő járhatott itt, különben nem tetszene ismerősnek. Nyilvánvaló. Az efféle testet öltő látomások és a rendeződő, ismeretlen eredetű gondolattöredékek közepette úgy járok, mint a spiritiszták médiuma,

aki más világból közvetít üzeneteket. A magam szemével is látok, meg az övével is. Az én szemem az övé volt valamikor.

A szem a legijesztőbb! Az adja tudtul, hogy ez a két kesztyűs kéz, amelyik a motorkerékpárt kormányozza, valamikor az övé volt ugyancsak. S aki megérti ezt az érzést, sejtheti, miféle rémület lappang mögötte – hogy menekvésem semerre.

Alacsony homokfalak közé vájódott szurdokba jutunk. Kisvártatva útszéli pihenő bukkan fel – már rég számítok rá. Néhány pad, egy kunyhó és pár aprócska fa, tövüket gumicsővel locsolják. Ereszd el a hajamat! John már a pihenő túlsó végéből éppen fordulna ki az országúira!

Nem törődök veled, odaállok a kunyhó mellé. Chris leugrik, együtt állítjuk lábra a motort. A hő akkora gomolyagban bodorodik belőle, mintha kigyulladt volna. Alig látunk. Figyelem azért a szemem sarkából, hogy Jönnék visszafordultak. Megállnak mellettünk, szótlán merednek ránk.

– Haragszunk rád – böki ki Sylvia végül. Megvonom a vállam, és befordulok inni a kútházba.

– Hol az a nagy szívósság, amiről magyaráztál? – szegezi nekem John, amikor kilépek.

Látszik is rajta, hogy dühös. – Nem hittem volna, hogy mellre szívjátok – állapította meg, aztán megint betértem vedelni. Lúgos, akár a szappanos víz, de a szomjúságot oltja.

Aztán John fordul be, hogy megáztassa az ingét. Én közben az olajszíntet vizsgálom. Az olajszűrő kupakja oly forró, hogy az ujjamat a kesztyűn keresztül is égeti. A motor különben nem emésztett fel sok olajat. Inkább a hátsó köpeny futója sínylette meg az utat, de még bírja egy darabig az is. A lánc annyira feszes csak, amennyire kell, de egy kicsit száraz, azért megolajozom a biztonság kedvéért. A legfontosabb csavarok közül sem lazult ki egy se.

Johnról csöpög a víz, amikor előkerül. – Most te menj előre, megmaradunk mögötted – mondja.

– Nem fogok jobban igyekezni – ígérem.

– Semmi baj – mondja. – Odaérünk. Így aztán mi indulunk előbb, s nem valami nagy iramban. A szurdokbéli út kanyarog ezután is. Nem egyenesedik ki, ahogy vártam, hanem elkezd emelkedni. Nocsak.

Kanyarog is, tévelyeg is, mert eltért az útiránytól, de aztán visszatalál. Szűk torkok közt tekergünk fölfelé, minden kanyarulattal új kaptatónak.

Megjelennek az első bokrok. Aztán az első kis fák. Füves partok közt visz az út egyre följebb. Kerített réteket pillantunk meg.

Felhőpamacs jelenik meg a fejünk fölött. Esőt ígér? Ahol rét van, oda eső is kell. S ez a rét virágos is. Furcsa ez a változás, a térkép semmit nem mutat belőle. De az emlékezet is kihagy. Phaidrosz alighanem másfelől érkezett. Pedig más utat nem jelöl a térkép. Furcsa. Ez hegynek tart egyre.

A felhőpamacs terjed, eléri a napot, eléri a szemhatárunkat is fönnt, amely csupa erdő, fenyves, és hideg szél hozza az illatát. A réti virágok borzadnak a szélben, s amint a következő kanyarnak bedőlünk, fázni kezdünk mi is.

Hátrapillantok. Chris mosolyog. Visszamosolygok rá.

Hirtelen eső veri meg az utat. Régtől szomjas pora földszagot áraszt, amint a partja ragyásodik.

Csupa megújulás. Miránk is nagyon ránk fér. A ruhám átázik, motoroszemüvegem csíkos, a hátam gyönyörűségesen borsózik. A felhő húzódik tovább, és a fenyvesek meg a rétek ragyognak újból, amerre a napsugár végigpásztázza a megtapadt esőcsöppeket.

Megszáradunk, mire felérkezünk a tetőre, de melegünk nincs egy csöppet. Megállunk, és letekintünk a messzi völgyre s a közepében tükröződő folyóra.

– Azt hiszem, megérkeztünk – állapítja meg John.

Sylvia kinn kóborol Chrisszel a fenyők alján a zöldben, s ahogy eltekintek mellettük, a völgy tágulatát látom elveszni a messziségben.

Felfedező vagyok itt, betekintem az ígéret földjét.

MÁSODIK RÉSZ

Délelőtt tíz az idő, kinn ülök a motornál az árnyas, hűs járdaszegélyen, szállónk mögött, amelyet a montanai Miles városában találtunk. Sylvia elment Chrisszel a gyorstisztítóba. Elintézik a mosásunkat egyszerre. John is elment napellenzőt keresni a bukósisakjára. Egy motorszaküzlet kirakatában látott tegnapi befelé jövet. Én meg hangolom a motort közben.

Kutya bajom most. Délután érkezünk meg, és sok elmulasztott alvásnak jártunk a végére. Belebambultunk már a fáradtságba. Amikor John a portán bejelentett volna mindnyájunkat, elfelejtette a nevemet is. Aztán a portáslány kérdezte, miénekek-e "azok a spéci motorok", és kimutatott az ablakon, mi meg akkorát neveltünk, hogy azt hihette, számárságot kérdezett. Pedig belőlünk csak a fáradtság fakutyája nevetett. És inkább ott hagytuk őket állni spécinek, és gyalogsétára indultunk.

Hát még a fürdőszobák! Gyönyörű régi zománcozott öntöttvas kádak orozslánmancsokon a márványpadlón! A víz oly selymes volt, hogy azt hittük, le se viszi a szappant. Bejártuk a főutcákat, és soha családiasabb nem volt a kedvünk.

Ezt a motort már annyit hangoltam, hogy régi ceremóniamester módjára csak teszem, amit kell, gondolkodás nélkül. Nézem, nem tapasztalok-e valami szokatlant. Újabban valami kopogást hallok. Mintha a szelepemelő kopogna, de lehet a baj nagyobb is. Azért hangolom most, aztán meghallgatom, maradt-e a kopogás. A szelep igazítását hideg motoron kell végezni, azért az éjjeli parkoló a másnapi szerelőmunka színtere is – nem másért néztem ki ezt az árnyas járdaszegélyt már tegnap este a montanai Miles városának szállója mögött. Az árnyékban hűs, és az is marad még egy órát, amíg a nap a fák koronáját meg nem kerüli – eszményi a hőmérséklet a motorkerékpár ápolásához. Azért sem ajánlatos verőfényt vagy késő délutánt választani a hangolás idejéül, mert a figyelem tompul, amikor éles szem kellene éppen az olyan munkához, amelyet százszor is elvégeztünk.

Nem mindenki érti, mennyire következetes a motorkerékpár javításának cselekményrendje. Azt hiszik, "fogások" sora, és csak "ügyes kéz" kell hozzá. Pedig a fogásokat az okoskodás folyamata teszi, és ha hiba csúszik a szerelésbe, annak legfőbb oka, régi rádiósokkal szólván, a "rövidzárlat a fülhallgatók között", vagyis a szerelő fejében. A motorkerékpár az ésszerűség törvényeivel egybehangzóan működik, így aztán a motor ápolása valójában az értelem egyszerűbb próbája. Tegnap elmondtam, hogy Phaidrosz az ésszerűség kísértetét üzte, és az örületbe is az vitte. Viszont ha az ő útját

követnénk lépésről lépésre, ajánlatos gyalogjáró példákkal is élnünk, nem pedig ködös általánosságok közt tévedoznünk. Még az ésszerűségről szóló beszéd is útvesztőbe csábíthat, ha az ész valóságos munkaalkalmait bele nem foglaljuk.

A klasszikus és romantikus elme közötti válaszfalnál hagytuk el. Egyik felén a motorkerékpárt teljes valóságában látjuk az értelem pillantásának villanófényénél, s ez igen fontos látvány. A másik felén vizsgálódásba kezdünk, akár a motorszerelő – mégpedig a motorban foglalt formát vizsgáljuk, ami nem kevésbé fontos. A hozzá való szerszámokból – például ebből a kulcsból – nem hiányzik éppen a romantikus szépség, céljuk azonban merőben klasszikus. A motorkerékpárban foglalt forma igazítására valók.

Az első gyertya porcelánja nagyon kormos. Csúfság ez, akár klasszikusan, akár romantikusán tekintem, s azt jelenti, hogy a henger sok sűrítményt kap, levegőt pedig keveset. A benzin szénmolekulái nem egyesülhetnek elég oxigénnel, és bennragadván, ráakódnak a gyertyára. Tegnap a városba jövet a lendítőkerék csellengett egy kicsit, ami ugyanennek a hibának a jele.

Vajon csak az egyik hengerem kormozódott el? Belenézek a másikba is. Kormos mind a kettő. Előveszem a zsebkésemet, felkapok egy gallyat az útfélről, és kihegyezem a gyertyák tisztításához, közben azon jár az eszem, mi a végső oka a kormozódásnak. Nyilván nem tengelyek és szelepek okozzák. A porlasztó viszont ritkán hibásodik. A fő fűvókáim nagyobbak a szigorúan szükségesnél. Lehet az is a kormozódás oka, ha a sebesség nagy – viszont volt már a gyertyám jóval tisztább is, pedig a fűvókák ugyanazok. Rejtélyes. Szerelés közben támad mindig rejtély, s aki mindnek a végére járna, az sose pattanhatna a motorjára. Rögtönös válasz nem kínálkozván, ezt a rejtélyt szegre akasztjuk.

Az első szelepemelő biztosan áll a helyén, nem kell rajta igazítanom, nézem a következőt. Időm van bőven, amíg a nap fordul. Mintha templomban tennék-vennék a szertartásrend szerint. Az olaj szintmérőt akár ikonnak tekinthetem. Darabja annak a precíziós mérőkészletnek, amely oly nagy jelentőségű a klasszikus elme számára.

A pontosságot a motorkerékpáron nem a szőrszálhasogató pirimókosság követeli. A motorban keletkező hatalmas hőerőket és a robbanó nyomást csupán az a pontosság tartja kordában, amit ezektől a mérőeszközöktől várhatunk. A robbanómotor minden robbanásával a forgattyús tengelynek taszítja a hajtórudat, még hozzá mázsákra rúgó nyomással minden hüvelyknyi területen. Ha a hajtórúd illedése a forgattyústengelyhez tökéletes, a robbanóerő közvetítése simán zajlik, és a fém jól állja. Ha azonban az illedés csupán a hüvelyknyinek ezredrészével lazább, a robbanás kitörőbbé válik, olyanná, akár a pöröly sújtása, és a hajtórúd, a csapágy, a forgattyústengely

kapcsolata tovább lazul, és első hallásra olyanfajta kopogást eredményez, mint a laza szelepemelő. Azért vizsgálódom éppen. Ha a zaj oka a laza hajtórúd, én pedig nagyjavítás nélkül eredek a hegyeknek, a kopogás mind erősebbé válik majd, egyszer csak kiszakad a hajtórúd, beleszalad a forgattyústengelybe, és kikészíti a motort. Az elszabadult hajtórudak olykor behatolnak a forgattyúházba, és a motor előnti az olaját. Ilyenkor okosabbat nem tehet a motoros, mint hogy átszáll az apostolok lovára.

E sanyarúság azonban megelőzhető egy ezredhüvelyknyi igazítással, ami precíziós mérések által lehetséges – ez teszi a műszerek klasszikus szépségét: vagyis nem az, amit mi látunk rajtuk, hanem amit ők tudnak a motorban foglalt forma vizsgálata során.

A második nyomórúddal sincs semmi baj. Átlódulok a motor túlsó felére, és a másik hengert fogom munkába.

A precíziós műszerek egy eszme megvalósítása irányába törekszenek, mégpedig a többdimenziós pontosság eszméje iránt. Tökéletes pontosság azonban általuk is elérhetetlen. A motorkerékpárnak nincs tökéletesen formált alkatrésze, és nem is lehet. De ha a pontossággal addig eljutsz, ameddig ezek a műszerek engedik, arra leszel figyelmes, hogy száguldasz a tájban, és akkora erő röpít, hogy varázsosnak nevezhetnéd bízvást, ha nem volna oly ésszerű minden tekintetben. Éppen ennek az ésszerű eszmének a megértése döntő. John ránéz a motorkerékpárjára, mindenféle acélformákat lát, és mivel gyanakvást ébresztenek benne, elfordul. Ha én nézem el az acélformákat, eszméket látok. John azt hiszi, hogy én alkatrészekkel babrálok. Holott elképzelések foglalkoztatnak.

Tegnap ezekről az elképzelésekről szólva állítottam, hogy a motorkerékpár taglalható részei szerint és működése szerint. Ha ilyet állítok, szekrények jelennek meg a szemem előtt, ebben az elrendezésben:

	MOTORKERÉKPÁR	
RÉSZEI		MŰKÖDÉSEI

S ha azt állítom, hogy részei szerint hajtóműre és futóműre bontható, újabb szekrénykéek jelennek meg előttem:

	MOTORKERÉKPÁR	
RÉSZEI		MŰKÖDÉSEI
HAJTÓMŰVE	FUTÓMŰVE	

S valahányszor újabb alosztályt teremtek, a szekrénykéék tovább szaporodnak, míg végül fölëbem tornyosuló piramisukkal állók szemközt. Látni való, hogy amíg tovább taglaltam, rendszert is építettem közben.

Az elképzelések ilyen rendszerét általában hierarchiának nevezik, és a nyugati fajta okoskodás alapvető szerkezete időtlen idők óta. Királyságok, birodalmak, egyházak, hadseregek szerveződtek hierarchiába. Abba szerveződött a modern üzleti élet is. Dokumentációs anyagok tárgymutatóit így szerkesztik, gépegyütteseket, számítógépek tápját, tudományos és technikai ismeretet mind így – olyannyira, hogy a biológiában a törzrendsztály-nem-faj hierarchiája már-már szent.

A “motorkerékpár” szekrénye tartalmazza a “részek” és “működések” szekrényét. A “részek” szekrénye magában foglalja a “hajtómű” és a “futómű” szekrényét, és így tovább. Épülnek más rendszerek is, olyan elemekből, mint az “okok”, s azokból hosszú lánc lesz, ilyenforma: “A okozza B-t, B okozza C-t, C okozza D-t”, és így tovább. A motorkerékpár működés szerinti taglalása is láncra szerveződne, bár a “létezik”, “megfelel” és “magába foglal” igéjében megint másféle szerkezetek sej lenek, viszonyossági kapcsolataik oly bonyodalmasak, hogy keresztkötéseiteket egy ember a fejébe nem veheti teljes életében. Az egymással viszonyos szerkezetekre, amelyekben a befoglalt formák hierarchiája fajnak számít csupán, az okok és okozatok lánc pedig nemnek, ráillik a rendszer neve. A motorkerékpár is rendszer, mégpedig teljes.

Nincs abban sem hiba, ha országok kormányzatát és végrehajtó szervezetüket “a rendszer” néven foglaljuk össze, hiszen éppúgy eszmei és szerkezeti kapcsolatokra épülnek, mint a motorkerékpár. A szerkezeti kapcsolatok még akkor is életben tartják őket, amikor egyébként már céljukat és értelmüket veszítették. A munkások megérkeznek a gyárba, és zokszó nélkül teszik a haszontalanságot nyolctól ötig csak azért, mert a rendszer követelése ez. Ebben a drámában nincs cselszövő, aki életeket értelmetlenségbe taszít – de dráma sincsen, csupán egy rendszer hajtja be ezt a szerkezetet, és senki a szerkezet megváltoztatásának irgalmatlan nagy feladatát nem vállalná, hiába látja az értelmetlenségét.

Egy gyár porig rontása, egy kormány megdöntése vagy egy motorkerékpár ápolásának kerülése – pusztán csak azért, mert rendszer mindenik – a kérdést okozatában támadja inkább, mint okában, márpedig az okozatok babrálása nem hozhat igazi változást. A rendszer, a valóságos rendszer a mi okfejtésünk szerkezetében rejlik, az ésszerűségben magában, azért ha egy gyárat lerontanak, de az okfejtés működik tovább, teremt az majd másik gyárat helyette. Ha a forradalom szétszór egy kormányzati rendszert, de a rendszer paneljeivel dolgozó gondolkodás megmarad, a panelek a következő kormányba is beépülnek majd. A rendszert sokan szidják, kevesen értik.

Márpedig az a motorkerékpár is – elképzések acélban megvalósult rendszere. Nincs egy formája, egy részlete, ami nem elme szüleménye lenne... Nocsak, a harmadik nyomórúd is biztosan ül a helyén. Még egy van. Nem ártana, ha azzal volna a difi... Megfigyeltem, hogy ezt a tételt azok értik a legkevésbé, akik acéllal nem dolgoztak. Hogy tudniillik a motorkerékpár mindenekelőtt elképzés. Ők az acélt kész formáiban látják, csöveknek, rudaknak, hevedereknek, szerszámoknak, bigyóknak, csupa olyan testnek, amely nem tűr változtatást. Persze a gépszerkesztő, az öntő, a kovács vagy a hegesztő nem úgy látja az acélt, mint valamelyik forma örök hordozóját. Bármilyen kívánt formát ölthet az mestere kezében, de éppen csak a kívánt formát nem, ha kontár nyúl hozzá. Az ilyen formáig, mint a nyomórúdé, eljut az ember. Ilyenné alakítja az acélt. Nincs az acélnak külön formája eleve, mint a motorházra rakódott piszoknak itt. Ezeket a formákat agy lökte ki mind. Acél? Micsoda beszéd, maga az acél is elme szüleménye, hiszen a természetben nincsen! Kérdezz meg egy bronzkori embert! A természetben legfeljebb a lehetősége lappang. S mi a "lehetőség" is? Agyrém. Kísértet.

Ezt akarta Phaidrosz mondani. Elme szüleménye minden. Megveszekedettten hangzik, ha valaki felugrik, s ez böffen ki belőle, semmihez nem fűződően, sem géphez, sem másához. Ha azonban a kijelentést kézzelfogható dologhoz kötjük, az örület homálya szertefoszlik, és az eszmélet pillanatának vagyunk tanúi.

A negyedik nyomórúd csakugyan kotyog, ahogy reméltem. Megigazítom, megnézem a gyújtásállítást, és látom, hogy még nem történt semmi baj. A szelepvezetők nem rozsdásak, hozzájuk sem kell nyúlnom, azért meghúzom a hézagállító csavarokat, visszateszem a gyertyákat, és indítok.

A kopogás megszűnt, ami nem sokat jelent, mert az olaj még hideg. Üresjáratban hagyom, amíg a szerszámokat elrakom, aztán felülök, és elkanyarodok a felé a motorszerelő felé, akit tegnap este magyaráztak, hogy annak lesz patentszeme a lánchoz meg gumirátétje a lábtartóhoz. Chris sokat fészkelődhet ültében, mert a lábtartójáról mindegyre lecsiszálja a gumit.

Megyek egypár sarkot, és nem hallok nyomorúdkopogást. A fülem örül. Nem hallom majd egy darabig. Azért nem kiabálok el, amíg harminc mérföldet nem tettem bele. De addig is – máris gyönyörűen süt a nap, kellemes a hűvösség, a fejem tiszta, előttünk a teljes nap, s szinte fenn járunk a hegyek közt! Ilyen napon érdemes élni. A ritkább levegő gerjeszt ekkora életkedvet. Mindig előnt, amikor nagyobb magasságoknak törekszek.

Azám, a magasság! Azért kormoz a motor! Persze, ez lesz az oka. Kilencszáz méter magasban lehetünk. Okosabban teszem, ha átallok normál méretű fűvókára. Néhány perc az átszerelés. Meg az üresjárat hozzáigazítása. Jóval feljebb járunk hamarosan.

Árnyas fák alján meglelem Bill Motorszerelő Műhelyét, csak éppen Billt nem. Az egyik járóelő úgy vélekedik, hogy "kimehetett horgászni", közben a műhelyt nyitva hagyta. Elértük a Nyugatot, szó se róla. Ilyen műhelyt Chicagóban vagy New Yorkban nyitva nem hagyna senki.

Odabenn azt tapasztalom, hogy Bill fénykép-émlékezetű műszerész. Mindenféle hever mindenfelé. Kulcsok, csavarhúzó, régi alkatrészek, régi motorkerékpárok, új alkatrészek, új motorkerékpárok, reklámfüzetek úgy ellepik a műhelyt, hogy a munkapadokat alig látni alattuk. Én ugyan nem tudnék dolgozni ilyen viriváriban, de csak azért nem, mert nem vagyok fénykép-émlékezetű műszerész. Bill alighanem kerül-fordul, és már ki is kapta a kellő szerszámot valamelyik halom aljáról, gondolkodnia sem kell, hova tette. Ismerek ilyen műszerészeket. Az embernek felforr a hűtővíze, ha munka közben nézi őket, pedig a munkával elkészülnek, s olykor a vártnál előbb. Ha az ilyenek egyik szerszámát odébb tolják egy bakarasszal, akkor keresgéli három napig a szerencsétlen.

Bill megérkezik, az arcán még egy előző jelenet vigyora. Persze, lesz a motoromhoz fűvókája, és tudja is nyomban, honnan vegye elő. De egy pillanat türelmemet kéri. Még nyélbe kell ütnie egy üzletet hátul a félszerben. Egy régi Harley alkatrészeit adja el. Hátramegyek vele, és látom, hogy eladja hiánytalanul, csupán a vázat nem, mert váza van a vevőnek. Százhuszonöt dollárt kér. Nem is rossz ár.

Mikor visszatérünk a műhelybe, megjegyzem: – Érteni fog az illető a motorkerékpárokhoz, mire ezt a zsák alkatrészt összerakja.

Bill nevet. – Különb leckéje nem lehetne.

Megvan a fűvóka, a lábtartóra való gumi, hanem patentszem, az nincsen. A meglévőket mindjárt fel is szerelem, az üresjáratból kiszedem a fojtást, és hazafordulok a szállónak.

Sylvia, John meg Chris éppen hordja lefelé a betyárbútorunkat a lépcsőn, amikor befutok. Arcukról azt olvasom, hogy a kedvük éppoly virágos, mint az enyém. Nekivágunk a főutcának, keresünk egy éttermet, beülünk, és bélszínt rendelünk ebédre.

– Fényes város ez! Fényes város! – lelkenedik John. – Csoda, hogy maradt még ilyen! Délelőtt bejártam. Van itt kupeckocsmá, hosszú szárú csizma, ezüstdollárból vert övcsat, farmernadrág, széles karimájú kalap, ami csak kell a vadnyugathoz... És nem ám áruházi csiricsaré! Itt a sarki kocsmában délelőtt már úgy beszéltek velem, mintha idevalósi lennék...

Egy karika sört rendelünk. A falon a patkó jeléből látom, hogy itt már az Olympia sör járja. Aszerint rendelék, hogy szó ne érje a ház elejét.

– Tanyasinak nézhetek – magyarázta John –, mert egy öreg szivar énnekem erősködött, hogy ő ugyan a mihaszna fiainak le nem vetkezik.

Nagyokat bólogattam. A tanyáját ő a leányokra hagyja kéremigenszépen, mert a fiúk öneki minden pénzét a jatatába hordják kéremigenszépen. – Johnból kibuggyan a nevetés. – Hát ő bánja is keservesen, hogy felnevelte őket, meg a többi. Azt hittem, ilyen beszédek már nem hallani harminc esztendeje.

A pincérnő hozza a bélszíneket, s rögtön elkezdjük a fejünket tömni. Megéheztem a javító-szerelő munkában.

– Valami neked valót is hallottam – újságolja tovább John. – Bozemanról folyt a szó a kocsmában, arról a városról, ahova tartunk. Azt magyarázták, hogy Montana kormányzójánál már ott volt készen annak a bozemani ötven szélsőséges főiskolai tanárnak a névsora, akiket el akart csapni, csak aztán leesett a repülőgéppel.

– Ez már régen történt – mondom. Pompás bélszínt sikerítettek, állapítom meg magamban.

– Nem hittem volna, hogy ez az állam a szélsőség fészke.

– Fészkel itt mindenféle – mondom. – De a szélsőséget a jobboldali kormányzó szemüvegével tekintsd.

John még egyszer megsózza bélszínét. – Egy washingtoni tárcaíró járt itt, és az ügyet tegnap belefoglalta a rovatába, azért tárgyalták a kocsmában. A történetet a főiskola rektora is megerősítette.

– Közölték-e az elcsapandók nevét?

– Nem is tudom. Ismertél valakit közülük?

– Ötven közt énnekem is ott a helyem – mondom.

Csodálkozva néznek. Többet magam sem tudok. Phaidroszé persze a kétes dicsőség, és hozzá is fűzöm a kijelentésemhez, hogy a szélsőséget a montanai Gallatin megyében másként kell érteni, mint az ország egyéb tájain.

– Ez volt az a főiskola – tudatom velük –, ahonnan az Egyesült Államok elnökének feleségét is kitiltották mint szélsőségest.

– Melyik elnöknét?

– Eleanor Rooseveltet.

– Húha! – nevet John. – Nagy törvényű főiskola lehet!

Várnának még történeteket, de nem jut az eszembe több. Egyetlen dologra emlékszem: – Ilyen helyzetben gyöngy az élete az igazán szélsőségesnek. Tehet kedvére, és mindenki tapsol, mert a harmonikanadrágosok már lehetetlenné váltak, és tetteikkel az igazi szélsőségesek alá adnak lovat.

Az étteremből kifelé a városi park mellett megyünk el. Már tegnap este két emléket illesztett össze bennem a fák koronájának látványa. Phaidrosz egy éjszaka itt aludt az egyik padon, mikor Bozemanba igyekezett. Azért nem ismertem én meg azt a szurdok menti erdőt tegnap. Phaidrosz éjnek idején mehetett el mellette azon az útján.

A Yellowstone völgyében haladunk keresztül Montanán. Nyugati üröm váltakozik benne a középnegyed kukoricatáblákkal, aszerint, hogy öntöznek a folyóból vagy nem. Néhol egy-egy magasabb háton átjutva kikerülünk az öntözési övezetből, de többnyire megmaradunk a folyó mentében. Látunk Lewistről és Clarkról szóló emléktáblát is, hogy egyikük az Északnyugati Átjáró kerestében erre csalinkázott.

Kedves szövegezés. Belevág képmutogatói magyarázatomba. Mi is valami északnyugati átjáró kerestében csalinkázunk. A napot a kukoricatáblák és puszták váltakozása fogyasztja tovább.

Annak a kísértetnek vagyok a nyomában, amelyet Phaidrosz hajszolt – az ésszerűségnek magának, a formák leplét libegtető, unalmasan klasszikus kísértetnek.

Ma délelőtt a gondolkodás hierarchiájáról elmélkedtem. A rendszerről. Most arra az útra térek, amelyik ezeket a hierarchiákat köti össze. A logikára.

Az úton a haladási irány kétféle. Induktív és deduktív. Induktív irányban a motor működésének megfigyeléséből jutni általános következtetésekre. Ha például a motorkerékpár bukkanón ugrik át, és a motor kihagy, aztán megint átugrik egyen, s megint kihagy, aztán újból, majd egy jó darabon sima az út, és nem hagy ki, végül jön a negyedik bukkanó meg a negyedik kihagyás, arra az ésszerű következtetésre juthatunk, hogy a kihagyások okai a bukkanók. Ilyen az indukció. A tapasztalatok felől közeledünk a törvényszerűhöz.

A dedukció ellenkező irányba tart. A köztudomásból indul el, úgy jut egy-egy részlethez. Ha például a motor hierarchiájának ismeretében a műszerész tudja, hogy a kürtöt az akkumulátorban tárolt villamos erő működteti, arra az ésszerű következtetésre jut, hogy ha “az aku lemerült”, a kürt szólni nem fog. Ilyen a dedukció.

A paraszti ész szövevényes kérdések megoldásához induktív és deduktív következtetések hosszú láncolatain jut. A láncok oda-vissza járnak a megfigyelt motor és a motorról kézikönyvekben épített gondolati hierarchia között. A láncfűzés ok-okozati rendjét nevezzük tudományos gondolkodásnak.

Voltaképpen én még nem kerültem szemközt olyan bökkenővel motorkerékpárom ápolása során, amelyhez a tudományos gondolkodás teljes fegyvertárát fel kellett volna tárnom. Ennyire nem kemény dió a motor. Mert ha teljességében próbálom elgondolni a tudományos gondolkodást, roppant hindu isten ködlik fel előttem, valami óriás talajgyalu, lomha járású, dübörgő, ámde győzhetetlen. Kétszer annyi idő kell hozzá, ha nem tízszer annyi, mint a szokásos szerelői okoskodással célhoz érni, de annyi bizonyos, hogy

segítségével a cél mindenképpen elérhető. Nincs kizárásosan megközelíthetetlen hibamegállapítás a motoros szakmában. Amikor igazán makacs a baj, és már mindent megpróbáltál, a fejed összetörted, és semmi nem akar eszedbe jutnia – mikor már látod, hogy a természet megkutyálta magát, azt mondd neki: "Jól van, öcsi, ha a szép szó nem használ, majd használ a bot!" S előhúzod a tudományos nagy fűrót.

Laboratóriumi naplót vezetsz. Iktatsz bele mindent rendszeresen, úgyhogy bármikor tudod, hol tartasz, honnan jutottál ide, s hova igyekszel. Egyaránt fontos ez tudományos munka során és az elektronikus technológiában, mert beleveszel különben a kérdések bonyodalmasságába, és elfelejted, mit tudtál, mit nem, végül bedobod a törülközőt. A motorkerékpár ápolásának kérdései ennyire nem veszedelmesek, de amikor a bonyodalom elkezdődne, a rend kedvéért jó a tudományos módszeresség. Olykor a kérdések pusztá jegyzése is világosságot gyújt a fejedben.

A naplóba vezetendő tételek hat csoportra oszthatók: (1) a baj természete, (2) feltevések a baj okára nézve, (3) a feltevések próbájául végezhető kísérletek, (4) a kísérletek vélhető eredménye, (5) a kísérletek megfigyelt eredménye és (6) a kísérletek eredményéből vont végkövetkeztetések. Ez a rend nem különbözik a főiskolai és középiskolai laboratóriumi naplók rendjétől, csak ez már nem pusztán szorgalmi lecke. Célunk, hogy felkarózzuk gondolatainkat, ne hajladozzanak tévetegen.

A tudományos módszer megbizonyosít, hogy a természet nem csalt útvesztőbe: nem képzeld, hogy tudsz valamit, amit nem tudsz valójában. Sem műszerész, sem technikus, sem tudós nem él a föld kerekén olyan, aki ebbe a térjmegutnába bele ne tévedt volna, s azóta nagyon ne vigyázza. Ez a körütekintés az oka annak, hogy a tudományos és műszaki magyarázatok jó része oly lenyűgözően unalmas. Aki a körütekintésről elfelejtkezik vagy romantikus holdvilágfalásba esik, azon egy-kettő kifog a természetet. Kifoghat rajtad akkor is, igaz, ha bolondsággal rá nem szolgálsz. Csupán azt teheted, hogy roppant óvatos és szigorúan logikus maradsz, ha a Természettel kereskedél – különben egy apró botlás, és teljes tudományos építményed rád szakad. Hibás következtetésen fennakad a motorszerelés is.

Tudományos vizsgálódásunk első tételében, azaz a baj rögzítése során a legfontosabb, hogy ne állíts többet, mint amennyit teljes bizonyossággal tudsz. Helyesebb így szövegezni: "Kiderítendő: miért nem működik a motor?" Ez ugyan baromian hangzik, de még mindig okosabban, mintha ezt vezetted be a helyébe: "Kiderítendő: mi a baja a gyújtásnak?" – amikor nem tudhatod teljes bizonyossággal, hogy a gyújtással a baj. Helyesebb tehát a "Kiderítendő: mi a nyavalya esett a motoromba?" után második tételként ezt iktatni be: "Első feltételezés: a baj a gyújtással van." De állhatsz elő annyiféle feltételezéssel,

amennyi csak tetszik, csak aztán kísérletet tervezz mindenikhez, hogy lásd, melyik volt igaz, és melyik hamis.

Az első kérdések csínján közelítése megóv az olyan úttévesztéstől, amelyik miatt hiába dolgozol hetekig, ha ugyan el nem akadsz végképp. Első hallásra ezért tetszik butának annyi tudományos kérdés. Nehézkességük valójában buta tévedések megelőzését szolgálja.

A harmadik tétel, amit a tudományos okoskodásból kísérletnek nevezünk, romantikus elmék számára gyakran a tudomány maga, mivel látnivalót kínál. Kémcsöveket és görebeket, ugyebár, és fehér köpenyes nyüzsgést, amíg egyszerre kész a találmány. A kísérletet nem hosszas szellemi folyamat részeként tekintik, hanem tantermi szemléltetésekre emlékeznek, hiszen nagyjából hasonlóan festettek azok is. Az a csodapók a képernyőn, aki az ötvenezer dolláros boszorkánykonyhájában sűrög-forog, nem művel semmi tudományosságot, ha már tudja jó előre, mi lesz mesterkedésének eredménye. A motorszerelő viszont, ha megnyomja a dudát, hogy lássa, van-e az akuban élet, tudományos kísérletező. Egy feltételezést bocsát próbára azzal, hogy kérdését a természetnek teszi fel. A képernyő tudósa, aki szomorúan elmotyogja, hogy "kísérletünkkel kudarcot vallottunk, nem sikerült elérnünk, amit reméltünk", inkább a forgatókönyvíróval vallott kudarcot. Kísérlet attól nem sikertelen, hogy nem jut a várt eredményhez, s a kísérletező kudarcra csakis az, ha feltételezését nem bocsátotta vizsgára kellőképpen, és az eredmény sem nem igazolja, sem nem cáfolja.

Jártasság dolga, hogy csupán a szóban forgó feltételezést tegyük próbára a kísérlet során, annál se többet, se kevesebbet. Ha a kürt szól, és a motorszerelő arra következtet, hogy a villamos hálózatnak semmi baja, igencsak melléfog. Következtetése bakugrás. A túlkölés csak annyit tudat vele, hogy az akuban van élet, és a kürt működik. A kísérlet helyes szerkesztéséhez lépésről lépésre el kell gondolnia, mi következik miből. Erről jó a hierarchia. A következtetések láncát nem a kürt kezdi pergetni. Még az akkumulátor sem, legfeljebb igen közvetetten. Az ugrópont, ahol a villamos hálózat közvetlenül lendíti működésbe a motort, az a gyújtógyertyáknál van, és aki nem ott folytatja a vizsgálódást, az ugyan meg nem tudja, hogy a hiba természete elektromos-e vagy sem.

A helyes próbához a szerelő kiemeli a gyertyát, és úgy szorítja neki a motor oldalának, hogy a gyertya fémen legyen. Akkor rúg egyet az indítókaron, és a gyertya hegyét figyeli, pattan-e szikra belőle. Ha nem pattan, két következtetésre juthat: a) a hálózatban a hiba, b) megfigyelése volt gyatra. Régi motoros megismétli kísérletét még néhányszor, közben vizsgálja az érintkezéseket, és mindenképpen megpróbál szikrát varázsolni a gyertyából.

Ha aztán semmi nem használ, és meg kell állapítania, hogy az a) következtetés a helytálló, azaz a hiba elektromos természetű, lefújhatja a kísérletet.

A végső tételnél, a következtetések összegzésében ott ütközik ki a jártasság, hogy a kísérletező nem állít többet, mint amennyit a kísérlet igazolt. Nem igazolta ugyanis, hogy amikor villamosságának hibáját kijavította, kész is a kocsi. Lehetnek ott egyéb hibák. Annyi azonban bizonyos, hogy a motorral addig el nem indul, amíg villamossága nem működik. Azért a kísérletező felteheti laboratóriumi naplójában a következő kérdést: "Kiderítendő: mi a villamosság baja?"

Hipotéziseket állít ehhez is, és végigpróbálja mindet. Jól feltett kérdésekkel, helyesen elgondolt kísérletekkel és óvatos következtetésekkel ereszkedik a szerelő a motor hierarchiájának lépcsőin, amíg meg nem találja a motorkerékpár hibájának egy vagy több okát, aztán nekiláthat a kiiktatásuknak.

Az avatatlan szemlélő csupán a kétkezi munkát látja, és többnyire azt képzei, hogy a szerelő munkájának természete is kétkezi. Holott a testi munka a szerelői tevékenység könnyebbik vége. Jóval fontosabb ennél a körültekintő megfigyelés és a szabatos okoskodás. Ezért tetszenek a szerelők vizsgálódásaik során hallgatagnak és begombolkozóttnak. Nem szeretik, ha szóval tartják őket, mert figyelmük a fejükben épült hierarchián, nem is annyira a motorkerékpáron vagy szerencsétlenkedő gazdáján. Kísérletük része az is, hogy tudományuk hierarchiáját kiterjesszék a meghibásodott motorkerékpárra, azaz a hibás szerkezetet egybevevessék a fejükben működő hibátlannal. Vagyis a formába foglalt formát keresik.

Utánfutós kocsi jön szembe, és nem akar sehogy se visszatalálni a sávjába. Villogtatom a fényszórómat, hogy meglásson már. Látni lát is, csak nem talál vissza. Az útpadka keskeny és kövecses. Elszállunk, ha rámegeyek. Fékezek, villogtatok, túlkölkök. Jézus ereje! Ez vakrémületében a mi útpadkáknak tart! Nem térek el az út szélétől semennyit, de jön így is! Az utolsó pillanatban kapja el a kormányt, és arasznyira kerül el bennünket.

Hullámpapír doboz lefeg-libeg az úton előttünk. Látjuk egy ideje. Valami teherautóról sodródhatott le.

Most kap el a rémület. Ha kocsiban ülünk, nyilván összecsókolózunk, és az árokba fordulás a legkevesebb.

Megállunk a következő kisvárosban. Lehetne akár Iowa közepén, olyan. Szálas kukorica fogja körül, és a levegőjében műtrágyaszag. Régi nagy hodály étterembe térünk be. A sör mellé rendelék minden harapnivalót, amivel csak szolgálhatnak – így aztán földimogyorót, pattogatott kukoricát, peracet, burgonyaszirmot, szivarított ajókat, füstölt halat és valami szálkás fajtát

uzsonnázunk sósrúddal, hegyes paprikával, sörfalattal, rakott sonkával, friss pörccel és szezámkeksszel. A keksz mellékizére sehogy nem jövök rá, miféle.

– A térdem még mindig kocsonya – tudatja Sylvia.

Azt hitte, a hullámpapír doboz a mi motorunk, az hányódik ott az út közepén.

10

Kinn az ég karimáját még mindig magasan tartja a sziklás part, sőt délelőtt óta szorul is ránk. Szűkül a völgy, ahogy a folyófőhöz közeledünk.

A forrás táján járunk, mert végre szólhatok arról, hogyan tört ki Phaidrosz a következtetések láncából, és mikor kezdte kergetni az ésszerűség kísértetét.

Egy szöveget annyit olvasott és morzszolt magában, hogy rám is átszármazott ezenmód:

“A tudomány szentélyében sok a fülke... s a papok száma még nagyobb, akik mindenfélekéért hajlonganak itt.

Sokakat a felsőbbrendű szellemi erő vonzott a tudományhoz. Erőmutatvány nekik a tudomány. Abban keresik az élő tapasztalatot és becsvágyuk megelégedését. Mások a hasznosságnak áldozzák elméjük gyümölcseit. Ha az Úr angyala leszállna, s csupán ezt a két fajtát kergetné ki a szentélyből, nagy lenne üresedése, azonban maradnának még jelen és múlt papjai közül... Mert ha csak az elűzöttek áldoztak volna benne, meg sem épülhetett volna a szentély, mint ahogyan borostyán is csak fa törzsén kapaszkodhat az égnek. Hanem akikben az angyal a kedvét lelné, az fura, hallgatag, magának való népség, egymáshoz jóval kevésbé hasonló, mint a kiűzőitek hada.

Hogy ezeket a szentélybe mi csábította, arra egyetlen válasszal megfelelni nem lehet... Szöktek a mindennapi élet fakó reménytelenségéből, fájó durvasága elől, szabadultak volna tulajdon vágyaik ingólápjából. A finom lélek zajos környezete szorításából a magaslatok csöndjébe menekülne, ahonnan a szem szabadon pásztáz a ritka levegőben, és az örökkévalóság körvonalait szeretettel simogatja."

Beszéd része ez, egy fiatal német tudós, Albert Einstein mondta el 1918-ban.

Phaidrosz a természettudományok első egyetemi évfolyamának anyagából tizenöt éves korában vizsgázott. Már akkor a biokémia érdekelte, és úgy tervezte, hogy a szerves és szervetlen világnak arra a köztes tartományára

szakosodik majd, amelynek ma molekuláris biológia a neve. Nem pályát akart építeni, eszményi cél vezérelte zsenge fiatalságában.

“Aki efféle célt követ, annak lelki világa leginkább a szent emberekéhez vagy a szerelmesekéhez fogható. Napi igyekezetében nem megfontolt szándék vezet, hanem a szíve szava.”

Ha Phaidroszt a pályaépítés akarata vagy a haszonlesés csábítja a tudomány szentélyébe, ugyan meg nem fordul a fejében, hogy a tudományos hipotézis természetét kezdje firtatni. De ő a kérdéseit feltette, és elégedetlen volt a válaszokkal.

A hipotézis rejtély a tudományos okfejtés rendjében. Senki nem tudja, honnan támad. Valaki jár a dolga után valamerre, s egyszer csak belevillámlik, hogy megértett valamit, amit nem is kapiskált előbb. Persze amíg kísérletekkel nem igazolja, addig nem igazság ez az eszmélés. A kísérletek sem forrásai. A hipotézisek forrásvidéke másutt keresendő. Einstein véleménye szerint:

“Az ember világos és érthető világgépet festene magának, majd megpróbálná a maga világát tapasztalatainak mindennapi világa fölé terjeszteni, mintegy győzedelmesen... Festett világát tengelyébe állítja érzelmi életének is, hogy meglelje azt a meghitt békességet, amelyet személyes tapasztalatainak kacsauázatójában hiába keres... Legvégső célja... hogy eljusson azokhoz az egyetemes érvényű törvényekhez, amelyekből a világmindenség mintegy levezethető. Következtetéssel ezek a törvények meg nem közelíthetők, csakis sejtések útján, a tapasztalatok megértő forgatásával...”

Sejtés? Tapasztalatok megértő forgatása? Furcsa fogalmak a tudományos megismeréshez vezető úton!

Einsteinnél kisebb tudós azt mondta volna: “A tudományos megismerés is a természetből következik, s íme, a természet maga szolgál hipotézisekkel.” Einstein azonban tudta, hogy a természet nem szolgál ilyesmivel, legfeljebb kísérleti eredményekkel.

Korlátoltabb elme válasza ez lehetne: “Jól van no, akkor az Ember áll elő velük.” Ámde Einstein tagadta ezt is. “Senki – mondta ki –, aki a tudományban járatos, nem állíthatja, hogy a jelenségek világa megszabja elméleti rendszerét, sőt azt sem, hogy a jelenségeket a tudományos elvekkel elméleti híd köti össze.”

Phaidrosz azzal rúgott ki az elemző okoskodás hámjából, amikor a hipotézisek nemcsak mint a labornapló tételei kezdtek érdekelni. Munkája

ugyanis rávezette, hogy ami a tudományos tevékenység legkeményebb diójának látszanék, a hipotézisek kiagyálása, az valójában gyerekjáték. Áttekinthető labornaplókból valahogyan kikövetkeztettek mindig. Amíg kísérleti úton a végére járt első számú hipotézisének, sorakozott utána a többi is, s amíg azokat próbálta, következett még. Végül ráébredt, hogy igazolásuk vagy cáfolatuk közben nem fogynak. Gombamód szaporodnak inkább.

Először mulattatta az észlelet. Törvényt is szabott hozzá, s azt hitte, olyan mulatságos lesz, mint valami Parkinson-törvény, ha kimondja: "Bármely jelenség ésszerű magyarázatával kecsgetett hipotézisek száma végtelen." Elégedetté tette ez a bőség. Még olyankor is, ha kísérleteivel mindenféle falba ütközött, tudta, hogy elég totojázni egy kicsit, és lesz hipotézise újabb. Lett is mindig. Alig telt el néhány hónap törvényének megalkotása óta, már elfogta a kétség, van-e belőle haszna vagy mulatsága. Mert ha megáll, öreg hibája a tudományosságnak! Ez a törvény teljességgel nihilista! Megsemmisítő cáfolata a tudomány általános érvényességének!

Ha ugyanis az elemzés célja, hogy a feltételezések rengetegéből válasszon, de közben a rengeteg sűrűsödik, gyorsabban, semhogy a kísérletek ritkíthatnák, világos, hogy nem vizsgálható minden hipotézis. Akkor pedig semelyik kísérlet eredménye nem teljes, és a módszer nem alkalmas arra, hogy bizonyított igazságokkal álljon elő.

Erről a kérdésről Einstein így nyilatkozott: "Az evolúció azt igazolja, hogy az elképzelhető lehetőségek közül egyik bármelyik pillanatban fölébe kerekedhet a többinek." Ennyit mondott, és nem többet. Phaidrosz azonban érezte, hogy ez a megállapítás igen gyenge lábon áll. Kivált a "bármely pillanatban" vágta mellbe. Azt mondaná Einstein, hogy az igazság az idő műve? Mert ilyen állítás a tudományt alapjaiban kezdené ki.

Pedig hát szembe kell nézni vele: a tudomány története világosan rámutat a régi jelenségek meg-megújuló magyarázatára. A magyarázatok lejártában először nem látott rendet. Némelyik igazság mintha évszázadokat állt volna ki, más még egy évet sem. Nem az örökkévalóságnak szóló hittétel, hanem idővel behatárolt mennyiség, és vizsgálat tárgyává tehető, mint bármi más.

Nekifogott a vizsgálatuknak, és amikor időlegességük okára ráébredt, még jobban megrendült. Úgy látta, hogy az igazságok időállása fordított arányú a tudományos igyekezettel. A huszadik század tudományos igazságainak mintha sokkal rövidebb lett volna élettartamuk a tizenkilencedik századiaknál, csupán azért, mert századunkban a tudományos tevékenység sokkal szerteágazóbb. Ha tehát a jövő században a tízszeresére nő, az igazságok várható állékonysága tizedére csökken. S az éppen érvényes igazság életét a helyére pályázó hipotézisrengeteg rövidíti meg: több hipotézis, kurtább igazság. S ami a hipotéziseket az elmúlt évtizedekben sokasította, az, úgy látszik, nem más,

mint a tudományos módszer maga. Több szem többet lát, ha többet néz. Nemhogy egyet választanának a sokaságból, szaporítják a sokaságot. A logika nyelvén: a tudományos módszer a végső igazság felé haladtában – távolodik tőle voltaképp! S a meglévő igazság csupán azért változik, mert tudományosan közelítették meg!

Phaidrosz megfigyelése ugyan nem volt újdonság, de a tudomány története a szőnyeg alá seprte mindig. A tudományos vizsgálódás előre látható és valószínű eredményei állnak itt szemben homlokegyenest, azonban mintha ezt senki nem akarná észrevenni. A vizsgálódás célja az egyetlen igazság kiválasztása a feltételezett igazságok közül. Ha valamiről, hát erről szól a tudomány. Története azonban éppen nem erről vall. Tovább szorozta a megfigyelések, tudások, elvek és elképzelések sorozatait, s ezen az úton vezette az emberiséget a teljes igazságoktól a különböző szempontok szerint igaz, viszonylagos igazságokig. Éppen a tudomány okozza a gondolkodás zavarait és a vele járó társadalmi felfordulásokat, mikor pedig ésszerűségétől elsimítását várták e bajoknak. S amire Phaidrosz évekkel ezelőtt laboratóriumi munkájának elszigeteltségében eszmélt, azt ma már látni mindenfelé a technológia világában – tudományosan gyártott ellentudományt, káoszt.

Innen visszapillantva már látni, miért érdemes erről a személyről az ismertetett klasszikus és romantikus valóság szemlélet s a kettő megbékíthetlensége kapcsán beszélnünk. Phaidrosz, nem úgy, mint a romantikusok hada, akik riadtan kapkodják fejüket a tudomány és technológia emberi szellemre erőszakolt kerge változásai láttán, tudományosan művelt klasszikus elméjével tehetett többet, semmint csupán a kezét tördelje vagy meneküljön vagy elátkozza a teljes helyzetet, és mentésére ajánlata ne legyen.

Mert amint említettem, utoljára előállt egy sor ajánlattal. A kérdés azonban oly óriási és oly sokrétű, hogy senki nem értette igazán, mivel birkózik – ezért ajánlatainak sem lehetett méltó bírója senki.

Korunk társadalmi válságainak, mondaná talán ma, az emberi agyban keresendő genetikai hiba az oka. S amíg ezt fel nem derítik, a válságok folytatódnak. Gondolkodásunk jelenkori divatjai nem terelik a társadalmat szebb jövő felé. A terelés éppen ellenkező irányú. A reneszánsz kora óta ilyen gondolkodási divatok uralkodnak, s amíg a megélhetés szorítja az emberiséget, addig uralmon is maradnak. Mikor azonban a létszükségek már nem szorongatnak embertömegeket, a gondolkodás régi rendszerei sem szabhatnak többé irányt – sőt, igaz valójukban látjuk őket: érzelmileg üresnek, esztétikailag semmitmondónak, lelkileg sivárnak. Manapság itt tartunk, s azt a kérdést a holtpontjáról mintha semmi ki nem mozdíthatná.

Világraszóló társadalmi válságot látok kibontakozóban magam is, s a vége, kivált a megoldása még a távolokból sem ködlik. Olyan embereket látok, mint

John és Sylvia, akik a civilizált élet ésszerű szerkezetétől elidegenedetten élnek, rendjén kívül eső megoldásokat keresnek, de olyanra nem találnak, amelyik akár ideig-óráig megelégedésükre szolgálna. És látom Phaidroszt az elvonatkoztatásaival játszani laboratóriumi magányában – valójában ugyanaz a válság mozgatja, ami Johnt és Sylviaát. Ő azonban a kérdés túlsó végéről közeledik hozzá – én próbálom egyeztetni itt a kétféle közelítést. Szövevényes ügy, magam is beleveszek olykor.

Akikkel Phaidrosz próbálta megbeszélni, azok közül senki megérteni nem akarta, mi bántja. Szerintünk a tudományos módszer helytálló – akkor meg mit bolygassuk? Mintha ez lett volna a válasza mindőjüknek.

Phaidrosz nem értette ezt az egykedvűséget, mert nem személyes dicsőségért vagy a hasznáért művelte a tudományt. Mintha egy hegyláncolat ünnepi képét látta volna, ahogy Einstein megfestette – csakhogy a hegyek méltóságos hullámvetésében, íme, hasadék támadt. És amíg a semmi szakadékát kínos magyarázatokkal töltötte volna ki, ráébredt, hogy az örökkévaló hegyláncolat sem egyéb, mint a képzelet műve. S ezen végképp kiakadt. Így történt, hogy Phaidroszt, bár tizenöt éves korában levizsgázott már a természettudomány első éves egyetemi anyagából, tizenhét éves korában rossz jegyei miatt kizárták. Az indoklásban éretlenségére és figyelmetlenségére hivatkoztak.

Nem volt segítség. A fegyelmi határozatot sem megelőzni, sem megmásítani nem lehetett. Az egyetemnek ragaszkodnia kellett színvonalához.

Phaidrosz az egyetemen kívül is bukdácsolt tovább az emberi gondolkodás mezsgyéin, majd megindult vissza az egyetemnek. Holnap ezt a visszautat tekintjük végig.

Laurelben, a hegyek lábánál megszállunk. Az esti szellő hűvös, a hóvidék felől fűjdogál. A nap talán már egy órája is hogy lebukott a hegyek mögött, s onnan, a láncolat mögül világítja be az eget.

Sylviaival, Johnnal, Chrisszel kaptatunk a hosszú főutcán a ránk telepedő szürkületben, és mindannyian érezzük a hegyek jelenlétét, bár másról folyik a szó. Örülök is, hogy itt lehetek, meg szomorú is vagyok egy kicsit. Olykor utazni jobb, mint megérkezni.

Ébredéskor tűnődöm, vajon tudom-e csak, hogy a hegyek alján ébredek, vagy érzem a levegőn is? Szobánk bájos, régi, faburkolatos. A napfény betör az ablakom árnyvetőjén, és a sötét faburkolaton játszik, de tudom még a

félsötétben is, hogy a hegyvidék határán vagyunk. Hűvös, párás, szinte harapni való a levegő. Egyet szippantok belőle, s már a következő szippantást várom, és minden szippantással hő az életkedvem, amíg ki nem pattanok az ágyból, ki nem tárom az árnyvetőt, és be nem ereszttem a tiszta, éles napfényt teljes ragyogásában.

Az ördög belém bújik, hogy megrázzam Christ, hadd lássa ezt a gyönyörűséget, de aztán a gyöngédség vagy éppen a tisztelet erőt vesz rajtam. Hadd aludjon még. Kimegyek a hosszú folyosó túlsó végéről nyíló közös fürdőszobába a szappannal meg a borotvával. A folyosó faburkolata is méltóságosan sötét, s a padló minden léptemre nyikordul. A víz a fürdőszobában gőzölögve szisszen a csapból, sok hideg kell hozzá, amíg nekifoghatok borotválkozni.

Az ablakból látom, hogy az udvarra kellemes tornác nyílik. Amint végzek a borotválkozással, kimegyek szétnézni. Erkély valójában, a környező fák koronáival egy magasságban fogja körül a szállót. A fák mintha hozzám hasonlóan fogadnák ezt a reggelt. Leveleik-ágaik minden apró fuvalomra várakozóan mozdulnak.

Chris hamarosan felkel, majd Sylvia kerül elő a szobájából, és elmondja, hogy ők már megreggeliztek, John kószál valamerre, de ő majd elkísér bennünket reggelizni.

Mindenre szerelmes pillantásokat vetünk ezen a reggelen, és csupa kellemes dologról csevegünk a napsütötte utcán, az étteremig. A tojás, a meleg zsemle kávéval mennyei manna. Chris bizalmasan ismerteti Sylviával iskolai ügyeit, barátait, én meg fél füllel hallgatom, és bámulok ki az étterem tükörablakán a főutcára. Mekkora messziségbe került magányos éjszakánk Dél-Dakotában! Itt a házak mögött hegyek és hómezők emelkednek.

Sylvia említi, hogy John a városban beszélt valakivel, attól megtudta, hogy Bozemannak másik út is visz déli irányban a Yellowstone Parkon át.

– Délnek? – tűnődöm. – Red Lodge-nak?

– Azt hiszem.

Júniusi hómező bukkan fel az emlékezetemben. – Az messzi fölvisz az erdőhatár fölé.

– Baj? – kérdi Sylvia.

– Hideg lesz. – Emlékezetem hómezején felbukkanunk a motorkerékpárunkkal. – De az ötlet óriási.

Alig találkozunk Johnnal, már meg is egyezünk, és hamarosan, egy vasúti aluljáró után, megöntött makadámúton felfelé térünk a hegyeknek. Ezen a kanyargós úton járt Phaidrosz is mindig, emlékei fel-felvillannak. A sötét Absaroka-hegylánc előttünk tör az égnek.

Patakot követünk a forrásáig. Ami víz csörgedez benne, nem egy teljes órája hó volt még. A patak meg az út mintha zöld mezők köves lépcsőin emelkedne fölfelé. Velőtrázó sugárzás. Sötét árnyékok, ragyogó fények. Az ég tintakék. A nap meleg, ha ránk süt, de ha út menti fák alatt haladunk el, megdermedünk.

Kis kék Porschéval fogócskázunk – túlköelve előzzük meg, majd ő előz víg túlköléssel, s a mulatságot sokáig üzzük rezgő nyárfák sötét alján, smaragd mezőn és hegyi cserjések közt. Mindez ismerős.

Ő is erre törekedett a felföldnek, aztán hátizsákos kiruccanásokat tett a főútról, akár négy-öt naposakat, s közbe-közbe visszatért élelemért. Úgy bujdokolt a hegyek közt, mint aki a lelke csöndességét keresi. Elvonatkoztatásainak sora tehervonatnyira nőtt, de a kapcsolatok oly bonyodalmasakká váltak, hogy kellett neki a végtelen tér meg a végtelen csönd, másképp nem maradt volna egyenesben. Mintha hosszú órák gondolati szerkezetét megbolydíthatta volna a másféle gondolat vagy a másféle tennivaló egyetlen perce. Hogy bolonddá nyilvánították, azelőtt sem úgy gondolkodott, mint a más emberek. A valóság mozdulásaival, változásaival tartott, olyan szinten, amelyen az intézményes értékek és megszentelt igazságok eltűnnek, s ebben a ritka levegőben már csak a kedve hajtotta tovább. Korai kudarcra megszabadította attól a kötelezettségtől, hogy az örök gondolatok nyomvonalán maradjon, s el is rugaszkodott olyannyira, hogy kevesen követhették. Úgy érezte, iskolák, egyházak, kormányzatok és politikai szervezetek mind az igazság ellenében terelik a közgondolkodást, a maguk szerepének növelésére és a szerepüket szolgálók szorongatására. Kudarcát már korai szerencséjének tekintette, véletlen menekvésnek a kelepceből. Azóta is az intézményes igazságok kelepceit kerülgette. Vagy talán nem mindjárt, mert később jött meg az esze hozzá? Nagyot szöktem előre, igaz. Mindez jóval később kezdődött.

Phaidrosz kezdetben oldalpillantásokkal kereste az igazságot – nem szemből, ahogyan tudományága vezette volna. Laboratóriumban, ha teljes kísérleti építményed megbomlik, ha semmi nem akar sikerülni, ha az eredmények határozatlanok, torzak, vagy semmi ki nem sül belőlük, olyankor kell ez az oldalpillantás. Később az olyan tapasztalati gyarapodáshoz is alkalmazta, amikor a figyelme nem nyílránt tört előre, hanem kétfelé duzzadt, mintha egy céllövő úgy érezné, hogy nyíla beletalált ugyan a tábla közepébe, és ő a pálmát el is vitte, csak éppen a feje nyugszik párnán, és virradat dereng a redőny rései közt. Az oldalsó tapasztalat merőben váratlanul, hihetetlen égtájak felől érkezik – és iránynak nem is mondható, maga a tapasztalat szabja. Az oldalsó igazságok az igazságkeresés rendszereinek hamis követelményeire és sarktételeire mutatnak rá.

Látszatra csellengett. De csellengett valójában is. A csellengetés az igazságot oldalvást keresők járása. Okok felderítésére ismert módszert nem alkalmazhatott, hiszen éppen a módszereket ítélte torznak, így hát csellengett. Egyéb nem telt tőle.

Csellengetés vitte a hadseregbe. A hadsereg aztán elvitte Koreába. Emlékezetéből megmaradt egy szilánk, egy fal képe. Hajó orrából nézvést páras kikötőben ragyog, akár a mennyország kapuja. Sokra becsülhette ezt a szilánkot is, mert megfordította a fejében akárhányszor, pedig sehova nem illett. Csak éppen a ragyogása miatt. Én magam azért őrzöm tovább, mert mintha fordulót akarna jelenteni Phaidrosz életében.

Koreából megeresztett levelei merőben különböznek régiebb írásaitól, vagyis az említett fordulatra utalnak. Púposodnak az érzelmektől. Oldalak apró részletekkel, piacokkal, görgőajtós boltokkal, palatetőkkal, utakkal nádfedeles kunyhókkal, vegyes mindenfélével. Egyik levélben lelkesedés kapja szárnyra, a másikban nyomott, ismét máskor dühöng vagy tréfálkozik – vagyis olyasvalakit olvasni ki ezekből a levelekből, aki ketrecéből szabadult, holott a ketrecről nem is tudott addig, hanem most becserkészi a világot, s a részleteket elszántan falja.

Később koreai napszámosokkal barátkozott össze. Beszéltek angolul valamennyit, s szívesen tanultak volna még, hogy beállhassanak tolmácsnak. Munkájuk után körükben töltötte az időt, azok pedig hálából hosszas hétvégi látogatásokra hordták haza, a hegyeken túlra meg a barátaikhoz, közben neki tolmácsolták buzgón az idegen kultúra életét, gondolatait.

Ott ül egy szépséges, széljárta hegyoldalban az ösvény mentén, és a Sárga-tengert bámulja. Az ösvény alatt teraszos táblán barnára érett a rizs. Barátai vele együtt tekintenek ki a tengerre, és messzi szigeteket mutogatnak. Tarisznyából esznek, és a képírás meg a világ kapcsolatáról folyik a szó. Phaidrosz megállapítja, milyen bámulatos, hogy a földkerekségen bármi leírható huszonhat jellel, amennyivel ők írnak. Barátai bölintanak, mosolyognak, konzervdobozból kanalaznak, és udvarias nemet mondanak Phaidrosz megállapítására.

Megzavarja a mosolygós bölintés meg az udvarias tagadás, azért megismétli állítását. Ismét bölintanak rá, ismét tagadják. Ennyi az emléktöredék. De ezt is gyakran hánytorgatja, akárcsak a falat.

Legutolsó élénk emléke a világnak abból a sarkából a csapatszallító hajó. Hazafelé viszi. A legénységi terem üres, csak ő utazik benne, ágyának fémkeretére úgy van felfeszítve a vitorlavászon, ahogy az artisták hálója. Őt ilyen ágy van egymás fölött egy állványon, s az állványsorok töltik meg a kihalt legénységi termet.

A terem a hajó orrából nyílik, és a környező ágykereteken úgy emelkedik és süllyed a vitorlavászon, mintha Phaidrosznak felvonó járna a gyomrában. Az acéllapok örökös döngése körös-körül, eszmél, az is a vízen bukdlás jele. Vajon ezért oly keserves az előtte fekvő könyvre figyelnie? Nem azért. Súlyos olvasmány. A keleti bölcselétről szól, nehezebben emészthető könyv még nem került a kezébe. Örül, hogy maga lehet, és unalom fenyegeti ebben az üres legénységi teremben, másképp meg nem birkózna vele.

A könyv megállapítja, hogy az emberi létnek van egy elméleti fele, szinte az ember nyugati felének számító (és nagyjából megfelel az ő laboratóriumi múltjának), valamint egy esztétikai fele, ami viszont inkább az emberiség keleti térfelére jellemző (s ez lehetett volna Phaidrosz koreai múltja), s a kettő sohasem illeszkedik tökéletesen. Az "elméleti" és "esztétikai" osztályozás elődje lehetett volna Phaidrosz klasszikus és romantikus rendjének. Jobban hatott is talán rá ez a rend, mint sejtette. Az övétől abban különbözött, hogy a klasszikus valóság csupán elsődlegesen elméleti, mert esztétikája is van, a romantikus pedig csak elsődlegesen esztétikus, mert elmélet is felfedezhető benne. A világot a bölcséleti-esztétikai hasadás az összetevőire bontja, a klasszikusromantikus nézetkülönbség viszont két világé. F. S. C. Northrop könyve, *Kelet és Nyugat találkozása* végül azt ajánlja, hogy "az el nem különült esztétikai folytonosság" vizsgálatára több figyelem fordítandó, mivel a bölcséleti valóság abból táplálkozik.

Ez nem fért a fejébe, de aztán megérkezett Seattle-ba, leszerelték, s majd két teljes hétig ült szállodai szobájában, mosolygós washingtoni almákat majszolt, és gondolkozott – máj szólt az almákat, és gondolkozott egyre, végül az emlékszilánkok meg a sok gondolkodás arra indították, hogy visszairatkozzon az egyetemre filozófiahallgatónak. Csellengésének ideje lejárt. Ismét törekedett valamire.

Keresztszél kap belénk. Hideget hoz és fenyőillatot. Újabb s újabb rohama borzongat, amint Red Lodgehoz közeledünk. A városnak vezető utat mintha a hegybe vajták volna. Sziklák sötét tömegei tornyosulnak fenyegetően a házak fölé mindkétfelől. Lábra állítjuk a motorunkat, és kicsomagoljuk a meleg ruhát. Sízaküzletek közt jutunk el az étterembe, amelynek falán terjedelmes fényképek mutatják, milyen úton haladunk tovább. Felfelé visz, egyre fel, mivel a világ legmagasabb műútja. Szorongás fog el, de sok értelme nincs, azért beszéddel könnyíték a lelkemen. A többieknek magyarázom, hogy le nem esünk erről a magas útról, de még a motorokkal sem lesz baj. Tudom magam is, csupán az emléke kísért, hogy némelyik pontjáról ha követ vettem volna a mélybe, három-négyszáz méterig meg sem akadt volna, és a hulló kőről valamiképpen a motorra meg a motorosra kellett gondolnom.

Kávészás után belebújunk a meleg gúnyába, újból összecsomagolunk, és hamarosan a hegyoldal hajtúkkorait járjuk.

Az úttest jóval szélesebbnek és biztonságosabbnak bizonyul, mint amilyenre emlékeztem. A motor különben sem foglal sok helyet. John és Sylvia előttünk szedi a szerpentineket, s valamivel feljebb szembejönnek, mosolyognak. Hamarosan kanyarodunk mi is utánuk, és a hátukat látjuk. Az újabb kanyar után megint szembejönnek, s már nevetnek. Csak nekivágni bajos. Megjárni semmiség.

Phaidrosz csellengései tehát filozófiai tanulmányokba torkollottak. Most értette meg, hogy a bölcsélet legmagasabb szintje, a tudás teljes hierarchiájának. Filozófusok maguk oly rég tudják ezt, hogy szót sem vesztegetnek rá, Phaidrosznak azonban megvilágosodás volt. Tapasztalta, hogy a természettudomány, amelyről azt hitte valaha, hogy a tudás birodalma maga, csupán egyik ága a filozófiának. A hipotézisek végtelenségéről feltett kérdései nem is érdekelhették a természettudományt, mivel nem természettudományos kérdések. A természettudomány nem vizsgálhatja tulajdon módszereit, mert prókatori okoskodásba keveredik. Phaidrosz kérdései magasabbra céloztak a természettudománynál, azért most filozófiai tanulmányaiban természetes folytatását látta valamikori kíváncsiságának: Mit jelent mindez? Mi a célja mindennek?

Egy útelágazásban megállunk, fényképezkedünk, hogy bizonyíthassuk itt jártunkat, aztán egy keskeny ösvényen kísétálunk a sziklafal szélére. Motorkerékpárt is aligha látnánk meg innen, ha a fal alján indulna fölfelé. Még öltünk magunkra egy réteg meleg holmit, úgy megyünk tovább.

A lombos fák eltűnnek mind, csupán satnya kis fényők kísérik utunkat. Aztán eltűnnek ezek a csökevényesek is, és alpesi mezőkre jutunk ki. Fa semerre, csupán a fűben virítanak rózsaszín-kék-fehér virágfoltok. Vadvirág, ameddig a szem ellát. Vadvirág, fű, zuzmó, moha, ami megél itt, egyéb nem. Feljutottunk az erdőhatár fölött kezdődő felföldre.

Hátrapillantok, hogy még egyszer lássam a völgyet. Mintha óceán fenekére tekintenék. Az emberek lenn élnek alsóbb légkörökben, ez a felföld bele se fér a képzeletükbe.

Az út elfordul a völgytől, és a hómezőknek vezet tovább. A motor érzi az oxigén szűkét, és csúnyán köhög, mégsem hagy ki. Töppedt úttorlaszok között járunk hamarosan – a kora tavaszi hó ilyen kérges, szironyos. Kis csermelyek rontanak mohás tócsákba, onnan tovább a zsenge egyhetes fűbe meg a vadvirágok közé. Az apró rózsaszín-kék-sárga-fehér jóságok szinte a szemünk láttára pattannak ki ragyogón a fekete árnyékból, mintha fények

gyulladnának a mélyzöld sötétségben. Tintakék az ég is, és hideg, csak arra nem, amerről a nap süt. A napsütötte felelen forró a karom, a lábam, a zekém – hanem az árnyékos felem, az sötét és fázik.

Egyre mélyebben hatolunk a hóba. Hóékék jártak előttünk, és másfél méteres, kétméteres, két és fél méteres patakokat vetettek az út mentén. Úgy hatolunk előre falaik közt, mintha hóalagútban járnánk. Majd az alagút kivisz ismét a tintakék alá, és ezzel feljutottunk a csúcsra.

Azon túl más vidék kezdődik. Tengerszemek, fenyvesek, hómezők. Fölöttük, amerre tekintünk, hóborította hegyláncok mindenfelé.

Megállunk egy útelágazásnál, ahol turisták fényképezik egymást s a vidéket, és John is előszedi fényképezőgépét a nyeregtáskájából. Én a szerszámkészletet szedem elő, szétteritem a nyergen, majd elindítom a motort, és a csavarhúzóval addig igazítom a porlasztókat, amíg az üresjárat hörgése sima köhögésig nem javul. Magam is csodálkoztam, hogy fölfelé végig kattog, dadog, rúg, és minden módon jelzi, hogy ebből baj lesz, aztán mégsem lett. Voltaképpen kíváncsiságból nem igazítottam a porlasztókon eddig, hogy lássam, mit tesz velük a négyezer méteres légkör. Végül meghagyom őket lomhának, köhögősnek, mert valamennyit ereszkedünk a Yellowstone Parkig, s ha most nem karmol a hangjuk, és nem durrognak vissza, akkor később lesz szegény a porlasztás, ami azért veszélyes, mert a motor túlfűlik.

Második sebességben is köhög eléggé lefelé, de aztán javul lassan, amint az erdők visszatérnek. Sziklák, tavak és fák közt haladunk, szedjük a gyönyörűséges kanyarulatokat.

Közben másfajta felföldön jár az én eszem – a gondolkodás fennsíkjain, amelyek legalább az én tapasztalatom szerint a földrajzi magassághoz hasonló érzéseket keltenek.

Ha a teljes emberi tudást terebélyes hierarchikus építménynek tekintjük, a szellem magaslatait a legáltalánosabb elvonatkoztatással jelölhetjük meg rajta. Utazók ritkán járnak. Haszna valójában nincs a bebarangolásnak, viszont akárcsak ez a térszíni felföld itt, szigorú szépségével kecsgett, s némelyeknek megéri a fáradságot.

A szellem felföldjén hozzá kell szokni a bizonytalanság ritkább levegőjéhez, roppant kérdésekhez és hozzájuk mérendő válaszokhoz. Az emelkedő szakadatlan, az értelem be sem tekintheti, sőt a tekingetéstől is tart, és keresi a biztonságát.

Mi az igazság, és honnan tudni, hogy arra bukkantunk? Honnan tudni igazában akármit? Létezik egy "én", egy lélek, amelyik tud, vagy csupán a sejtek összehangolója volna? Változó-e a valóság vagy rendíthetetlen? Ha azt állítjuk, hogy valami jelent valamit, mit mondunk vele?

Sok ösvényt tapostak, és sokról elfelejtkeztek ezeken a magaslatokon. S bár az idők kezdete óta hazahordott válaszokat egyetemesnek és helytállóknak dicsérték, a civilizációk újabb ösvényeket törtek, és régi kérdésekre új válaszokkal szolgáltak. A maguk idejében igaznak is tekinthetők mind. Egyetlen civilizációban is megtörténik, hogy régi ösvények elmohosodnak, és újak nyílnak.

Olykor vitássá válik, van-e igazi haladás, s hogy az olyan civilizáció, amely iszonyú tömegeket emészthet el háborúiban, amely elmérgezi a földet és a vizet több szemetjével, amely erőltetett gépesítéssel töri meg egyéniségeit, nevezhető-e különbnek a történelem előtti idők vadászó, gyűjtögető és földművelő civilizációjához? Ez a romantikus tetszetős kérdés azonban nem helytálló. Az ősi egyszerűségű törzsek jóval kevesebb szabadsághoz juttatták tagjaikat, mint a modern társadalmak. Az ősi háborúkat sokkalta gyengébb erkölcsi megokolással indították, mint az újabb idők háborúit. A hulladékot ontó technológia megtalálhatja még a módját, hogyan bánjon el vele a természeti egyensúly végső megbomlása nélkül. Az ősemberről szóló képeskönyvek pedig elfödik a primitív élet árnyoldalait – betegséget, szenvedést, éhséget és a pusztaságért végzett keserves testi munkát. Az életért folytatott nyomasztó küzdelemtől napjainkig vezető utat igenis nevezhetjük haladásnak, és világos az is, hogy hajtóműve az értelem.

Látni való, hogy mind a sejtések, mind a tudományos feltevések s a belőlük következő kísérletek és kísérleti eredmények hogyan építették fel az újabb anyagokkal való évszázados ismétlődésükben a gondolkodás hierarchiáit, amelyek az ember ősi ellenségeinek leg többjét legyőzték. Az ésszerűség romantikus elítélése jórészt az ésszerűség sikerének tulajdonítható, hogy az embert elesettségéből felemelte. Oly erős és mindent mozgó hajtóműve a civilizált életnek, hogy az embert is uralma alá hajtotta, és megfosztja minden egyéb lehetőségétől. Itt a bibi.

Phaidrosz először céltalanul kóborolt ezen a felföldön. Elindult minden ösvényén, amit csak valaki taposott már előtte, és hátra-hátrapillogva megállapította, hogy valamerre mégiscsak halad, bár útjelzőket nem látott.

A valóság és tudás hegységnyi kérdéseit civilizációk nagy alakjai mozgatták meg. Közülük némelyek, mint Szókratész, Arisztotelész, Newton vagy Einstein szinte jól ismertek, leg többjüket azonban a feledés félhomálya borítja. Phaidrosz ezekben a félig elfeledettekben gabalyodott bele, az ő gondolkodásuk ösvényeit követte, amíg nyomuk el nem enyészett. Vizsgálta éppen csak átcsúszott. Nem azért, mert az idejét nem tanulással és gondolkodással töltötte. Többet gondolkozott a kelleténél, márpedig e szellemi felföldön minél jobban hajszojzuk gondolkodásunkat, annál lassabban haladunk. Phaidrosz inkább tudományosan, mint irodalmian olvasott,

megrágott minden mondatot, jegyezte kételyeit és a megoldandó kérdéseket, így aztán szerencsésen rám hagyott egy utazókosárra való jegyzetanyagot.

Szinte bámulatos, hogy ezekben a jegyzetekben benne minden, amit évekkel később hangoztatott. Viszont elkésztető látni, mennyire nem érzi a jelentőségét mindannak, amit állít. Mintha valaki kirakós játékkal vesződnék, s mi a végső képet ismervén minduntalan beleszólnánk az igyekezetébe: "Nézd csak, ez ide illik, ennek itt a helye." Egyik megoldás ígérését vakon próbálja a másik után, én pedig a fogamat csikorgatom, amikor hamis nyomon indul el, vagy megkönnyebbülök, amikor mégis meggondolja a dolgot, bár láthatóan megcsappant a kedve. "Ne aggodalmaskodj – buzdítanám ilyenkor –, fel a fejvel!"

Közben oly csapnivalóan vizsgáljuk, hogy nyilván csak tanárainak jóakaratóval léphet felsőbb évfolyamba. Kész ítéletekkel fog a bölcselőlk tanulmányozásának. Tulajdon elképzeléseit erőszakolja rá a tananyagra. Sohasem igazságos. Mindig részrehajló. Minden filozófust a maga útjára terelne, és dühöng, ha az másfelé indul.

Egy emlékfoszlányt őrzök róla, amint hajnali háromnegy tájt a szobájában kotlik Immanuel Kant híres *Tiszta ész kritikájá*-n, mert úgy tanulmányozza, ahogy a sakkozók a nagymesterek nyitásait. Kibontakozását tulajdon képességeihez, ítéleteihez méri, és keresi benne az ellentmondást, a visszásságot.

Phaidrosz a huszadik századi középnyugati amerikaiak társaságában ugyancsak furcsa figura, mégis megnyugtatóbb látvány, ha Kanton kotlik. A tizennyolcadik századi német filozófus iránt tiszteletre nem egyetértése vitte, hanem Kant roppant logikai erődítésének csodálata. Kant fényesen következetes, és szívósan járja a gondolkodás égbe nyúló havasait, keresvén, mi játszódik az elmében, s mi az elmén kívül. Mai kapaszkodók számára ez az egyik legmagasabb csúcs. Azért nagyítom meg most Kant alakját útjában a csúcs felé, hogy lássék, miként gondolkodott ő, s miként Phaidrosz öfelőle – így válik tisztábbá a havas képe, Phaidrosz személyisége egyaránt.

Phaidrosz is a havast hágva alkotta meg tételét a klasszikus és romantikus szemléletről, s ha e felsőbb légrétegek viszonyát a lét alsóbb régióihoz meg nem értjük, nem értékelhetjük Phaidrosz igazának alsóbb szintjeit sem.

Kant megértéséhez a skót David Hume néminemű megértése is kívánatos. Hume már korábban állította, hogy aki a tapasztalatból kiindulva az induktív és deduktív következtetés szigorával próbálja meghatározni a világ természetét, az mindenképpen jut valamire. Ehhez az állításhoz pedig ilyen következtetés útján jutott: Ha egy gyermek érzékek híján születik, se látása, se hallása, se tapintása, se szaglása, se ízlelése, tehát semmiképpen nem szerezhethet tapasztalatot a világról, s ha ezt a gyermeket intravénás táplálással

vagy másként életben tartják mégis, tizennyolc esztendőös koráig, kérdés, termett-e ennek a tizennyolc évesnek gondolat a fejében? S ha termett, hogyan?

Hume válasza az lett volna, hogy a tizennyolc évesnek fejében gondolat nem teremhetett, s e válaszával az empiristák közé sorolta volna magát, azok közé, akiknek meggyőződésük, hogy tudásunkhoz érzékelés útján jutunk. A kísérletek módszere a gondosan alkalmazott empirizmus. A közmegegyezés is empirista manapság, azaz Hume-mal egyetértene a nagy többség, holott más kultúrában vagy más korokban Hume-nak szavazati többséget szereznie aligha sikerült volna.

Az empirizmus első bökkenője, ha egyáltalán empiristák vagyunk, az anyag természete. Ha ugyanis minden tudomásunkat érzékeléssel szerezzük, mi sugározza híreit érzékelésünk számára? Viszont aki ezen az anyagon törné a fejét úgy, hogy szegre akasztja az érzékeléseit, az hamar ráébred, hogy vasa nélkül való nyeletlen bicska foglalkoztatja.

Mivel minden tapasztalatunkat érzékeléssel szereztük, és mivel az anyagról magáról érzékelésünk nem lehet, következésképpen tudomásunk sem lehet felőle. Képzlődésre vagyunk utalva. Bennünk lakik. Hiedelem az is, hogy valaki az égben ül, és osztja az anyag tulajdonságait, mi pedig érzékeljük – azaz inkább olyan gyermeki káprázat, mint hogy a föld lapos, és a párhuzamosok sohasem találkoznak.

Másrészt, ha valaki abból indul ki, hogy minden tudomásunkhoz érzékelések vezetnek, meg kell kérdeznie azt is: Miféle érzékelésre alapozzuk az okságról való elképzeléseinket? Mi a tudományos, kísérleti alapja?

Hume válasza az, hogy semmi. Érzékelésünk az okságot nem bizonyítja. Sejtelmünk csupán, akárcsak a legbensőbb lényeg, s akkor támad bennünk, amikor egy jelenség többnyire követi a másikat. Valóságos léte az okságnak e világban nincsen. Ha minden tudás alapjának a tapasztalatot tekintjük, mondja Hume, logikus az a következtetés, hogy mind a "Természet", mind a "természeti törvények" képzeletünk szüleményei.

Az efféle következtetést, hogy a világ csupán bennünk él, mint agyrémet akár el is utasíthatnánk, ha Hume csupán indítványozza. Ő azonban lenyűgözően érvel.

Hume következtetésének elvetésére mégis szükség volt, csak hogy aki következtetéseit vitatná, azt az érvelése sajnos rászorítja, hogy cserbenhagyja tulajdon kísérleti eszét is, és valamely középkori elődjéhez folyamodjon segítségért. Kant erre nem volt kapható. Dicséri inkább Hume-ot, hogy "felrázott dogmatikus álmodozásaimból", és *A tiszta ész kritikájá*-nak megírására készítette, amelyet minden idők legnagyobb bölcséleti értekezésének ítélnék, és nemegyszer teljes egyetemi kurzus tárgyául tűzik ki.

Kant megpróbálja a kísérleti tudományosságot Hume önemésztő logikájától megmenteni, és az általa kitaposott ösvényen indul el: "Hogy tapasztalással kezdődik minden tudásunk, afelől kétségünk nem lehet", mondja.

Azonban hamarosan letér erről az ösvényről, mert tagadja, hogy tudásunk minden elemét érzékeink szerzik, méghozzá az érzékelés pillanatában. "Bár tapasztalással kezdődik a tudás, nem következik ebből, hogy a tapasztalás műve mindenestül."

Míntha szörszálat hasogatna, pedig nem azt teszi. Ügyesen elkerüli e különbségtétellel a szolipszizmusnak azt a szakadékát, amelybe Hume érvelése visz, s innen már a maga ösvényén indulhat tovább.

Kant azt állítja, hogy a valóság némely nézetét érzékeléseink nem támogatják közvetlenül. E nézeteket nevezi *a priori*-nak.

A *a priori* tudásaink egyik példája az idő. Időt nem látni, nem hallani, se szaga, se íze, se tapintása. Közvetlenül szerzett érzékeléseink között nincs is jelen. Az időt Kant eszmélésnek nevezi, az elme művének, amikor az érzékek tapasztalatához jut.

Ugyanezt állítja a térről. Ha a tér meg az idő elképzelését nem alkalmazzuk azokra a tudásokra, amelyeket érzékeléssel szereztünk, a világ oly érthetetlen, mintha kaleidoszkópban forgatnánk színeket, mintákat, zajokat, szagokat, tapintásokat és ízeket. Tárgyakat éppen azért érzékelünk ilyen vagy olyan formájukban, mert az időre s a térre való *a priori* eszmélésünket rájuk mérjük, ha a bölcelet tiszta idealistái így óhajtják. Tér és idő formáival mérjük azokat a híreket, amelyekhez a tárgyi világból jutunk. Az *a priori* formák viszont az emberi természetben gyökereznek, nem az érzékelt tárgyak teremtik, és szerepük inkább a szűrés, hogy miféle érzékelésünket fogadjuk el. Ha például a szemünket lehunyjuk, érzékeink azt tudatják, hogy a világ eltűnt. Ezt az érzékelést azonban az eszmélet kiszűri tudatunkból, mert az az *a priori* elképzelés él bennünk, hogy a világ folytonos. Amit valóságnak tekintünk, az az *a priori* hierarchia elemeinek állandó szintézise érzékeink változó híreiből.

Itt álljunk meg, és alkalmazzuk Kant állítását erre a fura szerkentyűre, erre a gépi alkotásra, amely időn és téren át robotog velünk. Tisztázzuk vele a kapcsolatunkat Kant értelmezése szerint.

Hume azt állította, hogy minden, amit csak a motorkerékpárról tudhatok, érzékeim útján jutott el hozzám. Ennek bizony így kell lennie, mivel másképp nem lehet. De ha azt mondom, a motorkerékpárom fémből és más anyagokból készült, megkérdi: Mi az a fém? Ha azt felelem neki, hogy a fém tapintásra kemény és hideg, szemre fényes, és keményebb anyaggal való ütésre törés nélkül formálódik, Hume válasza az lehet, hogy ez csupa látás, hallomás és

tapintás. Hol az anyag? Arra kíváncsi, mi a fém, az efféle érzékeléseket félretéve. Akkor persze elakad a szavam.

Persze, ha anyag nincs, mit mondhatunk akkor érzékeléseinkről? Ha a fejem balra billentem, és úgy nézek végig a kormány szarván, az első keréken, a tércéptartón, a benzintartályon, az érzékeléseknek egyféle rendjéhez jutok. Aztán jobbra billentem a fejem, és az érzékelések rendje valamelyest változik. Különböző két nézet. A síkok egybemetsződése, a fém hajlatai mások. A napfény másként esik rájuk. Ha az anyagnak nincsen oksági alapja, nem juthatunk logikusan arra a következtetésre sem, hogy a kétféle fejbillentés nézetéből egyazon motorkerékpárt láttam.

Itt azonban megfeneklettünk, szellemileg szólván. Tiszta eszünk, amelynek a világot érthetőbbé kellene tennie, érthetlenebbé teszi. Márpedig ha az ész a tulajdon célja ellenében munkál, szerkezete változtatásra szorul.

Kant meg is mondja, hol. Ha egyszerre nem tapasztalhattunk motorkerékpárt, legfeljebb színeit és formáit, attól még létezhet motorkerékpár, mondja ki. Az *a priori* motorkerékpár ugyanis emlékezetünkben él, térben és időben, ilyenformán változhat a megjelenése fejünk jobbra vagy balra billentésével, és kétféle érzékelési tapasztalata nem visszás egymással.

Hume motorkerékpárja, az, amelynek nincsen értelme, úgy támad, hogy a képzelt ágyban fekvő, akinek érzékei nincsenek, egyszer csak egyetlen másodpercre hozzájut a motorkerékpárról szerezhető minden érzékeléshez, majd elveszíti érzékeit ismét. Szerintem a fejében Hume motorkerékpárja villant volna meg, vagyis az olyan, amelyik az okságra nézve semmiféle bizonyítékkal nem szolgál.

Mi azonban mások vagyunk, mint Hume ágyban fekvője, mondja ki Kant. Elménkben készen áll egy valóságos, *a priori* motorkerékpár, valósága felől meggyőződhetünk bármikor.

Ez az *a priori* motorkerékpár évekig épült bennünk számtalan érzékelésből, sőt, új érzékelések nyomán egyre változik. A változások ezen a nevezetes *a priori* paripán, amelyet éppen megülök, részint hirtelenek és átmenetiek, az úttal való érintkezés szerint. Az érintkezést én vezérelm és helyesbíteni egyre, amint a kanyarokat szedjük. Mikor a pillanatnyi úti érzékelésnek több haszna nincs, kiejtem az emlékezetemből, mert újabb érzékelések számára kell a hely. Más változások lassabbak az *a priori* jószágon. Mint például a benzin fogyta a tartályból. A futó kopása a köpenyről. Csavarok és anyák lazulása? Hézag nőtte fékpofák és dobok között. Akadnak a változások közt oly lassúak is, hogy szinte állandóságnak tetszenek – a festék, a kerécsapágyak, a vezérlőmű huzaljai –, holott nincs állandóság ezekben sem. S végül, ha tág

időhatárok közt gondolkodunk, változik még a motor váza is az úti rázkódás, a hő, a fémekre jellemző belső fáradás hatására.

Tagadhatatlanul motor ez az *a priori* motor. Létét igazolja minden érzékelésünk, de nem is ez a fő. Az a motorkerékpár, amelyről tudom, hogy *a priori* módon, nélkülüm létezik, az épp olyan, mint a pénzem, amit a bankban tudok. Ha ugyanis egy szép nap fognám s beállítanék a bankba azzal, hogy mutassák a pénzemet, furcsán néznének rám alighanem. Mivelhogy nincs "az én pénzem" külön fiókban, amit megbékítésemre kihúzhatnának. "Az én pénzem" nem egyéb, mint holmi kelet-nyugati, észak-déli mágneses mező egy tekercs vasoxidján, a számítógép adathordozóján. Én azonban elégedett vagyok e tudásommal is, abban a hitben, hogy ha olyasmire lesz szükségem, ami pénzen vehető, a bank a könyvelési rendszere segítségével hozzájut a pénzemhez. S bár érzékeléseim hasonlóképpen nem szóltak soha olyasmiről, ami egyenest anyagnak nevezhető, megbízom érzékeléseimben, hogy pillanatnyi szükségemhez mérten válogatnak az anyagok közt, vagyis érzékelések útján szerzett tudomásaim továbbra is egybevágnak majd a fejemben őrzött *a priori* motorkerékpárral. Az egyszerűség okáért mégis azt mondom, pénzem van a bankban, továbbá motorom nem szellemi, hanem anyagi természetű jószág.

A *tiszta ész kritikája*-nak tömege azzal foglalkozik, hogyan jutunk *a priori* tudomásainkhoz, és hogyan alkalmazzuk őket. Kant "kopernikuszi forradalomnak" nevezi azt a tételét, hogy *a priori* elképzeléseink függetlenek érzékeléseinktől annyira, hogy szűrésükre alkalmasak. Kopernikusznak arra az állítására utal, hogy a Föld a Nap körül forog. Az állítás maga semmit meg nem változtatott, mégis megváltozott minden azóta. Kant fogalmazásában: a való világ, amelyről érzékeléseink tudósítanak, nem változott, de róla alkotott *a priori* elképzelésünk kifordult a sarkából. S e forradalom hatása betekintethetetlen. A modern embert éppen a kopernikuszi állítás elfogadása különbözteti meg középkori ükeitől.

Kopernikusz fogta a világról addig élő *a priori* elképzelést, hogy a világ lapos, és megáll egy helyt, és melléje állította azt a lehetséges másikat, hogy nem lapos, hanem gömbölyű, és nem áll, hanem forog a Nap körül, majd szemléltette, hogy mindkét elképzelés egybevág addigi érzékeléseinkkel.

Kant úgy érezte, hogy hasonlóan forradalmasítja a metafizikát. Ha abból indulunk ki, hogy a fejünkben élő *a priori* elképzelések nemcsak függetlenek attól, amit látunk, hanem a látvány megsűrészésére is alkalmasak, az nem kevesebb, mint hogy az üres tábláról és az ernyedtt megfigyelőről szóló arisztotelészi tételt kifordítjuk a sarkából. Kant és milliónyi követője ragaszkodott ahhoz a hitéhez, hogy az arisztotelészi tételnek sarkából

kifordítása árán értjük meg jobban, hogy jutunk a világról szerzett tudomásainkhoz.

Példámat talán kimerítően részleteztem, részint azért, hogy közelebbről mutassam meg a szellem felföldjét, részint pedig, hogy Phaidrosz kibontakozásának útját jelöljem. Gondolkozását kiemelte a sarkából ő is, és a fordulat eredményeképpen állt elő a klasszikus és romantikus életszemlélet különbözőségéről szóló tételével. És mintha e tételével ismét közelebb jutottunk volna ahhoz a kérdéshez, hogy a világ miről is szól.

Kant metafizikája először felvillanyozta Phaidroszt, de izgalma hamar elcsengett, maga sem értette, miért. Mikor először töprengett el ezen, úgy döntött, hogy alighanem keleti tapasztalatai józanították ki. Keleten mintha megszabadult volna az értelem börtönéből, s most, íme, Kant kis híján visszatoloncolta. Mikor aztán esztétikáját olvasta, kiábrándult, majd dühös lett. A "szépről" kifejtett elképzeléseit magukat látta csúfnak, annyira, hogy ki sem kezdhetette, meg sem kerülhetette. Kant világának volt része ez a csúfság, nem pedig a tizennyolcadik századnak vagy a technikai szemléletnek. De mintha ebben osztozott volna minden filozófus, akit csak olvasott, és a csúfság, mint a hal bűze a fejétől, felőlük terjedezett volna a tantermekben, a nyomtatott jegyzetekben. Órá magára is áterjedt, nem tudta, hogyan s miért. Nem szabadulhatott attól az érzéstől, hogy a tiszta ész vált számára utálatossá.

12

Cooke városában boldogabbnak látom s hallom Johnt meg Sylviát, mint valaha. Két pofára faljuk a marhasültes melegszendvicsünket. Magam is boldogan nézem s hallgatom, hogy bugyog belőlük a felföldi öröm, de nem szólok, csak tömöm a majmot.

A tükörablakon kívül, az út túlsó felén óriásfenyők alján igyekeznek a kocsik a Park felé. Jól lenn járunk már az erdőhatár alatt. Az idő is melegebb, csupán egy-egy alacsonyan úszó felhő cseppent esőt.

Ha regényíró volnék, nem pedig képmutogató, cselekménnyel megpúpozott jelenetek során "építeném fel" John, Sylvia meg Chris jellemét olyanképpen, hogy közben megjelenítsem a zen valahány "belső értelmét", sőt mindjárt a Művészetét is meg a Motorkerékpárét is. Csoda egy regény lehetne, de a fogam valahogy nem fülrik hozzá. John meg Sylvia a barátom, nem készültek jellemnek soha. Sylvia mondta is egyszer: "Nem szeretem, ha engemet kezelnek!" Nem is ereszkedek bele sok olyasmibe, amit tudok felőlük. Nem

tapintatból, csak éppen nem fér a képmutogatói szövegembe. Barátok dolgát nem illik teregetni.

Képmutogatói szövegemből kitetszik talán, miért lehetek a szemükben távoli és titokzatos. Olykor megkérdik, és a válasz elől kitérnem lehetetlen, hogy ugyan mi a bánaton jártatom az eszem folyton, de persze ha kitáalnék, teszem azt a motorkerékpár percről percre való *a priori* folyamatosságáról, mégpedig képmutogatói módszerességem nélkül, megütődnének, s azt hinnék, meghúzzattak. Holott engem most a folyamatosság foglalkoztat, meg az, hogy mindennapi gondolkodásunkban és beszédünkben miként nyilvánul, azért az ebédszünetekben távoli alak lehetek csakugyan. Szánom-bánom.

Szánom-bánom, de korunk az oka. Az emberi tudás látómezeje akkorára nőtt, hogy szakembereknek kell lennünk mindannyiunknak, és szakosodásunk közt is akkora a távolság, hogy aki e szaktartományokban járna-kelne kedvére, az nem bújhatik össze környezetével. Furcsán viselkedik már ebédszüneti helyzetekben is.

Chris mintha jobban értené eltávolodásomat náluk kettőjüknél. Talán hozzá is szokott, és a kettőnk kapcsolatának természetéből következik, hogy résen neki kell lennie. Aggodalmasságot látok néha az arcán, és ráébredek, hogy az ingerültségem okozza. Ha Chris arcán nem tükröződne, magam sem tudnék róla. Máskor ugrabugrál, rohángászik, nem tudom, miért, s aztán eszmélek, hogy jó a kedvem. Most azt látom, feszeng, és olyan kérdésre felel, amit John nekem szánt. Azokról az emberekről tudakozódna, akikkel holnap szállunk, DeWeese-ékről.

Nem tudom, hogyan hangzott a kérdés, mégis hozzáfűzöm Chris válaszához: – DeWeese festő. Absztrakt impresszionista. Művészetet tanít a helybéli főiskolán.

Johnék tovább tapogatóznak, honnan ismerem DeWeese-t, és azt kell felelnem, hogy nem emlékszem hirtelenében, ami kitérő válasznak tetszhetik. Valójában emlékfoslányokat őrzök csak DeWeese-ről. Alighanem Phaidrosz barátainak voltak a barátai, így ismerkedett meg velük.

Johnék ezután arra kíváncsiak, mi fűzheti a magamfajta gépészeti szakíró egy absztrakt festőhöz, és megint azt kell válaszolnom, hogy nem tudom. Válogatok a foslányok között, de egy sem tetszik ideillőnek.

Különböző fajták voltak, annyi bizonyos Phaidroszt a fényképei elvadult figurának mutatják ebben az időben – valamelyik társa a tanszéken “a terrorista” becenevet akasztotta rá –, DeWeese-t viszont az akkoriban készült fényképeken álmatag, kérdő tekintetű embernek látni.

Emlékezetemben film bukkan fel. Első világháborús kémről szólt, aki egy hozzá megszólalásig hasonló elfogott német tiszt viselkedését tanulmányozza egyfelől átlátható tükörben. Hónapokig lesi a tükrön át, amíg minden

mozdulatát és hangjának minden árnyalatát eltanulja, majd az elfogott tiszt képében furakszik be a német hadvezetésbe. Emlékszem még feszültségére és izgalmára, amikor tudományát először teszi próbára a tiszt régi barátai előtt, vajon rajtakapják-e a turpisságon. Ilyenféle érzéssel tekintek most találkozásunk elébe DeWeese-szel. Nyilván azt fogja hinni, hogy az a személy vagyok, akit valamikor ismert.

A lecsapódó köd bepárásította a motorkerékpárunkat odaki. Előkapom a plekót, és rácsappantom sisakomra. Hamarosan a Yellowstone Parkban leszünk.

Ködös az út. Mintha felhő ereszkedett volna a völgyre, ami nem is völgy valójában, hanem hegyszoros.

Nem tudom, DeWeese mennyire ismerhette Phaidroszt, és mit képzél, miféle emlékeken osztozhat vele. Volt részem efféle emlékegyeztetőkben, és a kínos pillanatokon többnyire sikerült is zökkenő nélkül átvarázsolnom. Jutalmam minden alkalommal az volt, hogy többet tudtam meg Phaidroszról, ami igen könnyítette további kém munkámat, s itt tálalt személyes ismereteimnek is a javát teszik.

Az emléktöredékekből úgy ítélem, Phaidrosz becsülte DeWeese-t, mert nem látott át rajta. Ha Phaidrosz valamit nem értett, az végtelenül izgatta, márpedig DeWeese viselkedésében volt valami izgató különben is. Tövel-heggyel álltak egymásnak mindig. Ha Phaidrosz tréfásnak szánt megjegyzést tett, DeWeese vagy kétkedően nézett rá, vagy komolyan válaszolt. Máskor mélyenszántó megállapítással állt elő, DeWeese pedig harsány nevetésre fakadt, mintha különb szellemességet életében nem hallott volna.

Itt például az az emlék, hogy valami ebédlőasztal sarkáról lepattant a furnér, és Phaidrosz visszarakasztotta, majd úgy tartotta a helyében, amíg a ragasztó megkötött, hogy tízszer is megkerülve az asztalt egy teljes gombolyag kötözőzsineget köréje csavart.

DeWeese csak a zsineget látta az asztal szélén, és nem értette, mi történt.

– A legújabb szobrom – jelentette ki Phaidrosz. – Konstruktív, nem?

DeWeese nemhogy elnevette volna magát, sokáig vizsgálta a művet, végül megkérdezte: – Hol tanultál ilyeneket?

Phaidrosz egy pillanatig azt hitte, mégis elérte a tréfát, azonban kiderült, hogy kérdését komolynak szánja.

Máskor bukófélnben lévő diákjai miatt háborgott neki hazafelé valami faszorban, és emlékezett, hogy DeWeese megkérdezte, miért szívja a dolgokat annyira mellre.

– Töprengtem rajta magam is – felelte Phaidrosz, majd tűnődően hozzátette:
– Alighanem azért, mert minden tanár azokat a diákokat értékeli fel, akik őhöz a leginkább hasonlítanak. Ha az írásod szép, a szépen író diákokat mindjárt többre tartod. Ha idegen szavakkal vagdalkozol, az olyan diákban leled a kedved, aki maga is szeret nagyokat mondani.

– Persze. Hát aztán? – nézett rá DeWeese.

– Éppen itt sántít valami – állapította meg Phaidrosz. – Mert az olyan diákok, akik az én kedvemre valók, akikben magamat látom viszont, azok mind megbuknak!

DeWeese majd elgurult nevében, Phaidrosz pedig megbántódott. Tudományos választ keres egy jelenségre, DeWeese pedig kineveti!

Azt hitte első pillanatban, azt neveti, hogy véletlenül esett tulajdon okfejtésének csapdájába, de ez sem lehetett igaz, mert DeWeese nem volt kaján fajta. Később ébredt rá, hogy nevetése valami nagyobb igazságnak szólt. A legjobb diákok megbuknak, tudja ezt minden valamirevaló tanár. DeWeese nevetése a lehetetlen helyzetekből támadó feszültséget oszlatta el, és Phaidroszra is ráfért volna, hogy megtanulja, mert a maga dolgára roppant komolyan tekintett ebben az időben.

Talányos nyilvánulásai ébresztették benne azt a gyanút, hogy DeWeese az értelemnek rejtett kincstárával rendelkezik. Mintha mindig is rejtegetett volna valamit, mégpedig őelőle, és Phaidrosz el nem képzelhette, mit.

Ezután kínosabb szilánkot bányászok elő – azt a napot, amikor kiderült, hogy Phaidroszt a szeme sarkából lesi DeWeese.

A műtermében baj volt egy villanykapcsolóval, és DeWeese őhöz fordult, nem tudná-e megállapítani a baj okát. Zavart, kétkedő mosolygás terült szét az arcán, olyasféle, mint a mecénásén, amikor a festővel tárgyal. A mecénás ugyanis röstelli megvallani, milyen keveset tud, de reménykedően mosolyog, hátha a festő szavain okulhat. DeWeese oly távol élt a technika világától, hogy nem sejtett belőle fenyegetést, nem úgy, mint a technikával gyűlölködésben élő Sutherlandék. Voltaképpen a technika balekja, mecénása volt. Nem értett hozzá, de tudta jól, mennyire terjed az értelme, és tanult szívesen.

Azt képzelte, a baj valahol a huzalban lehet a körte foglalata előtt, mert amint a kapcsolót megbirizgálta, a lámpa elaludt. Okfejtése úgy szólt, ha a kapcsolóval volna baj, egy pillanatnak el kellene telnie, hogy a lámpában is mutatkozzék, Phaidrosz nem vitatkozott vele, átugrott a szemben levő vaskereskedésbe, vett egy kapcsolót, s néhány percen belül beszerelte. Működött is hibátlanul, és újabb fejtörést okozott DeWeese-nek. – Honnan tudtad, hogy a kapcsoló a ludas? – bámult Phaidroszra.

– Mert a lámpa villogni kezdett, amint megpiszkáltam.

– Nem lehetett volna, hogy a dróttól villog?

– Nem.

Phaidrosz szemtelen biztonsága annyira ingerelte DeWeese-t, hogy nekiállt kötözködni. – Honnan tudsz te ilyeneket? – firtatta.

– Ez nyilvánvaló.

– Ha nyilvánvaló, akkor én miért nem látom?

– Mert valamennyire ismerned kell hozzá a villanykapcsolók működését.

– Akkor viszont nem nyilvánvaló – szögezte le DeWeese.

Furcsa megállapításait vitatni bajos lett volna, és Phaidrosznak bozemani évei beleteltek, amíg elemző módszerességével a végére járt, miért veti meg a lábát DeWeese ilyenkor.

Megállunk a Park bejáratánál, és egy stüszikalaposnak fizetjük a belépti díjat. Egnapos belépőt kapunk. Egy élemedett turista filmez távolabbról, aztán ránk mosolyog. Zoknis-félcipős pipaszárlába fehéren harangozik rövidnadrágjában. Felesége, aki a tevékenységét helyeslően figyeli, hasonló lábáról ismerhető meg. Integetek nekik, amint elmegyünk mellettük. Visszaintegetnek. A jelentős pillanatot film rögzíti az örökkévalóságnak.

Phaidrosz utálta ezt a Parkot, maga sem tudta, miért. Talán, mert nem ő fedezte fel. Lehetett más oka is. Az erdőkerülők sima nyelvű kalauzkodása bősztette, a turisták bronxi állatkertbe illő viselkedése még inkább. Hogy elűt ez a Park a felföldtől körös-körül! Irdatlan múzeumnak tetszik, amelyben a tárgyakat gondos lakkozás után állítják ki, hogy valóságos hatást keltsenek, és védve legyenek a gyerekektől is. A Park látogatói mézesmázosan és vasárnapi barátsággal viselkedtek ebben a légkörben. Phaidrosz évekig itt élt, száz mérföldnél nem többre, és csupán egyszer vagy kétszer látogatott el a Parkba.

A Parkkal azonban elébe vágтам Phaidrosz élete folyásának. Átugrottam vagy tíz évet. Ő maga nem ugrott Immanuel Kanttól a montanai Bozemanig. A kettő közti tíz évet Indiában töltötte. A benaresi Hindu Egyetemen, tanulmányozta a keleti bölcseletet.

Amennyire emlékszem, nem jutott semmiféle titkok birtokába. Iszonyú kásahegyen kellett átrágódnia. Filozófusokat hallgatott, vallási vezetőket látogatott, emésztett, falt, emésztett megint, gondolkodott – nagyjából ennyi történt vele Indiában. Leveleiben főként következtetések értelmetlen kisiklásairól, semmi renddel egybe nem vágó, semmivel össze nem illő kivételeiről olvasni. Kísérleti elmeként jutott Indiába, és kísérleti elmeként hagyta ott, nem sokkal okosabban. Inkább sejtelmeket gyűjtött, amelyeket később formált tételekké. Megsejtette például, hogy a hinduizmus, a buddhizmus meg a taoizmus tételes különbsége korántsem oly fontos, mint a kereszténységé, az iszlámé meg a júdaizmusé. Távol-keleti hittételekért soha

nem indítottak vallásháborúkat, mert a valóságról tett kijelentéseket a valósággal nem tévesztette össze senki.

Minden távol-keleti vallásban nagy jelentőséget tulajdonítanak a *Tat tvam aszi* szanszkrit tételének. Ennek a "Te vagy az"-nak igazi jelentése, hogy te vagy minden, osztatlanul, amit csak megtudsz és megérsz. Az osztatlanság teljes megértése maga a megvilágosodás.

Mivel a logikának meg kell különböztetnie az alanyt a tárgytól, a logika nem lehet végső bölcsesség. Az alany-tárgy szétválasztásának legjobb ellenszere a testi, a szellemi meg az érzelmi tevékenység megszüntetése. Ehhez a lelki gyakorlat sokféle. Az egyik a szanszkrit *denyána*, amely a kínai *csan*-ná, a japáni nyelvben pedig *zen*-né torzult. Phaidrosz soha nem ereszkedett meditációba, nem látta értelmét. Indiában töltött tíz éve során az "értelem" a következetesség maradt a számára, s nem lévén a gondolkodásnak egyéb elfogadható útjára, őrizte a következetességét, amiért, azt hiszem, nem illetheti szemrehányás.

Hanem egy napon, amikor a professzor a tanteremben repesőn magyarázta a világ káprázatát már vagy ötvenedszer, Phaidrosz jelentkezett, és hűvösen megkérdezte, vajon káprázatok voltak-e a Hirosimára és a Nagaszakira ledobott atombombák is. A professzor mosolyogva rábólintott.

Az indiai bölcsélet hagyományrendszerében ugyan megállhatja a helyét ez a bólintás, Phaidrosznak és sok más rendszeres újságolvasónak azonban, akik emberek tömeges irtása miatt fájdíjták a fejüket, nincs mit kezdeniük vele. Phaidrosz kifordult a tanteremből, otthagya Indiát és bölcséletét.

Visszatért középnyugati szülőföldjére, kijárta az újságíró-iskolát, megnősült, majd Nevadában és Mexikóban élt, volt alkalmi munkás, újságíróskodott, írt tudományos cikkeket és hirdetésszövegeket a nagyiparnak. Két gyermeket nemzett, vásárolt egy tanyát meg egy hátsólovat meg két autót, és kezdett kappanháját szedni magára. Az értelem kísértetének üldözését, amiről szó volt, azt is elhagyta. Elhagyott mindenféle bölcselmet.

Terhétől megszabadulva élete kényelmessé vált. Dolgozott, amennyit kell, és kenyérre kenhető ember lett belőle, csupán ebből az időből származó novellái árulkodnak belső ürességéről. Napjai illő rendben peregetek.

Hogy ide a hegyek közé mi kergette, azt nem tudni. Felesége sem nyilatkozik. Nekem az a gyanúm, hogy kudarcának ránehezülő érzése indította útnak, meg az a remény, hogy talán kerékvágásába zökken ismét. Döntése mindenképpen érett fejvel született, mert mintha belső céljairól való lemondásába beleöregedett volna.

Gardinernél hagyjuk el a Parkot. Itt sok eső nem eshet, mert a hegyoldalokban csak fűvet meg ürmet látni a lenyugvó nap fényénél. Úgy határozunk, hogy itt szállunk meg.

A város legyalult nagy vándorkövek közt rohanó folyó hídjának két végén épült. A túlsón már fények gyúltak abban a motelben, ahová tartunk, de közelebb érve még az ablakból kiszűrődő villanyfényénél is jól látom, hogy minden kunyhóját takarosán körülültették virággal, azért óvatosan lépkedek, hogy kárt ne tegyek bennük.

Akad a kunyhóban benn is figyelemre méltó. Mutatom is Chrisnek. Az ablakok mind duplák és napvetősek. Az ajtók úgy csukódnak, akár az ékszerdoboz fedele. Eresztékeinek sarvalása tökéletes. Nincs mindebben semmi pirimókosság, csupán gondos munka, s alighanem egy kéz műve.

Amikor az étteremből visszatérünk, az iroda előtti kiskertben idősebb házaspár üldögél, és élvezzi a friss esti levegőt. Kérdésemre a férfi elmondja, hogy igen, a kunyhókat mind ő építette, és dicséretemnek annyira megőrül, hogy mindannyiunkat leültet.

Kellemesen elbeszélgettünk. Innen a Park legrégebbi bejárata. Megközelítéséül szolgált már az autózás előtti időkben. A változásokról beszélnek, mi minden történt itt azóta, s a városka meg ez a házaspár gyönyörű távlatot nyer valahogy az elbeszélésből. Sylvia a kezét John karjára teszi. Az elbeszélés közben a víz robogását is hallom a vándorkövek közt, meg az esti szellő simogatását is érzem. Az asszony, úgy látszik, ért az illatokhoz, mert azt mondja, hogy lőne illatát hozza, majd ahogy a csönd ránk ereszkedik, kéjesen elálmosodunk. Chris már bóbiskol mellettem, mikor nyugovóra térünk.

John és Sylvia még tegnap esti jókedvükben eszik a meleg zsemlejüket, s isszák a meleg kávéjukat, énnekem azonban nem csúszik a reggeli.

Ma jutunk el az iskolához, ahol az életemnek akkora gubanca maradt, hogy a feszültségét jóval utóbb és jó előre is érzem.

Egy közel-keleti ásatásról olvastam egyszer. A régész nyilatkozott, milyen érzés volt, amikor az évezredek óta elfelejtett sírokat megnyitotta, így érzek most.

Az üröm, ami itt bokrosodik a patak Livingtonnak tartó völgyében, az éppolyan, mint ami inentől Mexikóig bokrosodik.

Ez a reggeli napfény éppolyan, akár a tegnapi, csak melegebb s lágyabb, mivel alsóbb légrétegekben járunk.

Vagyis semmi nem szokatlan.

Csupán a régézi sejtés, hogy a környezet nyugalma mindenfélét rejteget. Hogy kísértetek tanyájának tartok.

Semmi kedvem nincs eljutni az iskoláig. Legszívesebben fordulnék vissza.

Ingerültség éledezik bennem.

Illik ahhoz az emlékfoszlánéhoz, hogy Phaidrosz a reggelijét kiadta ingerültségében, mielőtt az első órájára megérkezett. Utált kiállni a diákok elé. Magába vonultságának fájó sérelmét érezte, és lámpaláz lepte meg. De a mások szemében nem lámpaláz volt ez, hanem valami iszonyú feszültség. Diákok magyarázták a feleségének, hogy Phaidrosz előadásai során mintha rezegne a levegő. Amint belépett a tanterembe, minden szem rászegeződött, és követte mind a tábláig. A beszélgetések elcsitultak, és nem hallatszott több a pusmogásnál még akkor sem, ha beletelt néhány perc, amíg a mondókájának fogott. S egy teljes órában rátapadt minden tekintet.

Sok szóbeszédre adott okot máskülönben. A diákok többsége úgy kerülte óráit, akár a bubópestist. Eleget hallottak felőle.

A főiskolát némi szépítéssel tanintézetnek lehetett volna nevezni. Valójában az ilyen tanodákban csak darálják a tananyagot, idő se eszmélésekre, se kutatásokra nem nyílik, sem a világgal való kapcsolatra. Csak a lecke morzsolására, amíg a tanári agy be nem gyepesedik, az alkotókedv el nem illan mindörökre, és az öreg leckemalomnak végül már semmi becsülete nincs a diákok előtt, akik messzi viszik a tanbarlangban zajló zabrágás hírét. Az idegörlés végső értelme csak az olcsósága, s hogy a főiskolai oktatás halvány látszata mégis körülengi.

Phaidrosz jól tudta mindezt, maga mégis olyan előkelő nevet akasztott erre a tanintézetre, ami sivár valójához fellengzőnek tetszhetett. Mégis ragaszkodott ehhez a névhez, és tett felőle, hogy néhány fejbe bele is sulykolja. Ő ugyanis az Értelem Egyházának nevezte ki, s ez a cím sokak szemében nem is lett volna olyan nagyralátó, ha tudják, hogyan értsék.

Montana állam politikájában kitört a jobboldaliság, mint ebben az időben a texasi Dallasban is, röviddel Kennedy elnök meggyilkolása előtt. A missouliai Montana Egyetem országosan ismert professzorát azzal tiltották el diákgyűléseken való beszédétől, hogy rendzavaró, és a tanároknak értésére adták, hogy nyilatkozataikat a dékáni hivataloknak kell benyújtaniuk előzetes láttamozásra.

Züllött a tanulmányi színvonal is. Az állami kormányzat egy időben tiltotta, hogy a főiskola az olyan diák felvételét megtagadja, aki huszonegy éves elmúlt, akár érettségizett, akár nem. Majd törvénybe iktatták, hogy a főiskola minden bukott diákért nyolcezer dollár büntetéssel tartozik, amivel gyakorlatilag diplomához segítettek minden szamarat.

Az újonnan választott kormányzó személyes politikai okokból megpróbálkozott a főiskola rektorának elmozdításával. Nemcsak személyes ellenségének számította, hanem demokratának is, márpedig ő republikánus volt, nem is akármilyen. Korteszere egyébként a kommunistafaló John Birch Társaság állami összekötőjeként tevékenykedett. Ez volt az a kormányzó, akiről néhány nappal ezelőtt mint az ötven felforgató tanár listájának összeállítójáról hallottunk.

Hosszú hadjárata során megnyirbálta a főiskola költségvetését, a rektor pedig a hiány javát az angol tanszékre lőcsölte. Itt tanított Phaidrosz is, több más olyan tanárral, akik az egyetemi szabadság leghangosabb szószólói voltak.

Phaidrosz azonban ekkor már nem hangoztatott sem mit, csupán az Északnyugati Terület Tanügyi Minősítő Bizottságával váltott leveleket, hogy legalább a tanulmányi szint züllésének útját állja. S e magánlevelezésen kívül nyilvánosan is figyelmeztetett a züllés veszélyeire.

Mikor a dolog idáig jutott, egyik osztályának néhány diákja azt a kérdést szegezte neki, vajon ügyködésével meg akarja-e őket fosztani a tanulás lehetőségétől.

Phaidrosz nemmel válaszolt.

Erre az egyik diák, nyilván a kormányzó választási hadjáratának bajnoka, megfenyegette, hogy a kormányzat meg fogja akadályozni a minősítők beavatkozását.

Phaidrosz megkérdezte tőle, hogyan.

A diák válasza úgy szólt, hogy akár rendőri segítséggel.

Phaidrosz eltöprengett a válaszon, és ráébredt, hogy a diáknak sejtelve nincsen, mit jelent egy iskola minősítése.

Azon éjjel megírta másnapi előadását, a maga védelmében, ebben fejtette ki elgondolását az Értelem Egyházáról. Néhány szavas jegyzeteitől eltérően ezúttal hosszasan és gondosan fogalmazott.

Bevezetőben egy újságcikkre hivatkozott, amely hírül adta, hogy egy vidéki templom bejárata fölött sörmérést hirdet a neonfény. A templomot eladták, és kocsmáros vette meg. Hallgatóságának vihogása jelezte, hogy az utalásban célzást látnak: a főiskola is hírhedtté vált részeg multságairól, s a valamikori templommal kínált némi párhuzamot. Tovább ismertette az újságcikket, és elmondta, hogy a helyi lakosság panaszt tett az egyháznál. A templom katolikus volt azelőtt, s az a pap, akit az egyház a panasz kivizsgálására rendelt, ingerülten rángatta a vállát. Ő csak azt látta, milyen hajmeresztően tudatlanok az emberek a templom mivoltát illetően. Vajon teheti-e csupán a téglá, deszka meg üveg? Vagy a fedélszékétől templom-e? Kegyes nyilatkozat ebben az ügyben, mondta a pap, éppen azt az

anyagelvűséget palástolná, amely ellen egyháza küzd. A kérdéses épületet ugyanis templomi szentségétől megfosztották, szörnyülködésnek tehát helye nincs. A sörmérés neoncégére kocsma fölött lóg, nem templom fölött, és akik a különbséget nem értik, magukra vessenek.

Phaidrosz kijelentette, hogy hasonló zűrzavar uralkodik a fejekben az egyetem mivoltát tekintve is, ezért nem értik, mit jelent minősítésének elvesztése. Az igaz egyetem nem ingatlan. Nem olyan épületcsoport, amelyet rendőrség körülzárhat. Ha egy oktatási intézmény erkölcsi hitelét veszti, nem jön senki a rolóhúzóval. Nem következik belőle sem bírság, sem börtönbüntetés. A tanítás zavartalan. A diákok éppúgy végeznek benne, mintha az intézmény minősítése kiváló volna. A minősítés, magyarázta Phaidrosz, az intézmény erkölcsi hitelének taksálása. Az erkölcsi hitel hiányát megállapítani annyi, mint a templom épületét megfosztani a szentségétől, vagyis az igaz egyetem, amelynek dolgába a kormányzatnak beleszólása nem lehet, mert nem téglá, deszka és üveg, kinyilvánítja, hogy ez a hely nem szentelt többé. Az igaz egyetem akkor eltakarodik onnan, és egyéb nem marad belőle, mint a köve meg a könyvei, a porhüvelye.

Furcsállhatta elképzelését nem egy diákja, azért úgy gondolom, Phaidrosz sokáig várt példázata után, vajon megfog-e a lecke – vagy csupán ezt a kérdést várta: Mi hát az igaz egyetem?

Válaszul ez olvasható jegyzeteiben:

Az igaz egyetemnek körülhatárolható telephelye nincsen. Se birtoka, se javadalma, se bevétele. Az igaz egyetem szellemi szint. Az évszázadok során öröklött értelmes gondolkodása nem is fűzi helyhez mindenképpen. Szellemi szintjét testületek javították hosszú történelme során – tagjainak professzor ugyan a neve, de még ez a cím sem teszi az igaz egyetemet, amely nem egyéb, mint e szellemi testület folytonos megújhódása.

Mellette létezik egy jogi testület is – sajnálatos módon a neve hasonló, bár mivolta más. Ezt a közhaszonra alapított testületet az állam részének kell tekintenünk, mivelhogy birtoka van, fizetésekét folyósít, bevételekhez jut, és a kormányzati nyomásnak alkalmanként engednie kell.

Ez a jogi testület azonban magában nem taníthat, nem teremthet új tudást, és új elképzeléseknek sem lehet próbaköve. Burka csupán az egyetemnek, akár a templomnak az épülete, teljes környezetével, amely talán alkalmasnak látszott az igaz egyház befogadására.

Olyan emberek körében a zavar örökös, akik a két egyház különbségét nem értik, és azt hiszik, az egyház épületének birtoka egyházkormányzás is egyben. A professzorokat alkalmazottaiknak tekintik, és elvárják tőlük, akár az egyéb vállalkozások, hogy eszüket félretegyék, ha parancsszót hallanak.

Holott csupán az egyetemmel rendelkeznek így, nem az igaz egyetemmel.

Emlékszem, mikor ezt az írását először olvastam, a szemembe ötlött, hogy az elemzőkedvet mennyire kordában tartja. Nem osztotta az egyetemi tudományt tartományokra, illetve az egyetemet tanszékekre, de még a tanár-diák, tanszék és tanulmányi osztály egyrészt-másrésztjeibe sem ereszkedett. Mi szüksége is lett volna a hirdetőtáblák hivatalos lapályaira? Helyesebb volt az egyház és a környezet elhatárolása, mert ezzel kiemelte a sarkából az agyonhangoztatott intézményt, és a lelkét tette láthatóvá. A szétválasztás biztonságából foglalkozhatott ezután az egyetemi élettel.

A magyarázat után visszatért a templom példájához. A polgárok, akik templomot építenek, vagy az építés költségeit állják, alighanem úgy gondolkodnak, hogy a község javán munkálkodnak. A szép prédikáció a híveket dolgozó hétre készíti. A vasárnapi iskola ildomosságra neveli a gyerekeket. A prédikáló és a vasárnapi iskolát igazgató lelkész törekszik is a közjóra, tudja azonban, hogy legelső célja nem a község szolgálata. Isten szolgálata neki előbbre való. A két cél általában megfér egymással, mindaddig, míg az egyik templomgazda fel nem kapja a vizet a lelkész prédikációjának hallatán, és fenyegetőzni nem kezd, hogy hozzájárulásán kurtítani fog. Megtörténhet.

Ilyenkor pedig az igaz lelkésznek úgy kell cselekednie, mintha a fenyegetést meg sem hallotta volna. Neki mindenek felett való céljához kell igazodnia.

Az Értelem Egyházának mindenek felett való célja, kerekítette ki Phaidrosz, az igazság keresésének Szókratész által kitűzött célja változó formákon át, az elemző ész haladási rendje szerint. E célnak minden egyebet alája rendel, holott általában egybevág az intézményes környezetnek azzal a polgári céljával, hogy a község művelődjék. Olykor azonban összeütközés támadhat, mint éppen Szókratész dolgában, Vagyis, ha az egyetemi intézmény pénzelői vagy a kormányzat tagjai megbotránkoznak a professzorok kijelentéseiben, és fenyegetésekhez folyamodnak, hogy költségvetését megnyirbálják, ha képviselői nem úgy beszélnek, hogy öneik is tessék. Megtörténhet.

S az Értelem Egyházának igaz szolgálói ilyenkor úgy tesznek, mintha sohasem a község szolgálata lett volna a dolguk, hanem az igazság keresése az értelem útján. Így tekintette Phaidrosz az egyetemet az Értelem Egyházának, és szent meggyőződéséhez szó nem férhet. Felforgatónak gyakran ítélték ugyan, mégsem szabtak rá a vád súlyához mért büntetést. Környezete nem sújtotta megvetésével, mert soha nem állt a főiskola ellenségei közé, és főként meg kellett hagyniuk neki, hogy felforgatásra is az igazság keresése indítja – ettől az indítástól pedig az ítélok sem mondhatták magukat mentnek.

Előadásának jegyzeteiből kiderül, miért járt el úgy, ahogy szinte mindenkor eljárt, egy dolog azonban magyarázatlan. Vak hitre valló feszültsége. Mert keresheti az ember az igazságot a kísérleti értelem útján, és hadakozhat a célja ellen szegülő kormányzattal, de miért égeti a gyertyát két végéről mindennapos igyekezetében?

Amit én hallottam lélektani magyarázatként, az nem hihető. Lámpaláz nem fűt ekkora igyekezetet hónapról hónapra. Az az okoskodás sem helytálló, hogy életének csorbáit köszörülte, hiszen nem bizonyítja semmi, hogy kicsöppenését az egyetemről életén esett csorbának tekintette. Abban inkább lehet valami, hogy laboratóriumában kicsiny volt a hite, a tudományos gondolkodásban, az Értelem Egyházában meg óriási. Ezt a visszásságot hánytorgattam egyik nap, s arra eszméltem, hogy nem is visszásság. Éppen azért védte annyira az elemző értelmet, mert hite nem volt benne.

Sosem lármázunk olyasmíért, amiben a bizalmunk teljes. Égő szemmel senki nem hordja a hírét, hogy holnap fölkel a nap. Tudni való, hogy fölkel. Amikor az emberek politikai, vallási vagy egyéb hittételek mellett törnek lándzsát, a hittételek veszélyben forognak.

A jezsuiták példája vág ide. Elszántságuk nem a katolikus egyház erejéből táplálkozott, hanem a reformációval nyilvánvalóvá lett gyengeségből. Phaidroszt éppen hitének megingása tette buzgó tanárrá. Az pedig igazolja az állítás helyességét, ami később történt.

Sőt a hátulsó padokban lapulók is ezért voltak oly kedvesek neki. Elutasító arcuk az ő kétségeit tükrözték. Különbség annyi volt csupán, hogy a bukdácsoló diákok azt utasították el, amit nem értettek, Phaidrosz pedig azért utasította el a logikai csikicsukit, mert értette. S akik nem értették, csupán megbuktak, majd életük végéig keserűen tekintettek vissza kudarcukra. Phaidroszt viszont feszültté tette, hogy cselekednie kell. Ezért készült oly körültekintően az Értelem Egyházáról szóló előadására. Azt akarta mondani: legyen hitetek az értelemben, egyebetek úgy sincs. Csakhogy öbelőle hiányzott ez a hit.

Emlékeztetőül: mindez az ötvenes években történt, nem a hetvenes években. A bítnikek meg a korai hippik már mozgolódtak, és szidták "a rendszert" meg azt a kispolgári értelmiséget, amelyik kiszolgálta, de azt még nem sejthette senki, hogy egy nap majd meginog a teljes alkotmány. Phaidrosz tehát itt állt, és elszántan védelmezte az Értelem Egyházát – olyan intézményt, amelyben senkinek kételkedni oka nem lehetett, kivált nem a montanai Bozemanban. A reformációt megelőző Loyolai! A harcos szellem, aki a lelkére köti mindenkinek, hogy holnapra napkelte várható, amikor senki nem aggodott a virradatért. Inkább az ő bizonykodását látták aggasztónak.

Most azonban, hogy elmúlt egy lázongó évtized, amely az értelmet többet támadta és ostromolta, mint az ötvenes évek legtüzesebb felforgatói elképzelhették volna, megkockáztatom, hogy ebben a Phaidrosz elgondolásaira alapozó képmutogatásban ismét elővegyük, mit is akart... A kor nagy bökkenőjét elsimítani... Ha sikerülhetett volna! S most már aligha sikerülhet, annyira minden elkallódott!

Talán ezért kísérnek régészre valló érzések, s az ingerültség is ezért kísér. Emlékek szilánkjait csipegetem, ismerősöktől szerzek hozzájuk, közben azon jár az eszem, amint a részletek gyűlnek, érdemes-e némely sírokat megbontani.

Eszembe jut Chris, hogy itt ül mögöttem... Vajon ő mennyit tud, mennyire emlékszik?

Útkereszthez érkezünk, a Park felőli út torkollik a kelet-nyugati főforgalmi útba. Megállunk, majd rákanyarodunk. Innen még egy felüljáró, és Bozemanban vagyunk. Az út most fölfelé tart, nyugatnak, és azon kapom magam, hogy méregetem a szemem, mikor érünk föl.

14

Lefelé gurulunk a felüljáróról, kicsiny zöld térségnek. Mindjárt délnek fenyvesekkel borított hegyeket látunk, ormukon még ott a tavalyi hó. Másfelé a hegyek távolibbak, bár világosan látszanak. A képeslapra illő táj halványan ismerős. Ez az államközi autótút azóta épülhetett.

Eszembe jut az a szokásmondás, hogy jobb utazni, mint megérkezni. Nyomaszt, amikor egy időre célba érek, és kezdek az újabb cél kitűzését. Egy-két nap múltán Johnnak meg Sylvianak vissza kell indulnia, és döntenünk kell Chrisszel, hová legyünk. Kezdődik a szervezés előlről.

A város főutcája ébreszt ugyan halvány emlékeket, azonban tudom, hogy most turista vagyok, és az üzletek mind engem hívogatnak, nem a helybélieket. Nem igazi kisváros ez. A sietős jövés-menésben senkinek nincs sok köze a másikához. Ezek a tizenötötől harmincezer lélekig terjedő községek nem kisvárosok már, nem nagyvárosok még, köztük vesznek el.

Krómnikkel-tükörüveg étteremben ebédelünk, semmi emlékem felőle. Mintha ez is az én időm óta épült volna, és éppoly semleges, mint a főutca.

A telefonkönyvben hiába keresem Robert DeWees-t. Hívom a központot, de a kisasszony ilyen nevű előfizetőt nem tart számon. Hihetetlen! Phaidrosz képzeletét is? A telefonos kisasszony egy pillanatra megingat, aztán eszembe jut, hogy hiszen válaszoltak érkezésünket jelző levelemre, s megnyugszok. Képzletbeli embereknek nem szokásuk a levelezés.

John azt javasolja, hívjam fel a művészeti tanszéket vagy aki közös ismerős az eszembe jut. Egy darabig csak a füstöt fújom, és kávézok, majd amikor megnyugodtam, egy telefonnal csakugyan sikerül tisztáznom a címet. Nem a technika az ijesztő. Hanem ahogy az emberek közé ékelődik, például hívó felek és telefonos kisasszonyok közé, az ijesztő igenis.

A városból a völgy aljában a hegyoldalig nem lehet tíz mérföld se, ezt a távolságot dűlőutakon tesszük meg dúsán zöldellő, kaszára hajló lucerna közt. Átgázolni bajos volna rajta. A táblák a hegy lábának partosodnak, amerre a fenyves komorabb zöldje kezdődik. Ott laknak DeWeese-ék valamerre. Ahol a kétféle zöld találkozik. A szélben frissen kaszált széna világoszöld illatai úsznak, majd egy helyütt, egy árnyékos szakaszon fenyőillatot érzek. De jön a meleg megint, napfény, rétek, hegyoldal melege.

Amint felérnénk a fenyvesbe, az út zúzott köve lazul. Első sebességben, tíz mérfölddel haladunk tovább, és mindkét lábamat leveszem a lábtartóról, hogy egyenesbe billenthessem a motort, ha süllyedni kezd a zúzalék közt. Egy kanyarral odébb benn járunk a fenyvesben, igen meredek falú patak völgyben – s ott mindjárt az út mentén nagy szürke ház, absztrakt mintás vaskapujában vendégek közt a tornác falának dőlve ott ül DeWeese teljes valójában, és sörösdobozzal integet. Mintha régi fényképén látnám.

Annyira el vagyok foglalva a motor egyensúlyával, hogy a kormányt nem engedhetem el, azért a lábammal integetek. DeWeese teljes valója mosolyogva fogad.

– Nocsak, idetaláltak – állapítja meg tiszta szemű, zavartalan mosolygással.

– Hát rég volt – mondom. Mosolygok én is, bár furcsa ezt a régi fényképet mozgásában látnom.

Leszállunk, lekanyarítjuk a bukósisakot. Látom, hogy a ház tornáca, ahol a vendégek ülnek, befejezetlen és nyers színű még. Egy méterrel sem emelkedik fölébe az útnak, de a patak völgye oly meredek, hogy a ház tulsó felén a tornác már öt méterrel áll fölötte. A patak lejjebb csobog vagy tizenöt méterrel fák és magas fű közt. A fáktól félig-meddig takartan ló legelészik, és föl sem néz. Nekünk kell jól feltekintenünk, ha az eget látni akarjuk. A sötétzöld fenyves, amelyet az úton kerülgettünk, most körül fog bennünket.

– Gyönyörűséges! – lelkendezik Sylvia.

DeWeese a tornacról mosolyog le rá élő valójában. – Örülök, hogy tetszik – mondja, és nyugodalmassal szava még itt cseng a fülemben. Minden egybevégg az emlékekkel, mégis sejtem, hogy DeWeese-nek napi megújulásokban alakult ez az élő valója, s most ismerhetem meg újból.

Fellépünk a tornácre. Padlódeszkái közt lelátni, mint valami rácson át. A földet látom lenni. DeWeese nem-is-tudom-hogyan-kezdjek-hozzá mosollyal

fog a bemutatásnak, de nincs sok foganatja. Én sem szoktam nevekre emlékezni. Csontkeretes szemüvegű műtörténettanár a vendégük, meg a félszeg mosolyú felesége. Nyilván új tanerők.

Beszélgetünk egy darabig. DeWeese magyarázza nekik, ki vagyok, aztán a tornác kanyarulatából egyszerre előkerül Gennie DeWeese egy tálca dobozos sörrel. Festő ő is, és ismét felfedezem, hogy gyorsan jár az esze, mert máris összemosolyog velem azon, hogy mindannyian lekapunk egy sörösdobozt, nemhogy a kezét szorongatnánk. S már mondja is: – Szomszédok néztek be hozzánk egy vödör pisztránggal. Nagyon örülök. – Gondolkodok, mit lehetne mondani erre, aztán csak biccentek.

Leülünk. Én a napfényre teleszem, pedig innen bajos áttekinteni a tornác árnyékos részleteit.

DeWeese végignéz, mondana valamit a külsőről, hiszen változott nyilván, de valami eltéríti a szándékától. Johnhoz fordul, és az utazásunk felől kérdi.

John elmondja, milyen pompásan sikerült, s hogy nekik Sylviával éppen ilyesmi hiányzik már évek óta.

– Hogy ennyi térben meg levegőben lehessen részünk! – tódítja Sylvia.

– Hát levegő meg tér, az kerül itt Montanában – hagyja rá DeWeese, majd Johnnal meg a műtörténettanárral bonyolódik beszélgetésbe. Montana és Minnesota különbségeit sorolják.

A ló békésen legel alattunk. Lejjebb a patak vize ragyog. A beszélgetés visszakanyarodott ide a házhoz a patak völgybe, hogy DeWeese mennyi ideje lakik már itt, aztán, hogy milyen a művészet tanítása a főiskolán. John tehetséges az ilyen tapogatózó beszélgetésekben. Én sohasem voltam, azért csak fülelek.

Egy idő múltán oly melegen tűz a nap, hogy lehúrom a szvetteremet, és megnyitom az ingem nyakát. S hogy hunyorognom ne kelljen, leugrok a napszemüvegemért. Így jobb, bár az árnyék a tornácra még mélyebbé válik, s az arcokat szinte teljesen elrekeszti, így aztán csak a napot látom, meg a völgy napsütötte felét. Meggondolom, hogy talán jó volna lerakodni, de aztán maradok veszteg. Tudják DeWeese-ék, hogy náluk szállunk, de úgy látszik, megvárnák, hogy megmelegedjünk. Sietségre nincs ok. A sör meg a nap melege a fejembe száll. Kellemes.

Nem tudom, mennyi idő telhet el, amíg elkapom John megjegyzését “mozihősünkről itt”, és eszmélek, hogy engem tisztel így napszemüvegesen. Belemeresztem a szememet a mély árnyékba, és úgy látom, mosolyognak. Az útról folyik a szó, és belevonnának a beszélgetésbe.

– Arra kíváncsiak, mi történik, ha a motor be találja mondani az unalmast – magyarázta John.

Belefogok hosszas történetembe Chrisszel a nagy kanadai esőben mintegy válaszképpen, de már közben érzem, hogy nem sikerül valami csattanósra. A kifogyott benzin azért meghozza a közönség háláját.

– Pedig mondtam neki, hogy nézze meg! – vádaskodik Chris.

DeWeese is, Gennie is dicséri, mennyire megnőtt. Ragyog egy darabig, aztán anyjáról meg a bátyjáról kérdik, és ketten igyekszünk megfelelni.

Megeléjelem a tűző napot, és beljebb húzódok. A kellemes kábaságnak vége, kezdek gombolkozni. Gennie észreveszi és megállapítja: – Amint a nap lecsúszik a hegygerinc mögé, itt rögtön hideg lesz.

Nem messze már a gerinctől. A délután közepében járunk, jó, ha még fél óráig látjuk a napot. John érdeklődik, milyen itt a hegy tövében télen, és DeWeese a műtörténetánárral együtt magyarázza a tél örömeit, a hótalpas túrákat. Elülnék itt, míg a világ.

Sylvia Gennie-vel meg a műtörténész feleségével a házat beszélük, és Gennie beljebb tessékeli őket.

A gondolataim egy darabig Chris növése körül keringenek, majd síri sejtelmek lepnek meg. Arról az időről, hogy Chris itt gyerekeskedett, inkább csak elbeszélésekből értesültem, DeWeese-ék emlékezetében viszont alig halványult. Más rendszerekben élünk.

A beszélgetés már a művészeti, zenei és színházi újságoknál tart, és megújuló meglepetéssel hallom, hogy Johnnak mindenhez van hozzáfűznivalója. Engem az ilyen újságok nemigen érdekelnek – John alighanem tudja is, azért nem beszél velük tele a fejemet. Fordul a motorkerékpár-ápolás helyzete. Nem tudom, most nem bámulok-e olyan bambán, mint ő szokott, amikor az én dugattyúmat-tolattyúmat hallgathatja.

Pedig a legközelebb témájuk DeWeese-szel mi vagyunk, Chris meg én, és valami meg nem értés lappang is a beszélgetésben a mozihősre tett célzás óta. John jóakaratóan csípett bele motoros cimborájába, azonban a bizalmassággal mintha DeWeese-t bántotta volna meg, s azóta ő békítget. Ettől Johnnak mintha még csipkelődőbb kedve támadna, amit éreznek mind a ketten, és elkanyarodnak tőlem, de vissza-visszatérnek megint, és a helyzet egyre kínosabb.

– Ugyanis ez az alak – bök felém John – azzal etetett minket, hogy itt majd valami nagy csalódásban lesz részünk, én meg hiába várom.

Nevetek. Nem akartam a csalódást részletezni valóban, hanem DeWeese érti, mire céloztam, és mosolyog. De John nem fér a bőrébe és hozzám fordul: – Meg voltál te húzatva, hogy ezt a csodás helyet fogtad s itt hagytad! Aki ilyet tesz, az lökött, akár ér valamit ez a főiskola itt, akár nem.

Látom, hogy DeWeese döbbsen pillant rá, aztán énrám. Ráhunyorítok, de a beszélgetés kátyúba jut, nem tudom, hogyan emelhetném ki belőle. – A hely szép, szó se róla – rebegek.

– Ha itt kellene élned egy darabig, majd megtudnád, mi a hibája – mondja DeWeese a védelmében Johnnak, és a műtörténet tanára rábólint.

Vakvágány. Csend. Nincs mit mondani. Nem rosszindulat szolt Johnból, hiszen az talán nincs is benne. Ő is tudja, meg én is, csak DeWeese nem, hogy akiről itt beszélgetnek, az már nem létezik. Itt egy középkorú középosztálybeli üldögél a maga közepszerúségében. Fejtörést legfeljebb Chris okoz neki, más már nemigen.

Amit azonban DeWeese tud, meg én tudok, de Sutherlandék nem tudhatnak, hogy egyszer létezett valaki, sőt itt élt, akit soha nem hallott eszmék fűtöttek – csak aztán valami érthetetlen és igazságtalan dolog történt ezzel a valakivel, s hogy mi, arról DeWeese-nek éppoly kevés a sejtelme, mint nekem. A beszélgetés elakadásának oka, hogy DeWeese azt képzeli, ez a valaki itt ül a körünkben. Nekem pedig nincs módom a magyarázkodásra.

A nap egy pillanatig átsüt a fenyvesen fenn a hegy gerincén, és fényudvart vet körénk. A kör növekszik, egy lobbanásra mindent befog, s mintha az én álmos eszem is lobot vetne.

– Többet gondolt a kelleténél – mondom, mert még mindig a beszélgetést emelném ki a kátyúból, de John már másutt jár, eszmélek, hogy innen megint nincs tovább. Panaszos madár szól a távolból.

A nap egyszerre lebukik a hegygerinc mögé, és a patak völgye derengésbe borul.

Alkalmatlan megjegyzés volt, bosszankodom. Ilyeneket nem kell mondani. Már a kórházból kijövet megfogadja az ember. Gennie előkerül a házból Sylviával, és azt ajánlja, hogy tanyázzunk le. Meg is mutatja a szobáinkat. Örömmel látom, hogy az ágyamra súlyos skót pokrócot készített a hideg ellen. Gyönyörű szoba.

Háromszor fordulunk a motortól, amíg mindent felhordunk. Aztán felmegyek Chris szobájába, hogy segítsek neki a kicsomagolással, de Chris felnőtt magabizással nevet, hogy elbánik Ő a holmijával.

Ránézek. – Hogy tetszik itt?

– Nagyon – azt mondja. – Nem olyan, mint amilyennek lefestetted tegnap éjjel.

– Mikor?

– Elalvás előtt. A konyhóban. Nem értem, mire céloz.

– Azt mondtad – magyarázza –, hogy itt nagy a magány.

– Miért mondtam volna?

– Honnan tudjam? – kérdésem elkedvetleníti, nem is feszegetem tovább a dolgot. Álmodhatta.

Lefelé pisztrángrántás illatát szimatolom. A konyha egyik végében DeWeese hajlik a tűzhely fölé. Újságpapírt gyújt, a gyújtós alá tartja. Elnézem egy darabig.

– Nyárhosszat begyújtunk – tudatja.

– Meglepő ez a hirtelen hideg – mondom. Chris is tódít, hogy fázik. Felküldöm, hozza le a szvetterét s mindjárt az enyémet is.

– Az esti széllel jön – magyarázza DeWeese. – A havas hegytetőről csap le a völgyre.

A tűz lobot vet, kihuny, lobban és hunyorog a keresztszélben. Nagy lehet itt a szél nyomása is, gondolom el, mikor kinézek a nappali egyik falán végignyúló tükörablakon. A szürkületben látom, hogy a fák erősen hajladoznak.

– De hiszen te tudod jól, mekkora a hideg odafönn – mondja DeWeese. – Egyre a hegyeket jártad.

– Rémlik – felelem.

Egy emlékfoszlány tábortüzet vet elébem, kisebbet, mint amekkora itt lobog – sziklafal tövébe raktuk védelmül a szél ellen, mert ott már a fák elvértve nőttek csak. A tábortűz mellett a főzőszerelés meg a hátizsákjaink, hogy azok is kifogjanak valamit a szélből, meg egy vödör víz. Hóból olvasztottuk. Jóval előbb, mert az erdőhatár fölött keményre fagy a hó a nap lementével.

DeWeese szeme kutatóan állapotodik meg rajtam. – Sokat változtál. – Az arca mintha azt kérdezné, tilos beszédtárgy-e ez, s mikor úgy látja, tilos, hozzáteszi: – Változunk mindannyian.

– Én nem is az vagyok már – felelem, s mintha ettől megkönnyebbülne. Ha tudná, milyen igazat beszélek, bizony meg nem könnyebbülne. – Történt sok minden – mondom –, s köztük sok olyasmi, hogy kibogoznom bajos... legalábbis az egymagám emlékezetével, azért is vagyok itt.

Rám néz, várna még valamit, de a műtörténet tanára odatelepszik feleségestül a tűz mellé, azért ennyiben hagyom.

– A szél úgy dudál, mintha vihar készülne – vélekedik a műtörténész.

– Nem hinném – mondja DeWeese.

Chris hozza a szvettereket, és megkérdi, járnak-e kísértetek ebben a völgyben.

DeWeese jókedvűen pillant rám, és azt válaszolja, hogy kísértetek nem, csak farkasok.

Chris elgondolkodik, majd megkérdi: – A farkasok hogyan járnak?

– Állattenyésztőknek okozzák a kárt – feleli DeWeese, és összevonja a szemöldökét. – Bárányokat meg borjakat ragadnak el.

– Embereket?

– Én ugyan nem hallottam – válaszolja DeWeese, de amikor látja, hogy válaszával elkedvetleníti Christ, hozzáfűzi: – Pedig az erejükből telne.

A pisztrángos vacsorát massachusettsi chablis-val nyomtatjuk el, aztán székeken és kereveteken szóródunk szét a nappaliban. A fal nagyságú tükörablakból a völgyet láthatnánk, csakhogy már sötét van odaki, és az ablak üvege csupán a tűz fényét veri vissza. A tűzfénnyel pedig verseng a chablis tüze, azért sok mondanivalónk nincs, kéjesen mormogunk csak.

Sylvia sűgva figyelmezteti Johnnt a nappaliban mindenfelé látható díszes virágcserepekre és vázákra.

– Vettem észre – sűgja vissza John. – Bámulatosak.

– Peter Voulkas művei – tudatja vele Sylvia.

– Ne beszélj!

– Voulkas a tanítványa volt Mr. DeWeese-nek.

– Jó, hogy mondd! Az egyikbe kis híján belerúgtam az előbb.

DeWeese nevet.

John egy darabig mintha magában fohászknodna, aztán felnéz, és kijelenti: – Már ez megérte... ha többet nem látunk, akkor is... Nyugodt lélekkel térhetünk meg újabb nyolc évre a Colfax sugárút kettőezer-hatszáznegyvenkilenc szám alá.

– Ne is rontsd a kedvemet – mondja Sylvia gűszszosan.

John tekintete énrajtam állapodik meg. – Meggondoltam. Nem akármilyen ember, akivel ilyen baráti körben ilyen estét tölthetek. – S megfontoltan rá is bólint. – Amiket gondoltam rólad, azt is visszaszívom.

– Mindent? – kérdeem.

– Még azért válogatok.

DeWeese meg a műtörténész mosolyog. Kilábaltunk a kátyúból.

Vacsora után érkezik Jack és Wylla Barsness. Újabb élő emlékek. Jack a Phaidrosz sírkamrájában őrzött kőtblák szerint derék ember, angol nyelvet és irodalmat tanít a főiskolán. Szinte a sarkukban érkezik egy észak-montanai szobrász, aki pásztorkodásból él. DeWeese bemutatásából azt olvasom ki, hogy vele nem kellett találkoznom.

DeWeese arra próbálja rávenni, hogy álljon be a tanszékre, én pedig magam mellé ültetem, s ígérem, hogy kiverem a fejéből, ha ilyen tervet forgat benne. Beszélgetésünk azonban dőcög. A szobrász gyanakvéa és halálos komolysága annak szólhat, hogy én nem vagyok művész. Úgy viselkedik, mintha inkább nyomozó volnék, és csak akkor enged fel, amikor megtudja, hogy hegesztek. Fura zárok nyitja a motorkerékpár-ápolás. A szobrász

megvallja, hogy a hegesztésre őt is olyasmik vitték rá, mint engemet. Aki beletanul, az méltán érzi, hogy az anyagán hatalma van. Bármit tehetsz a fémmel. S már bizonyít is. Fényképeket szed elő a hegesztéseiről, csodálatosan fodrozódó testű madarakat, állatokat.

Később Jack és Wylla közé telepszek. Hallom, hogy Jack hamarosan itt hagyja a főiskolát, az idahói Boise-ba megy le angol tanszéket vezetni. Az itteni tanszékről óvatosan nyilatkozik, de így sem sok jót mond. Miért is mondana persze, ha úgy döntött, hogy odébbáll? Dereng, hogy regényt írt, és inkább mint író oktatott, nem pedig mint nyelvész. A tanszék mindig megoszlott ebben a tekintetben, és mintha e törésvonal mentén iramodtak volna neki Phaidrosz vad és sosem hallott eszméi – Jack pedig támogatta, mert, bár nem érte fel ésszel Phaidroszt mindig, olyan szövetségést látott benne, akivel író jobban egyetérthet a nyelvésznél. Régi ellentét ez, olyan, akár művészeté és művészettörténeté. Az egyik műveli, a másik körülnyalja, mégse akarnak egyezni.

DeWeese odahoz nekem valami szerelési utasítást a kerti nyársforgató szerkentyűjéhez, hogy mondjak véleményt róla mint hivatásos műszaki író. Egy teljes délután próbálta kihámozni belőle az összeszerelés módját, és lesújtó véleményemet hallaná a szövegéről.

Fut a szemem rajta, de sem rendkívülit, sem elítélendőt nem látok benne. DeWeese-t nem akarnám elkedvetleníteni, azért lázasan keresek valami hibát. Közben meg sem lehet mondani az ilyen utasításról, helytálló-e, amíg nem szembesítjük a szerkentyűvel. Végre kiszúrok egy ábralapot, amelyiket ide-oda kell hajtogatni a szöveg megértéséhez. No, ez gyatra megoldás, bármilyen gyakori. Itt kezdem ki az utasítást, és bármi rosszat mondok róla, DeWeese buzgón helyesel. Chris kiveszi a füzetet a kezemből, hogy ő is megvizsgálja a bajt.

Az eszemben az jár, miközben szapulom az ábrák helytelen elrendezését mint lehetséges hibaforrást, hogy DeWeese baja nem is ilyesmi. A folyamatosság hiánya bántja őt. Nem veszi be a bögye a műszaki irományokra annyira jellemző szaggatott és torlasztó, kócos és hajmeresztő stílust. A tudomány részletekkel, darabokkal, metszetekkel dolgozik, és a folyamatosság hiányáért pocskondiáznám – olyasmiert, amire füttyül a műszaki ember. Ilyesmiben sarkallik a klasszikus-romantikus ellentét is persze.

Chris időközben úgy hajtogatja ki a füzetet, ahogy nekem eszembe se jutott a hajtogatása, s íme, az ábra alá világosan odakerül a műleírás. Visszaveszem tőle, forgatom-hajtogatom magam is, és trükkfilmfigurának látom magam, aki elgyalogol a szakadék fölött, mert nem eszmélt, mi ásít alatta. Bólintok, csend támad, aztán letekintek tulajdon ásító ostobaságomba. Kitor a közzörej, én pedig addig csapdosom a füzetel Chris fejét, amíg le nem hullunk a szakadék

aljába. Amikor a nevetés csendesedne, annyit mondanék: – Mindenképpen... – de erre ismét felcsattan.

– Azt akartam csak hozzáfűzni – mondom, amikor ismét szóhoz juthatok –, hogy odahaza takargatok egy füzetet, az énszerintem a műszaki leírásnak új távlatokat nyit. Így kezdődik: “Japáni kerékpárnak szerelése lelki nagy békét kíván...”

Nevetés a válasz ismét, azonban Sylvia, Gennie meg a szobrász tudósan összenéz.

– Nem rossz utasítás – állapítja meg a szobrász, és Gennie rábólint.

– Azért takargatom – mondom rá. – Először nevettem, hiszen a motorkerékpár szerelésében szereztem némi járatosságot, de persze nevettem esetlen szövegezésén is, ami méltatlan öngól a japán iparnak. De a benne foglalt bölcsesség megszívlelendő.

John görbén néz rám. Görbén nézek vissza, s elnevetjük magunkat. – Most következik a fejtegetés – jósolja.

– A lelki béke nem kicsinység – huzakodok neki. – A motorkerékpár ápolásának alfája. Lehetetlen nekifogni is nélküle. A lelki béke technológiai szóval “a helyes hozzáállás”. A szerelés vizsgálja valóban a higgadtságé. Aki dült lélekkel lát munkához, végül személyes nyomorúságát építi bele a masinába.

Szótlanul néznek rám, emésztik.

– Állításnak bármilyen meglepő – fejtegetek tovább –, a gyakorlati élet helybenhagyja. Munkánk tárgyának, ha motorkerékpár, ha nyársforgató készülék, nem lehet igaza vagy nem igaza. A molekula, az molekula csak, nem igazodhatik erkölcsi törvényekhez. Csak emberek olvashatnak rájuk ilyesmit. A gép próbája az a megelégedés, amivel használóját tölti el. Különb próbája nem is lehet. Ha a lélek békéjét szolgálja, jól működik. Ha zavart kelt, vagy a gépen kell igazítani, vagy terajtd. A gép vizsgáztatója az emberi lélek. Tovább fellebbezni fölösleges.

– Mi van olyankor – kérdi DeWeese –, ha a gép nem működik, de az én lelkem békéje nagy? Nevetés.

– Visszás két jelenség. Ha nem törödsz vele, nem bánt, akár működik, akár nem. Hanem aki megállapítja, hogy nem működik, az már törődik vele. Gyakoribb, hogy a nyugtalanságod akkor sem szűnik, ha a gép működne, és itt, azt hiszem, ezzel a jelenséggel állunk szemközt. Ha aggodalmaskodói, valami nincs rendjén. Ipari helyzetekben az olyan gép, amelynek működése nem igazolt mindenfelől, szárnyaszegett gép akkor is, ha a dolgát elvégezné. Efféle a te aggodalmad is. A végső követelménynek, lelked békességének a nyársforgatód azért nem felel meg, mert úgy érzed, hogy szerelési utasítása bonyodalmas, és nem fér a fejedbe.

– Hogyan változtatnál rajta lelki békém érdekében? – tudakolja DeWeese.

– Hogy kérdésedre felelhessek, jóval mélyebbre kell tekintenem. A nyársforgatóhoz adott gyakorlati utasítás ugyanis csak a géppel foglalkozik. Az én elképzelésem szerint a megközelítésnek ennyi nem elegendő. Az ilyen utasítások úgy állítják oda a szerkezetet, mintha az összeszerelésnek egyetlen módja volna csupán. Az, ahogyan ők utasítanak, az alkotókedvet gyilkolja. Mert nyársforgató összeállításának módja lehet százféle is, ők azonban egy módot jelölnek ki szaggatott vonallal, s mivel a kérdést teljességében fel nem tárják, könnyen hibázik, aki a szaggatott vonalról letér. Az ilyen szerelőmunka lélektelen. Ráadásul még az sem bizonyos, hogy az összeállítás legjobb módjára utasít.

– De hiszen a gyárból jönnek! – veti ellene John.

– Én is a gyárból jövök, és tudom, hogyan készülnek az ilyen utasítások. Odaállítasz a futószalaghoz a magnetofonoddal, s a művezető elküld ahhoz az emberéhez, akit a legjobban elnékülöz, az üzemi főmarhához, és amit abból kihúzol, az kerül az utasításba. Kollégája talán merő mást mondana, értelmesebbeket jóval, csak hogy arra szüksége van a művezetőnek.

Leesik az álluk.

– Jellemző – állapítja meg DeWeese.

– Az utasítás gondolatában a fenéség. Nincs az a műszaki író, aki megkerülhetné. A technológia állítása, hogy a dolgok elintézésének helyes útja egyetlen, márpedig ez nem igaz. Ha mégis ebből indulsz ki, a nyársforgató összeállításának egyetlen üdvözítő módjáról írsz, semmi egyébről. Holott választhatnál számtalan módja közt, ha a géppel s a világgal való személyes kapcsolatodat tisztázod. Választásod művészi sikere azon fordul, milyen lélekkel tekintesz anyagodra és gépedre. A lélek békéje ehhez szükséges... Ez az elgondolás sem olyan különös – fűzöm hozzá sietve. – Érdemes szemügyre venni a gyenge szakembert vagy a kezdőt, majd az olyat, akinek munkáját régtől ismerjük, csak azért, milyen képpel dolgoznak. A régi, tapasztalt mester nem halad utasítások nyomvonalán. Döntései úgy születnek, ahogy dolgozik. Csupa törődés és lélekjelenlét, amit az arcáról olvasni. Nem fintorog, nem vág pofákat. Mozdulatai szinte egybecsengenek gépe munkazajával. Utasításokra azért nincs szüksége, mert megművelt anyagának természete irányítja mozdulatait, de a gondolatait is, majd ezek együtt változtatnak az anyag természetén. Gondolat és anyag kölcsönösségét figyelhetjük keze munkájában, míg utoljára megnyugszik a lelke, mert az anyag idomult hozzá.

– Akár a művészet – tűnődik a műtörténész.

– Az is – hagyom rá. – Művészet és technika elválasztása természetellenes, csak már a kezdeteinek kutatásához régész kell. A nyársforgató összeállítása

valójában a szobrászatnak elfeledett ága. Csupán a hibás gondolkodás évszázadai teszik az efféle állítást nevetségesse.

A társaság nem tudja, bolondozok-e.

– Azt akarod mondani – kérde DeWeese –, hogy a nyársforgató sikerült összeállításának valójában a megmintázása lett volna?

– Azt hát.

DeWeese megrágja a választ, és a mosolygása egyre szélesebb. – Ha tudtam volna! – sóhajtja, és nevetés rá a válasz mindenfelől.

Chris kijelenti, hogy nem érti, miket beszélek.

– Semmi baj, Chris – vigasztalja Jack Barsness. – Mi se. – Újabb nevetés.

– Én már megmaradok a hagyományos szobrászatnál – mondja a szobrász.

– Én meg a festészetnél – csatlakozik hozzá DeWeese.

– Én meg a dobolásnál – zárkózik fel John.

– Hát te minél maradsz meg, apu? – kérde Chris.

– Én a kaptafánál, fiam – mondom neki. – Mivelhogy a csizmadia ne politizáljon. Megkönnyebbült nevetés. Mintha meg is bocsátanak fejtegetéseimet. Ez az. Ha a képmutogató kisüt valamit, ártatlan embereket kénytelen meglepni vele.

A társaság csoportokra szakadozik, s az este hátralévő részét Jackkel és Wyllával töltöm. Az angol tanszék dolgait hány tor gátjuk.

Mikor a vendégek eltakarodtak, és Chrisszel együtt Sutherlandék is felmentek aludni, DeWeese visszatér fejtegetésemre. – Érdekes volt, amit a nyársforgató szerelési utasításáról elmondtál – dicsér megfontoltan.

– Mintha már régóta foglalkoztatná a kérdés – teszi hozzá Gennie, s most sem nevet.

– Az idáig vezető gondolatokon húsz éve rágódom – vallom meg.

A tűzhelyből sziporkák szállnak, az erősödő szél kapja fel a kürtöbe.

– Ha megállapodunk egy helyt, s előretekintünk – mélézok –, még semmi értelmes dolog az eszünkbe nem jut. De ha vissza is pillantunk azon állt helyünkben, már némi rend támad. S ha ezt előrevetítjük, törvény körvonalaibontakoznak ki. A sok beszéd technológia és művészet békíthetlenségéről végigkísér életem útján. De valami, ha előretekintek, szeget üt a fejembe, s gondolom, nem is az enyémbe csak.

– Ugyan mi?

– Nemcsak művészet és technológia ellentéte ez, hanem értelem és érzelem is. A technológia nagy hibája, hogy nincs igazi kapcsolatban a lélekkel. Persze hogy aztán olyan rondaságokkal áll elő, amikért méltán utálják. Régebben nem foglalkoztak ezzel, hiszen az emberek gondja az élelem, a ruházat meg a hajlék volt, és a technológia először könnyített a dolgukon. S most, hogy a régi gond már nem olyan nyomasztó, egyre többen

firtatják, vajon szemünknek is, lelkünknek is örök nyomorúságára lesz-e, hogy testünk gondja könnyebb. A meghasonlás országos... Hadjáratok a környezetszennyezés ellen, a természetes élethez visszatérő kommunák és életstílusok meg a többi...

DeWeese is, Gennie is oly rég tudja mindezt, hogy választ nem várok. – Az én életutam rendjéből az a következtetés kínálkozik, hogy a gondolkodás ismert formái nem bírnak ezzel a meghasonlással. Gyógyírja a következetesség azért nem lehet, mert a hiba magában a következetességben rejlik. Kísérletek az orvoslásra legfeljebb személyes szinten történnek, a nyárspolgári ésszerűség megkerülésével, az érzelmek sugallatai nyomán. Ahogy John és Sylvia is próbálná, és még millió más. Azonban nem járható ez az út sem. Előttem olyasmi ölt lassan körvonalakat, hogy a megoldás nem az ésszerűség félretétele, inkább a bővítése, hogy a meghasonlásra vezető kérdések is beleférjenek.

– Nem értem – sóhajtja Gennie.

– Olyan ez, akár az árnyékugrás. Sir Isaac Newton is árnyékának átugrása előtt állt, amikor a rögtönös változással kapcsolatos kérdések megoldásához látott. Az ő idejében nem fért össze az ésszel olyan változást elképzelni, amihez semmi idő nem kell, azaz mennyiségileg nulla. Holott egyébként elengedhetetlen, hogy a matematika egyéb nulla mennyiségekkel ne dolgozzék, teszem azt a térben megjelölt pontokkal. Ezt már akkoriban sem ítélték az ész ellen valónak. Pedig matematikai mennyiség lehet a tér is, az idő is. Newton tehát mintegy kimondta: “Feltesszük, hogy rögtönös változás lehetséges, és megpróbáljuk többféleképp meghatározni a mibenlétét.” E kiindulás eredménye a matematikának az az ága, amelyet differenciál- és integrálszámításnak nevezünk. Minden mérnök él vele manapság. Azonban Newton az értelmet terjesztette ki korábban ésszel fel nem érhető apró változásokra. Nekünk hozzá hasonlóan kell értelmünket kiterjesztenünk, hogy a technológia csúfságaival megbirkózhassunk. A bökkenő az, hogy a terjeszkedésnek az értelem gyökereiben kell kezdődnie, nem a koronájában. Ezért bajosan érthető, amit beszélek.

– Fenekestül felfordult korban élünk – veszem fel a fonalat némi töprengés után –, s a felfordultság érzését új jelenségekkel mit kezdeni nem tudó régi gondolkodásunknak kell tulajdonítanunk. Régóta tudni való, hogy az igazi tudás fennakadásokból támad, amikor az ember nem vergődik tovább meglévő tudásának ágai közt, hanem leszáll a fáról, és addig cselleng, amíg olyasmire nem bukkan, ami lehetőségessé teszi, hogy a tudásunk gyökerei erősödjenek. Ezt az életérzést ismeri mindenki. Teljes civilizációk megismerhették, amikor gyökereik terjeszkedtek. Ha háromezer évre visszatekintünk, történelmi műveltségünk azt a hitet kelti bennünk, hogy a háromezer év ok és okozat

illedő lánc mind a mai napig. Ha azonban a történelemírás forrásaihoz nyúlunk vissza, valamelyik kor irodalmához például, nem találjuk benne a kor mozgatóit, ahogy következetességünkben elképzeltük. A gyökerek terjedésének több korában tetszett a világ oly zavarosnak, amilyen ma. A teljes reneszánszt a Kolumbusz felfedezéséből támadt zűrzavar életérzésének nevezik. S valóban, a zűrzavar nyomokat hagyott a forrásirodalomban mindenütt. Sem az Ótestamentumban, sem az Újban nem volt arra utalás, hogy a lapos világnak vége szakad egyszer. Márpedig laposságához többé ragaszkodni nem lehetett. Tenni csak azt tehették az akkoriak, hogy sutba vetették teljes középkori világszemléletüket, és értelmük gyökereit terjesztették ki. Kolumbuszból olyan kifestőkönyvfigura lett, hogy élő embernek szinte elgondolnunk is lehetetlen. Ha azonban nem tekintjük útja következményeiről szerzett millió tudomásunkat, és úgy képzeljük a helyzetébe magunkat, meg is értjük talán, hogy korunk holdkutatásai majálisok Kolumbusz viszontagságaihoz képest. A holdkutatás ugyanis nem követeli az értelem gyökereinek kiterjesztését. A gondolkodás mai formái éppen elegendők hozzá. Kolumbusz tette viszont a gyökerek kiterjesztésével járt. Az olyan kutatásnak, amely a világ képén akkorát változtatna, mint Kolumbusz, más irányokban kell kereskednie.

– Például?

– Például eszünkkel fel nem érhető tájakon. Mai eszünk szerintem hasonló a középkor lapos világához. Aki messzi menne, úgy érzi, leesik a pereméről, bele a tébolyba. Ettől pedig retteg mindenki. Éppen a tébolytól való rettegés teszi hasonlatossá a mai embert a középkorihoz, aki a világ peremétől rettegett. Vagy az eretnekségtől. Szerintem a hasonlóság nagy. Csakhogy közben látnunk kell, hogy a lapos világhoz mért lapályos gondolkodásunk mind kevésbé fogadja be és emészti meg tapasztalatainkat, és a világfelfordulás életérzése mind általánosabb. S az eredmény, hogy mind többen menekülnek a gondolkodás vidékein túlra, okkultizmusba, miszticizmusba, kábítószeres álmokba meg egyebekbe, mert érzik, hogy a klasszikus értelemnek nincs mit kezdenie az ő tapasztalataikkal.

– Nem tudom, klasszikus értelmén mit értesz.

– Elemző értelmet, dialektikus értelmet. Azt az értelmet, amelyet az egyetem okosságunknak tekint. Neked legyen elég annyi a körülhatároláshoz, hogy ez a klasszikus értelem mindig elképedten állt az absztrakt művészet előtt. A nonfiguratív művészet szemlélete is azt a fajta gyökerkiterjesztést kívánja, amelyről beszélek. Némelyek máig azzal utasítják el, hogy "nincs értelme". Pedig a hiba nem a művészet körül van, hanem az értelem körül, a klasszikus értelem körül. Az emberek tudásuk ágait bokrosítanák, hogy

felfoghassa a művészet újságjait, pedig értésükhöz az ágakon nem juthatunk, csakis a gyökerekből.

Dühösen csap le a szél a hegytetőről. A régi görögöknek – mondom –, a klasszikus értelem határjáróinak több volt az eszük, semhogy a jövődölést is új területükhöz csatolták volna. Inkább hallgatták a szelet, s jóstak abból. Bolondul hangzik ma. De az értelem feltalálóiba ez a bolondság is belefért.

DeWeese rám kacsint. – Hogyan lehet jövődölni a szélből?

– Nem tudom. Talán olyanformán, ahogy a festő képzele el képe jövődójét, ha a vásznat bámulja. Tudásunk teljes rendszere a régi görögöktől származik, s még azt sem értjük, miféleképp jutottak ilyen rendszerhez.

Gondolkodok egy darabig, majd megkérdem: – Itt töltött időmben sokat beszéltem az Értelem Egyházáról?

– Bizony sokat.

– Emlegettem-e egy Phaidrosz nevű alakot?

– Azt nem.

– Miért, ki volt? – kérdi Gennie.

– Régi görög... rétor... afféle önképzőköri elnök. Ott állt ő is az újszülött értelem bölcsőjénél.

– Vagy nem beszéltél róla, vagy nem emlékszek.

– Akkor később kaptam rá. A görög városállamok rétorai voltak az első tanítók a nyugati világ történetében. Platón, ő tudja, miért, nem győzi gyalázni őket. De mivel szinte mindent Platón munkáiból tudunk felőlük, meghallgattatásuk nélkül tört felettük pálcát a történelem. Az Értelem Egyházát, amelyről annyit beszéltem, az ő sírjukra alapozták. Sírkövük máig a talpköve. S aki itt az alapok alá ásna, kísértetekbe ütközik.

Órámrá nézek. Kettő múlt. – Nagy sora van.

– Meg kellene írnod mindezt – biztat Gennie. Egyetértően bölintok. – Előadásra szánt esszesorozaton gondolkodom... Régi képmutogatók pálcás szemléltetései nyomán... Lassan formát öltött a fejemben, ahogy idáig elmotoroztunk... Hallani is alighanem, hogy jól feltankoltam az anyagból. Sok követ meg kell forgatni hozzá. Van olyan keserves, mint gyalog vágni ezeknek a hegyeknek... A baj csak az, hogy esszéknek illik úgy hangzani, mintha Isten szólna belőlük az örökkévalósághoz. Pedig a helyzet sohasem ilyen. Meg kellene világosodnia az embereknek, hogy mindig csak egy szál cérnahang szól az idő, a tér, a körülmények egyetlen pontjáról. S hogy ez soha másképp nem volt. Ilyesmit azonban esszé meg nem értet.

– Meg kellene próbálnod akkor is – vélekedik Gennie.

– Ne a tökéletességet célozd meg.

– Nem, nem – mondom.

– Amit a minőségéről írtál annak idején, az is idevág? – néz rám DeWeese.

– Ez a képmutogatás egyenest abból következik – mondom, aztán eszembe jut valami, és a szemem DeWeese arcát kutatja. – Mintha te ajánlottad volna, hogy ne foglalkozzak vele tovább.

– Én csak annyit mondtam, hogy ember még a minőség magyarázatával nem boldogult.

– Máig lehetetlennek látod?

– Nem is tudom. Ki mondhatja meg? – DeWeese arcán aggódó figyelem. – Sokan a fülüket ma jobban kinyitják. Kivált a gyerekek. Azok hegyezik is a fülüket... És nemcsak azt hallják meg, amit mondasz. Meghallanak téged is. Nagy szó.

A hómezők felől érkező szél zúgása bejárja a házat. Úgy erősödik, mintha abban a reményben csapna le, hogy elsöpri a házat, mindannyiunkat, és olyan lesz a völgy, mint szűzi korában. A ház azonban megállja rohamát, és a szél verten hátrál. Majd csellel tér vissza. A túlsó felét nyomja meg a háznak először, majd a mi felünkön mér rá csapást.

– A szélről jut eszembe – mondom –, hogy amikor Sutherlandék hazafordulnak, Chrisszel fölkapaszkodhatnánk odáig, ahonnan ez lezúdul. Nagy kedvem volna kerülni egyet fönn.

– Akár innen nekivághatsz – vélekedik DeWeese –, s az oldalban törekszel el a völgy végéig. Mert út, az erre nincs hetvenöt mérföldes körben.

– Akkor innen indítunk.

Fenn a szobámban megint megörvendeztet a súlyos lópokróc látványa. Elkel, hideg lett. Gyorsan vetkőzök, és jól megfészkelek alatta, amíg csak meleg nem lesz. Jólesik innen elgondolni a hómezőket meg Kolumbusz Kristótot.

Két napig csavargunk Johnnal, Sylviával, Chrisszel. Sokat beszélgetünk, felmegyünk motorral egy régi bányavárosba, aztán egyszerre itt a búcsúzás ideje. Velük tartunk Bozemanig díszkíséretül.

Látom, hogy Sylvia háromszor is hátrafordul útközben, megvagyunk-e. Az utóbbi két nap alig lehet szavát venni. Aggodalmas, szinte riadt pillantását kaptam el tegnap. Értem meg Chrisért aggódik.

Egy bozemani kocsmában megisszuk utolsó karika sörünket, közben Johnnal a hazavezető utakat tanácskozom meg. Aztán már csak szóvirágokkal kedveskedünk egymásnak, hogy az út milyen jól sikerült, hogy nemsokára viszontlátjuk egymást, végül elszomorodunk, mert olyan ez, mint amikor a hazatérő nyaralók címet váltanak.

Kinn az utcán Sylvia néz ránk, hallgat egy sort, aztán megkérdi: – Nem lesz semmi bajotok, ugye? Ne aggódjak, ugye?

– Ne hát – mondom.

Megint riadt pillantását kapom el.

John már berúgta a motort, és Sylviát várja. – Én sem aggodalmaskodom – ígérem.

Sylvia megfordul, felszáll John mögé, és együtt figyelik a forgalmat, mikor sorolhatnak be. – Viszontlátásra – szólok utánuk.

Sylvia visszanéz. Most nem mond semmit az arca. John végre besorolhat. Sylvia úgy integet, mintha mozivásznnon látnám. Integetünk mi is. Soká bámuljuk a távoli államok kocsijainak sűrű oszlopát, amelyben eltűntek.

Összenézünk Chrisszel. Nem szól semmit.

A délelőttöt egy CSAK IDŐSEKNEK szánt padon kezdjük a parkban, aztán élelmet vásárolunk, aztán a benzinkútnál köpenyt cserélünk, sőt a láncon is kicserélem a patentszemet. A szemem simítani kell géppel, azért várakozás helyett sétálunk egyet a hátsó utcákon. Templomhoz jutunk, leülünk a gyepre előtte. Chris hátradől, és a fejére húzza a zekéjét.

– Fáradt vagy? – kérdem.

– Nem.

Az északi hegycsúcsokig hőhullámok rezgését látni a levegőben. Egy áttetsző szárnyú bogár elunja a meleget, és letelepszik Chris lábához egy fűszálra. Nézem, hogyan teregeti a szárnyát, s magam is elernyedek a látványtól. Ledőlök Chris mellé, de nem alszom el. Majd nyugtalanság lep meg. Feltápászkodok.

– Sétáljunk még egy darabon – javaslom.

– Merre?

– Az iskola felé.

– Nem bánom.

Árnyas fák alján megyünk, szép tiszta járdán, takaros házak közt, A nyílegyenes utcák apró meglepetésekkel szolgálnak, egy-két keserves emléket is feltámasztanak. Sokat kóborolt Phaidrosz erre. Készült az óráira, akár a rétorok, peripatetikusan. Az utca volt az ő akadémiaja.

Retorikát és fogalmazást hozták ide tanítani, a görög iskola alapismereteit. Műszaki leírást kellett volna majd később tanítania, valamint gólyáknak való nyelvi ismereteket.

– Emlékszel erre az utcára? – kérdem Christ.

Körülnéz. – Erre szoktunk autóval jönni, amikor téged kerestünk. – Az utca túlsó felén mutat egy házat. – Ennek a fura tetejére például emlékszem... Amelyikünk először látott meg tégedet, az nyert öt centet. Aztán megálltunk, te beültél a hátsó ülésre, és nem szóltál hozzánk.

- Másutt járt az eszem.
- Anyu is ezt mondta.

Volt min jártatnia. Nyomaszthatta a sűrű órarend is, az ő elemző eszét azonban sokkal inkább bántotta, hogy amit tanít, annál zavarosabb tárgyat nem pipált az Értelem Egyháza. Azért vált kóbor eszűvé ő is. Akinek az esze laboratóriumban szokott fegyelemhez, annak az elemi retorika istencsapása, a logikai pangás Bermuda Háromszöge.

Az elemi retorika óráin valami kis esszén vagy novellán kellett szemléltetnie, miféle apró fogásokkal élt az író apró hatásai érdekében, aztán megíratni a diákokkal valami hasonló esszét vagy elbeszélést, amelyben hasonló fogásokat alkalmaznak. Nem akartak az ilyen órák formát ölteni sehogy. A diákok sem kaphattak kedvre a szépelgés célzatos mintáin. Inkább lomposodott a fogalmazásuk, s ha valóban értelmes írásokra lelt, annyi kivétel, megszorítás és ellentmondás ütközött ki belőlük egykettőre, hogy szabályait már visszaszívta volna.

Valamelyik diák mindig megkérdezte, hogy a szabály ilyen vagy olyan lehetetlen helyzetben hogyan alkalmazható. Phaidrosznak ilyenkor vagy a hajuknál fogva előrángatott példák során kellett a szabályt igazolnia, vagy a maga magyarázatával állt elő. Az pedig rendszerint úgy szólt, hogy a szabályt jóval az írás elkészülte után, *post hoc* facsarták belőle, az írónak meg sem fordult a fejében. Világosan látta, hogy ezek az írók, akiket a növendékeknek majmolniuk kellene, fityültek a szabályokra, és azt írták, ami éppen jól csengett, majd átolvasták, és kihúzták belőle, ami akkor már nem csengett jól. Akadtak olyanok is persze, akik megfontolt szándékkal és a szabályok szemmel tartásával követték el művüket, de az olyan is lett. Mint Gertrude Stein mondta egyszer: "Lötyög benne valami, csak nem akar kijönni." Viszont a tanításra alkalmasabbnak bizonyult az efféle izzadmány. Phaidrosz végül megpróbálkozott a legjobb írások széljegyzetes magyarázatával, de így sem jutott sokra.

Nocsak, itt áll előttünk. Mindjárt érzem a gyomromban a szorítást, amint megindulunk feléje.

- Erre az épületre emlékszel?
- Itt tanítottál, nem?... Minek jöttünk erre?
- Nem is tudom. Látni akartam.

Néptelennek látszik. Persze, nyári szünet. Régi, megbámult pengőtégla homloka fölött ormótlan nagy ormok. Egészében mégis szép épület. Jól idetették. Millió láb teknőt vajt a kapuhoz vezető lépcső kőfokaiba.

- Minek megyünk be?
- Csitt. Most ne kérdezzess.

Megnyomom a súlyos kaput, és belépünk. Újabb lépcsősorok, fából, kopottak. Nyiszorognak minden lépésre, és száz év viaszkolásának szagát árasztják. Feleúton fölfelé megállók, és hallgatózok. Kihalt minden.

– Minek jöttünk be? – suttogja Chris.

A fejem rázom. Elhaladó autó hangját hallani kintről.

– Rémisztő idebe – suttogja Chris.

– Akkor menj ki – ajánlom.

– Gyere te is.

– Majd később.

– Nem később, most. – Rám néz, és látja, hogy maradok, de a pillantása oly rémült, hogy már meggondolnám. Hanem addigra sarkon fordul, leszalad a lépcsőn, kilódul a kapun, mielőtt követhetném.

A súlyos kapu lassan rám csukódik. Egymagám maradtam. Fülelek, hátha hallok hangot mégis... Ugyan kiét hallanám? Phaidroszét? De csak hallgatózok. A folyosó padlódeszkái is kísértetiesen nyílnak, és azt a sejtelmet lopják belém, hogy ő jár itt. Ebben az épületben ő a valóság, s én vagyok a hazajáró lélek. Látom a kezét az egyik osztályajtó kilincsén, majd azt, hogy megnyomja és már tárja az ajtót.

Ahogy itt hagyta, olyan a tanterem. Mintha belejárna azóta is. Lát mindent, amit teszek. Minden tárgy a helyére ugrik, és az emlékezés friss örömeben remeg.

A hosszú sötétzöld táblák mindkétfelől hámlanak, festeni kellene már, mint akkor. A kréta, soha egy megkezdetlen, mindig diribdarab, ott a vályúban. A táblán túl az ablakok s azokon túl a hegyek, arra járt a szeme, amíg a diákok körmöltek. A fűtőtesthez telepedett, kezében a krétacsonk, úgy bámult ki a hegyekre, amíg egy diák meg nem kérdezte: "Tanár úr, meg kell csinálni ezt is?..." Akkor az osztályhoz fordult, és a hegyek látványa meg az osztály látványa egységgé forrt benne. Ez az épület fogadta be először olyannak-amilyennek Phaidroszt – nem azt, akinek ígérkezett, akinek illetet volna lennie, hanem aki volt. És hallgatta, mint egyetlen nagy fül. Ő pedig mondott bele mindent, amit csak tudott. Nem ennek az egy osztálynak, hanem a kinn járó szeleknek, a hegyeket kerítő felhőknek is. Két órán nem beszélt egy tájnak, és rejtély volt mindig a következő...

Kihagyó időérzésemre figyelmeztet, hogy lépteket hallok a folyosóról. Mind hangosabbakat. Megállnak az osztály ajtajában, a kilincs mozdul, az ajtó nyílik. Nő néz be.

Ripakodni készen, mint aki tudja, hogy itt kap valakit. Harminc felé járhat, nem valami csinos. – Úgy láttam, valaki bejött ide. Valaki... – S a szeme kerekre nyílik.

Belép az osztályba, és felém indul. Jobban megnéz, és a harciasság eltűnik az arcáról, csodálkozás kerül szét rajta. – Jesszus, maga az?

Nem ismerem meg. Nekem semmit nem mond az arca.

A nevemen szólít, rábólintok. – Hát visszajött?

Rázom a fejem. – Csak néhány percre.

Zavarbaejtő már az ámulata. Észbe kap maga is, és megkérdi: – Egy pillanatra leülhetek? – Olyan félénken kérdi, hogy az a gyanúm, Phaidrosz tanítványa lehetett.

Leül az első széksorba. A keze remeg, nincs rajta jegygyűrű. Kísérletet láthat szegény.

Zavarában kérdezősködne. – Meddig marad?... Hiszen már mondta is...

– Bob DeWeese-nél vendégeskedek pár napig, aztán továbbindulok nyugatnak – segítem ki. – Elintéznivalóm akadt a városban, s gondoltam, megnézem az iskolát.

– Jól tette – mondja. – Sok minden változott itt... Mindannyian megváltoztunk, mióta maga elment.

Újabb kínos szünet.

– Azt hallottuk, kórházba került.

– Igaz.

Egyre kínosabb lesz. Ezt a kérdést sem bolygatja tovább, nyilván tudja, miért nem. Habozik, következő kérdést keres. Szörnyű.

– Most hol tanít? – sikerül kiböknie végül.

– Nem tanítok. Abbahagytam.

Hirtelenül mered rám. – Abbahagyta? – A homlokát ráncolva néz meg újból, mintha kételkedne, hogy engem lát-e. – Az lehetetlen!

– Pedig, íme, lehet.

Hitetlenül rázza a fejét. – Magától az ki nem telne!

– Kített az.

– De miért?

– Elegendem lett. Mással foglalkozom.

Közben az eszem jár, hogy ugyan kit tisztelhetek ebben a nőben, de nála nem lehetek tanácstalanabb. – De hiszen ez... – Megszorul benne a szó. Újból nekifut. – De hiszen ez tiszta... – Nem boldogul. Nyilván “őrület”-et akart mondani. S mind a kétszer a nyelvébe harapott. Eszmél, és riadtttá válik. Mondanék valamit, de nincs mit.

Akár megvallanám, hogy nem ismerem, de addigra fölkap, s indul. – Mennem kell! – Úgy látszik, megértette, hogy nem tudom, kicsoda.

Az ajtóból köszön vissza, s a léptei a folyosóról oly sietősen hangzanak, mintha futna.

Aztán a kapu döndül, és az osztályra ismét csend ereszkedik – csak valami sürgő boszorkányszél maradt a nő után, s minden megváltozik. Nemcsak a hiányát hagyta itt. Elvitte azt is, amiért itt időztem.

Helyes, gondolom, azzal indulok. Nem bánom, hogy meglátogattam ezt a tantermet, de ez az utolsó látogatásom. Inkább motorkerékpárt javítok, és pár sarokra vár is egy javítanivaló.

A folyosón kifelé még egy ajtón benyitok akaratlan. S a falon mindjárt meglátok valamit, amitől borsózni kezd a hátam.

Festmény. Nem emlékeztem rá, de ebben a pillanatban tudom, hogy ő vette s ő akasztotta ide. Az is felöltik, hogy nem festmény, csak a nyomata – New Yorkból rendelte, DeWeese pedig rosszalotta, mivelhogy csak nyomat. Műnyomat és nem mű. Ez a megkülönböztetés nem fért a fejébe. Hanem “A ferencesek egyháza” Feiningertől – az, mű vagy nem mű, nagyon tetszett neki. Félabstrakt színekből-síkokból-vonalakból alkotott gótikus temploma mintha az őbenne épülő Értelem Egyházát tükrözte volna. Azért akasztotta ide. Egyszerre eszébe jutott minden. Ez volt az irodája! Régészeti lelet! Ezt kerestem!

Belépek, s a kép mintha emlékek tömkelegét lazította volna meg, úgy zúdulnak rám. A fény a nyomatra keskeny ablakon át esik – azon nézte a völgyön túl a Madison-hegyláncot, azon figyelte, hogyan törnek a viharok a városba... És míg szedném össze, miket látott még, rám tör, hogy itt kezdődött minden, az örület, minden, ezen a szent helyen!

Ez az ajtó nyílt Sarah irodájába. Sarah! Most kezd zuhogni! Loholt be a kis öntözőkannájával a folyosóról az irodájába, és odavetette: “Remélem, változatlanul Minőségre okít!” Ilyeneket fuvolázott védett korú hangján, amíg a virágjait locsolta. S ilyen pillanattal kezdődött. Sarah fuvolázása volt a kristály magva.

Kristálymag. Jókorá emlékrögöket gördít ez is. A laboratóriumot. A szerves kémiát. Egyszer, amikor erősen túltelített oldattal dolgozott, valami hasonló történt.

A túltelített oldat már meghaladta azt a telítettségi fokot, amelyben oldódás lehetséges. Tovább úgy telítődhet, hogy melegítik. S amikor nagyobb hőmérsékleten történik a túltelítés, hűtéskor az oldat nem kristályosodik, mert a molekulák nem tudják, hogyan fogjanak hozzá. Valami indításra van szükségük, kristálymagra, akár porszemre, akár csak egy koccanásra vagy karcolásra az üvegtartály falán.

Phaidrosz elindult a vízcsap felé, hogy lehűtse az oldatot, de nem jutott el odaig. A szeme előtt megjelent az edényben egy csillagkristály, és oly ragyogóan és sebesen növekedett, hogy majd szétvetette az edényt. Látta

nőttében. Áttetsző folyadékkal indult a vízcsap felé, de már annyira megszilárdult, hogy felfordíthatta az edényt, egy csepp nem csurrant belőle.

Ennek a mondatnak kellett csak elhangzania – “Remélem, Minőségre okít!” – és néhány hónapon belül, szinte szemlátomást bonyolódott, szerveződött, kristályosodott benne a gondolat. Mintegy varázsszóra.

Nem tudom, mit válaszolt Phaidrosz. Talán semmit. Sarah örökösen ott járt-kelt a háta mögött a folyosó s az irodája közt. Olykor megállt egy szóra vagy egy friss hírre, és mentegetőzött a zavargásért. Phaidrosz beiktatta Sarah-t iskolai életének mindennapjai közé. Azt tudom csak, hogy egyszer megismételte a kérdést jövésmenése során: “Hát képes itt Minőségre okítani?” Phaidrosz pedig bólintott, hátra is pillantott ültéből, és rámondta: “De mennyire!” Sarah pedig már loholt is tovább. Óráinak jegyzetanyagán kotlott akkor Phaidrosz elkéseredetten.

Elkeseríteni az keserítette el, hogy a retorikáról nem íródott még ésszerűbb jegyzet ennél, mégsem találta telibe a tárgyát. Társszerzői is mind ott dolgoztak a tanszéken. Kérdezgette őket, meghallgatta a véleményüket, nem is volt mibe belekötnie, s mégsem.

Azzal kezdte, ha már retorikát, azaz fogalmazást egyetemi szinten tanítani érdemes, akkor csakis mint a gondolkodás egy ágát, nem pedig mint fellejártó művészetet. Épp ezért lerakta a közléselemélet ésszerű alapjait, bemutatta az elemi logikát, a serkentés-válasz elméletét, s mindezekkel az esszét követte keletkezésében.

A tanítás első évében még elégedett volt elképzelésével. Sejtett benne valami hibát, de nem ott, hogy az értelmet viszi bele. A bökkenő, tudta, az ő álmainak régi megrontójában, az ésszerűségben lappang, de mivel ezen a bökkenőn nem jutott túl évek óta, most nem volt mit tennie. Annyit tudott, hogy író még nem született ilyen lépésről lépésre haladó okvetésből. Azonban az ésszerűséggel nem juthatott többre, s azt félretenni nem akarta. Ha az Értelem Egyházának kulcsa nem az ésszerűség, hát el nem gondolhatta, mi más, azért nem bolygatta tovább a kérdést.

Néhány nappal később Sarah megint elügetett a háta mögött, és odaszólt: “Boldog vagyok, hogy Minőségre okít ebben a tanodában. Ritka madár az.”

“Vigyázok rá – válaszolta –, hogy ki ne vesszen.”

“Helyes!” – kurjantotta Sarah, és nyargalt tovább.

Phaidrosz ismét elmerült a jegyzetben, de egyre Sarah erősködése visszhangzóit a fülében. Mi a nyavalyát akarhat mondani? Minőség! Persze hogy Minőséget tanít! Ki vallana egyebet? Azzal körmölt tovább.

Elkeserítették a hagyományos fogalmazási gyakorlatok is, mert azok megálltak a tananyag minden újabb reformját. Tenyerest kapsz, ha lóg a határozószó! Ilyesmik. Helyesírás, helyes központosítás, helyes mondatfűzés.

Csiribiri szabályok csiribiri embereknek. Akiben éppen gondolat fogamzik, az a szabályok kincsestárát nem tarthatja a szeme előtt. Illemtan ez valójában, amely nem kedvességéből, tisztességéből, emberségéből táplálkozik, hanem abból a pöfeteg vágyból, hogy ha bevágjuk, lehetünk hölgyek és urak. A hölgyek meg az urak tudnak késsel-villával bánni, de a mondataik se köpnek a szőnyeg mellé. *Sic itur ad Astoria.*

Csakhogy Montanában másfelé vitt az aranyszabályok útja. Aki megszívlelte mindet, azt keletről szalajtott seggfejnek nézték. A hagyományos fogalmazási gyakorlatokból ezért Phaidrosz is, akárcsak a többi tanár, "az elengedhetetlent" követelte meg.

A visszhang ismét megcsendült a fülében. Minőség? Ingerlő, ha ugyan nem dühítő kérdés. Kibámult az ablakon, és nem szabadulhatott tőle. Minőség?

Órákkal később ott ült még mindig, sarka az ablak párkányán, úgy bámulta a besötétedett eget. A telefon csöngött. Felesége kereste. Phaidrosz ígérte neki, hogy hamarosan otthon lesz, aztán elfelejtkezett ígéretéről és minden egyébről. Hajnali három tájt összetörtén meg kellett vallania, hogy egy lépéssel közelebb nem jutott a Minőséghez, de akkor összecsomagolta az irattáskáját, és hazaindult. A legtöbben félretették volna a kérdést, ha egyszer látni való, hogy sehova nem jutnak vele, és más dolguk szorítja őket. Phaidroszt azonban nyomasztotta, hogy nem taníthat legjobb meggyőződésének parancsa szerint, azért egyéb tennivalóit tette félre, és másnap reggel arra ébredt, hogy a Minőség mered rá jeges tekintettel. Három óra alvás után érezte, aznapi előadásából semmi nem lesz, jegyzeteivel sem készült el, azért belépett az osztályba, s ezt véste föl a táblára: "Kétoldalas esszét tessék írni ezzel a címmel: *Mi a minőség a gondolkodásban és a megfogalmazott állításban?*" S amíg a növendékek nekifogtak, letelepedett a fűtőtesthez, és tovább töprengett a Minőségen.

Óra végére úgy látszott, senki nem fejezi be a fogalmazást, és Phaidrosz megengedte, hogy hazavigyék leckének. Ezzel az osztállyal nem találkozott a következő két napban, azért volt ideje, hogy leckéjüket a magáénak tekintse. Közben találkozott egy-egy növendékkel, és köszönésükből dacot és szorongást olvasott ki. Az én cipőmben vannak, gondolta el.

Minőség! Tudni való, mi az, mégsem tudni. Némely dolgok különben másoknál, vagyis több bennük a minőség. Mégis, amikor a külön tulajdonságokat összegezni kell, kifújt az igyekezet. Egyszerre nincs mit mondani. Ha azonban megmondani nem lehet, mi a Minőség, tudni honnan – akár azt is, hogy létezik? Ha senki nem tudja, mi az, számolni nem is lehet vele a gyakorlatban. Holott a gyakorlatban ismerik. Mi egyébről tanúskodnának "az érdemjegyek"? Miért fizetnek vagyonokat némely dolgokért, s miért kerülnek mások a kukába? Ha nem azért, mert egyik dolog

különb a másikanál? Csakhogy mi a különb? így hajszolodon körbe-körbe, és nem talált fogózót. Mi a bánat a Minőség úgy mégis?

HARMADIK RÉSZ

16

Jól aludtunk Chrisszel, reggelre gondosan összeraktuk a hátizsákunkba valót, s már vagy egy órája a hegyoldalban kaptatunk. A völgy alján fenyves az erdő, néhány rezgő nyár és lombos cserje tarkítja csupán. Meredek sziklafalak emelkednek fölénk mindkétfelől. A felfelé vezető ösvény olykor napsütötte tisztássá tárul, és a patak zöld fűben csörgedezik, aztán megint sűrű fenyőárnyékba jutunk – mi is, ő is. Rugalmas tűavaron járunk, végtelen csendességben.

Hegyekről, hágókról és a köztük történő mindenféleképpől nemcsak a zen irodalmában olvasni, hanem minden nagyobb vallás legendáiban. A földrajzi hegységből természetes az allegória útja a lelki hegységig, amelyet minden léleknek le kell gyűrnie, hogy céljához jusson. Mint hátunk mögött a völgylakók, a legtöbb ember lenn él a lelki hegyek alján, és látja bár mindéletében, soha nekik nem vág. Inkább meghallgatja a visszatérő utazók történeteit, és megtakarítja az inszakasztó fáradságot. Mások nekivágnak, de csakis tapasztalt kalauzok vezetésével a legjobban kijárt és legkevésbé veszedelmes ösvényeken. Ismét mások, akik sem nem tapasztaltak, sem nem bíznak kalauzokban, a maguk ösvényét próbálnák kitaposni. Sikerral kevesen járnak közülük, azonban olykor az akarat, a szerencse és a kegyelem megsegíti őket. S ha már benn vannak a hegyek közt, ráébrednek, hogy a lehetséges utak közt nincs se egyedül üdvözítő, se kivált ajánlatos. A hegyen át annyi út vezet, ahány lélek nekivág.

Phaidrosz felfedező útjáról szólnék most, amelyet a hegyen át tett, a Minőség céljával a szemében. Amennyire összeszedhetem, két szakaszra válik többé-kevésbé világosan.

Az elsőben nem próbálkozott céljára szorítókozó meghatározásokkal. Gondolatokban gazdag és boldogító útszakasz volt ez, és eltartott szinte a völgybéli iskolában töltött ideig.

A második útszakaszt az értelem szokásos kritikája jellemezte. Erre az útra akkor tér az ember, ha meg kell állapítania, hogy mindeddig jól mulatott, csak éppen semmi látatja. Phaidrosz ekkor nekifogott a szabályok szerkesztésének, és hierarchikus rendszert épített alájuk. Módszeresen kellett mozgatnia eget-földet, és mire elkészült, úgy érezte, létnek és tudatnak minden eddiginél külön magyarázatához jutott.

Nemcsak új volt ez az út a hegyen át, hanem szükséges is. Három évszázadjánál régebben mossa és rágja a természetes erózió a tudomány hegyi ösvényeit a mi féltekénken. A korai hegyhágók kemény ösvényt gázoltak ki,

bízzást elindulhattak rajta az utánuk következők. Mára azonban úttalan szinte mind a nyugati ösvény, mert szoros. Ha Jézus vagy Mózes szavában kételkedünk, népharagot vonunk a fejünkre – másrészt akár Jézus, akár Mózes jelennék meg a körünkben rangrejtve, de szóról szóra a régi tanításával, vizsgálóra fognánk az elmeállapotukat. Nem is azért, mintha tévtanokat hirdetnének, vagy a modern társadalom az eltévelyedett, hanem mert az az ösvény, amelyet valaha követőiknek mutattak, nem látszik már világosnak, sem fontosnak. A “magasságos ég” jelentése elhalványult, és az úrkor embere joggal kérdi, merre az. Ha azonban a régi ösvények a nyelv hajthatatlansága folytán szorosak a mindennapi észnek, attól még a hegy megmaradt. Megmaradt, és itt emelkedik a szemünk előtt, amíg csak tudat lesz, hogy lássa.

Phaidrosz útjának második, metafizikus szakasza teljes kudarcba fűlt. Mielőtt az elektródokat a fejére illesztették, elveszített mindent, ami csak kézzelfogható pénzét, ingóságait, gyermekeit, sőt polgári jogaitól is megfosztotta a bírói határozat. Nem maradt egyebe, csupán a Minőség háborodott célja s hozzá az ösvény sejtelve a hegyen át. Ezért áldozott fel mindent. S aztán, hogy a fejére illesztették az elektródokat, elveszítette azt is.

Soha meg nem tudhatom, de más sem tudja, mi járt a fejében akkor. Csupán töredékek maradtak belőle, emlékfoszlányok, elszórt jegyzetek, amiket hiába illesztgetek, roppant területek fehér foltok.

Amikor múltjának faradékja közt először kezdtem túrni, olyan érzés kísértett, mint valami Athén környéki földművest, aki megszokta, hogy ekéje olykor furcsa vésetű követ fordít ki a földből. Tudtam, hogy a sok faradék valami nagyobb múltbéli elképzelés része, azonban értelmes egésszé össze nem foghattam. Először hozzájuk sem nyúltam, gondolkodni sem gondolkodtam rajtuk, mert szűköltem, hogy ilyen kövekből már bajom származott egyszer. Titokban megmaradtam mégis kíváncsinak, miféle építmény részei lehettek.

Később, amikor már a szűkülés csitult bennem, kíváncsiságomban megpróbálkoztam a szilánkok leltározásával. Ahogy a kezembe kerültek, ahogy az eszembe jutottak. A leltár tételeit jórészt barátok szolgáltatták. Ezrével jegyeztem fel mindenfélét, s jóllehet hasznát nemigen látom, képmutogatói szövegem alapja mégis nyilvánvalóan ez a leltárkönyv.

Pedig a képmutatással messze juthattam mindattól, amit ő gondolt. Amikor levezetéses úton töredékekből állítanám helyre egy gondolatsorát, hibák és következtelenségek fenyegetnek, azért szíves türelmüket kérem. A töredékek gyakran kétértelműek. Következtetés ilyen is, olyan is vonható belőlük. S ha gabalyodás támad, nem az ő gondolkodásában keresendő a hiba, hanem az én helyreállítási igyekezetemben. Később talán még javíthatok.

Surrogás. Fogoly röppen el a fák közt.

– Láttad? – néz rám Chris.

– Láttam – mondom.

– Mi volt az?

– Fogoly.

– Honnan tudod?

– Himbálnak röptükben – válaszolom, bár a dolgomban nem vagyok bizonyos. Jól hangzik mindenképp. – Magasra se szeretnek fölkapni.

– Ja? – mondja Chris, azzal kaptatunk tovább. A napsugarak székesegyházi fényt törnek a fenyők közt.

Ma a Minőséget kutató útjának első szakaszát tárgyalnám, a nem metafizikus szakaszt, s ez a kellemesebb. Tanácsos az utakat kellemesen kezdeni, még akkor is, ha tudjuk, hogy hátra a neheze. Órajegyzeteiből szeretném felidézni ezt az útszakaszt, amelynek során a Minőséget a fogalmazás tanításának munkamódszerévé tette. A második, metafizikus útszakasz örjítőnek bizonyult, de kezdetben a fogalmazás tanítására szorítkozott, s a célravezetőt kereste egyes-egyedül, azért tanári sikere szerint ítéltjük meg Phaidroszt, nem a második nekirugaszkodása kudarcából.

Új módszereket keresett. Mindenekelőtt azokhoz a hallgatókhoz, akik csak azért hallgattak, mert szólniuk nem volt mit. Először azt hitte, tunyasággal áll szemben, később azonban kiderült, hogy a hallgatagoknak valóban semmi nem jut az eszébe.

Egyikük, szóadásüvegalj-szemüvegű leány, négyoldalas esszét akart írni az Egyesült Államokról. Phaidrosznak a gyomra fordult fel ilyen ötletek hallatán, de most szemrebbenés nélkül azt ajánlotta a lánynak, hogy szorítkozzék Bozemanra.

Az esszé azonban nem készült el határidőre. A lány bizonygatta, hogy ő próbálkozott eleget, csak nem akart semmi az eszébe jutni.

Phaidrosz addigra már érdeklődött a lány felől többi tanárától, és mindnek az volt a véleménye, hogy szorgalmas, törekvő, csak éppen fafej. Egy szikra alkotókedv nem sok, annyi nem szorult bele. Szeme a megvert, megtört cselédlányé, ha a szóadásüvegaljat leveszi. Most sem a levegőbe beszélt a szerencsétlen, mert csakugyan nem volt mit mondania, maga fájlalta a legjobban.

Phaidrosz megrökönyödött. Most neki állt a szava. A döbrent csöndben aztán kibuggyant belőle: – Szűkítse a témát Bozeman főutcájára. – Kevés talpraesettebb ötlete támadt.

A leány kötelességét tudóan bólintott, és ment, azonban a következő óra előtt kisírt szemmel állt előtte ismét. Látszott rajta, hogy gyötrődik már napok

óta. Megint nem jutott az eszébe semmi, de azt sem értette, mit is írhatna Bozeman egyetlen utcájáról, ha a teljes Bozemanról nem volt mit írnia.

Phaidrosz dühös lett. – Mert nem nyitja ki a szemét! – rivallt a lányra. Mikor őt azért lökték ki az egyetemről, mert több jutott eszébe a kelletténél! Hiszen minden kérdésre végtelen számú feltevés kínálkozik! Aki egyszer a szemét kinyitja, az nem győzi kapkodni a fejét! A lány persze, amíg ki nem nyitja, addig ezt a bőséget sem érheti fel ésszel.

– Szűkítse a témát egyetlen épület homlokzatára Bozeman főutcáján! – vetette oda neki dühösen. – Az operaházra. Kezdje a bal kéz felőli legfelső tégláján.

A lány szeme kikerekedett a szódásüvegalj mögött.

A következő órán zavartan nyújtotta be húszoldalas esszéjét a montanai Bozeman főutcáján álló operaház homlokzatáról. – Ültem a hamburgerbódében szemközt – magyarázta –, és nekifogtam írni a bal felső tégláról. Aztán a következőről. Majd amikor a harmadikat vettem volna sorra, úgy nekilódult az írás, hogy megállítani nem bírtam. Azt hitték ott körülöttem, hogy megvesztem. Egy ültőmben jött ki a kezem alól annyi, magam sem értem, hogyan.

Nem értette Phaidrosz sem, de a városban sétálgatván arra a következtetésre jutott, hogy először nyilván az bénította, ami őt, tanári pályafutásának első napján. A leány leckét akart felmondani, olyasmit, amit már hallott, ő pedig olyasmit, amit kitervelt. A leánynak azért nem jutott semmi az eszébe Bozemanról, mert semmi érdemlegeset nem hallott felőle. Arról pedig nem is álmodott, hogy írhatná azt is, amit a két szeme lát, nem kell a hallomásokra adnia. Az egy téglára való szorítkozás oldott rajta, és még sarkallta, hogy a maga megfigyeléseiről van írni valója.

Phaidrosz tehát tovább kísérletezett. Egyik óráján kiadta az osztálynak, hogy a hüvelykujja hegyéről írjon ki-ki. Furcsállkodón néztek rá, de óra végére megírták esszéjüket valamennyien, és egy nem panaszkolta, hogy mondanía nincs mit.

Egy másik osztályban pénzérmét tűzött az esszé tárgyául, és a diákok szántották a papírt egy teljes óra hosszat, így történt a többi osztályban is, legfeljebb egypáran kérdezték: “A fejről is, meg az írásról is?” Amint megértették, hogy most a maguk fejével gondolkodnak, látták rögtön, hogy a téma határtalan. Magabizásuk is nőtt, mert minden semmiség az ő megfigyelésük volt, nem a más szajkózása. Az olyan osztályokban, ahol a pénzjellemzés leckéjét adta, fogyott a dac, és nőtt az érdeklődés.

Kísérleteiből arra a következtetésre jutott, hogy az utánzás igyekezete a hibás, azt kell megtörnie, másképp neki sem foghat a fogalmazás tanításának.

Ez az igyekezet külső kényszerre támad, állapította meg. Alighanem az iskola kényszere teszi.

Minél többet töprengett rajta, annál elfogadhatóbbnak látszott a tétel. Aki nem utánozza tanítóját, rossz jegyet kap. A főiskolán persze már fondorlatosabb a játék. A tanárt utánozni úgy kell, hogy ne eszméljen, de ott is csak az illanhat el a maga ösvényén, aki a leckét bevágta. Akkor biztos a jó jegy. Az eredetiség mindjárt kezdettől szerezhet jó jegyet is, rosszat is, de az osztályzás rendszere ellene szól az eredetiségnek.

Szomszédjával, a pszichológia eszes professzorával is megbeszélte a kérdést, és ezt hallotta tőle: "Igaz. Az osztályzás megszűntével kezdődhetnék az igazi nevelés."

Phaidrosz ezen is gondolkodott egy darabig, majd amikor hetekkel később az egyik igen értelmes tanítványának nem kínálkozott témája a félévi dolgozathoz, kiadta neki. Ennek a lánynak sem fült a foga a témához, de azért elfogadta.

A következő héten már magyarázta mindenkinek, és két hét múltán pompás dolgozattal állt elő. Akinek felolvasta, társainak nem lévén kétheti gondolkodás a fülük mögött, ellenségesen fogadták az osztályzatok és a minősített bizonyítványok eltörlésének gondolatát. Az osztály viselkedése azonban nem gáncsolhatta a dolgozat felolvasóját. Hanghordozása apostolivá vált. Könyörgött, hogy jól hallgassák meg, mert ő igazat szól. "Nem neki beszélek – pillantott Phaidrosz felé –, hanem csakis nektek!"

A hallgatónő lelkes igyekezete tetszett Phaidrosznak, kivált, amikor megtudta, hogy felvételi vizsgájának pontszáma szerint az osztályelső között van. A következő negyedévben, amikor "írásos meggyőzést" tanított, ezt a témát választotta szemléltetőül, és maga fogalmazta meg az érveit az osztály színe előtt, alkalomról alkalomra, a növendékek segítségével.

Arról is jó volt ez a szemléltetés, hogy a fogalmazás kétes értékű arany szabályaiba nem kellett belebocsátkoznia. Úgy látta, ha mondatainak tolófájásos születésébe betekintést enged, igazabb képet alkot osztályának az írásról, mintha egyikük dolgozatát szedné ízekre, vagy érett mester művét csodálatná velük. Az írásmű azt sugallta, hogy az osztályzatokat és a bizonyítványt meg kell szüntetni, és hogy diákjait az ügyben érdekeltté tegye, abban a negyedévben nem is osztályozott.

A hegy havas gerince már látszik innen, pedig több napi járás. A gerinc alatt meredező sziklákra amúgy turistásan felkapni lehetetlen, nem még súlyos hátizsákjainkkal. Chris a falkapocccsal-kötéllel való ügyeskedéshez fiatal. Először át kell jutnunk azon az erdős hegygerincen, amelyik felé most igyekszünk, onnan leereszkedünk a következő völgybe, a végére járunk, s megint kaptatunk a havas gerincnek. Háromnapos erőltetett menet. De a négy

nap is belefér. Ha kilenc nap múltán nem kerülnénk elő, DeWeese kerestetni fog, úgy egyeztünk.

Pihenőül leereszkedünk egy fa tövébe, de átkaroljuk, nehogy a hátizsák hátrarántsion. Néhányat szusszanok, majd hátranyúlok, kiszedem belőle a bontókést, és odanyújtom Chrisnek.

– Látod azt a két nyársuharcot? Ott a szélen? – mutatom neki. – Csapd le azokat, olyan két araszra a tönk fölött.

– Minek?

– A hegyhágáshoz. Meg majd a sátor árbocfájául is jók lesznek.

Chris megforgatja a bontókést, felemelkedik, aztán visszaülekszik mégis. – Csapd le te – azt mondja.

Visszaveszem a kést, odakapaszkodok, és levágom a két suharcot. Dőlnek egy-egy sújtásra, csak a héjukat kell elmetszenem még a bontókés visszahajló fokával. Feljebb a sziklák közt elkellenek ezek az egyensúlyozáshoz. A följebb található fenyő botnak nem jó, s az utolsó rezgőnyárfákat alighanem most hagyjuk el. Kissé aggaszt, hogy Chris rám hárítja a munkát. Nem jó jel, mikor még a neheze előttünk.

Egy darabig pihenünk, úgy indulunk tovább. Beletelik egy időbe, amíg megszokjuk a hátunk terhét. Kezdetben kelletlenkedik az ember, aztán már úgy hordja, mintha ő maga volna.

Phaidrosz érvelését is kelletlenül hallgatták a diákok először, mert úgy érezték, az osztályzás eltörlésével eltörölné a főiskola teljes tanulmányi rendszerét. Egyikük meg is mondta kereken: “Az osztályzást meg a bizonyítványt eltörlölni nem lehet. Elvégre amiatt vagyunk itten.”

Színigazat szólt. Hogy a hallgatókat felsőfokú iskolába a merő tudásvágy viszi, nem pedig az osztályzatok és a bizonyítvány megszerzésének vágya, az olyan szenteskedés, amiről a leplet senki nem kívánja lerántani. Jönnek diákok tudásvágytól sarkalltan is, aztán a kényszerű magolásban lohad a lelkesedésük.

Phaidrosz szemléltető témájából kiviláglott, hogy az osztályzatok és bizonyítványok eltörlése véget vetne ennek a szenteskedésnek. Készülő dolgozatában nem mondott általánosságokat, hanem egy elképzelt diák pályáját követte, olyanét, aki beleillett volna az osztály átlagába, mert megértette, hogy a jegyért dolgozik, nem pedig azért a tudásért, amelyet a jegy minősít csupán.

Az ilyen diák, fejtette ki Phaidrosz, beül első órájára, megkapja az első leckét, és megoldja, leginkább szokásból. Beül a második és harmadik órára is. Lassanként azonban megkopik tanulmányainak újsága, s mivel a szorgalmi

idő nem az egyetlen időtöltése ennek a diáknak, egyéb vágyai és kötelezettségei közepette nem mindig jut ideje a leckékre.

Mivelhogy se osztályzat, se bizonyítvány, az elvégzetlen munkáért nem részesül büntetésben. A következő órák anyagát a leckék megoldása nélkül nemigen érti, s egyre nagyobb értetlensége oda vezet, hogy a kiadott leckéket már a legjobb akarattal se oldhatná meg. Büntetés azonban nem sújtja ezért sem.

Értetlensége az órákon kötelező figyelmét is kikezdi, majd eszmél, hogy nem lesz sokkal okosabb, mégis enged iskolán kívüli kötelezettségei szorításának, így aztán ritkúlnak óralátogatásai is. Büntetésben viszont nem részesül.

Mi következik mindebből? A diák harag és szemrehányás nélkül, a maga jószántából morzsolódik le. Helyes, így kellett történnie. Kezdetben sem a tudás vágya fűtötte, nem volt tehát keresnivalója a főiskolán. Sok pénzt és fáradságot takarított meg, és nem viseli kudarcra terhét, szégyene bélyegét egy életen át. Nem kellett hidakat felégetnie maga mögött.

Ennek a diáknak igazi baja a szolgálai lelke, amelyet az osztályzási rendszer szép szóval és bottal plántált belé – hogy azt mondja: "Ha nem ütsz, nem húzok." Az osztályzatok nélküli főiskola nem ütötte. Ő meg nem húzott, így aztán a civilizáció szekere, amely elé befogták volna, most talán nyekergősebben gördül nélküle.

Ez azonban csak akkor szomorú, ha magunk is azt képzeljük, hogy a civilizáció szekerét, "a rendszert" ökrök vontatják. Ez a köznapi, "reáliskolai" állástengelyű gondolkodás nem az Értelem Egyházáé.

Ennek az egyháznak hite, hogy "a rendszer", "a társadalom" vagy nevezzük, aminek jólesik, szabad emberekkel jobban boldogul, mint ökrökkel. Az osztályzati rendszer eltörlése nem az ökrök büntetésére, netán letaglózására való, hanem olyan egyetem teremtésére, amelyben lehet szabad ember még ökörből is.

Az eszmei diák, vagyis az előbbi ökör egy darabig eltéblából, mikor a főiskolát otthagya, de aztán éppoly értékes nevelést kaphat, ahogy a régiek mondták, az élet iskolájában. Minek a tenger idő s a tenger pénz, hogy címeres ökörnek lássék, amikor dolgozni közökörként is beállhat, mondjuk szerelőnek. Társadalmi tekintélye valójában növekednék ezzel a lépéssel. Haszna is lenne ezentúl. És meglehet, hogy ebben a társadalmi helyzetében megragad, ámbár nem szükségképpen.

Idővel – fél év vagy öt év múltán – változás jelei ütözköznek ki rajta. A napi robottal egyre kevésbé elégedett. Alkotó értelme, amelyet megnyomorított az egyetemi elvizgetés, utat tör, kifelé igyekszik az unalomból. A szerelés aprómunkája kedvet ébresztett benne a géptervezéshez. Szívesen tervezne

gépet maga. Jobban be is válna, okoskodik. Megpróbál tökéletesíteni néhány gépet – sikerrel, és a siker újabb sikerekre ösztönzi, csak éppen sínyleni kezdi az elméleti tudás hiányát. Ráébred, hogy nem elméletek agyálására született ember ő, viszont a gépszerkesztés elméletét már gyakorlati tudására építheti.

Feje lágyának benőttével tehát visszatér az osztályzás és bizonyítvány nélküli iskolába. Csakhogy már megváltozott ember. Őt nem érdekli sem az osztályzat, sem a bizonyítvány. Őt ne ösztökéljék. Ösztönzése benső, mint valahány szabad emberé. Neki még az eligazítások sem hiányzanak, inkább ő igazítja el az elméleti tanszemélyzetet, ha mértéküket elvesztenék. Mert ő, amit tanulni akar, azért megfizet, úgyhogy szíveskedjenek értelmesen tálnai a tanulnivalókat.

Az efféle elszántság hatalmas hajtóerő, és öregdiákunk nem győzi magába szedni a gépészeti ismereteket. Érdeklődésének körébe vonja a fizikát meg a matematikát is, mert tudja, hogyan válnak hasznára. A metallurgia és a villamosmérnöki tudomány is érdekelni kezdi. Majd értelme érésének e korszakában alighanem olyan elméleti tartományokban is tájékozódni kezd, amelyek ugyan a gépszerkesztéssel közeli kapcsolatban nincsenek, de az ő távoli céljainak szolgálatába állíthatók. S az öregdiák távoli céljainak semmi hasonlósága a mai főiskolai tanmalom osztályzó és minősítő céljaival, amelyek arra valók csak, hogy a szellemi mozgás hamis látszatát keltsék. Eszmei diákunk valóságos célokat tűzött ki.

Ezen a szemléltető esszén dolgozott Phaidrosz majd egy negyedévig. Építgette, szerkesztette, és hol támadásba lendült, hol védelembe vonult. S a diákok irományait javítva adta vissza ebben az évnegyedben, de osztályzatot nem írt rájuk.

Mondom, először teljes volt a tanácstalanság. A növendékek többsége alighanem úgy képzelte, hogy a sorsuk valami fellegjáróval vetette össze, akinek világjavító rögeszméje, hogy a diákság osztályzatok nélkül könnyebb lélekkel tanul, holott lazsálnak valójában. Az előző évnegyedek jelesei duzzogtak a leginkább, de mert a tanulás fegyelmét megszokták, füttyültek az új rendszerre, és tanultak tovább. A jók meg a jó közepesek vagy hanyagul végezték a dolgukat, vagy be sem adtak írásbeli munkát. A rossz közepesek meg az elégségesek közül akárhány meg sem jelent az órán. Ekkor már egyik tanártársa érdeklődött Phaidroszról, mit fog kezdeni ezzel az elkanászodott társasággal.

“Kibőjtölöm a kanászkorukat” – hangzott Phaidrosz válasza.

A diákok először nem értették, aztán meg is haragudtak, hogy miért nem noszogatja őket. Némelyek gúnyos kérdésekkel próbálták kikezdeni. Ezeknek megfontolt válaszokat adott és az órák régi medrükben folytatódtak, csupán az osztályzás maradt el.

Akkor kezdődött, amiben Phaidrosz reménykedett. A harmadik-negyedik hét során a jelesek nyugtalanok lettek, és jelességük bizonyításául pompás munkákkal lepték meg, majd óra végeztével kérdésekkel ostromolták, amelyekkel a helyzetüket erősítették volna. A jók meg a jó közepesek hegyezni kezdték a fülüket, és gondosabban dolgoztak, hogy Phaidrosz képe kedvezőbb legyen felőlük. A rossz közepesek, az elégségesek és a majdani elégtelenek már a cirkusz kedvéért is rendszeren kezdtek bejárni az órákra.

A következő évnegyedben tovább javult a helyzet. A jelesek már nem idegeskedtek, hanem olyan jóakaratóan vették ki részüket a munkából, ahogyan jegyekért versengő osztályokban nem szokás. Az idegesség inkább a jókat meg a közepeseket fogta el, és házi munkáikból úgy látszott, hosszú órákat töltenek vele. Még az elégségesek meg az elégtelenek várományosai is megemberelték magukat.

A félév utolsó heteiben, amikor egyébként tudni szokta már mindenki, mi lesz az osztályzata, ezért csak kókadozik, Phaidrosz olyan együttes munkát végzett az osztállyal, ami a többi tanár figyelmét sem kerülhette el. Ekkor már az elégségeseken meg az elégteleneken volt az idegesség sora.

Az osztályban támadt baráti légkört így magyarázta később két diákja Phaidrosznak: "Tárgyaltuk az órák között, hogyan játszható ki ez az új rendszer, de aztán oda jutottunk, hogy a legjobb lesz kivárni, amíg a tanár úr belebukik, mert amilyen feszült ember, úgyse bírja cérnával. És akkor épp a tanár úr lazított!"

A diákok azt is meghagyták neki, hogy az új rendszer nem rossz, mert az érdeklődés nagyobb a tárgy iránt, de azt is hangoztatták, hogy beleszokni bajos.

A félév végén kiadta nekik, hogy értékeljék a rendszert esszében. Akkor még nem tudhatta egyikük sem, milyen jegy kerül az indexébe, de a rendszert végül ötvennégy százalékuk nem helyeselte. Harminchét százalék állt mellette, kilenc nem mondott sem igent, sem nemet.

Az orrok összeszámhlálása szerint tehát megbukott volna az új rendszer. A növendékek többsége bizony a legszívesebben osztályzattól osztályzatig tanult volna. Hanem mikor Phaidrosz a népszavazás végeredményét a magának titokban jegyzett osztályzatok szerint bontotta le – márpedig ezek nem különböztek a diákoknak sem a múlt évi, sem a félévi vizsgán szerzett jegyeitől –, másképp sült el a szavazás. A jelesek 2:1 arányban az osztályzás eltörlése mellett voltak, a jók és közepesek egyenlő arányban oszlottak meg, az elégségesek meg a leghátul kullogok egyhangúlag elleneztek.

Ez a meglepő eredmény régóta táplált gyanújában erősítette meg – hogy tudniillik a növendékek értelmesebbje, komolyabbja kívánja az osztályzatokat legkevésbé, vélhetően azért, mert a tantárgy érdekli őket jobban, viszont a

leglustább vagy legbutább diákok kívánják a leginkább, nem egyébert alighanem, mert az osztályzatok lépcsőfokain valamennyire mégis megállhatnak.

DeWeese megmondta, hogy tarthatok délnek, erdőkön-havakon át, és úttal nem találkozók, mert utak csupán keletről és nyugatról kísérik a hegyvidéket. Azért úgy készítettem tervet, hogy ha a második nap végére nincs minden rendben, út közelében legyünk. S azon hamar visszajutunk. Chris nem tud erről a biztonsági intézkedéséről, mert a cserkészbecsülettel ellenkezőnek ítélné. Néhány hegyvidéki túra után tudom azonban, hogy az idő ernyeszti a cserkészbecsület érzését, és a gyors hazatakarodásnak meglehet a haszna. Veszélyes vidék. Egy félrelépés a millió közt bokaficammal járhat, és nem jó, ha akkor derül ki, mennyire reménytelenül messzi a civilizáció.

Ezt a völgyoldalt ilyen magasan fönn ritkán járhatják. Még egy óra kaptatás, és az ösvény elfogy alólunk.

Phaidrosz végül úgy látta, hogy az osztályzatoknak legalább a visszatartása hasznos, azonban tapasztalatának nem tulajdonított tudományos jelentőséget. A helyesen megrendezett kísérlet során minden tényezőt változatlanóságban kell hagyni, a keresett egyet nem számítva – akkor látszik meg, hogyan alakítja az összes többi ezt az egyet. Az iskolában a diákok tudása, hajlandósága, valamint a tanári közelítés csupa változó, a változtató okok pedig részint kormányozhatatlanok, részint ki sem derülnek. Ráadásul maga a megfigyelő is az okok közé sorolható, ezért nem ítélné meg a tulajdon hatását, csupán a hatás változtatása árán. Ezért hagyta is a tudományt, és cselekedett tovább a kedve szerint.

Az osztályzás kérdéséről a Minőség kutatásáig úgy jutott, hogy új rendszere felfedte az osztályzásnak még egy súlyos hibáját. Azt, hogy az osztályzatok leginkább a tehetetlen tanárt fedezik. Az ilyen tölthet együtt teljes félét az osztályával, említésre méltó nyomot mégsem hagy senki emlékezetében – szétosztja, beszedi, osztályozza a semmitmondó tesztlapokat, és azt a látszatot kelti, mintha némelyek készültek volna, mások nem. Ha azonban osztályzatok nincsenek, az osztály naponta kénytelen elgondolkodni, mit tanult valójában. S az osztályzás rendszerében az ilyen kérdések, hogy Mit is tanulok? Mi a célja? A cél felé tartanak-e az előadások meg a leckék? veszedelmesekké lesznek, és élő szénként kerülnek vissza a tanár fejére.

Csakhogy mit akart Phaidrosz kisütni mindebből? Egyre jobban égette a kérdés őt is, amint az útján haladt. Ami kezdetben jónak látszott, az egyre veszített az értelméből. Ki akarta csikarni növendékeiből az alkotókedvet, hogy maguk dönthessék el, mi a jó írás, ne tőle várjanak arany szabályokat. Az

osztályzatok visszatartását az a szándéka vezérelte, hogy a növendékeket magukba tekintésre szorítja, mivel a helyes választ csakis magukban találhatják.

Szándéka teljesült is. Ha már tudják, mi a jó, mi a rossz, a következő félévre nincs miért beiratkozniuk. Azért ültek ott eddig, mert nem tudták. Megvilágosításuk volt az ő dolga. Az egyéni alkotókészség közös fejlesztése gyakorlatokon valójában nem vág egybe az egyetemi elképzeléssel.

Az osztályzatok visszatartása egyébként kafekai helyzetet teremtett akárhány növendék számára: tudták, hogy valaminek az elmulasztásáért büntetik őket, de azt nem tudták velük, mit is kellett volna tenniük. Magukba tekintettek, nem láttak semmit, Phaidroszra tekintettek, megint nem láttak semmit, és ültek tanácstalanul. Ez a hiány válhatott olyan kínzóvá is, hogy az egyik leánynövendék idegei összeroppantak. Ebben a kínos hiányérzésben nem lehet ott ülni jegyek nélkül. Célt kell tűzni az osztály elé, valamilyet, hogy az úr kiteljen, márpedig Phaidrosz nem tűzött célt.

Nem volt mit. Nem tudta, mi felé törekedhetnének úgy, hogy vissza ne essenek a csócsáló iskolába. Miféleképpen írhatta volna fel a táblára az alkotó egyéniségek valahány titokzatos céljának közös képletét?

A következő félévben félretette új rendszereit, és visszatért az osztályzathoz, mert helyes rendszerébe, mint zavartan megállapította, mégis valami hiba csúszott. Az osztályban jókedv, ötlet, eredetiség nem az ő tanácsai nyomán, hanem ellenükre támadt. Ő pedig megértette a leckét, és a távozás gondolatával foglalkozott. Nem volt kedve összerázódást tanítani kelleetlen kölkeknek.

Úgy értesült, hogy az oregoni Reed Főiskola mind a végbizonyítványig visszatartotta az osztályzatokat, azért nyári szabadsága során ellátogatott hozzájuk. Az angol tanszéken azonban megtudta, hogy a tanszemélyzet véleménye megoszlik a reformot illetően, a diákság pedig éppen nem elégedett. A nyár második felében Phaidrosz leverte téltenségbe süppedt. Feleségével táboroztak akkoriban itt a hegyekben, s az asszony tudakolta, miért olyan hallgatag. Phaidrosz nem tudta megmondani. Mintha megállt volna benne valami. Várakozón. Arra a kristálymagra várhatott, amely majd szilárd szerkezetté rendezi gondolatait.

Chrisszel baj lesz. Egy darabig előttem járt, most meg letelepszik egy fa tövébe, rám sem néz, abból sejtem, hogy baj lesz.

Mellé ülök. A távolba mered, arca kipirul, látom rajta, hogy fáradt. Ülünk, és hallgatjuk a szél zúgását a fenyvesben.

Tudom, hogy végül felkerekedik megint, bár ő még nem tudja, és a félelmével sem mer szembenézni, hogy mi lesz, ha nem bír felkapaszkodni velem a hegy oldalában. Eszembe jut valami, amit Phaidrosz jegyzett fel egyik táborozásáról itt.

– Évekkel ezelőtt anyáddal errefelé táboroztunk az erdőhatáron – kezdek a történetnek. – Lapos tóparton vertünk sátrat.

Chris nem néz fel, de látom rajta, hogy hallgatja.

– Pirkadatkor görgő kövek zajára lettünk figyelmesek. A hegyoldalból jött a hang, gondoltuk, állatok. Csak hát az állatok jártukban nem mozgatnak köveket. Aztán egyszerre suhogást hallottam a láp felől, s mindjárt felpattant a szemem. Kikászálódtam a hálósákból, előszedtem a revolveremet a kabátom zsebéből, s kúsztam be egy fa mögé.

Christ már nem foglalja el a gondja.

– Újból hallottam a suhogást. Megfordult a fejemben, hátha vasárnapi lovasok a városból, de ahhoz korai volt az idő. S akkor megint sutty! Majd hangos robogás. Ez nem lesz ló! Pedig közeledett egyre, míg egyszer csak a lápon keresztültörő pirkadatban ott állt életem legnagyobb jávorszarvasa! Ez az amerikai jávor szarvasfajta az öles két szarvával a szürke medvétől nem ártatlanabb állat itt a hegyek közt. Némelyek állítják, hogy a jávorszarvas a veszedelmesebb.

Chrisnek már csillog a szeme.

– Még egy robogó hang, arra felhúztam a revolver kakasát, bár tudtam, hogy az ilyen harmincnyolcas gyenge fegyver jávorszarvas ellen. S akkor láttam, hogy robogtában szinte mellettem törekedne el, meg se lát, anyád meg ott fekszik hálósákjában! Az útjában éppen! Egyre óriásibb lett, ahogy robogott, nem volt húsz méterre már! Felegyenesedtem, és megcéloztam. Még egy futamodás, és megállt előttem vagy három méterre. Meglátott. A revolver irányzékát a két szeme közé szegeztem. Megtorpant. Nem mozdultunk, se ő, se én.

A hátizsákomban kotorászok, és sajtot szedek elő.

– És mi történt? – mered rám Chris.

– Várjál, kanyarítok egy kis sajtot.

Előszedem a vadászkeszemet, s a sajtot óvatosan fogom a papírjában, hogy a kezem össze ne kenjem. Lekanyarítok egy szeletet, s odanyújtom Chrisnek.

Elfogadja, és kérdi megint: – Aztán mi történt?

Várom, amíg beleharap a sajtba. – Nézett rám az a jávorszarvas vagy öt másodpercig, aztán lenézett anyádra, aztán újból föl rám meg a nagy tömpe orrának szegeződő revolverre. Majd elmosolyodott, és odébbállt.

– Hm – mondja Chris csalódottan.

– Ha így megállítják őket, a leggyakrabban támadnak – magyarázom –, de a pirkadat oly szép volt, hogy ez azt gondolhatta, minek így kezdeni a napot. Azért mosolyodott el, gondolom.

– Tudnak a jávorszarvasok mosolyogni?

– Nem, de ez úgy húzta el a száját, mintha mosolygott volna.

Elteszem a sajtot, aztán még hozzáfűzöm a történethez: – Később a nap során hegyoldalról ereszkedtünk lefelé vándorkőről vándorköre szökellve. Éppen kinéztem magamnak a következőt, hogy ugrok rá, mikor az ugrott meg, és eliramodott a fák közé. Az a jávorszarvas volt, nem más! Elege lehetett belőlünk aznapra.

Talpra segítem Christ. – Nagyon hajtottál – mondom. – Egyre meredekebb a hegyoldal, jó lesz lassítani. Ha gyorsan kapaszkodsz, kifogy belőled a szusz, és szédülni kezdesz, akkor pedig elmegy a kedved, és azt gondolod, úgyse jutsz föl. Azért most lassíts.

– Megmaradok mögötted – mondja.

– Helyes.

A patak mentéből felfelé tartunk, de vigyázok, hogy kapaszkodni ne kelljen nagyon. Hegyhágásnak a legkisebb erőfeszítéssel menjen neki az ember. Legjobb, ha a természeted szabja a léptedet. Ha elfog a türelmetlenség, szaporázd. Ha fogy a szusz, aprózd. Türelmetlenség és zihálás közt billeg itt az egyensúly. S mikor már nem jár az eszed előtted, nem lesz minden lépésed egy-egy célravezető eszköz, hanem egy-egy cél, nem is akármilyen. Ni, ennek a levélnek csipkés a széle! Ez a kő laza! Innen nem olyan jól látom a havat, pedig közelebb jutottam hozzá! Ilyesmiket észlelsz pillanatról pillanatra. Nem érdemes örökké a jövőbe tenni el a célt. Az élet a hegy oldalában burjánzik, nem a csúcán.

Persze csúcsa nélkül nem érted a hegy oldalait sem. Azokat a csúcs határozza meg. Azért csendesen, haladósan... messzi még... nem kerget a tatár... talán egy kis képmutogatást az apró lépések közé oszthatunk mulatságul... A vízió többet ér a televíziónál... kár, hogy nem kapcsolnak át többen a saját csatornájukra. Azt hiszik, ott nem foghatnak semmi fontosat. Tévedés.

Emléktöredéknek jókora, amikor Phaidrosz az első osztályának adta ki leckéül: "Mi a gondolkodás és az írás minősége?" Az osztályban feszültté vált a légkör. Szinte mindenkit sikerült annyira felhúznia ezzel a kérdéssel, mint magát.

– Honnan tudjuk, mi a minőség? – rivalogtak. – A tanár úrtól várnánk, hogy megmondja!

Erre megmondta nekik, hogy maga sem tudja. Kíváncsi a válaszra ő is, s azért adta ki leckéül, hátha valaki talpraesett gondolattal áll elő.

Ekkor robbant a feszültség. Háborgó ordítózás töltötte meg a termet. A folyosóról benézett egy tanár, hogy lássa, mi történt.

– Semmi baj – szólt neki oda Phaidrosz. – Csupán valóságos kérdésbe botlottunk ez egyszer, s a megdöbbenést ki kell heverniünk. – Néhány növendéknek érdeklődés csillant a szemében, s a zaj elült.

Phaidrosz ekkor élt a lehetőséggel, hogy visszatérjen "Az Értelem Egyházának romlása" című eszmefuttatására. A romlás mértéke az is, mondta ki, hogy a diákok milyen indulattal fogadják, ha részüket ki kell venniük az igazság kereséséből. A helyben gyökerező egyetem mímeli csupán az igazság keresését. Mélyre ásni érte tilos.

Ő pedig, magyarázta, valójában tudni szeretné, mit gondolnak növendékei, nem azért, hogy jegyeket osszon nekik, hanem merő kíváncsiságból.

A növendékek tanácstalanul bámultak rá.

– Hajnalig rágtam a tollszárat! – méltatlankodott az egyik.

– Én már sírtam mérgemben! – tódította az ablaknál ülő egyik leány.

– Miért nem tetszett megmondani, hogy ilyen nehéz lesz! – duzzogott a harmadik.

– Hogy mondhattam volna – válaszolta nekik Phaidrosz –, amikor nem tudhattam, mindenkinek akkora leckét adok-e föl, mint magamnak?

Az első csodálkozó szemében mintha értelem fénye gyúlt volna. Ez, úgy látszik, nem szadizni akar bennünket! Ez maga is tudni szeretné! Fura főszer!

Aztán valamelyik megkérdezte: – Hát a tanár úr mit süttött ki?

– Semmi bizonyosat.

– Mégis mit gondol?

Phaidrosz hallgatott egy verset. – Azt gondolom, hogy minőség létezik igenis, csak amint meghatároznánk, kámforrá válik. Nem lehet megfogni.

Helyeslő mormogás támadt.

– Magam sem tudom, miért. A dolgozatokból reméltem éppen a jelenség magyarázatát. Többet nem tudok.

Erre a szavára teljes lett a csend.

Többi osztályában nagyjából hasonlóan zajlott az óra aznap, csupán több jóakarató diák próbált előállni meghatározással, amiből Phaidrosz arra következtetett, hogy a menzán megtárgyalták a dolgot első osztályával.

Néhány nappal később ő állt elébük egy meghatározással, s azt fölírta a táblára is, majd lemásoltatta, mindenkinek örök emlékezetére: "A minőség gondolatnak és írásnak olyan jellemzője, amelyet nem gondolkodás útján ismerünk fel. Meghatározására nincs mód, mert a meghatározások a gondolkodás merev formai rendszerének termékei."

Hogy meghatározása valójában tiltakozás volt a meghatározás ellen, az senkinek nem szűrt szemet. A növendékek nem nőttek fel a gondolkodás fegyelmében, ezért nem érhették fel ésszel, hogy Phaidrosz állítása formailag eszeveszett. Ha valamit meghatározni nem tudunk, nem bizonyíthatjuk létezését se. De nemhogy meg nem határozhatjuk, még körül sem írhatjuk. A meghatározás lehetetlensége formai értelemben merő butaság. Ha azt mondom: "A minőséget meghatározni lehetetlen" – akár azt mondanám: "Hülye vagyok hozzája, sajnos."

A diákok szerencsére nem ezen a nyomon indultak el, mert keresztkérdéseikre ilyen vallomással felelni sok lett volna mégiscsak.

Phaidrosz azonban még ezt is hozzábiggyesztette a táblára írt meghatározáshoz: "De ha meghatározni nem is tudjuk, annyit legalább tudunk, mi az."

– Nem tudjuk! – lázongott az osztály.

– Már hogyan tudnánk.

– Nem tudjuk!

– De mennyire, hogy tudjuk! – állt a sarkára Phaidrosz, és kézzelfogható bizonyítékkal szolgált nyomban.

Két dolgozatot húzott elő a beadott leckék közül. Az első érdekes elképzelésekkel megtűzdelt szósaláta volt, kihámozni alig lehetett belőle valamit. A második a szeget a fején találta, annyira, hogy írója maga csodálkozott a legjobban, mit nem sikerített. Phaidrosz felolvasta mind a kettőt, aztán kézemeléssel megszavaztatta az osztályt, hányan ítélik jobbnak az első dolgozatot. Két kéz emelkedett meg.

Majd a második dolgozatra nézve rendelt el szavazást. Huszonnyolc kéz emelkedett a magasba.

– Látni való – összegezte a szavazást Phaidrosz –, hogy a döntő többség véleménye ugyanaz, mint az enyém, tehát a minőség dolgában egyetértünk, azaz tudjuk, mi fán terem.

Nagy csend támadt. Phaidrosz sokáig nem is törte meg.

Közben tudta jól, hogy pedagógiából elégtelenre vizsgázik. Ez nem tanítás, ez idomítás. Rögeszmét állított elébük, meghatározhatatlanként határozta meg, a diákok nyakába varrta, hiába tiltakoztak, és ahogyan rávezette őket vélt igazára, az logikailag éppoly kétséges, mint rögeszméjének bizonyítása. S ráadásul megúsza szárazon, mert tanítványaitól nem telik következetes cáfolat, de hiába. Tovább kellett rögtönöznie.

Hogy a Minőségről való közös tudomást jobban meggyökereztesse, az órákon rendszeresen felolvasott négy dolgozatot, és az osztály minden tagja egy-egy cédulán rangsorolta őket. A rangsorolást persze megtette maga is. Végül összegyűjtötte a cédulákat, az eredményeket a táblán összeszámolta, és

átlagot vont az osztály véleményéből. Akkor tudatta velük a maga értékelését, amely az osztályétól soha nem ütött el, sőt gyakran egybevágot az átlaggal. Véleménykülönbség legfeljebb ott támadt, ahol két dolgot minősége nem állt messze egymástól.

Az osztályokat először izgatta ez az új gyakorlat, idő múltával azonban ráuntak. Hogy ő mit ért minőségen, az nyilvánvaló lett. Ennyit tudtak ők is, azért a kérdés most már az lett volna: "Hogyan érjük el?"

A nyomtatott fogalmazási mintapéldák végre megtalálták szerepüket. A magyarázatukban kifejtett elvek ellen nem dacoltak. Szentnek sem tekintették, csupán fogásoknak, amelyeket a minőség eléréséhez lehet alkalmazni éppenséggel. Phaidrosz órái eddig a szokványos retorikai tanmenethez képest eretnekségnek tetszettek, s most, íme, a legjobb bevezetésnek bizonyultak hozzá.

A Minőségnek most egy-egy nézletét szemelte ki – az egységet, az élénkséget, a tárgyhoz értést, a szabatosságot, az érzékenységet, a világosságot, a helyes nyomatékot, a sodrást, a feszültséget, az arányt, a találó szóválasztást s tovább így – s ezeket éppoly gyengén határozta meg, mint a Minőséget magát, éppen csak szemléltette mindeniket bőségesen a bemutatott szokásos négy dolgozaton. Megtanította, hogyan érvényesíthető az írás egységének nevezett minőségi nézlet helyes körvonalazással, a tárgyhoz értés hogyan tehető nyilvánvalóbbá a dolgozatba vágó művek lábjegyzetelésével. Vázlat és lábjegyzet az elsőévesek retorikai tananyagának szerves részei voltak mindig, most azonban, hogy a Minőséget célozta meg velük, több figyelmet keltett. Ha egy növendék kusza vázlatot és semmitmondó jegyzetanyagot adott be, szemléltette rajta, hogy hopp-kénytelen-nemörömszörű-muszájából kutyulta össze, és bár a kényszernek megfelelt, a Minőségnek nem, ezért értéktelen.

Arra a levegőben lógó kérdésre, hogy a Minőséget miképpen éri el, ha a fejét összetörte, se felelhetett másképp: "Semmit nem számít, hogyan jutni odáig! Csak jó legyen." S ha egy okvetetlenkedő még megkérdezte volna: "De hát hogy a jó?" – azon kapta volna magát, hogy nyitott kaput dönget. Mert egy másik rögtön leinti: "Hiszen már megértetted!" És hiába ülne farhamba, hogy nem, ő nem, lehurrognák: "Hiszen rábizonyította! Megszavaztuk!" A legkelletlenebb növendéket is rászorította az osztály a Minőség kiválasztására. S ezzel már kezdett beletanulni az írás mesterségébe.

Phaidroszt mindaddig arra kényszerítette a tanmenet, hogy vele haladjon, bár jól tudta, hogy olyan formákba szorítja be a növendékeket közben, amelyek a találékonyságukat bénítják. Másrészt az olyan növendékeket, akik alkalmazkodtak, vagy azért kellett volna elmarasztalnia, mert fantáziátlanul dolgoztak, vagy azért, mert munkájuk legszemélyesebb ítéletüket tükrözte.

Nos, ennek a világnak vége lett. S azzal vetett véget neki, hogy visszájára fordította azt a sarkalatos szabályt, amely szerint meghatározandó először, mit tanítunk. Phaidrosz nem hangoztatott elveket, nem mutatta az egyetlen üdvözítő utat – irányt mégis jelzett, s hogy arra elindulni lehet, azt nem vitatta senki. A visszatartott osztályzatokkal támadt úrt egyszeriben kitöltötte a Minőség keresésének határozott célja, s a kép összeállt. Diákjai betértek hozzá az irodájába, és csodálkozva mesélték: “Azelőtt utáltam az angolt. Most több időt töltök vele, mint a más tárgyakkal.” Nem is egy vagy kettő nyilatkozott így. A Minőség elképzelése működni kezdett. Kinek-kinek tulajdon táblájára került fel személyes, titokzatos célja.

Nézem Christ, hogyan boldogul. Arca fáradtságról árulkodik.

– Hogy vagy? – vetem oda.

– Megvagyok – válaszolja dacosan.

– Akárhol letáborozhatunk – mondom.

Gyilkos pillantást vet rám, azért elejtem az ajánlatot. Hamarosan látom, hogy megindul mögöttem följebb az oldalnak, és nagy igyekezettel elébem vág. Kaptatunk tovább.

A Minőség elképzelésével Phaidrosz sem jutott tovább, mert szándékosan nem tekintett túl az osztályaival végzett kísérlet keretein. Mintha Cromwell szava szerint járt volna el. “Senki annál magasabbra nem jut, mint aki nem tudja, hová igyekszik” – mondta. És Phaidrosz nem tudta, hova lesz a séta, csak annyit tudott, hogy jut feljebb s feljebb.

Persze a kíváncsisága sem hagyta el, kivált nem, amikor már világosan látta, hogy nem az értelem útján halad. Értelmetlen módszer hogyan válhat be, mikor az értelmes módszerek mind csődöt mondanak? Az a gyanúja támadt s erősödött egyre, hogy nem holmi apró fogásra akadt. Ez még messzire vihet, gondolta el, bár nem látta, milyen messzi.

Itt kezdődött el az említett kristályosodás. Mások nem értették, mit izgatja annyira a Minőség, mert csak a jelszót hallották, és a retorika tanmenetét ismerték. Nem tudhatták, mit kínlódott Phaidrosz a lét bölceleti kérdéseivel, míg hátat nem fordított a kísérleti tudományok után a bölceletnek is.

Ha más kérdi, “Mi is a Minőség?”, szinte a kérdés is más lett volna. De mivel Phaidrosz kérdezte, s a múltja visszahangozta, mindenfelé szétáradt belőle a kérdés, nem a dolgok hierarchiája szerint rendeződött. S a tengelyben, mint a hullámverő maga, a Minőség állt. S amint gondolathullámai eláradtak, abban bízhatott, hogy majd jóval odébb parton törik meg mindenikrendszeres gondolkodás szárazföldjén, ahová őt is köti értelmének egysége. Ezekre a partokra azonban soha el nem jutott. Kétséges az is, vajon megpillantotta-e. Amit Phaidrosz érzékelt, az a felcsapódó hullámok hirtelen kristályosodása

volt. E kristályosodás nyomán követném most a Minőség keresésében megtett útjának második szakaszát.

Fönn, messzi előttem, Chris minden mozdulata fáradt vesződésnek tetszik. Botladozik, ágak akasztják meg, nemhogy félrehajtogatná.

Roszkedvűen figyelem. Jórészt az a KIE-tábor lehet a hibás, két hetet töltött ott, mielőtt elindultunk. Elbeszéléséből tudom, hogy a táborozást erőmutatványnak szánták. Férfias izomfeszítésnek. Azzal kezdték, hogy a kis korcsoportosoknak elmagyarázták, milyen szégyenletes dolog eredendő bűnben élni! Aztán megmutatták, hogyan törhetnek ki belőle úszással, bogkötéssel meg mit tudom én mikkel, már elfelejtettem.

Elhiszem, hogy a táborozó gyerekek sokkal lelkesebbek és tetterre készebbek, ha nyers erejű patkótördelőknek látják magukat, azonban efféle eszményt megközelíteni pusztító valami. Az öntömjénezésnek rossz a vége. Most látjuk a kárát éppen. Ha azzal rontasz neki a hegyoldalnak, hogy megmutasd, milyen pompás izompacsirta vagy, szinte bizonyos, hogy nem jutsz fel a csúcsig. S a győzelmedben sok örömed nem leled akkor sem, ha feljutsz. Újabb s újabb számokkal kell bővítened a mutatványodat, hogy felfűjt valódat igazold, és félelem kísér, hátha valaki megszúr gombostűvel. Ilyen igyekezet célra vezető nem lehet.

Phaidrosz levelet eresztett meg Indiából haza, amikor neki vágott a zarándoksapattal a szent Kailasz-hegységének, ahol a Gangesz ered, Siva isten honának, fenn a Himalájában. Nem érkezett fel velük a célhoz. Harmadnapra elcsigázottan maradt el tőlük. Azt hitte, testi ereje elegendő a zarándoklathoz. Volt a zarándoklattal szellemi célja is, de az nem bizonyult elegendőnek.

Nem hitte, hogy góg dolgozik benne, amikor úgy tervezte, hogy magának gyűjt majd tapasztalatot, magát ismeri meg jobban. Vagyis a maga céljaira akarta fordítani a hegyet s a zarándoklatot. Egységnek tekintette magát, nem vont bele sem a hegyet, sem a zarándoklatot, ilyenformán hiányzott hozzá a lelki készsége. Később gondolta meg, hogy azokat a zarándokokat, akik feljutottak, talán annyira áthatotta a hegy szentsége, hogy töredelem volt minden léptük, és a fáradságot sokkal jobban túrték nála, aki pedig jobb erőnléttel dicsekedhetett.

Sokan nem tennének különbséget önző – és önzetlen hegymászás között. Mindkét fajta kapaszkodik kézzel-lábbal. Zihál mind a kettő. S mégis! Az önző olyan, akár a rosszul járó óra. Vagy egy pillanattal előbb vagy egy pillanattal később veti meg a lábát, és a lombokon áttörő napfény legszebb pillanatát szalasztja el. Kaptat tovább, amikor már a lábát a szél kuszálja, és alkalmatlan időközökben pihen meg. Mereszi a szemét az ösvénynek, mit lát

feljebb, holott egy perccel előbb már látta jól. Az emelkedőhöz képest vagy gyorsan halad, vagy lassan, s ha szóba elegyedik valakivel, másról beszél. Itt van, de nincs jelen. Esze nem éri be a jelennel, már feljebb járna az ösvényen, de amire ő feljut, az sem lesz elég jó, mert az is "itt" van. Amit keresne, láthatja körös-körül, de őt az elvágódás hajtja, és testi-lelki erőfeszítés minden lépése, mivel a célja mindig a messziségben lebeg.

Christ is ilyesmi gyötri.

18

A bölcséletnek egy teljes ága foglalkozik a Minőség meghatározásával. A neve esztétika. Kérdése, hogy a szépség mi, még az ókorban támadt. Phaidrosz azonban már filozopter korában irtózott a bölcséletnek ettől az ágától. Szinte szántsándékkal bukott meg egy félévéből, és a félév során írt dolgozataiban pimaszul kötözködött tanárával és tananyagával. Nem győzte eleget ócsárolni az esztétikát.

Nem is egy esztéta korbácsolta fel az indulatait, hanem valamennyi. Nem is a vélemények különbsége böszítette, hanem az, hogy a Minőség bármiféle véleménynek alárendelhető. A gondolat igába hajtotta és eladta a Minőséget. Azt hiszem, leginkább ezen böszült fel.

Egyik dolgozatában ezt írta: "Az esztéták azt képzelik, tárgyuk méntacukor, s elcuppoghatnak, elnyálazhatnak, elnyeldekelhetnek rajta. Megjegyzéseik olyanok, hogy a gálám kifordul. Nem fér a fejükbe, hogy sok évszázados dögön rágódnak."

Most pedig, amikor kristályosodása kezdődött, megértette, hogy ha a Minőséget meghatározatlan hagyja, az esztétika teljes bölcséleti ága elhal, leszárad. A meghatározatlan Minőség kiszorítja az elemző gondolkodás folyamából, de nem rendelhető alá az ésszerűség törvényeinek sem. Az esztéták befoghatják a szájukat. Meghatározásaik hasznavehetetlenek.

Ez a gondolat felvillanyozta. Mintha a rák ellenszerére bukkant volna. Nem kell többet magyarázkodni, mi is hát a művészet. Kifüstölhetők azok a kritikai iskolák, amelyekben ragyogó szakértők értelmi közelítéssel szőrözik a művészeket. Álomnál szebb, hogy ennek vége.

Eleinte nemigen láthatta senki, hova igyekszik Phaidrosz. Csak a gondolkodó főt láthatták, aki az oktatáshoz szükséges elemző ész minden cafrangjával felsallangozva végzi a dolgát. Nem látták, hogy haladásának iránya merőben szokatlan. Nem járta már az elemző ész útját, hanem éppen eltorlaszolta. A következetességet maga ellen fordította egy észellenes, meg nem határozott egység védelmében, amely a Minőség nevet viseli.

“(1) Aki csak angol fogalmazást tanít – írta –, tudja mind, mi a Minőség. (Aki pedig tanítja, de nem tudja, az jól teszi, ha nagyokat hallgat, mert a beszéddel csupán hozzá nem értését bizonyítja.) (2) Aki az angol fogalmazás tanítói közül úgy véli, hogy a Minőséget tanítása előtt kell meghatározni, sok szerencsét, határozza meg bátran. (3) Aki viszont úgy érzi, hogy Minőség létezik, s bár nem meghatározható, tanítani tanítandó, az hasznosíthatja az itt kifejtendő módszert.” Azzal nekilátott, és ismertetett néhány összehasonlító gyakorlatot tantermi munkájából.

Mégis az a gyanúm, remélte egyre, hogy valaki majd csak elébe áll a Minőség meghatározásával. Reménye hiúnak bizonyult.

Csakhogy zárójelbe foglalt állítása arról a tanárról, aki nem tudja, mi a Minőség, megrökönyödést okozott a tanszéken. Tanársegéd volt elvégre, nem oszthatott tanácsot docenseknek.

Mégis tiszteletben tartották azt a jogát, hogy véleményét meglobogtassa, sőt idősebb kollégái támogatták is az Értelem Egyházának szellemében. Az egyetemi szabadság ellenzői viszont tévednek, ha azt képzelik, hogy az Értelem Egyházának szelleme megengedi, hogy egy tanár minden felelősség nélkül mondhatja a magáét. Ez a szellem éppen azt parancsolja, hogy a tanárnak ÉszIsten ítélőszéke előtt meg kell állnia, ha nem is a politikai hatalomé előtt. Hogy Phaidrosz csipkelődött, attól még mondhatott éppen igazat is, megrovást nem érdemelt érte. Lesújtottak volna rá mégis teljes szigorukkal azért, mert kijelentette, hogy módszere mellőzi az Értelmet. Mert amit mondott, azt értelemmel kellett volna igazolnia.

Azám, csakhogy a meghatározás elutasítása hogyan igazolható értelemmel? Éppen a meghatározások talpkövei az okvetésnek. Egy darabig elháríthatok talán a támadások dialektikus fondorlatokkal és oldal vágásokkal, de előbb-utóbb legyenek kéznél nyomósabb érvek is. Amíg ezeket kereste, Phaidrosz gondolataiban tovább zajlott a kristályosodás, kiforrt az angoltanítás hagyományos keretei közül, és átömlött a bölcsélet birodalmába.

Chris megfordul, és elkínzott pillantást vet rám. Nem sokáig bírja már. Láttam jelét elindulásunk előtt is. Amikor DeWeese a füle hallatára elmondta az egyik szomszédnak, mennyire otthon vagyok a hegyek közt, Chris csodálatában sütkérezhettem egy darabig. Nőttem a szemében. Ha ez a csodálat hajtja, hamarosan leromlik egy fa tövében, aztán üthetünk táborot.

Hoppá! Már meg is történt. Lehuppan, és nem kel föl. Jól tervezett esés volt, nem bízta a véletlenre. Sértődötten bámul rám, várja a szemrehányást. Pedig abból nem eszik. Letelepszek mellé, és látom rajta, hogy a legszívesebben bedobná a törülközőt.

– Az a baj – mondom neki –, hogy itt nem állapodhatunk meg. Vagy megyünk tovább még egy darabon, vagy visszafordulunk. Válassz.

– Nekem nyolc – feleli. – Én nem akarok...
– Mit nem akarsz?
– Nekem nyolc – hangoztatja paprikásán.
– Ha neked nyolc – fogom a szaván –, akkor mehetünk tovább.
– Nekem nem tetszik ez a kódorgás – mondja ki. – Nincsen benne semmi pláne. Azt vártam, hogy érdekesebb lesz.

A méreg mégiscsak elfut. – Meglehet, hogy pláne nincs benne elég – vágok vissza –, de azért ilyen mondani pofátlanság.

Ijedelmet látok a szemében, amint feltápáskodik.

Kaptatunk tovább. Az ég elborult a völgy túlsó fala fölött, és a szél vészjóslóan füttyörész körülöttünk a fenyvesben.

A hűvösség legalább sietteti a kapaszkodást.

Ott hagytam el, hogy a meghatározás elutasítása árasztotta ki Phaidrosz gondolatait a tanításon túlra. Legalább erre a kérdésre értelmesen kellett felelnie: "Ha a Minőség nem meghatározható, honnan veszed, hogy létezik?"

Feleletéhez a realistának nevezett régi bölceleti iskola okvetését hívta segítségül. "Egy dolog akkor létezik – írta –, ha nélküle a világ nem forog a rendje szerint. Ha bizonyíthatjuk, hogy a világ Minőség nélkül megváltozik, szemléltettük a Minőség létezését, akár telik tőlünk meghatározás, akár nem." Azzal nekilátott, és kivonta a Minőséget az ismert világból.

A kivonás első áldozatai, állapította meg, a képzőművészetek. Eltűnnek egy csapásra, ha jót s rosszat meg nem különböztetünk bennük. Semmi haszna képet lógatni, ha a puszta fal látványánál nem különb. De a szimfóniákat is megsüthetjük, ha a tű karcolása a lemezen vagy a gép zümmögése éppoly kellemes a fülünknek.

Eltakarodhat a költészet is, hiszen értelme gyér, akár a gyakorlati haszna. Érdekesebb, hogy a Minőség kivonása elsöpörné a vígjátékot is. Meg nem értené senki, hiszen tréfa és sületlenség közt a Minőség a csósz.

Ezek után a sportot is száműznie kellett a világból. Labdarúgás, baseball meg a többi játék mind halálraítélt, ha eredményei merő statisztikák, akár a kavicsok számlálása a kotró munkája nyomán. Ki szurkolna aztán? S ki játszana?

Majd a piacról vonta ki a Minőséget, és megjósolta, miféle változásokat várhatunk. Mivel közömbösekké válunk az ízek iránt, a vegyesboltok elég, ha rizst, kukoricalisztet, szójababot és legfeljebb búzalisztet tartanak – húsból a harmadosztályú is megteszi, tej annyi elég lesz, amennyi az elválasztandó csecsemőknek kell. Csupán vitaminokat és ásványi sókat kell szednünk a táplálkozás hiányainak pótlására. Szeszes ital, tea, kávé, dohány fölösleges. A tömegközlekedés fölvirágozhat. Lábbelinek jó lesz a kincstári bakancs.

Munka nélkül maradnának sokan, de csak addig, míg a minőség nélküli termelést meg nem szervezik. Változna ezzel az alkalmazott tudomány és a technológia is gyökeresen, viszont az elméleti tudományok, a matematika, a filozófia, annak is leginkább logikai ága megmaradna változatlanul.

Phaidrosz kivált ezen a tételen mulatott jól. A tisztán szellemi foglalkozások sínylenék meg a legkevésbé a Minőség hiányát? A legteljesebb változatlanúságban a tiszta ész maradna meg? Furi! Ugyan miért?

Erre nem volt válasza, de annyit megértett, hogy a Minőség kivonása elképesztő változásokat okozna a világban. Meglenne ugyan nélküle, de az élet oly unalmassá válna, hogy fölvetődne a kérdés, élni egyáltalán érdemes-e? Hiszen az *érdemes* minőségi kérdés! Az életnek tehát Minőség nélkül se értéke, se célja!

Mikor már visszatekinthetett, milyen messziségbe ragadta el ez a gondolat, elégedetten állapította meg, hogy állítását bizonyította. Mivel a világ Minőség nélkül nem forog a szokása szerint, Minőség létezik, meghatározottan vagy meghatározatlanul. Mikor már megfestette a Minőség Nélküli Világ képét, olyan társadalmi rendszerek is az eszébe ötlöttek, amelyeket csak olvasmányjaiból ismert. Az ősi Spárta. A kommunista Oroszország és csatlósai. A kommunista Kína. Aldous Huxley *Szép új világ*-a és George Orwell *1984*-e. Személyes emlékeiből pedig olyan alakok léptek elő, akik lelkes hívei lettek volna a Minőség Nélküli Világnak. Köztük, akik a dohányzásról próbálták volna leszoktatni. Azt firtatták, miféle értelmes érvekkel védheti a dohányzást, és amikor Phaidrosz ilyenekkel nem szolgálhatott, diadalmasan tekintettek rá, mintha csatát veszített volna. Ezeket érvek, tervek és megoldások boldogították. Ráadásul a maga fajtáját kellett bennük látnia. Azt a fajtát, akiket most kikezsd. Sokáig töprengett, mi lehetne a gyűjtőnevük, hátha újabb fogódzót találna a Minőség Nélküli Világban.

Az intelligencia körében kellett kereskednie, de nemcsak ott. Szemléleti kérdés, hogy az értelem törvényeit belevetítjük-e a világba, és hisszük-e, hogy az ember e törvények megismerése és alkalmazása útján fejlődhetik. Mintha ez a hit tartana össze mindent. Még egyszer jól megnézte Minőség Nélküli Világának képét, gyűjtött hozzá még részleteket, nézte tovább, töprengett, és egyszerre nyelvére tévedt a nevük.

Kislelkűek. Erről van szó. A kislelkűség gyűjtőfogalomnak is jó. Megmarad a Minőség kivonása után is.

Hajdani művész barátai jutottak eszébe, akikkel egyszer beutazta az Egyesült Államokat. Négerek voltak, s annak a Minőségnek hiányát fájlalták éppen, amely most őt foglalkoztatja. Kislelkűség. Ez volt a szavuk rá. Évekkel később a tömeghírközlés is felkapta a szót, fehérbe öltöztette, és ráakasztotta mindarra a szellemi fejleményre, amit a bögye bevenni nem bírt. A fekete

művészekkel sokat gyilkolták egymást, mert számukra a kislelkűség legbeszédesebb példája éppen ő volt, Phaidrosz. Hiába igyekezett őket szabatosságra szorítani, hogy megértse őket. Most pedig, hogy a Minőség kérdése megkörnýezte, ő sem szabatos, bár világosabban látja, mint annyi jól körülhatárolt fogalmat.

Minőség! Szóval ez fájtnak is! "Apa, tapintsd le – hangoztatták –, és hagyd a francba a keresztkérdéseidet! Amit rögzítesz, azt nem érted." Lehet, hogy Minőség és Lélek ugyanegy?

A kristályok forrtak. Két világot látott egyszerre. Az agyongondolkodottság, a kislelkűség feléról megfigyelte, hogy a Minőség törésvonal. Különbet elemző elme nem is találhat. Kapjuk a szikét, kocogtassuk meg a hegyével a Minőséget, s a világ kétfelé válik – tapintókra és rendszerezőkre, klasszikusokra és romantikusokra, technológusokra és humanistákra. Szép hasadás. Tiszta munka. Maradékokkal nem kell babrálni. Nemhogy ügyes metszés, huszárvágás. A legjobb elemzők, ha törésvonalat sejtnek, kocogtatnak, aztán csak morzsalék marad a kezük nyomán. De íme, a Minőség törésvonala alig rajzolódik ki, logikaellenes porcsíknak tetszik először az ésszerű mindenségben, de amikor megkocogtatod, olyan tisztán válik szét a világ, ahogyan még soha. Phaidrosz nem bánta volna, ha Kantnak megmutathatja, mire bukkant. Kantnak, a nagy gyémántmetszőnek. Annak tetszene. Hogy először meghatározatlanul kell a Minőséget tartani. Ez a metszés titka.

Phaidrosznak nyilván rémlett, hogy az ész öngyilkosságát követi el, mikor ezeket írta: "A kislelkűségre legjellemzőbb, hogy Minőséget nem lát, amíg meg nem határozta, vagyis amíg szavak aprópénzére nem váltotta... Bizonyítottuk, hogy a Minőség létezik meghatározatlanul is. Kísérleti úton szemléltethető a tanteremben, következtetés útján pedig látni való, milyen a világ nélküle. Amit még elemeznünk kell, az nem a Minőség, hanem a kislelkűségnek nevezett lelkiállapot, mert a Minőség tapintását akadályozza."

Így próbált fordítani a kockán. Hogy a műtőasztalra nem a Minőséget fektette, hanem az elemzést. A Minőség makkegészséges. Inkább az elemzésnek lehet hályog a szemén.

Hátrapillantok, és látom, hogy Chris messzi elmaradt. – Igyekezz! – kiáltok rá. Nem válaszol.

– Hallod? – kiáltok újból.

Látom, beledől a fübe. Otthagynom a zsákomat, és visszamegyek érte. Olyan meredek, hogy oldalazva rakom a lábamat. Mire odaérek, Chris sír.

– Megrántottam a bokámat – hüppögi, és nem néz rám.

Amikor az önző hegymászónak óvnia kell hősi arcélét, óvja egy kis hazugság árán is. Látni utálatos, mennyire óvna, és restelkedek, hogy idáig hagytam fajulni a dolgot. Könnyei mintha elmosnák az én akaratomat is, levertsége rám ragad. Leülök mellé, emészttem magamat, aztán a helyzet szépítése nélkül odaszólok neki: – Majd viszem a zsákokat váltva. Ha most fölcipelem oda, ahová az enyémet letettem, te meg feljössz, és vigyázol a csomagodra, amíg majd az enyémmel odébbálllok.

Aztán viszem föl a tiédet tovább. Közben lesz időd pihenni. Lassabban haladunk legfeljebb.

Korán tettem az ajánlatot. A hangomból nem szűrhettem ki a sértettséget, és Chris is elrestelkedik. Fortyog még a méreg benne, de nem szól, nehogy tovább kelljen vinnie a zsákját. Csak fintorog, és néz maga elé, amíg megindulok fölfelé. Bosszúságom szűnik, amikor meggondolom, hogy nem munkatöbblet ez valójában. Igaz, a csúcsra több vesződéssel jutok fel, de az csak a névleges cél. Az igazi, hogy szép pillanatokat érek meg, elég sűrűn, talán többet is cipekedés közben. Ahogy feljebb s feljebb jutunk, megbékélek.

Egy óra telik el az ingázással, majd patak forrásához jutok. Leküldöm Christ a csájkával vízért. Amikor meghozza, ezt a kérdést szegezi nekem: – Miért állunk meg itt? Gyerünk tovább!

– Azért álltam meg, mert patakkal soká nem találkozunk eztán, én pedig fáradt vagyok.

– Miért vagy fáradt?

Dühítene? Még sikerül neki.

– Azért vagyok fáradt, Chris, mert cipekedek. Ha olyan sietős, kapd a zsákod, és iramodj előre. Majd utolérlek.

Ijedelem villan a szemében ismét. – Nem bírom ezt az utat – mondja, és leül. A szája sírásra görbül. – Utálom! Bánom, hogy eljöttem! Mit keresünk itten? – S már sír, mint a záporosó.

– Utóbb még én is megbánom – mondom. – Ebédeljünk meg.

– Nekem nem kell semmi. Fáj a hasam.

– Ahogy parancsolod.

Odébb megy, leül, fűszálat tép, és a szája sarkába tűzi. Végül a két tenyerébe temeti az arcát. Elkészítem az ebédet magamnak, és szunditok egyet.

Mikor felébredek, még mindig sír. Így továbbmennünk sem érdemes, inkább meg kellene tárgyalnunk a helyzetet. De milyen helyzetet?

– Chris – szólítom.

Nem válaszol.

– Chris – szólok rá.

Nem válaszol, majd egy pillanat múltán harciasán odaveti: – Mija?

– Azt mondom, Chris, hogy nekem semmit nem kell bizonyítanod, értesz? Rémület könyököl ki a képén. Elkapja rólam a tekintetét.

– Nem is értesz, igaz-e?

Chris nem néz vissza, és nem válaszol. Szél sóhajtozik a fenyők közt.

Nem tudom. Mi lehet a baja? A KIE-tábor önzése nem boríthatja ki ennyire. Egy kis sikertelenség, és rászakad a világfájdalom. Aztán már hiába, a sírás újra meg újra előveszi.

Visszadőlök a fübe, és szunditok tovább. Talán éppen a szótlanúság szegi a kedvünket? Pedig ha itt nem találok magyarázatra, odébb se találok. Igaz, mögöttünk sincs semmi biztató. Csellengünk. Ezért jöttünk. Mintha várnánk valamire.

Később hallom, bontogatja a tarisznyát. Odafordulok, és látom, hogy mordul méreget. – Hol a sajt? – követeli.

Nem ugrok. – Keresd meg – mondom. – Nem találom még egyszer.

Némi kotorászás után kenőszajtot és kekszet szed elő. Odaadom neki a vadászkésemet, hogy azzal kenje. – Az az ötletem támadt – vetem oda neki –, hogy a nehéz holmit az én zsákomba rakom, a tiedbe meg a könnyűt. Akkor nem kell kétszer járnom.

Ebben megegyezünk, és Chris kedve lassan felderül. Mintha valami megoldódott volna.

A zsákom húsz-huszonkét kiló lehet. Némi imbolygás után az egyensúlyom is, a lélegzésem is megállapodik. Egy lépés, egy lélegzet.

Meredekhez érkezünk. Mostantól két lélegzet egy lépes. Még partosabbra válik, onnan már négy lélegzet. Nagy léptekkel kapaszkodók fölfelé, lábam gyökereket keres, kezem ágakat. Szamárságot teszek. Jobban elgondolhattam volna az utat. A nyársuharc jó szolgálatot tesz, Chris is összebarátkozik a magáéval. A zsák húzza a vállunkat, a bot segít, hogy föl ne bukjunk. Lábmegvetés, bot utána, akkor lódulok, fönn vagyok, három szusszanás, föl a másik lábam is, botot utána, lódulj...

Nemigen lelik már képmutogatás tőlem ma. A fejem ilyenkor délután sosem tiszta... Talán még egy összefoglalás, aztán hagyjuk mára...

Ilyen rég lett volna, amikor fölkerelkedtünk? Akkor magyaráztam, hogy John és Sylvia mintha a technológiába ágyazott gyilkos hatalom elől menekülne, s hogy nem is ők ketten csak. Magyaráztam, hogy akadnak olyanok is, akik hiába élnek benne a technológiában, mégis menekülnének előle. Ennek a bajnak az oka, hogy valami "belevaló" nézőszöveget kerestek maguknak a technológia szemléletéhez, engem viszont a benne foglalt formák érdekelnek. John nézőszögét romantikusnak neveztem, a magamét klasszikusnak. John nézőszöge a hatvanas évek szavával élve "belevaló", az

enyém "kislelkű". Majd megvizsgáltuk, mitől működik a kislelkűség. Sorra vettük építőköveit, az adatokat, a felosztásokat, a hierarchiákat, meghánytuk-vetettük az okságot, az elemző módszert, és a példalózás során szóba került a marék homok mint tudatunk világa, amelyet eszméletünk világának végtelenjéből emeltünk ki. Úgy magyaráztam, hogy ezen a marék homokon kezdjük az osztályozást, és a klasszikus, azaz kislelkű osztályozásnak a homokszemcsék közös vagy különböző tulajdonságai teszik az alapját.

Ha a hasonlatot Phaidrosz minőséget meg nem határozó módszerére alkalmazzuk, úgy tetszik, mintha a klasszikus értelem homokszitájából próbált volna kitörni és megtalálni a közöset a klasszikus meg a romantikus világszemléletben. A Minőségben, a belevaló és kislelkű közti törésvonalon találta meg, amit keresett. Ezzel a megkülönböztetéssel élt mind a két világ. Mindkét térfélen értették, miről van szó. A romantikusok legfeljebb úgy nyilatkoztak, hogy ők nem szedik ízekre a világot, csupán csodálják, a klasszikusok pedig az építőelemeket keresik benne egyéb elképzeléseikhez. Most pedig, hogy a meghatározás útját eltorlaszolta, klasszikus elméjének a romantikusok módján kellett a Minőségre tekintenie, gondolati szerkezetek segédvonalai nélkül.

Én tulajdonítok ennek a klasszikus-romantikus hasadásnak ekkora jelentőséget csak. Phaidrosz nem így volt vele. Ő nem kereste a két szemlélet összebékítését, ő a kísértetét üzte. S ez az üldözés vitte mind közelebb a Minőség értelmezéséhez. Én viszont már ehhez a célhoz nem igyekszek közelebb nyomulni. Azt a területet művelném tovább, amit ő fedezett fel, hátha teremne is valami.

Úgy vélem, a világot belevalókra és kislelkűekre, klasszikusokra és romantikusokra, technológiaira és humanistára osztó elképzelésnek lehet a szerepe az is, hogy ismét egyesítse a világot. A Minőség megértése sem a Rendszer felmagasztalását, sem a vereségét nem szolgálja, és a menekülésnek sem eszköze. A Minőség helyes értelmezése megfogja a Rendszert, megszelídíti, a személyiség igájába hajtja, hogy szabadsága legyen belső céljainak megvalósításához.

Jó fenn járunk már a patak völgy oldalában, és átlátunk a túlsó felére is, meg le, ahonnan jöttünk. Odaát is éppilyen meredek, sötét, zöldesfekete fenyőtakaró borítja mind a gerincig. Akár odaát mérhetjük lassú haladásunkat.

Szóval ennyi elég is mára a Minőségből. Azaz nem a Minőségből van nekem elegendő, hanem ebből a klasszikus szövegből, ebből az osztályzásból, amiből nem támad Minőség. Mert az csupán közép, abba tűzhetjük bele intellektuális sátorfánkat, ha jólesik.

Megállunk egy szusszanásra, és letekintünk. Chrisnek jobb a kedve, de attól tartok, az önzés elkapatja megint.

– Nézd, milyen messzire feljöttünk! – dülleszti a mellét.

– Mennünk kell még jó darabon.

Később kiáltozik, hogy a visszhangját hallja, és köveket hajigál le, hogy lássa, milyen messzire esik. Szinte hetykén kaptat előttem, azért én is javítok az egyensúlyomon, és kiszámított lihegéssel talán másfélszeresére javítom az iramomat. Chris józanodik, és megfontoltabban kapaszkodik tovább.

Úgy délután háromra érzem, hogy a lábam kocsonyás, és ideje a letanyázásnak. Nem vagyok valami jó formában. Ha nem adnék erre a kocsonyás érzésre, meghúznám az izmaimat, és kín lenne a holnapi nap.

Füves, sima helyre érünk. Olyan, mint a hegyoldalból nőtt zöld bütyök. Megmondom Chrisnek, hogy mára ámen. Nem bánja, jól van dolga. Csak jutottam vele valamire.

Akár mindjárt el is dőlnék, de a völgyre felhők ereszkedtek, és úgy látom, esőt is csordítanak mindjárt. Már kitöltötték a völgyet annyira, hogy a fenekére nem látunk, s a tulsó felén is éppen csak a gerinc emelkedik ki belőlük.

Kibontom a zsákokat, és előszedem a sátorszeleteket – magukban kincstári viharkabátok – és összegombolom őket. Kötelet feszítek két fa közé, arra vetem rá, aztán a belezőkéssel peckeket metszek a cserjéből, azokkal feszítem ki a sátrat. Mindjárt a késsel árkot is vájok körülötte, hogy az esővizet elvezesse. Éppen berakodtunk a sátorba, mire az eső megered.

Chris élvezi a beszorulást. Hátradőlünk a hálósákunkon, és hallgatjuk a sátorlapon kopogó sűrű esőt. Az erdő mintha ködbe burkolóznék. Tünődőn nézzük a leveleket, hogyan rezdülnek az esőcseppek alatt – aztán mi is megmegrezenünk, ahogy a villám lecsap, és kellemesen borzongunk, hogy szárazon vagyunk, mikor pedig csuromvíz körülöttünk minden.

Egy idő múltán benyúlok hátizsákomba a papírfedelű Thoreau-ért. Meg kell erőltetnem a szememet, hogy a derengésben olvashassak belőle Chrisnek. Mintha már elmondtam volna, hogyan szoktam olvasni neki kiruccanásaim során olyasmit, amit egyébkor ésszel még nem érne fel. Vagyis felolvasok egy mondatot, ő a kérdések hosszú sorával felel rá, s mikor válaszoltam mindenre, jöhet a következő mondat.

Thoreau-val játsszuk ezt most egy keveset, de fél óra múltán meglepetten és csalódottan tapasztalom, hogy nem hat ránk. Chris is vakarózik, én is. Mintha Thoreau nyelvi építménye nem találna ehhez a hegyoldalhoz. Jámborul és begombolkozottan hangzik – ilyen tulajdonságait nem tapasztaltam még. Más kornak, más helyzetnek szól, s mintha a technológia veszedelmeire éppen most lenne figyelmessé, megoldásokkal még nem szolgálhat. Nem szól a szívünkől. Kelletlenül rakom vissza a zsákba.

Hallgatunk, töprengünk. Hárman maradtunk a csapzott erdővel, könyvkalauz nélkül.

Kitett csajkáink megtelnek vízzel. Később döntöm a fazékba, tyúkleveskockát vetek bele, és felforralom a kis kékszeszfőzőnkön. A keserves kapaszkodás után ízlene, ha rosszabbra sikerült volna, akkor is.

– Veled jobban szeretek táborozni, mint Sutherlandékkel – jelenti ki Chris.

– Más a helyzet – mondom rá.

Amikor a tyúklevés elfogy, előszedek egy disznóhúsos babfőzelékkonzervet, és azt fordítom a fazékba. Sokáig melegszik, de időnek bővében vagyunk.

– Jó a szaga – szimatol Chris. Az eső elállt, már csak egy-egy szem pattan a sátorlapon.

– Holnapra kisüt a nap – vélekedek. Egymás elé tologatjuk a fazekat, úgy eszünk.

– Apu! Miket gondolkozol te folyton?

– Hajjaj... Gondolkozok én mindenféléről.

– Mifélékről mégis?

– Hát az esőről, meg hogy mik vannak, és hogy kell vigyázni.

– De mégis!

– Hát például, hogy milyen sorod lesz, mire megnősz.

Ez érdekl. – Milyen sorom lesz?

Önzés csillan a szemében, azért a válaszom se sikerülhet talpraesettre. – Nem is tudom – tűnődök. – Épp azért gondolkozók rajta.

– Gondolod, hogy holnap feljutunk a gerincre?

– Persze. Nem járunk már messze.

– Még délelőtt feljutunk?

– Alighanem.

Amikor elalszik, párás éjszakai szél csap le a tetőről, és a fák közt dudorász. A fenyők csúcsa gúnártáncot jár. Megtántorodnak, imbolyognak, megállnak a lábukon megint. Az idegen erő nyugtalanítja őket. Rebeg a sátorunk oldala is. Kikászálódok, jobban leverem a peckeket, egy darabig keringek a zöld tisztáson, aztán visszabújok, és várom az álmot.

Napsütötte fenyőtűk takarója emlékeztet, hol vagyok, és a derűs látvány feledteti nyomasztó álmomat.

Fehér szobában álltam az üvegajtóban. Az ajtó túlsó felén Chris állt az öccsével meg az anyjával. Chris integetett, az öccse mosolygott, de anyjuknak

könnyek gyűltek a szemében. Akkor néztem meg jobban Chris mosolygását, és láttam, hogy ráfagyott az arcára, mintegy félelmében.

Közelebb léptem az ajtóhoz, s arra fölengedett úgyahogy. Intett, hogy nyissam ki. Rátettem a kilincsre a kezem, de láttam, hogy félelme visszatér. S mikor nem nyitottam ki az ajtót, megfordult, és eltűnt.

Visszatérő álmom ez. Értelme nyilvánvaló, és egybevág az elmúlt nap tételődéseivel. Igyekszik közeledni hozzám, de attól tart, hiába az igyekezete. Idefönn sok minden világosabbá válik.

A sátorlapon túl a fenyőtűk szőnyege párát bocsát a napnak. Hűvös és párás a levegő. Óvatosan bújok ki, mert Chris még alszik. Nyújtózok egyet.

Meredt a hátam meg a lábam, de nem fáj. Talaj tornával lazítok, aztán egy kis terepfutást rendezek a fenyvesben. Mindjárt jobb a formám.

Sűrűt lélegeznek a fenyők ma reggel. Guggolva lesek le a párában a völgy aljába.

Később visszatérek a sátorhoz, és hallom a benti neszekből, hogy Chris felébredt. Benézek, látom, tekinget bambán. Lassú ébredő. Beletelik öt perc is, amíg az agya annyira berobban, hogy szóra nyithatja a száját. Most még a fénnel barátkozik csak,

– Jó reggelt – próbálkozik.

Nincs válasz. A fenyőről fölöttünk néhány maradék csepp eső pattan szét a sátorlapon.

– Jól aludtál?

– Nem.

– Az baj.

– Hogyhogy ilyen korán keltél? – kérdi.

– Nincs korán.

– Hány óra?

– Kilenc – mondom.

– Lehetett három is, mire elaludtunk. Három? Ha addig vergődött szerencsétlen, akkor ma nem lesz könnyű dolga.

– Én már elaludtam jóval előbb – mondom. Chris furcsálkodón méreget. – Hiszen te nem hagytál aludni!

– Én?

– Beszéltél.

– Álmomban?

– Nem tudom. A hegyről.

Fura, fura. – Nem tudom, miféle hegyről beszélhettem én, Chris.

– Egyre azt hajtogattad, hogy a hegy. Hogy a hegy csúcsáról majd látunk mindent. Azt mondtad, odafönn találkozunk.

Álmodhatta. – Hogyan találkoznánk a hegytetőn, amikor föl együtt jutunk?

– Nem tudom. Te mondtad – emlékezik izgatottan. – Mintha részeg lettél volna vagy mi.

Ő meg mintha félálmban volna még. Okosabban tenném, ha hagynám észhez térni. De én szomjas lettem, és eszembe jut, hogy otthon hagytam a kulacsot, mert azt hittem, útközben kerül elég forrás. Baromság volt. Most nem jutunk reggelihez, amíg át nem kelünk a gerincen, és lejjebb nem ereszkedünk jóval, amerre már források fakadnak. – Jobban tesszük, ha összecsomagolunk és indulunk – ajánlom –, mert víz kell a reggelihez. – Meleg van ideki, és meglehet, hogy délutánra hőség lesz.

A sátrat szétszedni semmiség, és örömmel látom, hogy mindenünk *száraz*. Fél óra nem kell a csomagoláshoz. A legázolt fű táborozásunk egyetlen nyoma.

Kapaszkodhatunk még jó darabot, de azt tapasztaljuk, hogy nem olyan meredeken, mint tegnap. A hegyhát kerekded, nem annyira partos. Mintha a fenyvesben sosem irtottak volna itt. Erősen szűrt a fény, aljnövényzet nincsen. A rugalmas tűavaron kellemes a járás.

Ideje a képmutogatásnak, hogy rátérhessek a kristályosodás második hullámára. A metafizikus útszakaszra.

Erre az útra akkor kellett rátérnie, amikor a Minőség körüli csavargásaiban elvadultan szembekerült a bozemani angol tanszék sértett kérdésével: "Létezik-e ez a meghatározhatatlan minőség mindazokban a dolgokban is, amiket mi láthatunk? Vagy csupán egyetlen szemlélő személyes megfigyelése?" Egyszerű kérdés volt, nem sürgető, de félresöpörni nem lehetett.

S ez volt a legszebb! Hogy semmi sietség! Közben kiütésnek, leterítésnek, kegyelemdőfésnek szánták!

Mert ha a Minőség a megfigyelés tárgyában rejlik, meg kell neveznie azokat a tudományos eszközöket, amelyekkel más is hozzáférhet. Ha nem nevezheti meg, rásütik, hogy minőségi elképzelése finoman szólván nem ér egy kalap tanácsalanságot.

Másrészt, ha a Minőség csupán egyéni szemlélet dolga, nem egyéb a hangzatos névnél, és ráakasztható bármire.

Phaidroszt a Montanai Állami Főiskola az antik logika dilemmája elé állította. A görög *dilemmát*, az egymást kizáró két lehetőséget méltán hasonlították az öklelő bika két szarvához.

Ha azt a lehetőséget fogadja el, hogy Minősége tárgyi valóság, az egyik szarv nyársalja fel. Ha arra a lehetőségre tesz, hogy szemlélet dolga, a másik szarva. Akár tárgyi, akár egyéni dolog a Minőség, rosszul jár mindenképpen.

Azt tapasztalta, hogy a tanszék tagjai türelmes mosolygással üdvözlük.

Phaidrosz azonban, kijárván a logika iskoláját, tudta jól, hogy a dilemmák megoldásának három a klasszikus módja, és jutott eszébe néhány kevésbé klasszikus megoldás is, azért bizakvón visszamosolygott. Megragadhatja a bikát a bal szarvánál azzal, hogy a tárgyszerűség nem következik a tudományos eszközökkel való megközelítheletőségéből. Vagy megragadhatja a jobb szarvát, mondván, hogy az egyéni megfigyelés sem mind tetszőleges. Vagy a bika két szarva közé sújthat azzal, hogy tárgyi valóság és egyéni nézet nem zárja ki egymást. Jól meggondolta mindhárom választát.

S a klasszikus logikai cáfolatokon kívül kínálkoztak a következetlen, másképp retorikus válaszok. Phaidrosz nemhiába volt "rétor", volt kéznél ilyen lehetősége is.

Lehet port hinteni a bika szemébe például. Ezzel a lehetőséggel élt már, amikor kimondta, hogy rátermett tanár a Minőség iránt vak nem lehet. Régi logikai szabály, hogy a beszélő értelme felől lehet akár igaz, akár nem igaz, amit beszél, azért a tanári rátermettség emlegetése pusztá porhintés volt. Hatemeletes ökor kijelentheti, hogy a nap süt, ökörsége nem okoz napfogyatkozást. Szókratész, a rétorok esküdt ellensége így húzta volna rá Phaidroszra a vizes lepedőt: "Helyes, elfogadom azt az állításod, hogy a Minőséghez hülye vagyok. Azért most kérlek, magyarázd meg egy hülye aggnak, mi is hát a Minőség! Hogyan okosítanál meg máskülönbent?" Egy darabig hagyták volna főni Phaidroszt a levében, aztán laposra verették volna kérdésekkel, amelyek nyomán nyilvánvaló, hogy a Minőséghez nemcsak a többiek hülyék, hanem ő maga is.

A bika álomba ringatása is lehetőség. Phaidrosz szép szóval elmagyarázhatta volna vállalóinak, hogy a dilemma megoldása meghaladja ugyan szerény tehetségét, ettől azonban még lehetséges a logikus megoldás. Nem volnának-e oly aranyosak, hogy dús tapasztalataikkal megsegítenék? Az efféle bölcsődallal azonban elkésett. Vallatói azt felelhetik: "Nem, hiszen mi kis lelkek vagyunk. Hanem amíg értelmes válasszal elő nem állhatsz, addig szíveskedj a tantervhez ragaszkodni, hogy a jövő félévben ne nekünk kelljen kibuktatnunk elszédített növendékeidet."

A harmadik retorikai lehetőség az lett volna, és szerintem a legjobb, ha Phaidrosz a porondra sem lép, csak ennyit mond: "A Minőség tárgyi vagy egyéni besorolása a meghatározásával volna egyértelmű, én pedig tanítását azzal kezdtem, hogy meghatározhatatlan." Talán éppen DeWeese ajánlotta neki, hogy hagyja a dolgot ennyiben.

Nem tudom, végül miért döntött úgy, hogy nem fogadja meg a tanácsát, és dialektikus következetességgel, a csalfa rétori érvek félretételével lát a dilemma megoldásához. Csupán sejthetem, hogyan gondolkodott. Szerinte az Értelem Egyházának talpköve a logika volt mindenképpen, ha tehát a

küzdelemnek nem logikus porondját választja, a görög akadémia szellemétől távolodik el. A bölcséleti miszticizmus, vagyis az az elképzelés, hogy az igazság meghatározhatatlan, és az ész eszközeivel nem nyomozható, a történelem hajnala óta ismert. Sarkalatos tétele a zen bölcséletének is. Az Akadémia azonban soha nem fogadta be. Az Akadémia, vagyis az Értelem Egyháza csakis meghatározható dolgokkal foglalkozott, aki pedig misztikusnak készül, annak monostorban a helye, nem az Egyetemen. Az Egyetem világosságra törekszik.

Porondra lépésének elhatározásához, azt hiszem, önző ok is vezette. Tudta és büszkeséggel töltötte el, hogy éles elméjű dialektikus, s az előtte álló dilemmát kihívásnak tekintette. Ma pedig úgy látom már, hogy ez az önző ok volt a gyökere minden későbbi bajának.

Vagy száz méterre előttünk szarvast látok rontani a fenyők közt. Mutatnám Chrisnek, de mire eszmél, már nem látni.

Phaidrosz bikájának bal szarva tehát ez volt: Ha a Minőség a tárgyban foglalt, miért nem közelíthető meg tudományos eszközökkel?

Ez a szarv az öklelőbb, azt látta kezdettől. Ha a tudósoknál külön akarna lenni, és azzal büszkélkedne, hogy megközelíti a megközelíthetlent, hangyásnak vagy éppen eszeveszettnek néznék. A mai világban labdába sem rúghatnak mások, csak a tudományosan agyon próbált eszmék.

Eszében volt Locke állítása, amely szerint semmiféle tárgy meg nem közelíthető sem tudományosan, sem másként, csakis minőségi jegyeinél fogva. Ez a cáfolhatatlan igazság azt sugallta, hogy a tudósok éppen azért keresik tárgyokban hiába a Minőséget, mert Minőséget találhatnak csakis, semmi egyebet. A "tárgy" minőségi jegyek formát öltött szerkezete. Ez a válasz, úgy látszik, állapította meg örömmel, mindjárt letöri a bika veszedelmesebbik szarvát.

A válasz azonban nem bizonyult helytállónak. Az a Minőség, amelyet ő kutatott diákjaival az osztályban, merőben más, mint a laboratóriumi kutatások szín-, hő-, szilárdságminősége. A "kiválóság", "érdem", "jószág" nem fizikai minőség, éppen ezért nem mérhető. A minőség nevének kétértelmősége elbódította. De mikor észre tért, elgondolkodott, miért ez a kétértelműség, és elhatározta, hogy lehatol majd a szó történelmi gyökereire. Hanem a bika ökleit még mind a két szarvával.

Figyelme most a másik felé fordult, mintha azt könnyebben letörhette volna. Bőszítette az az érv, hogy: "Eszerint Minőség mindaz, ami csak a tetszésed megnyeri?" A művészettörténet megannyi nagyja, Raffaello, Beethoven, Michelangelo is csak olyasmivel állt elő, amivel az emberek

tetszését megnyerte. Szóval az ínycsiklandozásnál különb céljuk nem volt? Még jobban bősztítette, hogy az érvet félre nem pöccinthesi. Nekilátott a meggondolásnak, éppoly körültekintően, mint a legfogasabb kérdéseknek.

Egyszerre világosság gyűlt agyában. Előkapta szikéjét, és kimetszette azt az egy szót, amelyik bősztítővé tette az érvet. Azt, hogy "csak". Miért volna Minőség "csak" az, ami a tetszésemet megnyeri? Ha tetszik, mindjárt "csak"? Mit ér a "csak" az ilyen kérdésben? Egy darabig forgatta, majd megállapította, hogy kutyaszart. Rosszallónak szánt kicsinyítés. A kérdés valóságos értelméhez semmit hozzá nem tesz. Ha kigyomláta, a mondat így hangzott: "A Minőség megnyeri tetszésemet." Ártalmatlan közhely lett belőle.

Éltöprengett azon is, miért bősztük fel annyira. Annyiszor hallotta. Miért telt annyi idejébe, hogy megfejtse: "Ami a te tetszésed megnyeri, az nem ér semmit. Teneked hol ez tetszik, hol az. Ebből kiindulni nem lehet." Miféle rejtett pimaszság ez? A netovábbja annak a kislelkűségnek, amellyel harcba szállt! A totyogókat oktatják, hogy nem tehetik, ami tetszik... hanem mit? Hát persze! Ami másoknak tetszik, azt! S a mások kik? Szülők, tanítók, följobbvalók, rendőrök, bírák, tisztviselők, királyok, zsarnokok. Akiknek szavuk lehet. Akit az ellen nevelnek, ami neki tetszenék, abból válik a jó szolgáló. Ha elszoksz a tetszésedtől, a Rendszer szeretett gyermeke leszel.

Hát akkor mi történnék, ha "csak" azt tenném, ami tetszik? Mindjárt nekifognál a heroizálásnak, bankrablásnak, idős hölgyek megkényszerítésének? Aki a tetszésed ellen uszít, annak magának furcsák a fogalmai a tetszetősről. Mintha meg sem gondolná, hogy az emberek nem azért nem állnak el bankrablónak, mert megfontolták törvényes büntetését, és sokallják. Az sem fordul meg a fejében, hogy a bankokat mindenekelőtt az emberek tetszésére alapították, nevezetesen azért, hogy kölcsönkérhessenek. Phaidrosz már azon töprengett, miért látta oly sokáig természetesnek, hogy tetszése útjába álljanak.

Hamarosan látnia kellett, hogy a kérdésben több a töltet, mint először hitte. Amikor a nevelő azt mondja, ne azt tedd csak, ami a kedvedre van, többet mond, mint hogy rendnek muszáj lenni. Ez a "több" pedig a tudományos hiedelemnek az a klasszikus irodalma, amelyben a jelszó, hogy ami tetszik, annak jelentősége nincsen, mert az csupán személyes érzések kusza szövevénye. Sokáig latolgatta ezt a jelszót, majd belemetszett, és két tagra osztva, a tudományos materializmus meg a klasszikus formalizmus nevét akasztotta rájuk. Úgy tetszett neki, hogy a két gondolkodás jellemezhet ugyan egy személyt, logikailag mégis különbözők.

A tudományos materializmus gyakoribb a tudomány lelkes híveinek táborában, mint a tudósok körében. Tétele, hogy a valóság az, ami anyagból vagy energiából szerveződött, tehát tudományos eszközökkel mérhető. A többi

mind nem valóság, de ha az is, nem fontos. "Ami tetszik", az nem mérhető, tehát nem valóságos. "Ami tetszik", az lehet ugyan megfogható, de káprázat is lehet éppúgy. A tetszés nem döntheti el, melyik. A tudományos módszer célja éppen az, hogy természeti valóság és káprázat között különbséget tegyen, hogy kiszűrje a személyes, a valótlán, a képzelt elemeket a kutatásból, s hogy a tárgyi valóságról a lehető legtisztább képhez jusson. Ha ő kijelenti, hogy a Minőség szemlélet dolga, a tudományos materialistáknak azt mondja vele, hogy agyrem, vagyis kiszűrhető a valóság vizsgálata során.

A klasszikus formalizmus másfelől azt állítja, hogy amit a tiszta ész meg nem foghat, az értelmetlen. A Minőséget azzal ejti el, hogy érzelmi megközelítést a tiszta ész nem kíséri.

A "csak"-kal felbélyegző kétféle gondolkodás közül Phaidrosz a tudományos materializmust látta ízekre szedhetőbbnek. Naivitására már tanulmányai rávezették. A *reductio ad absurdum* módszerével ment neki először. Ha a következtetés hibásnak látszik a feltételezések sora végén, ez a módszer az egy vagy több hibás lépést kapja ki és teszi nevetségessé. Vizsgáljuk meg, mi következik abból a tételből, hogy ami nem anyag vagy erő, annak jelentősége sincsen.

A zérus számjegyén kezdte. Ezt az eredetileg hindu "cifrát" az arabok ismertették meg a Nyugattal a középkor folyamán. A régi görögök meg a rómaiak nem éltek vele. Hogyhogy nem? Phaidrosz csodálkozást színlelt. Oly ügyesen elrejtette talán a természet a zérust, hogy görögök és rómaiak nem bukkanhattak rá? Hihetnénk, hogy a zérus kinn hever a piac közepén, akárki megtapogathatja, megveheti! Ezzel rámutatott, milyen nevetséges a zérust a tömegeből vagy energiából származtatni, majd ravasz rétor módjára megkérdezte, vajon "tudománytalannak" tekintse-e ezét? Mert ha annak kell tekintenie, a csakis zérusokkal meg egyesekkel dolgozó digitális számítógépek működését korlátozzuk az egyesekre? Idáig nem volt nehéz dolga.

Majd tudományos elgondolásokra tért rá, és sorjában szemléltette rajtuk, hogy egyéni elképzelés nélkül ugyan nem keletkeztek volna. A nehézkedés törvényén végezte a sort, azon a példán, amelyet utazásunk első éjszakáján Johnnak, Sylviának és Chrisnek a kísértetekkel állítottam párhuzamba. Ha az egyéni elképzelés kiszűrendő, a szűrőn fennakad a teljes tudomány.

A tudományos materializmus cáfolatával azonban mintha a filozófiai idealisták – Berkeley, Hume, Kant, Fichte, Schelling, Hegel, Bradley, Bosanquet – táborában kötött volna ki. Társaságnak nem rosszuk, következetesek a vesszők kirakásában is, azonban a paraszti ész számára annyira megfoghatatlanok, hogy a Minőség védelmében vértjei nem lehetnek, inkább kölöncei. Közös véleményük, hogy a világ csupa szellem és semmi

anyag, logikailag megáll ugyan, retorikailag azonban védhetetlen. Legalábbis a fogalmazást tanuló gólyák osztálya előtt. Az ilyesmi "messzire visz".

Ezen a ponton a dilemma szubjektív szarva éppoly bajosan letörhetőnek tetszett, mint az objektív. S amikor a klasszikus formalizmus érvelését vette fontolóra, még inkább elkedvetlenedett. Az érvek arra figyelmeztettek, hogy személyes vágyaink forró perceiben tekintetünket ajánlatos az értelmes világmépre függeszteni.

A gyermekeket így intik a szülők: "Ne költsd minden zsebpénzedet rágógumira (forró óhaj), mert megbánod, ha majd valami másodon akad meg a szemed (értelmes világmépe)." A felnőttek leckéztetése ilyen: "Ez a papírgyár büdös marad, ha a legjobb szűrőberendezéseket szerelik is bele (pillanatnyi undor), nélküle azonban összeomlana a város gazdasága (teljes kép)." Régi ellentétpárunk szerint a tanulság: "Ne alapozd döntésed a romantikusán csillogó víztükörré, gondold meg előbb a mélyben rejlő klasszikus formákat." Ezzel nagyjából meg is békéit volna.

Azonban a klasszikus formalisták állítása – "a Minőség csak az, ami a tetszésedet megnyeri" – arra irányult, hogy amit ő tanít Minőségként, az a víztükör romantikus csillogása csupán. A diákok megszavaztatásával eldöntheti, hogy egy-egy esszé csillog-e eléggé, de mi ebből a Minőség? Olyasmi-e, ami "szembeötlő", vagy mélyebbre hatol, és a felszínre csupán hosszabb vizsgálódás hozhatja?

Minél többet töprengett ezen az állításon, annál veszedelmesebbnek látta. Mintha teljes elképzelését fenyegette volna. Mégpedig azért, mert egybecsengett az osztály gyakori kérdésével, amely elől némi fordulattal tért ki mindig: "Ha mindenki tudja, mi a Minőség, miért az örökös csatározás körülötte?"

Erre adta azt a fondorlatos választ, hogy a tiszta Minőség dolgában megegyezik ugyan mindenki, akörül a véleménykülönbség, hogy mi rejti. S amíg a Minőséget meghatározatlan hagyta, addig a válasza meg is állt – Phaidrosz azonban tudta (és tudta, hogy növendékei is tudják): a válasz kiterő.

S most itt a másik lehetséges magyarázat. Az emberek azért nem egyeznek meg a Minőségben, mert némelyikük fellobbanó érzelmeit veti a vitába, másik a teljes szellemi készségét. S már látta jó előre, hogy ha az angol irodalom tanárait megszavaztatná, tetszésüket ez a magyarázat nyerné meg, mert szellemi készségük kapna rangot általa.

De az *igazán* ijesztő, ha érvet kovácsol belőle, mert íme, az egyetlen Minőség helyett kettő jelenik meg a színen: a romantikus, amiért a diák rajong, és a klasszikus, amelyhez a teljesebb, tanári megértés kell. Vagyis egy ifjúsági, egy nyílt, egy beleváló Minőség, meg egy begombolkozott, méricskélő, kislelkű. Vagyis a kislelkűség éppen nem a Minőség hiánya,

hanem a klasszikus Minőség maga. A nagylelkűség pedig nem a Minőség, csupán romantikus változata. Az a törésvonal, amelyet előbb felfedezett, végighúzódott a kérdésen most is, csak hogy a Minőséget a metszéssel nem tarthatta az egyik partján. Szikéje nyomán az is kétfelé vált. Kerekdedsége gubancnak bizonyult.

Phaidrosz egy csöppet nem volt elégedett. Metszésével valójában egyesítette volna a klasszikus és a romantikus szemléletet, de a szétválás így még teljesebb. Beleesett az elemzés húsdarálójába, nem szikével dolgozik már. Valahogy úrrá kell lennie ezen a kétségbeesítő helyzeten.

Hiszen az a Minőség, amelyikről ő beszél, az nem vagy-klasszikus-vagy-romantikus! Az ő Minősége túlmutat a kétféleségen. Túl a tárgyi és egyéni osztályozáson is! Valójában méltatlan hozzá a szubjektív-objektív, szellemianyagi csikicsuki! A szellem és anyag szembeállítását évszázadok bölcséletének botlóköve. S most ezt gördítenék az útjába, hogy az ő Minőségét megbuktassák? Hogyan mondhatná meg, anyag-e vagy szellem a Minőség, ha évezredek bölcsellete az anyagot a szellemtől nem választhatta el világosan?

Ezzel el is eresztette a dilemma bal szarvát. A Minőség nem tárgyi természetű, mondta ki. Nem az anyagi világ része.

Majd eleresztette a jobbik szarvát is. A Minőség nem szemlélet dolga, mondta ki. Nem tekinthető csupán a szellemi világ részének.

Végül pedig az történt, hogy Phaidrosz azon az ösvényen, amelyen tudomása szerint a nyugati gondolkodás zarándoka nem járt még, elhaladt a szubjektív-vagy-objektív dilemmájának két szarva közt, és eljutott az anyagi és a szellemi világtól független harmadik gondolati rendhez.

Hallották, amint a főiskola folyosóján kószáltában ezt dudorássza: "Szent, szent, szent Háromság..." És ehhez az emlékhöz társul még egy – vagy nekem rémlik csak? Hogy ezt a kibontakozó hármas szerkezetet hetekre békén hagyta, nem építkezett rajta tovább.

- Mikor jutunk fel a gerincre? – kiált rám Chris.
- Egy darabig még nem – vélekedek.
- Onnan jobban szétnézhetünk?
- Azt hiszem. Amíg az eget csak fölül látod, addig nem vagy fenn. Amikor a világosság betör a fatörzsek közül is mindenfelől, majd akkor.

Az éjszakai eső megpuhította a poros tűszőnyeget annyira, hogy a járás kényelmes rajta. Néha, amikor meredeken kaptatunk fölfelé, inkább csak síkos, annyira, hogy a sarkunkat kell megvetnünk benne, különben helyben járunk.

- Hogy aljnövényzet nincs, gyorsabban jutunk előre

- biztatom Christ.
- Miért nincsen?
- Talán azért, mert ezt az erdőt sosem szálalták. S az ilyen évszázados erdő elzárja a fényt az aljnövényzet elől.
- Akár a parkban estefelé – tűnődik Chris. – Fátyolos.
- Nem szorul biztatásra. Tegnap óta jó gyalogló vált belőle. Az erdei csend meggyógyít mindenkit.

A világot tehát Phaidrosz szerint három elem alkotta: szellem, anyag és Minőség. A lelkiismeret nem furdalta először, hogy kapcsolatot a három közt nem állapított meg. Ha évszázadok nem tisztázták a szellem kapcsolatát az anyaggal, miért kellene neki heteken belül a Minőséggel bővült kapcsolatot tisztáznia? Ennyiben hagyta a kérdést, és föltette eszének arra a polcára, ahová a kérdések fogasabbja került. Tudta ugyan, hogy előbb-utóbb meg kell oldania, azonban nem volt sietős. Megnyugvás töltötte el, hogy a dilemma öklelését elkerülte.

Később újra forgatni kezdte a kapcsolat kérdését. A metafizikus háromságnak nincs ugyan mit ellene vetni, mégis tudta, hogy az ilyen háromfejű szörnyek nem örvendenek kedveltségnek a bölcsélet berkeiben. A metafizikus inkább a monizmust választja, példának okáért az Istent, mert akkor a világot egyetlen szellem meg nyilvánulásának tekintheti, vagy a dualizmusnál állapodik meg, amilyen az anyag és szellem kettőse, vagy ha minden madzag szakad, a pluralizmusnál, hogy a világ testet öltött számtalanság legyen. Azért a háromságnak szegeződő első kérdés mindig: Miért éppen háromság? Mikor tehát Phaidrosz első örömmámora elült, mégis nekilátott a hármasság kapcsolat vizsgálatának.

Megállapította mindenekeelőtt, hogy a Minőséget ugyan tárgyakkal társítják általában, de a Minőség érzése néha nem követeli a tárgyát. Gyanúja ezért ismét felkelt, hátha a valósága merőben alanyi. De aztán ráébredt, hogy ebből az alanyiságból nem személyes élvezet gerjed, sőt. A Minőség az élvezőjét kiforgatja magából, ráébreszti a világra, vagyis a személyesség ellentéte éppen.

Nem emlékszek már, mennyi idejébe telt, amíg idáig eljutott, hanem akkor eszmélt, hogy a Minőséget nem társíthatja sem a személyes, sem a tárgyi valósággal, hanem csakis a kettő kölcsönös kapcsolatával. A Minőség ott állt, ahol a személyes és a tárgyi valóság találkozik.

Tűz, tűz, gondolta.

A Minőség nem dolog. Hanem esemény.

Tűz, tűz, tűz!

Az az alkalom, amelynek során az alany a tárgyára ébred.

S mivel tárgyak nélkül nincs alany sem, hiszen a tárgyak ébresztik az alanyt önmagára is, a Minőség mindkét ébredés nagy alkalma.

Égető forróság. S már érezte, hogy dől rá a felfedezés csőstül.

Vagyis a Minőség nem csupán alany és tárgy találkozásának eredménye. Alanynak és tárgynak merő létezése is levezethető a minőségi alkalomból, azaz a Minőség alkalma teremt alanyt és tárgyat egyaránt. Holott úgy tekintett rájuk eddig mindenki, mint a Minőség okaira!

Most ragadta csak torkán a dilemmát. Hiszen mindeddig benne lappangott az a logikával nem igazolható s mégis fenyegető lehetőség, hogy a Minőség személynek vagy tárgynak szolgálója. Hát nem az! S előkapta a szikéjét.

“A Minőség napja – jegyezte le – nem forog létünk körül, nem világítja meg pártatlan derűvel alanyait és tárgyait. Nem is szükséges a jóakaratra számítania, mivel teremtőjük!”

S amint ezt papírra vetette, tudta, hogy felérkezett egy régen ostromolt gondolati csúcstra, bár ez a cél nem élt a törekvésében mindig.

– Körös-körül az ég! – rikoltja Chris.

Csakugyan, feljebb a fák törzse közt mindenfelől áttetszik a kékség.

Nekilódulunk, és a kékség egyre erősödik. Hamarosan látjuk, hogy a fák tisztássá ritkulnak a gerincen. Amikor a tisztást már vagy ötven méterre megközelítettük, hátraszólok: – Szedd a bocskort! – Mindent beleadunk.

Ennekem ebben az utolsó futamodásban benne a maradék erőm, Chris azonban könnyedén a nyomomba ér, és kuncogva hagy el. Ebben a magasságban a nehéz terhünkkel nem törhetünk sporteredményre, de a versenyszellem úrrá lett rajtunk.

Chris jut fel először, én még alig keveredtem ki a fák közül. Égnek emeli a karját, úgy lelkendezik: – Győztem!

Az önzője.

Annyira zihálok, hogy szóhoz sem jutok.

Legott lefordítjuk a zsákot a vállunkról, és dőlünk rá. A föld kérgét megszikkasztotta a nap, de alatta érezni az éjszakai eső nedvességét. Ellátunk mérföldekre az erdős hegyoldalban és azon túl is a Gallatin-völgy mélyén a művelt táblák rendjéig. A völgy egyik szegletében lapul Bozeman. Fejünk mögül szöcske pattan a szikláról, és eltűnik a fenyőcsúcsok közt.

– Feljutottunk – állapítja meg Chris boldogan. Énbennem még mindig nincsen annyi szusz, hogy tódíthatnék. Lehúzom a cipőmet, izzadságtól csatakos zoknimat, és kiterítem száradni az egyik sziklára. Révülten meredek rájuk, ahogy a nap ereje párát szív belőlük.

Elaludtam alighanem. A nap perzsel. Az órámön pár perc múlva dél. Mögéje nézek annak a sziklának, amelyiknek nekidőltem, és látom, hogy Chris a túlsó felén az igazak álmát alussza. Messzi tovább a gerincen is ritka az erdő, és a sűrű sziklák kopárságát hófoltok tarkítják. Ha itt fenn folytatjuk utunkat, hamarosan eljuthatunk odáig, bár ezen a sziklaélen jó lesz vigyáznunk. Számítgatom az utat tovább a legtávolibb csúcsig. Mit is mondott Chris, mit beszéltem neki az éjszaka? Hogy majd fönn találkozunk?

Hogyan találkozhatnánk már, ha együtt jövünk? Nem értem. És mondtam neki még valamit, hallom – hogy erre fönn nagy a magány. Ez meg éppenséggel nem vág egybe az eszem járásával. Mert énszerintem a hegycsúcs éppen nem magányos hely.

Görgő kő hangja vonja a figyelmem a nyereg túlsó lejtője felé. De aztán csönd lesz. Semmi nesz.

Megszokott dolog. Apró görgetegek elindulnak.

Nem is olyan aprók néha. Így kezdődnek a nagyobbak is. Felülről vagy oldalról érdekes elnézni, hogyan nőnek. Ha lentről tekintesz fel rá, nincs mentség. Se segítség.

Zagyválnak álmunkban eleget, de miért emlegettem én a találkozást Chrisnek? Ő meg miért hitte, hogy ébren vagyok? Valami nagy hiba van itt. Az kelti a rossz minőség érzését. Most is meglátszik: először az érzés, aztán a tárgya.

Chris mocoogni kezd, majd körülnéz. – Hol vagyunk? – kérdi.

– A gerincen.

– Ja? – És mosolyog.

Tízóraihoz teríték. Kemény sajt, paprika és keksz kerül elő. Katonának szeletelem a sajtot, és egy szelet paprikát ráfektetek mindenikre. Ekkora csendben jólesik az aprólékos munka.

– Rakjunk kalyibát itt – javasolja Chris.

– Hajjaj – nyögök. – Aztán másszuk meg a hegyet naponta?

– Miért ne – legénykedik Chris. – Semmi az. A tegnapi nap elmerült az emlékezetében. Adogatom neki a katonákat.

– Min gondolkodói mindig? – firtatja.

– Ezer mindenfélén.

– Mondd.

– A legtöbbjét meg sem értenéd.

– Például mit nem?

– Hogy miért ígértem neked a találkozót fenn a csúcson, például azt.

- Ja – mondja, és lesüti a szemét.
- Mondtad, hogy úgy beszéltem, mintha részeg lettem volna.
- Nem is részeg – tűnődik, s a szemét nem emeli rám. Ilyenkor rajtam a tűnődés sora, vajon csakis az igazat mondja-e.
- Hát akkor milyen? Nem felel.
- Milyen voltam mégis, Chris?
- Valahogy más.
- Hogyan?
- Én nem tudom! – Felpillant, és riadalmat látok a szemében. – Úgy beszélte, mint akkor régen – mondja, és elkapja a tekintetét.
- Mikor?
- Amikor még itt laktunk.

Fegyelmzem az arcizmaimat, hogy rá ne ijesszek Chrisre, aztán felkelek, és gondosan megforgatom zoknijaimat a sziklán, pedig már régen megszáradtak. Amint visszafordulok, látom, hogy a szeme rajtam. – Nem gondoltam, hogy tudok másképp is beszélni – vetem oda.

Nem felel.

Visszafordulok a zoknikhoz, nyomogatom. Aztán meggondolom, felhúrom, s a cipőt is mindjárt.

- Szomjas vagyok – jelenti Chris.
- Nem kell sokat ereszkednünk, hogy vízre találjunk – biztatom, aztán elnézem még a havat fönn egy darabig. – Induljunk? – kérdem.

Chris bólint. Kapjuk a zsákunkat.

Amint igyekszünk tovább a gerincen a vízmosás felé, halljuk a meginduló köveket, jóval hangosabban, mint az előbb. Figyelném, merről a hang, de csönd lesz megint.

– Mi ez? – kérdi Chris.

– Kőgörgeteg.

Ő is megáll egy pillanatra, és hallgatózik. – Jár ott valaki?

– Nem. Alighanem csak a hóolvadás lazítja meg a sziklákat. Mikor meleg lesz kora nyáron, olyankor indulnak meg a kövek. Néha sok összesodródik, így kopnak a hegyek.

– Hát elkopnak a hegyek is?

– Nem elkopnak, hanem lekopnak. Kerekednek, lejtősödnek. Ezek a hegyek még nem kopottak.

Körülöttünk mindenfelé feketébe fordul az erdő zöldje, csak messzi fölöttünk kopasz a csúcs. Mintha bársonyban gázolnánk.

– Ha szétnézel itt a hegyek közt – magyarázom –, békésnek és állandónak látszanak. Pedig változnak örökösen, és a változásuk nem is mindig békés.

Alattunk, itt a talpunk alatt olyan erők feszengenek, hogy széttéphetik a hegyet.

– És...?

– Mi és?

– Szét is tépik?

– Olykor megteszik – mondom rá. Aztán eszembe ötlik, mitől a rossz minőség érzése: – Nem messzi innét tizenkilencen fekszenek milliomm tonna szikla alatt. És csoda, hogy csak tizenkilencen.

– Miért, mi történt?

– Keletről jött turisták voltak, letáboroztak éjszakára. De azon éjszaka a föld alatti erők megmozdultak, és amikor a mentőosztag másnap reggel látta, mi történt, már csak a fejét csóválhatta. Meg sem próbálták kibontani őket a kövek alól. Száz méterre is le kellett volna fúrniuk, hogy a tetemetek felhozzák. Aztán temethették volna őket újra.

– Honnan tudták, hogy tizenkilencen voltak?

– Ahonnan jöttek, ott a szomszédai jelentették az eltűnésüket.

Chris felbámul az előttünk meredő csúcsra. – Hát semmi nem jelezte, mi lesz?

– Nem tudom.

– Valami jele csak volt.

– Lehetséges.

A gerincen ráncot vetnek a sziklák, amerre a vízmosság kezdődik. Látom, hogy az egyik ilyen ránc völgyében leeresztkedhetünk, s előbb-utóbb vizet lelünk. Nekivágok a zezugos ereszkedésnek.

Egy idő múltán kövek indulását hallom fentről, és meglep a félelem.

– Chris – szólok hátra.

– Mija?

– Tudod, mi jár az eszemben?

– Nem. Mi?

– Az, hogy okosabban tennénk, ha azt a csúcsot ott félretennénk egy másik nyárra. Egy darabig nem szól, majd megkérdi: – Miért?

– Mert a sejtelmeim rosszak.

Sokáig nem szól semmit. Végül kiböki: – Miért?

– Hát csak mert fölfelé viharba kerülhetünk, vagy a kőgörgeteg kap el, és annak nem jó a vége.

Chris hallgatásba merül. Felnézek, és csalódást látok az arcán. Azt is tudja, gondolom, hogy elhallgatok valamit. – Gondold meg – ajánlom –, aztán ha vízre találtunk és megebédeltünk, eldöntjük.

Némán ereszkedünk tovább. – Jó? – szólok hátra.

– Jó – mondja rá hosszas hallgatás után, egy cseppet sem lelkesen.

Könnyű az ereszkedés, de látom, hogy hamarosan meredekebb lesz. Még most kinn járunk a napfényben, de egykettőre fák közé jutunk.

Nem tudom, mire véljem éjszakai zagyválásomat, de hogy jót nem jelent, annyi bizonyos. Egyikünk számára sem. Úgy látszik, a megerőltető motorozás, a táborozások meg ez a képmutogatás a sokféle tájékon rossz hatással van rám, és rossz hatása éjszaka ütközik ki. El kell tűnnünk erről a vidékről mihamarabb.

Nem tudom, a beszédemből mi emlékezteti az itt töltött időkre Christ. Én inkább mostanában látok rémeket, megvallom férfiasán. Phaidrosz sohasem látott. Ebben különbözünk egymástól. Azért vagyok meg én, mikor ő már nincsen. Ha netán fönn kísért a csúcson, és a találkozást várja, mint afféle *Doppelgänger*, hát rám ugyan várhat.

Rémisztőek ezek a magasságok is egy idő múltán. Ereszkednék le, mégpedig sietve.

Az óceánig. Ott már hiba nem lehet. Amikor az ár begördül bömbölőn, ott már leesni nem lehet. Nincs hova.

Bejutunk a fák közé, és örülök, hogy a csúcsot elfogják a szemem elől.

Úgy látom, ebben a képmutogatásban is odáig jutottam Phaidrosz ösvényén, ameddig érdemes. Azért letérek az ösvényről most. Amit gondolt, mondott és írt, annak megadtam az illő figyelmet, és olyan elképzeléseket szeretnék kifejteni, amilyenekkel ő nem törődött eleget. E képmutogatás címe "A zen meg a motorkerékpár-ápolás művészete", nem pedig a zen meg a hegymászásé. Hegycsúcsokra nem járnak fel motorkerékpárok, és zen sem igen lelhető odafönn. A zen "a völgy szelleme", nem a hegycsúcsoké. Csak amennyit felviszel magaddal, annyi lehet ott. Gyerünk innen le.

– Jó érzés ereszkedni, mi? – szólok hátra.

Nincs válasz. Ebből még lesz egy összekoccanásunk, attól tartok.

Aki feljut a hegycsúcsra, azt reméli, ménkü nagy kőtáblákat nyomnak a kezébe, rajta az összes játékszabály. Ettől a reményétől fosztottam meg Christ. Azt képzelte, belőle lesz a messiás.

No, belőlem nem lesz, az egyszer szent. Keserves a nóta, megfizetve nincsen. Gyerünk csak. Gyerünk.

Bolondul, kettős léptekkel kalatolok lefelé... *ka-tong, ka-tong, kat-tong...*, amíg Chris utánam nem kurjant: – Lassíts! – Visszanézek, és látom, hogy vagy száz méterrel maradt el mögöttem a fák közt.

Lassítok persze, de egy idő múltán tapasztalom, hogy szántsándékkal kullog mögöttem.

Annyi még rám tartozik, hogy összefoglaljam Phaidrosz útját, aztán a bírálatot már elhagyom, és látok a magam dolgához. Siettet, hogy amikor a világra már nem úgy tekintek, mint szellem és anyag kettősségére, hanem Minőség, szellem és anyag háromságára, a motorkerékpár ápolásának művészete meg az egyéb művészetek új távlatba kerülnek. A technológia szelleme, amely elől Sutherlandék szöktek, nem a Gonoszság szelleme, hanem a mulatságé. Mulatságos lesz a szemléltetése is.

Hogy azonban Phaidrosz szellemének előbb útilaput kössünk a talpára, még elmondom:

Talán ő is arrafelé igyekezett volna, amerre én, kristályosodásának második hullámában, a metafizikus hullámmal, és ott kötött volna ki, ahol én, a mindennapi életben. Szerintem a metafizika akkor hasznos, ha a mindennapi életen javít, különben ott egye a fene. Phaidrosz szerencsétlensége az volt, hogy nem kötött ki vele sehol. Belesiklott a kristályosodás harmadik misztikus hullámába, s abba beleveszett.

Addig töprengett Minőség és szellem, Minőség és anyag kapcsolatán, amíg kisütötte, hogy a Minőség a szülője mindkettőnek, vagy másképpen: a kettő születésének alkalma. A Minőség és a tárgyi világ kapcsolatának kopernikuszi kifordítása részletes magyarázat híján ködösnek látszik ugyan, ő azonban nem kívánta a ködöt, ő csak annyit tett volna, hogy bizonyítja: abban a jelentőséggel terhes pillanatban, amely után a tárgyat megismerjük, a megértésig még nem jutott észnéllet állapotában vagyunk. Ezt a pillanatot nevezte a Minőség eszméletének. Nem eszmélhetsz, hogy látod a fát, csak amikor már megláttad, azért a látvány pillanata és az eszmélet pillanata között ott az időkülönbség. Hihetjük, hogy ez a különbség elhanyagolható, bizonyítékunk azonban semmi sincsen.

A múlt csupán emlékeinkben él, a jövő csupán terveinkben. A jelen az egyetlen valóságunk. Az a fa, amelyre eszméltünk, az eszmélet pillanatnyi időkülönbségével múlttá lett ugyancsak, éppen ezért megfoghatatlanná. Az értelemmel megragadott tárgy mind a múltban él, tehát megfoghatatlan. A valóság a látásnak az a pillanata mindig, amely az értelem szerkesztői tevékenységét megelőzi. Más valóság sincsen. Erről az értelem előtti pillanatról érezte úgy Phaidrosz, hogy jól ragadta meg, mint a Minőség alkalmát. S mivel minden szellemileg meghatározható dolog ebből az értés előtti valóságból támad, a Minőség a szülőjük, forrása mind a tárgyi, mind a személyes világnak.

Úgy ítélte, hogy a legtöbb bajuk éppen a szellem embereinek van a Minőséggel, mégpedig azért, mert olyan gyorsan és biztonságosan szellemi formába rántanak minden tapasztalatukat. A legkönnyebben a kicsiny gyermekek, az iskolázatlanok meg a "hátrányos helyzetben lévők" emésztik

meg. Ők hajlanak a legkevésbé a szellemi szerkezetek felé, ők nem építkeznek ilyesmiken örömet. Ezért van, gondolta el, hogy a kislelkűség jellemzően értelmiségi baj. Elgondolta azt is, milyen véletlenül szerezte a védettségét, legalábbis részleges védettségét azzal, hogy iskoláival nem boldogult. Kudarcaitól fogva nem élt benne az a vágy, hogy mindenáron azonosságot vállaljon az értelmiségi életszemléletekkel, annyira nem, hogy az értelmiség elleni kirohanásokon is szívesen okult.

Kislelkűek, állapította meg, mert a szellemről alkotott gyors ítéleteibe a Minőséget is belefoglalják, az értelem előtti valóság pillanatát, mégpedig jelentéktelen szünetként a tárgyi valóság s egyéni megragadása közt. S mivel a jelentéktelenségének ezt az érzését örökül kapták, nem vizsgálják tovább.

Holott ez a pillanat jelentős, állította Phaidrosz. Aki a Minőséget egyszer érzékelné, és meglátja azt a koreai falat értelem előtti tiszta formájában, az a legszívesebben elfelejtkezne a szavak cifrájáról, ezekről a csalóka bolygófényekről.

Most, hogy az idővel kapcsolt metafizikus háromsággal felfegyverkezett, útját állhatta annak a romantikusklasszikus minőséghasadásnak, amely az elmélkedéseit végveszélybe sodorta. Hitvallatói sem szabadhatják föl az ő Minőségét. Inkább ő kaszabolhatja a hitvallatókat kedvére. A romantikus Minőség pillanatnyi hatás dolga. A kislelkű Minőség apróbb megfontolásoké, amelyek jó időbe beleteltek. A romantikus Minőség a jelen, a hoci-nesze. A klasszikus Minőséget nemcsak a jelen érdekelte, hanem a jelennek múlttal és jövővel való kapcsolatát is megmérte. De mivel az ilyen méricskélések úgymint mind a jelenhez viszonyítottak – szüret, úgymint a jelennek élünk, és akinek pöfög a motorja, az mit törődjön vele! Hanem ha meggondoljuk, hogy a jelen csupán illanó pillanat jelen s jövő között, jó Minőségre nem számíthatunk, ha a jelen két nagy határkövére nem tekintünk. A motor pöfög éppen, de mikor vizsgáld meg az olajsintjét? Szörözés romantikus szemmel, meggondoltság klasszikus fejjel.

A Minőség kétféle nézőszöge megmarad ugyan, de ezután nem hasítja ketté a Minőséget. A két nézőszög a figyelem hosszabb vagy rövidebb ideje csupán. Amit őröle vártak, az effajta metafizikus hierarchia lett volna:

VALÓSÁG

ALANYI (SZELLEMI)

TÁRGYI (FIZIKAI)

KLASSZIKUS (ÉRTELMI)

ROMANTIKUS (ÉRZELMI)

AMIT PHAIDROSZNAK

AMIT PHAIDROSZ

MINŐSÉ GKÉNT TANÍTANI
KELLETT VOLNA

MINŐSÉ GKÉNT
TANÍTOTT

Ehelyett ilyen metafizikus rangrenddel ajándékozza meg őket:

MINŐSÉG (VALÓSÁG)

ROMANTIKUS MINŐSÉG
(ÉRTELEM ELŐTTI)

KLASSZIKUS MINŐSÉG
(ÉRTELMES)

ALANYI VALÓSÁG
(SZELLEMI)

TÁRGYI VALÓSÁG
(ANYAGI)

Az a Minőség, amelyet ő tanított, az egész Minőség volt, nem csupán a része.

Most már a háromság jegyében gondolhatta ki válaszát erre a kérdésre: Miért látja a Minőséget másként mindenki? Ehhez volt annyi köntörfalazásra szükség mindig. Most pedig így válaszolhatott: "A Minőség alakatlan, formátlan, jellemezhetetlen. Alakot, formát teremteni csak az értelem osztályozó munkája nyomán lehet. A Minőség megáll az értelem osztályozó munkája nélkül. Alakok, formák, nevek, amilyeneket a Minőségre akasztunk, részben következnek csak a Minőségből, részben azokból az *a priori* képekből, amelyeket emlékezetünk gyűjtött. A Minőség alkalmával keresgélni kezdjük a párhuzamokat korábbi tapasztalatainkkal. Ha nem így tennénk, meg sem ítélnénk. Nyelvünket e párhuzamokra szerkesztettük. Teljes kultúránk ezekre a hasonlatokra épült."

Az emberek azért ítélik meg a Minőséget különbözőképpen, mert más hasonlati készletekkel közelítik meg. Phaidrosz nyelvészeti példákkal állt elő, és rámutatott, hogy a *da*, *da* meg a *dha* hindi hangzók a mi fülünknek azonos csengésűek, mert hozzájuk hasonlatosak a fülünket nem vájták. A hindi nyelvet beszélők legtöbbször ugyanígy nem tehet különbséget a hindi *da* meg az angol *the* között, mivel érzékenysége nem csiszolódott hangzásbeli párhuzamokon. Nem szokatlan, mondta, hogy indiai parasztok kísérteteket látnak. Másrészt a nehézkedés törvényének megértése számukra a lehetetlennel határos.

Ezekből a példákból világos, mondta, miért szavaz egy osztályra való golya hasonló minőségekre. Viszonylag hasonló tapasztalatokkal és tudással érkeztek a főiskolára. Ha azonban idegen diákokat ültetünk a helyükbe, vagy a mi diákjainkkal ítéltetünk meg középkori verseket, sem az idegenek a mi

példáink megítélésében, sem a mieink a középkoriak osztályozásában nem lesznek hasonlók, mert minőségük a tapasztalataik körén kívül esik.

Mondhatjuk akár, érvelt tovább, hogy a diák minőségi szavazata őt magát határozza meg. Az emberek nem azért ítélik meg a Minőség felől különféleképp, mert a Minőség különféle, hanem mert az embereket különböztetik meg egymástól a tapasztalataik. Elképzelte, ha két ember *a priori* példái azonosak, s a Minőséget is egyféleképp ítélnék meg minden alkalommal – bizonyítás azonban nem lévén lehetséges, nem fejlesztette tovább az elképzelést.

Kollégáinak címzett válaszában ezt írta:

“A Minőség bármely bölcséleti magyarázata hamis és igaz egyszerre, mert a bölcséleti magyarázat elemzés, alanyra-állítmányra bontás. Amit én értek (és bárki más ért) a minőség szón, azt alannya-állítmánnyá szételemezni lehetetlenség. Nem is azért, mintha a Minőség oly titokzatos volna, hanem éppen, mivel megrendítően egyszerű.

A mi környezetünkben élők számára még a legérthetőbb példája a tiszta Minőségnek ez: »Egy-egy szervezet válasza környezetére« (azért élt ezzel a példával, mert az ő hitkutatói az élővilágot az inger és válasz pavlovi rendjében tekintették). Ha amőbát csöppentünk tárgylemezre, majd vizébe egy csöpp hígított kénsavat pettyentünk, az amőba legjobb tehetsége szerint félrehúzódik majd, s ha megbeszélhetnénk vele, mi a véleménye a kénsavról, válasza minden bizonnyal így szólna: »Rossz környék ez.« Ha még idegrendszer is lenne, sokkal bonyodalmasabban viselkedne, hogy a rossz környékre megfelelő válasszal szolgáljon. Példákat keresne, párhuzamokat és jelképeket tapasztalatainak kincsesládájából, hogy megpróbálja meghatározni, azaz megérteni ezt az új környezetet, amelyikbe csöppent.

Bonyodalmas élőlényhez illő fejlett szervezetünk a példák és jelképek bőségszaruját önti ki környezetünk változásai alkalmából. Kitalálunk eget, földet, fát, követ, óceánt, isteneket, zenét, művészetet, nyelvet, bölcséletet, gépészetet, civilizációt és tudományt, majd mindezeket elnevezzük valóságoknak. S valóságosak csakugyan. Gyermekünkbe beleneveljük, hogy hitünk az ő tudásukká válják. Aki ezeket a példákat nem fogadja el, tébolydába vetjük. De ami e példák sorolására sarkall bennünket, az a Minőség maga. Környezetünk a Minőséggel sarkall bennünket egyre, hogy újratereptsük. Minden ízét. Minden porcikáját.

Lehetetlenség tehát azt, ami a világ teremtésére indít minket, teremtett világunkba befoglalnunk. Ezért nem határozható meg a Minőség. Ha meghatározzuk, igaz valójánál szűkebbre vonjuk a határát.”

Erre a részletre talán azért emlékszem ilyen jól, mert fontosabb az összes többinél. Amikor Phaidrosz írta, egy pillanatig megingott, s már-már kihúzta belőle ezt a két mondatot: "Minden ízét. Minden porcikáját." Őrület lappang az efféle nyomatékokban. Ez ijeszthetett rá. Értelmes okot azonban nem talált a kiirtásukra, a habozásnak pedig már lejárt az ideje. Nem is hallgatott a vész jelre, és a két mondatot meghagyta a szövegben.

Letette ceruzáját, és úgy érezte, valami megcsuszamlik a talpa alatt. De már benne volt. Annyit sejtett, hogy eltért kiindulásától. Nem metafizikus háromság ez már, hanem tökéletes monizmus. A Minőség egyaránt forrása és formája mindennek.

Bölcséleti képzettársítások zuhataga indult meg benne. Hegel, a Teljes Elme beszélt így. Nem alárendeltje tárgyiasságnak, személyességnek az sem.

Hegel viszont, mikor azt állította, hogy a Teljes Elme a forrása mindennek, a romantikus tapasztalatot kirekesztette a mindenből. Hegel Teljessége klasszikus, ésszerű és rendszeres volt a velejéig.

Nem úgy a Minőség.

Phaidrosz emlékezett, hogy Hegelt nyugati és keleti bölcselőket összekötő hídnak tekintik. A hinduk Védantáját, a taoisták Útját, de még a Buddhát is Hegel bölcséletére emlékeztető teljes monizmusként jellemezték. Phaidrosz kételkedett, vajon a misztikus Egységek összecerélhetők-e a metafizikus monizmusokkal, mivel a misztikus Egységek nem foglalhatók szabályokba, mint a metafizikus monizmusok. Ő a Minőségét metafizikus egységnek tekinti, nem misztikusnak. De így van-e? S mi egyéb a különbség?

Azt felelte magának, hogy a különbség a meghatározás éppen. A metafizikus egységek meghatározottak. A misztikus Egységek nem. Ez teszi a Minőséget misztikussá. De nem. A Minőség metafizikus is. Márpedig ő tisztán bölcséleti nézőszögből metafizikus egységnek tekintette mindaddig, mégis kapálózott a meghatározása ellen, így lett a Minősége misztikussá. Meghatározhatatlansága a metafizikai szabályoktól szabadította meg.

Phaidrosz ekkor mintegy sugallatra odalépett a könyvespolcához, és a kötetek közül kihúzott egy kicsiny, kék kartonkötésűt. Kézzel másolta, és maga kötötte be évekkal előbb, mert boltokban nem találta e kétezer-négyszáz éves műnek, Lao Ce *Tao Tö King*-jének egyetlen példányát sem. Találomra beleolvastott, mint annyiszor, de aztán keresni kezdett benne, és amikor tárgyába vágó sorokra lelt, mindjárt hozzá is fűzte a magáét.

A meghatározható minőség nem a Teljes Minőség – olvasta, és megállapította, hogy ő sem mondhatta volna különül.

Ráakasztható nevek nem a Teljes Nevek.

Eredete mennynek és földnek.

Ha neve kell, anyja mindeneknek...

Ez az.

A Minőség [a romantikus Minőség] és nyilvánulásai [a klasszikus Minőség] természetük szerint hasonlóak. Csupán nevet kapnak különbözőt [alanyi és tárgyit], amikor klasszikus a képük.

A romantikus minőséget a klasszikussal összeesapva misztikusnak nevezhetjük.

Ahogy titkaiból messzibb titok felé nyílik ajtó, úgy nyílnak meg előttünk az élet titkai sorra.

A Minőség mindent áthat, haszna végzetetlen.

S mint minden dolgok kútfejének, mérhetetlen a mélye.

Kristályos vize mégsem zavarosodik.

Nem tudom, nemzője ki lehetett.

Isten előtti világba illik a képe.

Léte örökös, örökéig való. Meríts belőle, s megüdülsz.

Tekints rá, s nem látod. Hallgassad, nem hallod. Tapogasd, meg nem tapinthatod. Szökik kutató érzékeink elöl, s így válik eggyé.

Nem a keltére kél a fény,

Nem elültével támad sötét,

Szakadatlan,

Körül nem kerítheted,

A semmi birodalmába vissza-visszatér,

A formátlanság formájának nevezik ezért,

A testet öltött semmiségnek –

Mondják ezért ködképek is,

Szembetalálkoztok, s nem látod az arcát,

Követed, és hátát nem mutatja,

Aki régi formáihoz ragaszkodik,

Megértheti az ősi kezdeteket,

S hogy ott volt már azok előtt.

Phaidrosz olvasta sorról sorra, versről versre, és érezte, hogy kattannak, hogyan illed a helyére minden. Ez az. Szó szerint. Ezt fejtegette volna ő is mindmáig, csak éppen tökéletlenül, gépiesen. Ebben a könyvben nincsenek ködök. Szabatos és végleges minden szava. Ezt mondta volna ő is, csak az ő nyelvének mások a gyökerei. Más völgyből nézi Lao Ce, mi történik emebben – nem úgy, mint most, ha megtérülök mesét mondanak felőle, hanem mint aki lakójává lett a völgynek. Mindent látott.

És megfejtette a jelrendszerét.

Phaidrosz olvasta tovább. Sorról sorra. Lapról lapra. Seholy következtelenség. Amiről ő mint Minőségről beszélt, az itt a Tao volt, a vallások gerjesztő ereje, nyugatié, keletié, múlté, jelené, tudásoké, mindené.

Akkor feltekintett, és megpillantotta magamagát... Akkor értette, hova jutott, és mit lát... Én nem tudhatom, mi történt valójában, de az a csuszamlás, amit Phaidrosz előbb a talpa alatt érzett, rohamosan gyorsult és erősödött, mint amikor a hegy bércei indulnak meg.

Az egymásra toluló eszméletek tömege görgeteggé vált, és elsodorta gondolkodását. A lefelé hengergő tömeg minden gördülése tulajdon magának százszorosát indította meg, majd százszorozódott tovább az is, s addig terebélyesedett és sodort, míg semmi a lábán meg nem maradhatott.

A Semmi sem.

Nem állhatott meg tovább.

21

– Nem vagy te valami bátor ember, mi? – néz rám Chris.

– Nem bizony – felelem, és húzom le a szalámi bőrét a fogammal. – Csak azt nem tudod, milyen okos emberrel van dolgod.

Szépen lejutottunk a gerincről már, a vegyes erdő is, a cserjés is nagyobbra nő, és sűrűbb itt, mint a völgy túlsó felén. Úgy látszik, ez az esős oldal. Egy darabig vedelem a vizet, amit Chris hozott a patakról, aztán nézek csak rá. Látom az arcán, hogy megbékélt az ereszkedéssel. Nem kell vitatkoznom vele, sem meggyőzőnöm az igazamról. Egy zacskó édességgel nyomtatjuk el az ebédünket, majd vizet iszunk arra is, és ledőlünk pihenni. A hegyi forrásvíznél jobb ízű a világon nincsen.

– Többet is elbírok most – jelenti ki Chris egy idő múltán.

– Biztos?

– Miért ne volna biztos? – veti oda hetykén.

Hálásan rakodok át a zsákom nehezebből, és amikor a hevedereket igazítjuk a vállunkon, és felkelünk, bizony érzem a különbséget. Tud Chris figyelmes is lenni, ha kedve tartja.

Innen már az ereszkedés lassabb lesz. Hiába a fakitermelés, a fattyúhajtások bozótja olykor magasabb nálunk, úgy kell benne utat törnünk.

Úgy haladnék tovább ezzel a képmutogatással, hogy az elvonatkoztatásokat hagynám, és áttérnék a gyakorlati útmutatásokra, csak éppen azt nem tudom, hogyan fogjak hozzá.

Nemigen hangoztatják az úttörőkkel kapcsolatosan, hogy a kezük szennye, ami a munkájuk után marad, az bizony eltakarításra vár. Törik az utat távoli, nemes céljaik iránt, s azzal nem törődnek, hogy a forgács pattog közben. A takarítás pedig nem valami lélekemelő munka. Le kell hangolódni hozzá

kellően. Amikor aztán elég lehangolt, azaz higgadt vagy már, jobban elbírsz vele.

Személyes tapasztalatok hegycsúcsán fedezni fel rokonságot a Minőség meg a Buddha között, az viszont lélekemelő. De csakis személyes értelemben. Ha tovább is csak erről áradoznék a képmutogatás során, közönségem békében elbocsáthatna. Az ilyen felfedezés jelentőségét a világ többi völgyében kell megtapasztalni, a mindannyiunkra váró takarítás keserves érvei során.

Sylvia mintha ráhibázott volna, amikor az első napon olyasmit mondott a szembejövőkre, hogy gyászmenet. A dolgunk most, hogy ezekhez csatlakozzunk, és gazdagabb híreket vigyünk szét a világban, mint amennyivel útra keltünk.

Mindenekelőtt meg kell vallanom, nem győződhettem meg Phaidrosz igazáról, vajon a Minőség a Taoval egy-e. Azt sem tudom, miféle kísérlettel igazolhatnám tételét, hiszen ő csupán az egyik misztikus egységről való elképzelését vetette egybe a másikkal. Nyilván azonosságot sejtett bennük, azonban lehetséges, hogy nem teljesen értette meg a Minőség természetét. Vagy ami még inkább lehetséges, hogy a Tao természetét nem értette. Bölcs nem volt, hiába. Márpedig a *Tao Tö King*-ben bölcssek számára sok olyan tanács olvasható, amelyeket ő is megszívelhetett volna.

Továbbá azt is megvallom, hogy Phaidrosz metafizikus hegyhágása minekünk ugyan meg nem világosíthatta, mi a Minőség, de azt sem, hogy a Tao mi. Semmivel nem lettünk okosabbak.

Ez úgy hangzik, mintha ingerülten elutasítanánk most, amiket Phaidrosz gondolt és mondott. Pedig nem. Elhatárolódásunkkal ő is egyetértene, hiszen a Minőség körülírása is meghatározás, éppen ezért szűkebb a kelleténél. Talán azzal is megtoldaná, amit mondtunk, hogy a szűkre fogott meghatározások rosszabbak akár a meghatározatlanságnál, mert az igaz csengésük félrevezető lehet, ezért valójában késleltetik a megértést.

Nem, Phaidrosz nem vezetett rá sem a Minőségre, sem a Taoóra. Útjával az Értelem nyert csakis. Megmutatta, hogyan tágítható olyan elemek befogadásához, amilyenek korábban az ész számára megemészthetetlenek, vagyis irracionálisnak tetszettek. Márpedig ilyen irracionális elemek tornyosulnak fölénk, és emésztetlenségük teszi a huszadik századot rossz minőségűvé, kuszává, zavarossá. Ezeket szedném sorra most.

A sáros oldalban bajos megvetni a lábunkat. Ágakba fogózunk, úgy lépünk, s a következő lépésünket számítjuk kapaszkodót keresve.

A cserje hamarosan olyan sűrű lesz, hogy irtanunk kell. Leülök, amíg Chris kikotorja a belezőkést a zsákomból. Odaadja, aztán hadakozva haladunk.

Lassú az út, mivel egy-egy lépéshez két-három gallyat is el kell metszeni. Jó darabig ki nem keveredünk innét.

Az első ereszkedő lépés Phaidrosz állításától, hogy "a Minőség a Buddha", az, hogy ha igaz az ilyen nagyhangú kijelentés, akkor értelmes alapot vet az emberi tapasztalatok eddig külön volt három tartományának egyesítéséhez. Ez a három tartomány a Vallás, a Művészet meg a Tudomány. Ha bizonyítható, hogy a Minőség a pillére mindháromnak, és hogy ez a Minőség nem sokféle, hanem egy, abból következik, hogy a három tartomány egyesíthető.

A Minőség helyét a Művészetben elég bőségesen szemléltettük Phaidrosz retorikát oktató pályájának ismertetésével. Nem hinném, hogy bővebb elemzésre szorulnánk itt. A Művészet minőségi igyekezet, legyen ennyi elég. Vagy ugyanez hangzatosabb szóval: a Művészet az ember művében megnyilvánuló istenség. Phaidrosz megállapítása világossá teszi, hogy a két erőben különbözőnek tetsző művészetmeghatározás valójában egy.

A Vallás tartományában külön szemléltetésre szorul a Minőség kapcsolata az istenséggel, s remélem, még erre is sort keríthetek. Ideiglen érdemes elgondolkodnunk, hogy a Minőség és a Buddha kapcsolatának az angol nyelvben megfelel a *God* (Isten) meg a *good* (jó) közelinek tetsző kapcsolata.

Azért most a Tudományra irányítanám a figyelmet, mert a kapcsolat meghatározására itt a legegésőbb a szükség. Azzal a közkeletű szóval, hogy a Tudomány és magzata, a technológia "értékmentes", vagyis minőségmentes, azzal le kell számolnunk. Éppen ez az "értékmentesség" teszi nyomatékossá pusztításvágyát, amelyről a képmutogatás kezdetén beszéltünk. Holnap ezen a nyomon haladok tovább.

A délután hátralévő részében omlásfák ezüstös törzsökéi közt ereszkedünk zezugosán.

Szirt mentében keressük a lefelé utat, mikor egyszer csak csúszdára bukkanunk, annak az árkában simán ereszkedhetünk tovább. Sziklás patakmederbe torkollik, víz csordogál az alján, cserje, kő, sár, hatalmas fák gyökere tölti ki. Hamarosan jóval nagyobb patak zúgását halljuk.

Kötél segítségével kelünk át rajta, a kötelet ott hagyjuk a túlsó parton, és a patak túlsó partján vezető út mentén táborozókra bukkanunk, azok bevisznek a városba kocsin.

Öreg este érünk be Bozemanba. Nem akarom telefonon felzavarni DeWeese-eket, hogy jöjjenek értünk a városba, inkább szállodában keresünk szállást. A csarnokában ácsorgó turisták megbámulnak minket. Kimustrált kincstári ruháimban, bottal, kétnapos borostámmal meg a fekete baszk sapkában olyan lehetek, mint valami rajtaütésre készülő kubai forradalmár.

A szobában elcsigázottan dobjuk le a cuccunkat a földre. A papírkosárba rázom bele a bakancsomban a patak gázolása óta szűrő köveket, majd az ablakpárkánynak támasztom a bakancsot, hogy lassan száradjon. Szó nélkül vágódunk végig az ágyon.

22

Másnap reggel a szállodából kijutunk DeWeeseékhez, elköszönünk tőlük, majd északnak indulunk kifelé Bozemanból. DeWeese-ék marasztalnak, de engem valami furcsa viszketés hajt nyugatnak, mintha gondolataim szálát az úton vehetnem fel a legjobban. Olyan valakiről beszélnék ma, akiről Phaidrosz soha nem hallott, csak én tanulmányoztam az Írásait behatóan, mikor ez a képmutogatás először fordult meg a fejemben. Ez az ember, nem úgy, mint Phaidrosz, nemzetközi híresség volt harmincöt esztendőes fejjel, élő legenda ötvennyolc éves korára, és Bertrand Russell úgy jellemezte, hogy “a közmegegyezés szerint legkiválóbb tudósa nemzedékének”. Foglalkozott csillagászáttal, fizikával, matematikával, és filozófus volt mindehhez. Jules Henri Poincarénak hívták.

Lehetetlennek tetszik a számomra mind a mai napig, hogy Phaidrosz olyan utat járt gondolatban, amelyen nem előzte meg senki. Valakinek valahol csak eszébe kellett volna jutnia mindennek, Phaidroszra pedig jellemző lehetett volna, hogy amilyen türelmetlen tudós, valamelyik híres gondolatrendszer szakállas megállapításain kérődzik tovább, mert az olvasottsága hézagos.

Így aztán csaknem egy évet töltöttem a bölcselet hosszas és gyakran fárasztó történetének tanulmányozásával, az előtte jártakat nyomozva. Persze lelkesített is, hogy így ütöm bottal a nyomát végig a filozófia történetén, s közben olyasmi ötlött az eszembe, amivel máig nem tudom, mit kezdjek. Egymással homlokegyenest szemben állónak tekintett bölcseleti rendszerek mintha csekély eltérésekkel ugyanazt hangoztatták volna, amit ő. Olykor már azt hittem, rajtakapom, de éppen a csekély eltérésekből derült ki, hogy Phaidrosz más irányban gondolkodott. Az előbb már említett Hegel például azzal utasította el a hindu bölcseleti rendszereket, hogy bölcseletnek nem is tekinthetők. Phaidrosz mintha magáévá tette volna őket. Vagy azok tették a magukévá? Visszásság talán nincs is a kétféle gyanú közt. Így bukkantam idők múltával Poincaréra. És ismét találtam benne nyomokat – de még inkább egy más jelenséget. Ő is Phaidrosz hosszas, kanyargó ösvényén kap fel a legnyaktörőbb elvonatkoztatásokig, hogy már azt hiszem, lezuhan, de aztán megállapodik ott. Mindkettő a tulajdon ösvényének végéig jut, mégis mintha folytatnák egymást! Aki a téboly szirtjén billeg, annak a hasonló működésű

elme felfedezése megnyilatkozásszámba megy. Olyan, mint amikor Robinson Crusoe lábnyomokat pillantott meg a homokban.

Poincaré 1854-től 1912-ig élt. A párizsi egyetem professzora volt, szakálla és csíptetője némiképp Henri Toulouse-Lautrecre emlékeztetett, aki tíz évvel volt nála fiatalabb, és ekkortájt ugyancsak Párizsban élt.

Poincaré élete során ijesztő válság támadt az egzakt tudományok alapjaiban. Tudományos igazságokhoz hosszú évekig kétség nem férhetett, a tudományos logikát csalhatatlannak ítélte mindenki, s ha tudósok olykor tévedtek, tévedésüket a tudományos játékszabályoktól való eltérésükkel magyarázták. A nagy kérdésekre mindre megvolt már a válasz. A tudomány küldetéséül annyi maradt erre az időre, hogy e válaszokat a tökéletességig finomítsa. Igaz, akadt még magyarázatlan jelenség, mint a radioaktivitás, a fény átbocsátása "az éteren" és a mágneses erőknek a villamos erőkhöz való furcsa viszonya – mindezekkel azonban a tudomány rohamléptéiből ítélve nem kellett már soká számolni. Álmodni alig merte volna bárki, hogy néhány évtized múltán nem lesz abszolút a világűr, az idő, az anyag, de még a nagyság sem, hogy a klasszikus fizika, a tudományok bálványa hozzávetőlegessé válik, s a legjózanabbnak tisztelt csillagász pedig majd azt tudatja a világgal, hogy aki erős látcsövön soká mered a mindenségbe, az utoljára a tulajdon tarkóját figyeli meg!

Az alapokat rengető relativitáselméletet ugyan még kevesen kapiskálták, de a kevesek közt ott volt Poincaré, korának legjobb matematikusa.

Művében, *A tudomány alapjai*-ban kifejti, hogy ez a tudományos válság igen régi időkre nyúlik vissza. Sokáig hiába próbálkoztak, mutat rá, az Eukleidész ötödik követelményének nevezett sarkalatos tétel szemléltetésével, s a válság kezdetének akár ezek a lázas próbálkozások tekinthetők. Az eukleidészi követelményt, amely szerint egy adott ponton át egy adott egyenessel párhuzamos vonal egynél több nem húzható, mindannyian megtanuljuk a tizedik osztályos geometriaórákon. A mértan matematikájának elemi építőköve ez a követelmény.

A többi sarkalatos tételt kétség ki nem kezdhetette, csupán ezt. Kidobni a hajóból mégsem lehetett másként, mint vele együtt a matematika jelentős részét is. Azt sem látta senki, hogyan volna szűkíthető elemibb tétellé. Hajmeresztő erőfeszítéseket tettek, állapította meg Poincaré, új tétel állításának csalóka reményében.

Végre a tizenkilencedik század első negyedében egy magyarnak meg egy orosznak, Bolyainak és Lobacsevszkijnek szinte egy időben sikerült megmutatnia, hogy Eukleidész ötödik követelményének bizonyítása lehetetlenség. Úgy okoskodtak, hogy ha volna módja a bizonyosabb tételre való szűkítésének, hatásai is mások mutatkoznának: megsemmisítése logikai

visszásságokat támasztana a geometriában. Majd megsemmisítették Eukleidész követelményét.

Lobacsevszkij abból a feltevésből indult ki, hogy egy adott ponton át két párhuzamos is húzható egy adott vonalhoz képest, egyébként mind megtartotta Eukleidész sarkalatos tételeit. Hipotéziseiből aztán egy sor olyan elméleti következtetésre jut, amelyek közt ellentmondást találni bajos, és a következtetésekből olyan geometriát épít, hogy logikai hibátlansága semmivel nem marad mögötte az eukleidészi geometriának.

S mivel az eukleidészi geometriában logikai hibát nem talált, azzal bizonyítja, hogy az ötödik követelmény nem egyszerűsíthető.

Nem is ez a bizonyítási eljárás keltette a zűrzavart, hanem a gondolkodás mellékterméke, amely nemcsak a tételt borította árnyékba, hanem szinte minden egyebet a matematika területén. A tudományos bizonyosság talpköve vált ezzel bizonytalanná.

Hiszen egyszerre ott volt az egymásnak ellentmondó két tudományos igazság, s mindkettő megállhatta akár az ízlések, akár a korok próbáját. Így kezdődött az a válság, amely az Aranyozott Kor tudományos elégtelenségét alapjaiban rázta meg. Honnan tudjuk, melyik az igazi a kétféle geometria közül? Ha nincs pulpitusunk az ítélkezéshez, akkor a matematikának logikai ellentmondásokat is magába kell foglalnia. Csakhogy az olyan matematika, amely belső ellentmondásokat befogad, nem matematika már. A nem eukleidészi geometria végeredménye nem egyéb, mint abrakadabra, csupán hit kell a befogadásához! S ha persze egyszer ilyen rés nyílt a matematika falán, az egymásnak ellentmondó, de cáfolhatatlan tudományos igazságok száma a továbbiakban nem szorítkozott csupán kettőre. Egy Riemann nevű német a geometria újabb cáfolhatatlan rendszerével állt elő, amely nemcsak Eukleidész ötödik követelményét lökte ki a hajóból, hanem első sarkalatos tételét is, amely szerint két ponton csupán egyetlen egyenes vonal hatolhat át. Belső ellentmondást felfedezni ebben az elméletben sem lehetett, csupán egésze mondott ellent mind Lobacsevszkij, mind Eukleidész geometriájának.

A relativitáselmélet szerint azonban Riemann geometriája jellemzi a legáltalóbban azt a világot, amelyben élünk.

Three Forksnál az út fehér-homokszínű sziklák közé hatol, és elvisz Lewis és Clark néhány barlangja mellett. Butte-tól keletre hosszas és erős emelkedőnek megyünk, áthaladunk a Kontinentális Vízvázalstón, majd lejutunk a völgybe. Később az anacondai olvasztómű hatalmas kürtőjét elhagyva betérünk Anaconda városába, és jó bélszínnel meg kávéval szolgáló étteremre lelünk. Lankásabb parton jutunk fel egy fenyvesekkel övezett tóhoz, és utunkban halászokat látunk, éppen csónakjukat taszítják a vízre. Amikor az

út ismét lefelé kanyarog a fenyves erdőn át, látom a nap állásából, hogy a déltől már nem járhatunk messze.

Keresztülmegyünk Phillipsburgön, és egy szétnyíló folyóvölgy mezei közt visz az utunk. A szembeszél nagyokat lök rajtunk, azért ötvenötre lassítok. Átmegyünk Maxville-en, és mire Haliba érünk, érzem, hogy egy kis pihenés ránk férne.

Temetőt látunk az út mentén, és megállunk. A szél hűvösen füttyörész, de a nap meleg, azért letesszük a kabátunkat meg a bukósisakunkat a fűre a templom szélárnyékos felén, és ledőlünk. Magányos, tiszta, szép táj. Mintha tér birtokába jutnánk, ha a tájat hegység vagy akár dombvidék keretezi. Chris belefordul a kabátjába, és megpróbál aludni.

Sutherlandék nélkül minden más. Nagyon magunkra maradtunk. Azért folytatnám a képmutogatást most, ha megbocsátanak, hogy a magányosságtól szabaduljak.

Hogy a matematikai igazság nyomára jussunk, mondta Poincaré, először azt kell tisztáznunk, mifélek is a geometriai sarktételek. *A priori* ítéleteink összegezései-e, mint Kant állította? Azaz léteznek-e az ember tudatában a tapasztalat teremtő munkája nélkül is? Poincaré nemmel válaszolt. E sarktételek akkora súllyal nehezednek ránk, ha így volna, hogy meg sem próbálkozhatnánk ellenjavaslattal, nem még ráépített elméleti szerkezettel. Nem eukleidészi geometriáról szó sem lehet.

Juthatunk-e arra a következtetésre tehát, hogy a geometria sarktételei kísérleti igazságok? Poincaré erre a kérdésre is nemmel válaszolt. Ha kísérleti igazságok volnának, az új eredmények mindegyre módosítanának és fordítanának rajtuk. Ez viszont a geometria szellemével ellenkezne.

Poincaré arra a következtetésre jutott végül, hogy a geometria sarkalatos tételei közmegegyezések, de választásunkat a lehetséges megegyezések közt kísérleti eredmények támasztják alá. A választás mégis szabad, és csupán az ellentmondások elkerülésének szüksége korlátozza, így lehetséges, hogy az eukleidészi követelmények megmaradhatnak igaznak, bár a kísérleti igazolásuk csupán hozzávetőleges. A geometria sarktételei más szóval nem egyebek, mint álrúhás meghatározások.

Mikor a geometriai sarktételek természetét tisztázta, azt a kérdést vette elő, vajon melyik igaz, az eukleidészi geometria vagy a Riemann-féle.

Válasza úgy szólt, hogy a kérdés értelmetlen.

Akárcsak az a kérdés, hogy a metrikus rendszer vagy az angol mértékrendszer-e az igaz vajon, a kartézianus koordináták-e vagy a poláris koordináták. Egyik geometria nem igazabb a másiknál, csupán alkalmasabb.

Poincaré ezután a tudomány más elképzeléseinek egyezményes természetét is szemléltette, például térét s időét, és hangoztatta, hogy egyikük mérése sem

lehet igaznak nevezhető, s a mérés módját csupán kedvező volta miatt fogadták el általánosan.

Tér és idő maga is meghatározás, amely lehetővé teszi megfigyeléseink rendezését.

Az elemi tudományos elképzelések ilyen gyökeres megértése azonban korántsem teljes még. A tér és idő titkának megértését az efféle magyarázat segíti talán, de a világegyetem rendezésének terhe mintegy áthárul a megfigyelésekre. Csakhogy a megfigyelések is mik?

Poincaré vizsga szemmel tekintett végig rajtuk. Mi figyelendő meg a valóságból? Hiszen a lehető megfigyelések száma végtelen, s hogy a kritikátlan megfigyelő is teremt tudományt, annak valószínűsége éppoly csekély, mint hogy a majom leül az írógéphez, és kikalapálja rajta a miatyánkot.

Ez vonatkozik a hipotézisekre is. Miféle hipotézisek? "Ha egy jelenségnek egy tökéletes mechanikai magyarázata lehetséges, akkor lehetséges számtalan, és mindenik felöllelheti a kísérlet során kiütköző különösségeket" írta Poincaré.

Phaidrosz is ezt az állítást fogalmazta meg a laboratóriumban, s a benne rejlő kérdésért penderítették ki az egyetemről.

Ha a tudós időmilliomos, mondta Poincaré, csupán ezzel kellene biztatni: "Nyisd ki jól a szemed!" Ideje azonban nem lehet ahhoz, hogy mindent megnézzen, s jobb keveset látni, mint sok mindent rosszul megnézni – vagyis a tudósoknak válogatnia kell.

Ehhez Poincaré néhány szabályt is alkotott. A megfigyeléseknek rangjuk van, mondta ki. Minél általánosabb érvényű a megfigyelés, annál értékesebb. Amelyek gyakran elővehetők, különbek a ritkán szükségeseknél. A biológusok például szorult helyzetbe jutnának, ha tudományuk felépítéséhez csupán egyedekkel kellene számolniuk, s fajok nem léteznének, vagy a gyermekeket örökletes tulajdonságaik nem tennék hasonlókká a szüleikhez.

Mely megfigyelések kerülnek nagy valószínűséggel ismét elő? A legegyszerűbbek. Hogyan ismerünk rájuk?

Válasszuk azokat, amelyek eleve egyszerűnek látszanak. Nagy valóság az egyszerűségük, vagy a bennük rejlő bonyodalmak nem láthatók elsőre. Ha valóban egyszerűek, megfigyeléseink során előbb-utóbb ismét rájuk bukkanunk, akár egymagunkban, akár bonyodalmasabb megfigyelési elemek társaságában. Ez a lehetőség is igen valószínű, mert a természet nem szerkeszt vaktában.

Hol rejlik az egyszerűség? Tudósok a végletekben keresik, a végletesen nagyban és a végletesen kicsinyben. A biológusok például önkéntelen érdeklődéssel fogtak a sejt vizsgálatához, vagyis érdekesebbnek ítélték a teljes

élőlénynél – sőt, Poincaré ideje óta a fehérjemolekulát érdekesebbnek ítélik a sejtjénél is. Az eredmények igazolták őket, mivel a különböző élőlények sejtjei és fehérjemolekulái egymáshoz hasonlóbbnak bizonyultak az élőlényeknél.

Hogyan válasszuk ki tehát a megfigyelnivalót érdekessége, azaz gyakori felbukkanása szerint? A módszer éppen ebben a választásban rejlik. Elsőül ezért fontos a módszert megalkotnunk. Elképzelni elképzelték sokat, hiszen önként egyik sem kínálkozik. Helyes régi megfigyelésekkel kezdeni, de ha ezekből egyszer előttünk a kikezdhethetetlen szabály, a vele egybehúzó megfigyelések unalmasakká válnak, mert nem tanulhatunk már belőlük semmit. Ekkor a kivétel válik érdekessé. Nem hasonlóságokat keresünk ezután, hanem különbségeket, és a különbségek közt is a legszembeszökőbbeket, mert a legtöbb tanulság azokban rejlik.

Azokat a lehetőségeket keressük, amelyek szabályunkat megdöntik. Ahogy térben és időben távolodunk, megtörténhet, hogy szokványos szabályaink érvényüket veszítik. Az efféle felfordulások tapasztalata hozzásegít, hogy a hozzánk közelebb játszódó apró változásoknak jobb megfigyelői lehessünk. Leginkább azonban nem a hasonlóságok és különbségek megállapítására kell törekedni, hanem a látszólagos eltérések színe alatt rejlő hasonlóságok felfedezésére. Némely szabályok éppen ezért tetszenek olykor alkalmazhatatlannak, ám az aprólékosabb megfigyelés során akárhányszor kiderül, hogy az anyag különbözik ugyan, de a forma, a részletek rendje mégis ugyanaz. Ha ezzel a tudomással tesszük megfigyeléseinket, pompásan nagyító és mindent feloldó lencse birtokában vagyunk, így válnak értékkessé olyan megfigyeléseink, amelyek csokorrá kerekítik a többit, és már ismert csokrok hú tükörképévé lesznek.

A tudós, foglalja össze Poincaré, nem válogatja bolondjában a megfigyelnivalókat. Műve vékony kötetében lehetőleg sok tapasztalatot és sok gondolatot tömörít, így történik, hogy a fizikáról szóló kicsiny műben is a régi tapasztalatok bősége mellett ezerannyi jövőendő tapasztalat lehetőségét találjuk, amelyeknek végeredménye felől máris ítélet formálhatunk. Poincaré azt is szemlélteti, hogyan támad a megfigyelés. Eddig általában foglalkozott azzal, hogyan jutnak megfigyeléseikhez s a megfigyelések összegzéseképpen elméletekhez a tudósok, itt azonban személyes tapasztalatait fogja vizsgálóra azzal a matematikai módszerrel, amelynek korai hírnevét köszönhette.

Egyszer, beszéli el, tizenöt napot kotlott annak bizonyításán, hogy efféle módszerek egyáltalán nem is léteznek. Naponta letelepedett az íróasztalhoz, egy-két órát próbálgatta az eszébe ötlő kombinációkat, és nem jutott semmire.

Majd egy este szokásától eltérően kávé ivott, és nem jött álom a szemére. Ötletek burjánzottak a fejében, s úgy érezte, egybevágnak és állandó kapcsolatot teremtenek egymással.

Másnap reggel csupán fel kellett jegyeznie az eredményeket. A kristályosodás hulláma csapott át rajta.

Elmondja egy másik kristályosodási hullám történetét is. Hagyományos matematikai párhuzam nyomán formálódott meg benne, amit később Theta-Fuchs sorozatnak nevezett. Lakóhelyéről, Caenből földtani tanulmányokra indult, és a változatos út felejtette vele a matematikát. Egyszer éppen buszra szállt volna, s amint föllépett a lépcsőjére, minden gondolkodás nélkül az az ötlete támadt, hogy azok az átalakulások, amelyekkel a fuchsi funkciókat korábban meghatározta, valójában egy nem eukleidészi geometria tételei. Az ötlet igazolására nem volt sem idő, sem alkalom. Felszállt a buszra, és tovább beszélgetett, de a bizonyosság teljessé lett benne. Később igazolta is, amint módja nyílt.

Máskor egy parti szirt megkerülése közben támadt egy jelentős elgondolása, éppily hirtelenül és a bizonyosság rögtönös tudatával. Megint máskor az utcán érte a megvilágosodás. Sokan a lángelme titokzatos művét látták mindezekben, Poincaré azonban nem elégedett meg ilyen felszínes magyarázattal, és megpróbálta kitapintani, mi történt valójában.

A matematika, így okoskodott, nem csupán szabályok alkalmazásának dolga. Aminthogy a tudomány sem. Nem is a szabott törvények kapcsolatainak keresgélése. A kapcsolatok száma végtelen és haszontalan lenne. Az igazi feltaláló úgy választ lehetőségei között, hogy a haszontalanokat kiszűri, azaz meg sem fordul a fejében, hogy haszontalan kapcsolatok nyomán induljon el. A válogatásban olyan finom szabályokat követ, amelyek inkább sejthetők, mint összefoglalhatók.

Poincaré ezután abból indult ki, hogy "tudatküszöb alatti valónk" válogat – s ez tökéletesen egybevág azzal, amit Phaidrosz az értés előtti eszmélésnek nevezett. Tudatküszöb alatti valónk, magyarázza tovább az elképzelését Poincaré, egy kérdés megfejtésének számtalan lehetőségét tekinti át, tudatunk birodalmába azonban csak az érdekeseket bocsátja be. Matematikai megoldásokat tudatküszöb alatti valónk "matematikai szépségük" szerint válogat, számok és formák harmóniája szerint, geometriai eleganciája szerint. "Ezt az esztétikai érzést ismeri minden matematikus – állítja Poincaré. – Az avatatlanok sokszor meg is mosolyogják érte." Mindenképpen a harmónia, a szépség dönt választásában.

Poincaré elmefuttatásából kiderül, hogy nem romantikus szépségről beszél, arról, amelynek pusztá megjelenése nyugözi le az értékeket. A klasszikus szépséget érti, amely a részek harmonikus rendjéből támad, szerkezetbe helyezi a romantikus szépséget, vagyis nélküle az élet elúszó és megfoghatatlan lenne, az álomtól megkülönböztethetetlen, mert a megkülönböztetéshez alap nem kínálkoznék. E klasszikus szépség keresése, a

világegyetem harmóniájának érzése kényszerít minket arra, hogy megfigyeléseink közül azokat válasszuk, amelyek ezt a harmóniát szolgálják. Nem pusztán megfigyelések eredménye, hanem a megfigyelések kapcsolatáé ez az egyetemes harmónia, amely az egyetlen igaz tárgyi valóság.

A tárgyi valóságnak pedig egyetlen bizonyítéka, hogy közös képet formálunk felőle a világban velünk élőkkel és gondolkodókkal. Másokkal való értekezéseink során készen vesszük harmonikus elképzeléseinket. Tudván tudjuk, hogy ezek nem tőlünk származnak, harmóniájuknál fogva mégis hozzánk hasonló gondolkodók művét fedezzük fel bennük. S mivel ezek az elképzelések megfelelnek a mi érzékelésünk világának, úgy érezzük, jogos elgondolnunk, hogy a többi értelmes lény is csak azt láthatta, amit mi láttunk, ilyenformán tudjuk, hogy nem álmodtunk. Ez a harmónia – vagy nevezzük akár minőségnek – megismerhető valóságunk szilárd alapja.

Poincaré tudós társai nem fogadták el azt az állítást, hogy a megfigyelések eleve selejtezettek, mert azt hitték, a tudományos módszert rengeti meg vele. Úgy értették, hogy ez az első selejtező tetszőlegessé teszi az igazságot, és Poincaré elgondolását konvencionálisnak bélyegezték. Arról mintha meg is akartak volna felejtenni, hogy tárgyilagosságuk elve nem tehető megfigyelés tárgyává, ezért illő óvatossággal kellene hangoztatniuk.

Ők azonban kötelezőnek érezték a tagadást, nehogy a tudományt alátámasztó bölcséletük megbomoljon. Poincaré nem is volt éppen a segítségükre. Állításai metafizikus következményeinek nem járt a végére. Elmulasztotta kimondani, hogy az előselejtező csupán egy dualisztikus, személyes-tárgyi metafizikai rendszerben tetszőleges. Ha az épület harmadik pillére a Minőség, már nem önkényes az előselejtező. Nem a szeszély, nem a tetszés válogat, hanem a Minőség, amely a valósággal egyértelmű. Ilyen állítással eloszlatna volna a kételyeket.

Úgy láttam, mintha Phaidrosz a rejtvény egyik felét fejtette volna meg, neki sem fogott idő híján a másik felének. Poincaré pedig a másik felén dolgozott. Megállapítása, hogy a tudós harmónia szerint válogat sarkalatos tételek, hipotézisek, megfigyelések közt, a rejtvény túlsó felét hagyta megfejtetlen. Az ismeretelméletet bolygatta meg azzal a látszattal, hogy a tudományos valóság személyes megítélés dolga, s ezzel a metafizika felől hagyta levarratlan az ismeretelméletet.

Mi azonban tudjuk már Phaidrosz metafizikájából, hogy Poincaré harmóniája nem személyes. Kútfeje személynek, tárgynak egyaránt. A szeszélyességnek valójában ellene szegül, hiszen a tudományos és matematikai gondolkodás rendező elve. Mégis boldog találkozás könnyei öntöttek el, hogy a rejtvény megfejtethetetlen két fele itt olyan tökéletes

harmóniában illett össze, amilyenről Poincaré beszél, és a kétfelől rakott gondolati épületben Tudomány és Művészet egy nyelven társaloghat végre.

Kétfelől a hegyek meredeken emelkednek, s köztük a keskeny völgy Missoulának kanyarog. A szembeszél megviselt, fáradt vagyok. Chris megbök, és fenn egy bércezen festett G betűt mutat. Rábólintok. Már reggel elhaladtunk ilyen alatt, amint Bozemanból kifelé tartottunk. A gólyák alighanem minden tanév kezdetén felkapaszkodnak, és megújítják a festést.

A benzinkútnál, ahol a tankunkat töltjük, beszédbe elegyedek velünk egy ember. Utánfutóján két appaloosai fajta lovat szállít. A lovas emberek, úgy tapasztaltam, megvetik a motorkerékpárosokat – ez azonban nem, és tele van kérdéssel. Amíg válaszolgotok, Chris nyaggat, hogy menjünk fel a festett G-hez, pedig látni innen is, milyen kerék marta, lihegő az útja. Nem kockáztatnám meg terhünkkel meg az országjáró motorunkkal. Inkább sétálunk egyet pihenésül, majd nekivágunk, nem valami nagy jókedvvel, a Lolo-hágónak.

Az is rémlik, hogy néhány évvel ezelőtt még dülőút kanyargott ennek az útnak a helyén, s megkerülte a hegynek minden kiálló szirtjét, gyűrődését. Azóta kikövezték, kiegyengették. Ami járművel találkozunk, az nyilván mind északnak, Kalispellbe vagy Coeur D'Alene-be tarthat, mert igen megritkult a forgalom. Mi délnyugatnak fordulunk, a szél a hátunkba kap, és könnyebb a dolgunk. Az út hajtúkanyarokkal rugaszkodik a hágónak.

A Kelet itt végképp levonul a színről, legalábbis én úgy képzelem. Az esőt ide már a csendes-óceáni szél hozza, patakok-folyók mind a Csendes-óceánba térnek. Lejutunk mi is két-három napon belül.

A Lolo-hágóban éttermet látunk, előtte egy régi Harley-versenymotort. Megállunk, megnézzük. Gazdája málhás kosarat szerkesztett a farára, és a mérföldszámlálója harminchatezret mutat. Régi motoros lehet.

Pizzát és tejet tankolunk az étteremben, hogy hamar végezzünk. Nem sok van már a napvilágból, táborhelyet keresni sötétedés után keserves.

Amint az étteremből kilépünk, ott látjuk a régi motorost a motorjánál. Felesége is ott áll mellette. Rájuk köszönünk. Missouriiból való, és a feleség derűs arca bizonyosság, hogy kellemes az útjuk.

– Maga is kínlódott a szembeszéllel Missouláig? – kérdi a régi motoros.

Rábólintok. – Harminc-negyven mérföldes meglehetett.

– Legalább – helyesel.

A táborozásról beszélgetünk. Megállapítják, hogy hideg van. Missouriban álmodni nem merték, hogy nyáron akár a hegyek közt is lehet ilyen hideg, azért itt kellett vásárolniuk meleg alsót és pokrócokat.

– Ma éjszaka talán nem lesz olyan dermesztő – vélekedek. – Nem lehetünk magasabban ezerhétszáz méternél.

– Éppen csak letérünk az úttól, és táborot ütünk – dicsekszik Chris.

– Valamelyik táborhelyen? – kérdi a régi motoros.

– Nem, csak ahol eszünkbe jut – tódítom.

Nem látok bennük hajlandóságot, hogy csatlakoznának hozzánk, azért indítok. Integetünk nekik, ahogy kifordulunk a parkolóból.

A fák árnyéka megnyúlt az országúton. Öt-tíz mérfölddel odébb erdőlő út torkollik bele, azon indulunk fölfelé.

Az erdőlő út homokos, lassan haladunk, és a lábam is leteszem, hogy ne bukjunk. Ebbe is torkollnak mellékutak, de megmaradok rajta, amíg utóbb földgyalukat nem látok. Vagyis itt még zajlik az irtás. Ráfordulok az egyik mellékútra, és addig megyek rajta, amíg egy omlásfa el nem rekeszti. Ez lesz a mi helyünk. Itt nem irtanak.

– Helyben vagyunk – mondom Chrisnek, és leszállunk. Innen a hegyoldalból úgy látni, mintha mérföldeken át szakadatlan volna az erdő.

Chris noszogat, hogy induljunk felfedező útra, én azonban csak a pihenést kívánom. – Eredj magad – mondom neki.

– Gyere te is!

– Nagyon fáradt vagyok, Chris. Majd reggel bejárjuk az erdőt.

Leszedem a zsákjainkat, kiterítem a hálózsákokat. Chris eltűnik. Elnyúlok, és a fáradtság szétárad tagjaimban. Csöndes, gyönyörű erdő...

Chris később visszatér, és jelenti, hogy rajta a hasmenés.

– Ejnye – mondom, és feltápászkodok. – Gatyát kell váltanod?

– Kell – feleli zavartan.

– A kormánynak döntött zsákban találod. Válts, aztán szedd elő a nyeregtáskából a szappant. Lemegyünk a patakhoz, és kimossuk a szennyest.

– Chris zavara akkora, hogy örömet engedelmeskedik.

A lábunk kibicsaklik alólunk, annyira lejt az út a pataknak. Chris megmutogatja, miféle köveket gyűjtött, amíg szundítottam. Sűrű a fenyőillat ebben az erdőben. Hűvösödik, a nap már nagyon lenn jár. A csönd meg az elcsigázottság elkedvetlenít, de megtartom magamnak rosszkedvemet.

Mikor Chris jól kimosta és kicsavarta az alsónadrágját, és megindulunk visszafelé az erdőlő úton, az a nyomasztó érzés kíséri, hogy életemben mindig ezt az utat jártam.

– Apu!

– Mi az? – Apró madár röppen fel előttünk egy ágról.

– Mi legyenek, ha megnövök?

A madár eltűnik egy dombhát mögött. Nem tudom, mit válaszoljak. – Becsületes ember – mondom végül.

- Azt kérdem, milyen foglalkozást válasszak.
 - Akármilyet.
 - Miért mérgelődöl, ha ilyen kérdek?
 - Nem mérgelődök, csak gondolkodok, és nem tudom... Fáradt vagyok a gondolkodáshoz is... Nem számít, milyen foglalkozást választasz.
- Az ilyen utak egyre keskenyednek, s elenyésznek végül.
Hátranézek, s látom, hogy Chris elmarad mögöttem.
- A nap már lebukott, derengés fog körül bennünket. Külön jutunk vissza az erdőlő úton, aztán belebújunk a hálósákunkba, és szó nélkül elalszunk.

23

Megint ott az üvegajtó a folyosó végén. Mögötte Chris. Anyja meg az öccse fogja közre. Chrisnek az ajtó üvegén a keze. Aztán meglát, és integet. Visszaintegetek, úgy indulok az ajtónak.

Mekkora a csönd! Mintha olyan filmet látnék, amelyiknek a hangja kihagyott.

Chris fölnéz az anyjára, és mosolyog. Anyja visszamosolyog rá, de látom rajta, hogy a gyászát leplezi. Megrendültén áll ott, s nem akarja, hogy a gyerekek lássák a megrendültségét.

Én is csak most eszmélek, mi ez az üvegajtó. Az én koporsóm ajtaja.

Nem is koporsó ajtaja, hanem szarkofágé. Roppant boltozat alatt állok, holtan, s ők hárman a végtisztességet megadni jöttek.

Kedves tőlük. Nem lett volna szükséges. Hálás vagyok a látogatásért.

Chris most int, hogy nyissam ki a sírbolt ajtaját. Látom, hogy beszélne velem. Talán azt akarja megtudni, milyen a halál. Szívesen el is mondanám neki. Olyan kedves, hogy eljött, és integet. Egyáltalán nem rossz, tudatnám vele. Inkább csak magányos állapot.

Odaérek, és tárnám ki az ajtót, de egy sötét alak int a zugából, hogy ne nyúljak a kilincshez. Mutatóujját láthatatlan szájára teszi. Holtaknak tilos a beszéd.

Csakhogy ők hárman hallanának. Szükségük van rám! Nem érti az alak? Félreértés történt itt. Hát nem látja, hogy hiányzóok nekik? Könyörgőre fogom, hogy még nincs vége, még tudatnom kell velük mindenfélét. De az alak az ajtó zugában mintha meg sem hallana.

– CHRIS! – üvöltök át az üvegajtón. – TALÁLKOZUNK! – A sötét alak fenyegetően fordul felém, de aztán hallom Chris hangját: – Hol? – Távoli a csengése, de meghallott? A sötét alak dühösen fűgönyt von az ajtó elé.

Nem a hegy én, jut eszembe. A hegyet már elhagytuk. – AZ ÓCEÁN FENEKÉN – üvöltöm.

Végül ott állok egy elhagyott város romjai közt. Rom mindenfelé, magamnak kell keresztülgázolnom rajta.

24

Süt a nap.

Egy pillanatig nem tudom, hol lehetek.

Út mentén, erdőben táborozunk valamerre.

Rossz álmom volt. Az üvegajtó megint.

A motorom krómja a szemembe ragyog. Aztán pillantom meg a fenyőket, és eszembe jut Idaho is.

Az ajtót is meg a sötét alakot is álmodtam.

Azám, az erdőlő út mentében vagyunk... Pazar a napfény, szikrázik a levegő. Barátom, de szép! S az óceánnak tartunk.

Megint eszembe jut az álom meg az üvöltésem, hogy az óceán fenekén találkozunk, és eltöprengek, mit jelenthet. De a verőfény meg a fenyves legyűri az álmot, vége a tépelődésnek. Derék valóság!

Kikászálódok a hálósákból. Friss az idő, sietve kapkodom magamra a ruhát. Chris alszik. Egy darabig bóklászok körülötte, aztán átmászok a kidőlt fatörzsön, és megindulok fölfelé az erdőlő úton. Kocogóra váltok, hogy megmelegedjek. Jó, jó, jó, jó, jó. Egybevág a kocogással. Madarak röppennek fel a félárnyékos hegyoldalból a napvilágnak, és addig nézem őket, amíg el nem tűnnek a szemem elől. Kövecsessé válik az út. Jó, jó. Fénypászma játszik sárga homokon. Jó, jó, jó. Néha mérföldekig nem ér véget az ilyen út. Jó, jó, jó.

Egy idő múltán kifulladás. Az út emelkedik, mérföldhosszán látom az erdős hegyoldalban.

Jó.

Zihálva, sietős léptekkel indulok vissza. A talpam alatt sem csikorog már annyira. Jobban megnézhetem a kidöntött fenyők helyén burjánzó harasztot.

Gyorsan, nesztelenül rakom fel a holmit a motorra. Már akkora a gyakorlatom, mi hova kerüljön, hogy gondolkodnom sem kell. Utoljára már csak Chris hálósákja hiányzik. Megabajgatom, tapintatosan, aztán rászólok: – Pazar nap!

Chris tévetegen néz körül, és kipattan a hálósákból. Amíg összegöngyölöm, öltözik, fel sem ébredt jóformán.

– Húzd fel a kötött ujjasod meg a kabátot – tanácsolom. – Hűvös lesz az úton.

Szót fogad, aztán felkapaszkodik mögém, és görgünk lefelé az erdőlő úton, amíg az öntött úttal nem találkozik. Amint fordulnánk rá, visszanézek. Kellemes táborhely volt. Az öntött út innen már lefelé kunkorog.

Nagy képmutogatás lesz ma. Ehhez pököm a markom már az út kezdete óta.

Második sebességre váltok, aztán harmadikra. Jó vigyázni ezekkel a kunkorokkal. Szép fény mossa az erdőket.

Az indítása volt zavaros mindenik képmutogatásnak. Törődésről, ápolásról beszéltem az első napon, aztán ráébredtem, hogy fontosat addig a motorkerékpár-ápolásról nem mondhatok, amíg a kérdés visszáját, a Minőséget meg nem világítottam. Azért most kell összekötnöm a törődést a Minőséggel, mégpedig úgy, hogy rámutatok: színe és visszája egyazon kérdésnek a kettő. Aki látja a Minőséget, és érzi munka közben, az törődik vele. Aki törődik *azzal*, amit lát és érez, az maga sem lehet Minőség híján.

Ha tehát a technológia sivárságát a törődés hiánya okozza, akár technokraták, akár antitechnokraták vannak törődés híjával, és ha a törődés meg a Minőség egyazon kérdés színe és visszája, a technológia sivársága nyilván onnan van, hogy nem ébredt rá a Minőségére. Ebben pedig ludasok mind a technokraták, mind az ellenfeleik. Phaidrosz elszánt hajszája a "Minőség" ésszerű, elemző, technológiai értelme után valójában a technológiai sivárság magyarázatának hajszája volt, legalábbis én így értem.

Ezért kezdtem újra a képmutogatást a klasszikusromantikus ellentétén, mert mintha ez magyarázná a humanista-technokrata ellentétet is. De innen újból kellett nekirugaszkodnom megint, hogy a Minőség értelmét tisztázhassam.

Csak hogy a Minőség klasszikus értelmű tisztázásához bele kellett hátrálnom a metafizikába meg a mindennapi étellel való kapcsolatába. Ehhez megint hátrálni kellett egy nagy lépéssel – a metafizikát meg a mindennapi életet összekapcsoló gyakorlati észjárásig. Ennek nyomán jutottam el a metafizikán át a Minőséghez, aztán a Minőségből vissza a metafizikán át a tudományhoz.

Most ismét lejjebb ereszkedünk a tudományból a technológiába, és az a gyanúm, végre hazaérkeztünk.

Közben ismerkedtünk olyan elképzelésekkel, amelyek az út értésében jelentős változásokra vezettek. A Minőség: a Buddha. A Minőség: tudományos valóság. A Minőség: a Művészet célja. Ezeket az elképzeléseket kell most prózai egységbe ötvözni, márpedig gyakorlatiasabban és prózáiban

hozzá sem foghatnék, mint azzal a példával, amelyikhez minduntalan visszatértem: a motorkerékpár ápolásával.

Az út kanyargósán ereszkedik a völgy hosszán. Kora reggeli fénypászmák játszanak körülöttünk. A motor duruzsol a hegyi fenyők közt a hűvös levegőben. Egyszerre kicsiny jelzés mellett haladunk el. Tudatja, hogy egy mérfölddel odébb reggelizőhely.

– Éhes vagy? – kiáltom hátra.

– Éhes hát! – kiáltja vissza Chris.

Egy második jelzés hamarosan FAHÁZAK-at jósol bal felé. Lassítunk, dűlőútra fordulunk, és addig haladunk rajta, amíg fák alatt álló, lakkozott faházakhoz nem érünk. Beállók a motorral egy fa alá, a gyújtást meg a gázt leveszem, aztán megindulunk a legnagyobbik faháznak. Hajópadlója odabenn barátságosan kong motoroscsizmám alatt. Letelepszünk az egyik terített asztalnál, és tojáslepényt, juharszörpöt, tejet, kolbászt meg narancsszörpöt rendelünk. A hűvös szél felkorbácsolta az étvágyunkat.

– Levelet akarok írni anyunak – jelenti ki Chris.

Örömmel hallom. Odamegyek a portás pultjához, céglevélpapírt-borítékot veszek el, odateszem Chris elé, és a kezébe nyomom a tollamat. A friss reggeli levegő, úgy látszik, felkorbácsolta Chris akaratát is. Maga elé fordítja a levélpapírt, jól belekapaszkodik a tollba, aztán rámered az üres lapra.

Végül feltekint. – Milyen nap is van ma?

Megmondom. Rábólint, és írja.

Aztán látom, ez következik: "Kedves Anyu!"

Mikor ezzel megvan, tovább bámulja a levélpapírt.

Majd újra felpillant. – Mit írjak?

Vigyorgás terül szét a képemen, írhatnék vele egyórás dolgozatot fejről vagy írásról. Néha elképzelem Christ diáknak, de semmiképpen sem első éves retorikahallgatónak.

Megérkezik a tojáslepény, azért annyit mondok most, hogy tolja félre a levelet, majd segíték.

Bekebelezzük, s a bőséges reggeli meg a cigaretta elbágyaszt. Az ablakból fény- és árnyékpöttyes mind a világ.

Chris újból maga elé húzza a levélpapírt. – Akkor segíts – biztat.

– Helyes – mondom, és elkezdem neki magyarázni, hogy fogalmazási gyakorlatok leggyakoribb hibája a megfeneklés. Az pedig olyankor történik, melegszek neki a tárgynak, amikor sok mindent mondanánk egyszerre. Hát nem szabad erőltetni. Akkor még inkább megfeneklünk. Most az a tennivaló, hogy fel kell írni egymás alá, mi kerüljön a levélbe – arra gondolni, hogy mit

írjak, és mit írjak először, egyszerre nem szabad. Csak sorjában. Mindenképp egymás alá, tételesen, aztán majd megállapítjuk a sorrendjét.

– Miket írjak egymás alá? – néz rám Chris.

– Hát amiket anyádnak írnál.

– Az útról írnék.

– Miket?

Elgondolkodik. – A hegymászásról például.

– Helyes, jegyezd.

Jegyzi.

Aztán látom, jegyez alá újabb tételt, majd újabbat, és amíg a cigarettám meg a kávémm végére járok, három lapot megtölt tételekkel.

– Tedd most zsebre – tanácsolom neki –, később elővesszük, és írunk mindenikről.

– Annak a levélnek ki fog púposodni az oldala – mereng. Aztán látja, hogy megint elvigyorodok, s az arca duzzogóra válik.

– Majd kiválogatjuk a legjavát – ígérem, azzal felkelek. Kimegyünk, s már a motoron ülünk megint.

A völgynek vezető út erős lejtését a fülünk pattogásán is érezzük. Melegebb és sűrűbb a levegő is. Búcsút mondhatunk a felvidéknek végképp. Azt már Miles városában elhagytuk.

Megfeneklés. Erről kellene beszélnem ma.

Még odébb arról beszéltem, ha emlékeznek, hogyan alkalmazható a szigorúan tudományos módszer a motorkerékpár javításában – azaz hogyan határozzuk meg a baj okozati láncát a laboratóriumi elemzés mintájára. Célunk az volt akkor, hogy a klasszikus észjárását szemléltessük.

Most azt szemléltetném, hogy a klasszikus oksági rendet csodálatosan bővíthetjük, dúsíthatjuk és hathatósabbá tehetjük a Minőség beemelésével. Előbb azonban a motorkerékpár-ápolás hagyományos bökkenőin tekintünk végig, hogy látni való legyen, hol kell a segítség.

Akármin dolgozol, az első bökkenő szellemi megfenekléssel járhat, amilyen Chrisé volt az imént. Például ha az öntvény fedőlemezt leszorító egyik csavar nem mozdul az istennek se. Megnézem kézikönyvemben, lehet-e valami különös oka, hogy ez a csavar annyira szorul, de a könyv csupán annyit mond, hogy "a fedőlemez leemelendő", a technikai stílusok bámulatos magvasságában, amelyből a kérdésre soha választ ki nem olvashatsz. Vagyis értsd belőle, hogy semmi olyat nem vétettél, ami miatt a csavarnak szorulnia kell.

A ravasz ember egy csöpp síkosítót és csigas csavarhúzókat alkalmaz. De mondjuk, zöldfülű vagy, közönséges csavarhúzókat ragadsz, a sudarát önszorító

kulccsal fogod meg, jól rátartasz, és úgy lazítanál a csavaron két kézzel. Ez a módszer máskor bevált, most azonban nem érsz el egyebet, mint hogy a csavarod hornyát elnyalod.

Közben az eszed már azon járt, mit teszel majd, ha a fedőlemez lekerült a motorháztól, így aztán némi időbe telik, amíg ocsúdsz, hogy ez a kis bibi, ez nem is kicsi és nem is csupán bosszúság. Nem ám, mert megfeneklettéi. Nincs tovább. Ennyi. Kifűjt. Löttek a motorjavításnak.

Az ilyesmi nem ritkaság sem a tudomány, sem a technika világában. Talán éppen a leggyakoribb dolog, hogy az ember elakad. Szerkentyűk javítása során mindenképp a legdühítőbb pillanat ez, annyira, hogy a gondolatát is elhessented, amíg csak egyszer ott nem állsz megfűrödve.

A kézikönyv ilyenkor fabatkát nem ér. De a tudományos eszed se. A bajmegállapításhoz nem kell laboratóriumi napló. Világos, mi a difi. Kár filózni. Hipotézis se kell több, mint annyi, hogy ezt az elnyalt rovátkájú csavart hogyan létezik kipiszkálni onnan, márpedig a tudomány ilyen hipotézissel nem szolgál. Az okosok is akkor okosok, amikor már kivették.

Az ilyen pillanat az élet alja. Megállt a tudomány. Füstölde. Stiglinckert. Hatos parcella. Ennél leverőbb élmény nincsen. Balfácán, léccel veri el az időt, megy neki a motornak bolondjában, nemhogy tanult motorszerelőhöz vinné el, aki érti a dolgát.

Ilyenkor félelem és düh harapófogójába kerülsz, az agyad elfelhősödik, a legszívesebben levésnéd a motor oldaláról azt a fedelet, akár pörölyvel vernéd le. Nézed, nézed a motort, és külön megoldás nem jut az eszedbe, mint hogy egy hídra felvidd, s onnan taszítsd bele a folyó közepébe. Őrjítő, hogy egy csavar hornya ennyire kiforgat jobbik valódból.

A nyugati ember esze bemondja az unalmast az ilyen helyzetekben. Itt ötletekre, hipotézisekre volna szükség. A hagyományos kísérleti módszerek arra nem tanítják az embert, hova kapjon ilyenkor új elgondolásokért. Ezek csakis arra tanítják, hogy utóbb legyen okos. Gyönyörű dolog, ha az ember sejti az igazat, s utóbb bizonyíthatja is – ha azonban nem tudja, merre, okosabb nem lesz a tudományos módszerrel. Hatáskörén kívül esik az eredetiség, a találékonyság, a jó szimat, a képzelet, holott ezek a meg nem feneklés zálogai.

Egyre lefelé tartunk a folyó völgyben, és más völgyeket hagyunk el, amerről bő vizek torkollanak ebbe a folyóba. Látjuk szinte, mit tesz vele a gyarapodás. Az út kanyarulatai nem olyan élesek már, az egyenes szakaszok hosszabbodnak. Ráadhatom a gázt.

Odébb ritkulnak a fák, csenevésznek, sok köztük a fű meg a haraszt. Melegünk van, megállunk egy út menti pihenőben, hogy a kabátunkat meg a kötött mellestünket levessük.

Chris becserkészné a pihenőből elinduló ösvényt. Útjára engedem, magam pedig árnyékot keresek, és lepihenek. Elmélkedő a kedvem.

Turistáknak szánt tábla ismerteti itt a néhány évvel korábbi erdőtűz történetét, és azt is elmondja, hogy az erdő megújulóban van, bár évek beletelnek még, amíg a pusztulást kiheveri.

Kavics csikorgása figyelmeztet, hogy Chris visszatért az ösvényen. Messzire nem juthatott. Azzal jön, hogy indulhatunk. Újra szíjazzuk a motyónkat, mert meglazult a motoron, aztán felülünk, és kikanyarodunk az országútra. Izzadtam árnyékban is, de a menetszél a verítéket egy-kettő felszárítja.

Csavarunk azóta sem mozdult persze, és tudomány ide, tudomány oda, nincs is szándékában, hogy megmozduljon. Ez a malom nem őröl. Jobban tesszük, ha magát a tudományos módszert vizsgáljuk a megszorult csavar örvén.

Mondjuk, hogy eddig tárgyilagosan tekintettünk a csavarra. A tárgyilagosság elválaszthatatlan a tudományos gondolkodástól, hiszen ha közben tombolunk is, megfigyelő elménknek meg kell őriznie hűvösségét. Ítéleteket formálnunk tilos. Figyelmünk tiszta táblájára csakis a természet jegyezgethet, s mi majd legvégül összegezzük, ami rákerült.

Azonban ha megszorult csavaron tornáztatjuk tárgyilagosságunkat, hamarosan látni fogjuk, hogy számárságot teszünk. Mit mondhat a természet egy megszorult csavarról, egy elnyalt horonyról, egy mozdíthatatlan fedőlemezről? Talán a dukkózására nézve tegyünk pártatlan megfigyeléseket? Mint Poincaré is megmondhatta volna, a motorkerékpár számtalan megfigyelővel szolgál, azonban az igaziak nem állnak elébünk, nem csapják össze a bokájukat, és nem mondják meg, mi a becsületes nevük. Nemcsak előzékenyeknek nem mondhatók, ravasz bitangok és rejtőzködők. Ha jól nekiülnénk a megfigyelésüknek, felőlük ülhetünk ott akár ítéletnapig. Bölcsen teszi Poincaré, hogy a megfigyelendők válogatását a tudatküszöb alá süllyeszti.

A jó szerelő meg a rossz közt a különbség az, ami a jó matematikus meg a rossz közt: hogy tudniillik ért-e a megfigyelendők Minőség szerinti válogatásához. Más szóval törődik-e. Erről a tehetségről a tudományosságnak egyetlen szava sincs. Legfőbb ideje, hogy jobban szemügyre vegyünk ezt az előselejtezőt, mert éppen azok tekingettek kínos igyekezettel másfelé, akik egyébként a megfigyelések pártatlanságát hangoztatták. Az a gyanúm, hogy a

Minőségnek a tudományos megismerés folyamatába való beiktatása ezt az empirikus figyelmet csökkenteni éppen nem fogja. Inkább kiterjeszti, erősíti, és közelebb hozza a tudomány gyakorlatához.

Gyanúm az is, hogy a megfeneklés igazi oka a tudományos gondolkodás ragaszkodása a tárgyilagossághoz – vagyis ahhoz, hogy a valóság megoszlik személy és tárgy közt. Mert az igaz tudomány ennél alább nem adja. “Te vagy a szerelő. Itt a motorkerékpár. Személy. Tárgy. Ezt kell tenned a tárgyaddal meg azt. Ez meg ez lesz az eredménye.” A személyi-tárgyi megközelítés örök kettőssége illik a motorkerékpár-ápoláshoz is, hiszen így szoktuk meg. Pedig megközelítésnek nem alkalmas. Mesterként magyarázatot rendelünk a valóság fölébe. Ez a magyarázat még véletlenül sem azonos a valósággal. Ha a szerelőre meg a motorkerékpárjára nézve elfogadjuk is a dualisztikus kapcsolatot, a mű és mester természetes kapcsolatának vége. Ha a hagyományos ésszerűség alanyokra és tárgyakra osztja a világot, az osztózásból kimarad a Minőség, holott ha megfeneklesz, a Minőségen feneklettél meg, s az igazítana el, merre tovább, nem pedig az alany meg a tárgy.

Ha figyelmünk a minőség felé fordul, remélhető, hogy a technológia munkafolyamatát kiránthatjuk a nemtörődöm személyi-tárgyi kettősségből, és visszahelyezhetjük a mesterség résztvevő gondoskodásába, ahonnan jobban látjuk, min is akadtunk fenn.

Képzületemben hosszú, százhusz kocsis tehervonatot látok, amilyen a préríken át szállítja keletnek a fűrészfát, a zöltséget, az autókat meg az egyéb termékeket. Ezt a tehervonatot “tudás”-nak nevezem, és két részre osztom: Klasszikus Tudásra és Romantikus Tudásra.

E példában a Klasszikus Tudás, amelyet az Értelme Egyháza tanít, a mozdonyal meg a kocikkal egyenlő. Magukkal és rakományukkal. Ha ezt a szerelvényt részeire bontjuk, a Romantikus Tudást nem találjuk sehol. S aki óvatlan, kimondja, hogy más szerelvény nem lévén, más tudás sincsen, csupán azért, mert álló szerelvényt tekintett meg és szedett szét. Ilyesmit magyaráztam Dél-Dakotában is a lét szemléletének két lehetséges dimenziójáról. A tehervonatra is ráillik ez.

A Romantikus Minőség a példa szerint nem része a vonatnak. A gőzmozdony világító szügye lehetne, csillogó hengeressége – csupa olyan tulajdonsága, amely akkor kezd számítani, ha meggondoljuk, hogy egy vonat nem álló egység, sőt nem is vonat igazán, ha nem tart valamerre. A vonatot valójában a vizsgálattal és a tagolással felelőtlenül megállítottuk, s azóta nem is vonat áll már előttünk. Elakadtunk.

A tudás igazi vonata nem megállítható és nem osztható egység. Mindig tart valamerre. Mégpedig a Minőség nevezetű pályán. Soha másfelé, mint amerre

a Minőség pályáján juthat százhusz kocsijával, és a Romantikus Minőség a mozdony világitó szügye az útján.

A romantikus valóság a robogás maga, az tartja pályán a vonatot. A hagyományos tudás nem egyéb, mint a vonat közös emlékezete. S a robogásban nincs személy, nincs tárgy, csupán a Minőség messze pályája – s aki a Minőséget nem tapasztalja, nem tiszteli, az nem is tudhatja, merre tart a vonat. Minőség nélkül a tiszta ész tiszta zűrzavar. A cselekmény a robogás, abban rejlenek a jövő lehetőségei. De abban rejlik a múlt is, mert mi egyébben?

A múlt nem emlékszik a múltra. A jövő nem gerjeszthet jövőt. A világitó szügyet e pillanatban látni, és ez a pillanat nem kevesebb, mint létünk összessége.

Az érték, a valóság világitó szügye, nem mellékes látszata a szerkezetnek. Megelőzi a szerkezetet. Az értés előtti ocsúdásban születik. Megszerkesztett valóságunkat megelőzte az értékek előselejtezője, s hogy a szerkesztett valóságot igazán megérthessük, ahhoz értékeinek eredetébe kell tekintenünk.

A motorkerékpár igazi megértését a rajta végzett munka módosítja pillanatról pillanatra, és megújuló értésünkben mind több a Minőség. Nem ragaszkodunk régi elképzeléseinkhez, ha ésszerű cáfolatuk kínálkozik. A valóság nem gyökerezik a földbe munka közben. Nem is olyan elképzeléskészlet, amellyel vagy megbékélsz, vagy ellene szegülsz. Róla alkotott elképzeléseinknek a munkával együtt kell nőniük – így nővünk századról századra a munkával együtt valamennyien. Mint meghatározatlan, bár központi tétel, a Minőség sem statikus személyi-tárgyi tudás fontos ugyan, mégis megtör – sosem feneklesz meg. Vannak ugyan formái a valóságnak, de nem változhatatlanok.

Nyilvánvalóbban: Ha gyárat építenél, ha motorkerékpárt javítanál, ha egy ország kormánykerékét rántanád egyenesbe, ahhoz a klasszikus, szerkezeti, dualisztikus személyi-tárgyi tudás fontos ugyan, mégis megtörténik, hogy a birtokában megfeneklesz. A munka minőségéhez kell hogy érzéked legyen. Ez terel előre. Nem csupán veled született érzék, megézés, valami megmagyarázhatatlan rátermettség vagy tehetség, hanem fejleszhető, a legegységibb valósággal, a Minőséggel való folytonos kapcsolatban. S ezt a kapcsolatot a dualisztikus okoskodás elfedte.

Mintha még így is egy titkos vallás imáját mormolnánk – azért meghökkentő, ha az olyan prózai, nadrágtartós leiektől halljuk, mint Harry Truman, mikor kormányzatának programja felől kérdezték: "Próbálunk egyet, próbálunk mást... Ha egyik nem válik be, beválik a másik." Az idézet nem szó szerinti, de jellemző.

Amerika kormányzásának valósága dinamikus, mondta ezzel. Ha nem tetszik, próbálunk mást. Az amerikai kormányzat nem akar szép eszméken megfenekleni.

Győzzön a jobbik – a Minőség. Jogos ellenvetés, hogy az amerikai kormányzat által befogadott forma régen megfeneklett. Minőséghez való igazodás nem telik tőle. Csakhogy ez az ellenvetés nem ide tartozik. Ide annyi tartozik csupán, hogy az elnöktől a legglobogóbb radikálisig és a legharmonikanadrágosabb reakciósig egyetért abban mindenki, hogy a kormányzatnak a Minőséghez kell igazodnia, még akkor is, ha belebukik. Phaidrosz elképzelése a Minőséghez képest változó valóságról, amellyel teljes kormányzatoknak lépést kell tartania, mindannyiunkban élt minden időkbén, bár hangra nem kapott.

S amit Harry Truman mondott, az valójában nem különbözik a laboratóriumban dolgozó tudós, a mérnök vagy a szerelő gyakorlati simulékonyságától, ha éppen nem "tárgyilagosan" foglalja össze a napi munkáját utóbb.

Akármilyen kócos és nagyhangú ez a képmutatás, voltaképpen néphagyományt beszél el. Érzéssel dolgozni – ez a fajta Minőség minden műhelyben ismeretes.

Most pedig térjünk vissza a megszorult csavarhoz.

Próbáljuk újrarendezni a helyzetet, és szánakozzunk el: ez a megfeneklés, amit az előbb az élet aljának éreztünk, éppen nem a legrosszabb pillanatunk. Ilyet kívántunk mindig. Elvégre ezt idéznék elő a zen-buddhista *kóan*-ok, mélylégzések, magukba tekintő üldögélések útján. Az eszed megállt. A "kezdő elme" üres alakíthatósága van rajtad. A tudás vonatának mozdonyán állsz, a valóság vonalán robogsz tova. Játszi gondolatod, hogy ettől a pillanattól nem tartanod kellene, inkább imádkoznod érte. Gondolkodásod végképp megfeneklett, s ebben az üres pillanatban talán mégis jobban van dolgod, mintha gondolatokkal terhelten merültél volna el a sárban kerékagyig.

A kérdés megoldása gyakran nem is tetszik fontosnak vagy kívánatosnak elsőre, a megfeneklettség állapota azonban idővel megérteti, mennyire fontos. Bosszantó apróságnak csak azért látszott először, mert helyzeted megítélése kicsinyes volt.

Azért most úgy okoskodj, hogy bármennyire ragaszkodsz is a megfeneklettséghez, előbb-utóbb kikászálódsz belőle. Értelmed a természetéhez híven és szabadon kutatja az utat. Ha nem vagy hivatásos a megfeneklettségben, meg sem akadályozhatod az útkeresést. A megfeneklettségtől való félelem oktalan, mert minél üresebb az elméd, annál vélhetőbb, hogy a Minőség-Valóság kapcsolatának friss fénye fogja megvilágosítani. Éppen az taszított a megfeneklettségbe, hogy mindig tartottál

ettől az állapottól, és vonatod minden kocsját átvizsgálod, nemhogy a mozdonyra csimpaszkodnál.

A megfeneklés nem kerülendő, mert lelki bevezetése minden igazi megértésnek. Hajtépés nélküli elfogadása a Minőség megértéséhez vezet mind a szerelői munkában, mind a másfélékben. A megfeneklettség nyomán megvilágosodó Minőség teszi a magalettt szerelőt különbbé a gyárban tanult szerelőnél, aki megfelel minden helyzetnek, csupán a vadonatújnak nem.

A csavarok általában egyszerű, apró és olcsó jószágok, nagy jelentőséget nem tulajdonítanak nekik. Most azonban, ahogy Minőség-érzéked izmosodik, megérted, hogy ez az egy szem megszorult csavar sem nem egyszerű, sem nem apró, sem nem olcsó. Ez a szem csavar e pillanatban felér a motorkerékpár árával, mivelhogy a motorkerékpár értéktelen, amíg a csavart ki nem varázsoltad belőle. Ilyen újraértékeléssel nő a hajlandóságod, hogy többet megtudj a csavar felől.

S ahogy a tudományod gyarapszik, szerintem elkövetkezik a csavar mivoltának új értékelése is. Ha rámeredsz, töprengsz, vagyis megfeneklettéi hosszasan, előbb-utóbb ráébredsz, hogy ez a csavar nem osztályozásának jellegzetességeit hordozza, hanem egyéniség. További töprengések majd arra vezetnek rá, hogy nem is annyira tárgy, mint amennyire szerepek összessége, így felejtet el gondolkodásod hagyományos tánclépéseit megfeneklettségben.

Amíg az alanyt a tárgytól végérvényesen elkülönítetted, gondolkodásod megrögzötté vált. Osztályt alkottál, a "csavar" nevét akasztottad rá, és a valóságnál valóságosabbnak tekintetted. A megfeneklettségből pedig azért nem kászálódhattál ki, mert újság nem jutott az eszedbe, nem is derengett semmi.

Mármost, ha ki akarsz varázsolni azt a csavart, nem tekinted régi mivoltát. Gondolati osztályozottsága megszűnt, egyenes tapasztalattá vált. Nem a vonat valamelyik kocsjára viszi, hanem a szerelvény elejében van, változásra szorít. Te pedig kíváncsi vagy, mit tesz, miért teszi. Működésére nézve tessel fel kérdéseket, amelyekben a Minőség tudatküszöb alatti válogatása lappang, hasonlóan a Poincaré Minőség-előselejtezőjéhez, amely a fuchsi egyenletekre rávezette.

Ha pedig a Minősége megvan, édes mindegy, mi a megoldás. Amint a csavart merevsége, tapadása, csigavonalas zárása felől vizsgáljuk, a szorulását oldó szerekre vagy lazító szerszámokra terelődik a figyelmünk, s a Minőség vágányán vagyunk. Másik lehetőség, hogy belátogatunk a könyvtárba, és a műszerész szerszámárát böngésszük végig. Abban kerülhet olyanfajta csavarhúzó, amelyet mintha minekünk találtak volna ki. Vagy felhívjuk egyik barátunkat, aki nálunk jobban ért a szereléshez. Vagy akár kifúrjuk, akár kiégetjük azt a csavart. Megtörténhet viszont, hogy a csavarkérdésben való

elmélyülésünk jutalmaképp a kivarázslásának olyan módja ötlük eszünkbe, amilyen még senki másnak, és annyival különb, hogy szabadalmaztatható, és mához öt évre milliomosok leszünk. Senki meg nem jósolhatja, hova visz a Minőség. Végtelenül egyszerű valahány megoldás – amint az eszünkbe ötlött. Amint az eszünkbe ötlött, és a Minőség próbáját megállta.

A 13-as állami út folyónk másik ágát követi, most éppen fölfelé, régi fűrésztelepek álmos vidékén. Olykor, ha az országos útról állami útra térünk, mintha visszafelé tartanánk az időben. Sértetlen hegyek, tiszta vizek, bakhátas, de barátságos öntött út, régi épületek, régi emberek ülnek kinn a tornác... Milyen furcsa, hogy az avult gyárak, ötven-százéves technológiák mennyivel kellemesebbek a szemnek a modern vívmányoknál. A beton hasadékaiból vadvirágok szökkennek, elvágólag állított szigorú betontagok elfintorodnak. Friss festések kietlen síkjain érett májfoltok ütnek ki. A Természet nem eukleidészi geometriája mintha megenyhítené az épületek tárgyilagos könyörtelenségét, méghozzá oly jókedvűen, hogy az építészek csodájára járhatnának.

Hamarosan elkanyarodunk a folyótól meg az álmatag régi épületektől, és felfelé tartunk valami füves, száraz fennsíknak. Az út annyira rázós és bukkános, hogy megmaradok az ötvenes sebességnél. Akad néhány csúnya kátyú is, jól ki kell nyitnom a szememet.

Pedig nagyon hozzászoktunk a sebességhez. Távolságok, amilyenek még Dakotában óriásnak tetszettek volna, semmiségek mostanára. A motoron ülni is mintha természetesebb volna, mint a lábunkon állni. S hiába járunk olyan országrészben, ahol soha meg nem fordultam, minden ismerős.

Az idahói Grangeville-ben a perzselő fennsíkról egyenest kondicionált levegőjű étterembe lépünk. Akár hűtőszekrénybe léptünk volna. Amíg a malátás kakaónkra várunk, a bárpultnál ülő középiskolás fiúra leszek figyelmes. Pillantásokat vált a mellette ülő lánnyal. Lenyűgözően szép lány, de nemcsak énnekem akad meg a szemem rajta. A csaposlány is figyel. Sértődött pillantásokat vet rá, s azt hiszi, senki nem látja. Bár-háromszög. Átsiklunk mások életének mozzanatain.

Ismét kinn a forróságban, nem messzi Grangeville-től látjuk, hogy a fennsík, amelyet akár prérinek is nézhettünk volna eddig, egyszerre végtelen völgygé nyílik szét. Látom azt is, hogy utunk sívó parlagi tájra ereszkedik legalább száz hajtúkanyarral. Chris térdére csapok, mutatok lefelé, és a kanyarban, ahonnan betekintjük a messzi vidéket, hallom, hogy elbődül mögöttem: – Hőj!

Ereszkedőben hármasba váltok, aztán leveszem a gázt. A motor megugrik, köhög egy kicsit, úgy gurulunk lefelé.

Mire levisz minket akárhova, vagy ezer méterrel kerültünk lejjebb. Visszapillantok, és autók hangyavonulását látom a fennsík peremén. Nekivágunk a sivatag izzásának.

25

Ma délelőtt a megfeneklettségnél időztünk, a hagyományos gondolkodás nyomán támadó klasszikus kalamajkánál, azért most romantikus párjára illene rátérnünk, a hagyományos gondolkodás teremtette technológia randaságára.

Az út pusztai dombok közt hömbölygött-tekergett, átjutott White Bird városának keskeny zöld gyűrűjén, majd a Salamon nevű sebes folyó mentén halad tovább magas völgyfalak között. A hőség agyszikkasztó, a völgyfalak ragyogása vakító. Lenn kanyargunk a fal alján, cikázó forgalom és hóguta kerülget bennünket.

Az a rondaság, amely elől Sutherlandék menekülnének, nem szerves része a technológiának. Csupán ők látják úgy, mert a technológiából valóban bajos kikanyarítani a rondaságot. A technológia azonban nem tesz egyebet, mint holmikat készít, s a holmik készítése magában még nem ronda, különben a művészetekben sem nyílna a szépnek lehetősége, hiszen készít holmikat az is. A szó gyökere, a *techne* eredetileg éppen művészetet jelentett. A régi görögök gondolkodása a művészetet a készítéstől nem határolta el, azért külön szóval sem jelölte a kettőt.

A modern technológia anyagaitól sem elválaszthatatlan a rondaság, ámbár állítják elegenden. A tömegesen gyártott plasztik és műanyagok sem hibáztathatók a hozzájuk járuló kellemetlen gondolattársításokért. Aki börtön kőfalai közt töltötte élete javát, az alighanem a követ természettől fogva ronda anyagnak látja, holott a szobrászat legkülönb anyaga is. Aki a plasztik rondaságainak börtönében élt gyermekkorának játékeitől fogva, és mind életében fogyasztói szemét közt vergődik, az persze a plasztik természetében látja a rondaságot. A modern technológia rondasága azonban nem jár együtt sem anyagával, sem végtermékeivel, csakis azokkal, amelyeken gyatra Minőség ütközik ki. Mi a Minőséget ilyen szintjén szoktuk csak értékelni.

Nem a technológia tárgyiban a feneség, s ha Phaidrosz metafizikáját követjük, nem is azokban az embereken, akik a technológia ezer kis csodáját termelik vagy élnek velük. A Minőség vagy a hiánya sem az alanyban, sem a tárgyban nem keresendő. A rondaság örökké buzgó forrása abban a kapcsolatban van, amelyben az emberek a technológiát szervezik és a

termékeket létrehozzák, sőt megteremtik azt a hasonló kapcsolatot is, amelyben az emberek a technológiával élnek, és ezer kis csodáját hasznosítanák.

Phaidrosz úgy sejtette, hogy a Minőség tiszta pillanatának felfedezésében – nem is a felfedezésében, a Minőség tiszta pillanatában nincsen se alany, se tárgy. Csupán a Minőség érzékelése teremt alanyt és tárgyat. A tiszta Minőség pillanatában alany és tárgy egy. Ez az Upanisadok *tat tvam aszi* igazsága, de tükröződik a mai utca nyelvében is. A “jó nálam”, “kajálom”, “bírom” valójában ennek az azonosságnak beszédes példái mind. Ez az azonosság a talpköve minden technikai művészet művességének. S éppen ez hiányzik a modern, dualisztikusán felépített technológiából. Alkotója semmiféle azonosságot nem vall vele. Se gazdája, se élvezője. Phaidrosz meghatározása szerint tehát nem lehet benne Minőség.

Phaidrosz Koreában látott fala a technológia műve volt. Szépségét azonban nem bámulatos tervezettségének, sem tudományos gondú megépítettségének köszönhette, még kevésbé a “stilizálás” pótlólagos költségeinek. Azért volt szép, mert akik munkálkodtak rajta, azok ebben a falban és még sok egyébben ösztönösen a szépet keresték. Nem határolódtak el a munkájuktól, mert a rondaság abból támad. S a fenéség itt lakik.

Az emberi értékek és technológiai szükségek összeütközése azzal el nem dőlhet, hogy megszökünk. Nem is szökhetünk. A küzdelem eldöntésének módja, hogy letörjük a dualisztikus gondolkodás korlátait, mert azok akadályozzák, hogy a technológiát helyesen értelmezzük – nem a természet kizsákmányolásaként, hanem a természet és az emberi szellem egyesüléseként olyan új alkotásokban, amelyek magasabb rendűek egyiknél is, másiknál is. Ennek a magasabbrendűségnek akkor vagyunk tanúi, amikor az első repülőutat tekintjük az óceánon át, vagy az első lépéseket a holdon. A magasabbrendűségnek azonban személyes szinten is meg kell valósulnia, kinek-kinek a maga életében, ha nem is ilyen drámai látványok kíséretében.

A völgy falai függőlegesek már. Több helyütt az út nyomát is úgy kellett kirobbantani belőle. Nincs is több nyomvonala, csak egy, amelyik a folyót követi. Talán képzelődök, de úgy tetszik, mintha egy órája a folyó is mind összébb s összébb szorulna.

A személyes magasabbrendűségnek persze nem kell kiütköznie a motorkerékpár ápolásában is. Megmutatkozhat az olyan mindennapi dolgokban, mint a konyhakés élesítése, ruha varrása vagy egy törött szék javítása. A buktatói mindenik munkának azonosak. Lehet tenni mindeniket szépen és rondán, s hogy kiváló minőségű munkával állhassunk elő, de hogy szépen dolgozzunk is rajta, ahhoz szükséges a “takarosság” érzése is, meg a

benne rejlő "jóhoz" jutás módjának ismerete is. Ezekhez a Minőség klasszikus és romantikus szemléletét kell egyesítenünk. Kultúránk természetéből következik, hogy ha útbaigazítást keresel, hogyan láss efféle munkákhoz, a Minőségnek egyetlen értelmezéséhez jutsz csupán, a klasszikushoz. Az útbaigazításból megtudod, hogyan fogd a kést fenés közben, hogyan nyargaltasd a varrógépet, hogyan keverd és kend föl a ragasztót, mert az elképzelés az, hogy a "jó" következik majd, ha a tanácsot megfogadod. A "takarosság" érzésének felébresztéséről szó sincs.

Az eredmény jellemző lesz a modern technológiára: a munka látatjának oly nyomasztó az unalma, hogy azt be kell borítani a "stílus" funérrétegével, különben a szem belefájdul. S ez a funérréteg a romantikus Minőség bolondjának még fájdalmasabb, mert már nemcsak ronda az a tárgy. Már hazug is. A modern amerikai technológia művei: stilizált autók, stilizált motorcsónakok, stilizált írógépek és stilizált ruhák. Stilizált hűtőszekrényeket stilizált eledelek töltenek meg a stilizált ház stilizált konyhájában. Stilizált plasztikjátékok stilizált gyermekeknek, akik karácsonykor és születésnapokon teljesen stílszerűek stilizált szüleik mellett. És a stilizáltságnak az ember gyomrára is ki kell terjednie, hogy fel ne forduljon. Mert ez a stílus csömörletes: a technológia rondaságát romantikus mázzal vonják be, hogy szépséget teremtsenek mindenáron, és hasznot húzzanak olyan emberektől, akiknek hiába van részük a stílus folytonos fejtágítóiban, mert soha nem hallották, hogy létezik valóságos Minőség is, ami nem stílus. Hogy a Minőség nem alanyok és tárgyak göngyölege, nem angyalhaj a karácsonyfán. Hogy a Minőség forrása alanynak és tárgynak, s hogy a karácsonyfának még tobozában is benne.

Ehhez a Minőséghez másképpen kell eljutnunk, nem a dualista technológia utasításainak első, második, harmadik lépése szerint. Azért most a jó nyomon kellene továbbindulnom.

A sziklafal alatti kanyargásban félrehúzódnak megpihenni egy köves liget hitvány kis fái alá. A fák körül barnára perzselődött a fű, és autós uzsonnázók hulladéka borítja.

Leroskadok egy fa tépett árnyékába, majd egy idő múltán fölpillantok az égre. Nem láttam eget, mióta ebbe a völgybe jutottunk, s most ocsúdok, hogy a völgyfalak fölött magasan, hűvösen kéklik.

Chris a folyópartra se megy le, pedig máskor megtenné. Fáradt ő is, ernenyedtlen üldögél velem.

Régi öntöttvas nyomókútra mutat. Köztünk s a folyó közt áll. Bólintok, odamegy, vizet nyomat a kezére, s az arcát nedvesíti. Odamegyek én is, megnyomom neki, hogy a két keze szabad legyen, majd váltunk. A víz

kellemesen hűti a tenyerünket meg az arcunkat. Nem is kell több pihenés, felkapunk a motorra, és besorolunk a völgyút forgalmába.

Lássuk csak. Képmutogatásom során mintha végig tagadó lett volna az álláspontom a technológia rondaságával kapcsolatban. Elhangzott, hogy az olyan romantikus közelítés a Minőséghez, mint Sutherlandké, reménytelen. Nem lehet érzelmekben dagonyázni örökké. Minduntalan dolgunk akad a világmindenségben foglalt formákkal, s ha a természet törvényeit megértjük, a dolgunk könnyebb, betegségeink ritkábbak, éhínségtől tartanunk nemigen kell. Másrészt elítéltük a dualisztikus gondolkodásra alapozott technológiát, mert amíg hasznaihoz jut, a világot szemétdombbá stilizálja. Most azonban legyen elég a pálcák töréséből, és lássuk a megoldást.

Elsőül Phaidrosz válasza kínálkozik, amely szerint a világ nem vizsgálható romantikával, a klasszikus és romantikus szemléletet össze kell békíteni. Az Értelem Egyháza elfordult a történelem előtti ember vakhitű világától. Már Szókratész ideje előtt fontosnak tekintette az érzelmek, a szenvedélyek megfékezését, hogy az értelmes ész a természet ismeretlen rendjének megismeréséhez foghasson. Most azonban ideje, hogy szerzett ismereteinket kiterjesszük a megfékezett érzelmek és szenvedélyek újraélesztése által, mert ezek, mint az ember eszméletének rugói, részei a természetnek ugyancsak. Mégpedig legfontosabb részei.

A mai időben nyögünk a tudományok összegüszült adathalmazai alatt, mert az értelmes keret a tudományos alkotókészség magyarázatához hiányzik. Manapság nyögünk a művészetek – a hitvány művészetek – stilizmusai alatt is, mert a művészet hajlandósága kevés a természetbe foglalt formák megemésztésére. A művészek tudományos tudás nélkül szűkölködnek, a tudósok művészi tudás nélkül, és a nehézkedés lelki törvényeit nem érti egyikük sem. Az eredmény pedig nem hogy rossz, hajmeresztő. A művészet és technológia egyesítése időnapját múlt szükség.

DeWeese-éknél a technikai munkához szükséges lelki nyugalomról kezdtem beszélni, azonban kinevettek, mert a kérdést a hajánál fogva rángattam elő. Most annak is ideje, hogy a lelki nyugalmat illő gondolati környezetében tárgyaljuk.

A lélek nyugalma semmiképpen nem magasabb rendű a technikai munkánál, hanem egységbe fonódik vele. A lélek nyugalmit a jó munka teremti, a lélek nyugtalanságát a rossz munka. A szemüveg, a mérőeszközök, a minőségi ellenőrzések mind a lelke nyugalmit szolgálják azoknak, akik a munkáért felelősek. Végül csak az ő lelkük békessége számít, semmi más, mégpedig azért, mert arra a fajta Minőségre segít ráeszmélni, amely a romantikus Minőséget és klasszikus Minőséget egyesíti, és a munkát elkíséri

teljes folyamatában. A takarosság keresése, megértése és a jóval egygyé válás a munka során – ebből támad a lelki békesség belső nyugalma, amelyen a Minőség átragyog.

Mintha a lelki béke belső nyugalma szóhalmaz volt. Azt hangoztatná, hogy a külső világgal semmi kapcsolata. Megszánhatja a révült szerzetest, a katonát a csata sűrűjében vagy a masinistát, amikor a mozdonya az utolsókat araszolja a vágányon. Ez a magafeledkezés teszi pedig, hogy világunkkal azonossá válunk. Az azonosulás érzésének szintjei vannak, és szintjei a lélek nyugalmanak is, amelyekre feljutni éppúgy nem könnyű, ahogy tevékenységünk mindennaposabb, ismertebb szintjeire. A modern teljesítmények csúcsai félszeg Minőség-felismerések többnyire, ez von le a jelentőségükből – s a jelentőségük meg sem ismerhető, ha az öntudattól annyira különböző eszmélet tengerárkain nem közelítünk hozzájuk, ezt pedig lelkünk békéjének birtokában tehetjük csakis.

A lélek békéjének három szintje ismeretes. A test nyugalma felől ránk köszöntő lelki békességhez jutni a legkönnyebb, bár lépcsői vannak ennek is, mint a napokra elevenen eltemetett hindu misztikusok példája bizonyítja. Az értelem gerjesztette lelki nyugalom, amelyben zavaró mellékgondolatok nem cikáznak, mintha bonyodalmasabb valami volna, mégis elérhető. Az a nyugalom azonban, amely az értékek rendje felől száll meg minket, amelyben nem kísért hetvenhét honvágy, az a legbajosabban megvalósítható.

Megfordult a fejemben, hátha ez a belső békesség, a lélek nyugalma egy a horgászokéval, ami e sportág kedveltségét magyarázná. Ott ülni a víz partján rezdületlenül, nem gondolkodni semmin, nem emésztődni, az mintha kihúzná az emberből a feszültséget és kudarcok tüskéit – márpedig az ilyesmi nem engedték, hogy kérdések megoldásához közelebb jusson, és rondaságot meg félszagséget loptak gondolataiba és tetteibe.

A motorkerékpár ápolásához persze nem kell horgászni. Elég egy csésze kávé, egy séta a háztömb körül, néha akár csak annyi, hogy félreteredd a dolgot, és öt percre csendet teremts, és szinte érzed, hogyan terebélyesedik el benned a lélek békessége, amelyben minden megterem. Ami csak kifordítana ebből a nyugalomból, az a Minőségtől fordít el, és hanyag munkára vezet. Ami a békességet tovább terebélyesíti, az a jó munka. A kétféle hatás váltakozik olykor, de a cél, az egy marad.

Hiszem és vallom, hogy amikor a lélek békéjét megvalósítjuk, és tengelyébe helyezük műszaki tevékenységünket, a klasszikus és romantikus Minőség egyesülése történik a munka során. Mint említettem, akár a két szemünkkel láthatjuk ezt az egyesülést a gyakorlott műszerészek és némely gépészek munkájában, s aki azt állítja, hogy ezek nem művészberek, azok nem értik a művészet mivoltát. Mert e mesterembereknek nemcsak figyelmük,

türelmük és törődésük a munkájuké, hanem a lelkük nyugalma is. Nem alkalomról alkalomra szorítják ki, hanem a munkájukkal való olyan összhangból támad, amelyben nincs alany és nincs tárgy. Az anyag együtt alakul a mester gondolataival, simán, zökkenők nélkül, amíg a mester lelke végképp megbékél, s abban a pillanatban az anyaga is megformálódott.

Mindönknek van részünk ilyen pillanatokban, ha olyasmivel foglalkozunk, amiben kedvünket leljük. A baj éppen az, hogy az ilyen pillanatok sajnálatosan megritkultak. Annak a műszerésznek, akivel példálóztok, csupa ilyen pillanat az élete. Mondják azt is róla, hogy "érdekli" a munkája, meg azt is, hogy "felemészti". Alany és tárgy egymásba hatolása ez voltaképpen. A "vérévé", a "második természetévé vált", "összenőtt a dolgával" – csupa olyan köznyelvi szólás, amely az alany-tárgy kettősségének megszűntére vall, és arra persze, hogy amit beszélek, az a műhely néprajza. A tudományos szakkínáiban az efféle egybeolvadás szavai ritkák, mivel a tudományos elmék az alany s a tárgy mesterséges szétválasztásának útján működnek.

A zen-buddhisták azt vallják, hogy ők "csak ülnek", és arra törekszenek ezzel a meditációs gyakorlattal, hogy a maguk s a világ kettősségét özsemossák a tudatukban. Én pedig a motorkerékpár ápolásához ajánlom, hogy "csak szereljünk", lelkigyakorlatul a motor s a szerelő összeötözéséhez. Akin nem lesz úrrá a munkájától való elkülönülés érzése, az mondhatja el, hogy ápolja, amin dolgozik. Eggyé válás a dolgunkkal: ez az "ápolás" igazi értelme. S aki idáig eljutott, az az ápolást a boldogabbik feléről, a Minőség felől látja.

A motor ápolása során éppúgy, mint bármi más dolgunkban, a lelki béke megvalósulását követi a többi minden: igaz értékek, igaz gondolatok. Az igaz gondolatokból következnek az igaz cselekedetek, s az igaz cselekedetekből az a mű, amely mások szemében is anyagi tükröződése a lélek békéjének. Ez volt az a fal is, Koreában. A lélek valóságának anyagi tükre.

Ha a világot megjavítanánk, hogy különbül élhessünk benne, nem a politikai viszonyok javításáról kell papolnunk, hiszen ezek mindenképpen kettősségek, sem pedig programokról, hogy mások mit tegyenek, mit ne, mert a túlsó végén kezdünk a dolgunkhoz. Politikai programok fontos végermékai a társadalmi Minőségnek, de foganatosak csak akkor lehetnek, ha a társadalmi értékek szerkezete igaz. A világ megjavítását a tulajdon szívünkön, fejünkön meg a két kezünkön kell elkezdenünk, onnan terjedhetünk kifelé. Azért hagyom én az emberi sors megjavításáról való álmodozást másokra, és inkább a motorkerékpár javításáról beszélek.

Egy Riggins nevű városba következünk be, csupa motelek között. Majd elválík az út a folyó völgyétől, és kisebb patak mentén folytatódik. Úgy látom, erdőnek visz fölfele.

Sejtelmem nem csal, és utunkat hamarosan hűvös fenyőárnyak borítják. Táblák mutogatnak üdülők irányába. Feljebb s feljebb kunkorodunk, váratlanul kellemes, hűs, erdőalji mezők mentén. Egy New Meadows nevű városban tankolunk, és veszünk két doboz olajat. A légkörváltozás meglepetése nem enyészik.

Hanem már New Meadowsból kifelé látom, hogy az árnyak nőnek, és a késő délutáni nyomottság kezd ránk telepedni. Más napszakban vidítanáknak ezek a hegyi mezők, ma azonban nagy utat megjártunk. Elhagyjuk Tamarackot, és a zöld mezők közül lefele tartunk ismét a sívó homoknak.

Alighanem elég is lesz a képmutogatásból mára. Hosszúra sikerült, bár talán a legfontosabb volt mind közt. Holnapi szándékom az olyasmikről szólni, amik a Minőség felé fordítanak, meg amik elfordítanak tőle – torlaszokról és gödrökről a Minőség útjában.

Furcsa sejtéseket kelt a narancsos napfény ezen a homokos tájon messzi idegenben. Támadnak-e sejtések Chrisben is? Délutánonta, a ránk virradó nap örökös elmúltával megszáll a névtelen szomorúság.

A narancs nap bronzzá válik, és mutatja, amit mutatott naphosszat, csak valahogy mégis kedveszegetten. A homokbuckákon túl, távoli apró házakban emberek nyúvik a napjukat, és velünk ellentétben nem furcsállják ezt a sötétülő tájképet. Ha reggel rontanánk rájuk, talán kíváncsiskodnának, mi szél hozott bennünket. Hanem ilyenkor estefelé már gyanakodnának. A nap dolga lejárt, itt a vacsoraidő, az ernyedés, a magunkba tekintés ideje. Észrevétlen robognak a kihalt úton, át ezen az ismeretlen tájon, s az elszigeteltség meg a magány nyomja el kedvünket a nap fogyatkoztával.

Néptelen iskolaudvaron állunk meg egy nyárfa alatt, és megpróbálok olajat cserélni. Chris kérdezet, mit állunk itt ennyit, és nyilván eszébe sem jut, hogy az öregedő este teszi türelmetlenné. Térképet nyomok a kezébe, és amikor megvagyok az olajcserével, együtt tanulmányozzuk, és úgy döntünk, hogy az első valamirevaló étteremben vacsorázunk, aztán letanyázunk az első valamirevaló táborhelyen. Ez a határozat felvidítja.

Egy Cambridge nevű városban jutunk vacsorához, s mire elköltjük, besötétedik. Reflektorfénynél keresünk egy Oregonnak tartó másodrendű út mentén táborhelyet. Egynek a jelzése mintha hegy öble felé mutatna. Sötétben bajos megmondani, hegyet látunk-e. Dülőúton, fák alján, cserjésben jutunk el egy irtott tisztásig. Úgy tetszik, magunk leszünk itt. Amikor kikapcsolom a

motort, patak csobogását hallom. Nem is hallatszik hang egyéb, csak valami apró madár csivogása.

– Jó itt – állapítja meg Chris.

– Csöndes – mondom rá.

– Hol leszünk holnap?

– Oregonban. – Markába nyomom a zseblámpát, hogy világítson, amíg szétrakodok.

– Voltam én már itt? – kérdi.

– Lehet. Nem emlékszem rá.

Kigöngyölöm a hálósákokat, az övét felteszem egy ácsolt uzsonnázóasztal tetejére. Az ötlet mulattatja. Álomba ringatni nem kell bennünket ma. Hallom is hamarosan Chris fújtatását.

Csak tudnám, mit mondhatok neki. Vagy mit kérdezhetek tőle. Olykor igen közelinek érzem, azonban a közelség nem jogosít sem kérdésekre, sem magyarázatokra. Máskor távolivá válik, mintha valahonnan a bányászbéka alól tekintene rám, hogy nem is látom. Ismét máskor gyermeteg, s ezzel a formájával nincs mit kezdenem végképp.

Néha elgondolom, hogy a másik megközelítése a beszélgetések merő káprázata, szóváltás közben támadó hiszékenység vadidegenek közt, azért sohasem tudni, két személy kapcsolata voltaképpen miféle. Mérőön eregetése a másikba. A mérő hite s mulatsága dolga. Mire felhúzza, torz az eredmény. Hogy Chrisszel így vagyok, azt a kérdéseiből látni.

26

Fázva ébredek. Szürke égre sandítok fel a hálósákomból, azért visszahúzó a fejemet, és hunyok még egy sort.

Később látom, hogy a szürke ég fakul, de hidegnek azért még hideg van. Az a gyanú veri ki az álmot a szememből, hogy esőfelhőt látok, de amint jobban megnézem, kiderül, hogy csupán szürkesség. Mintha hideg is volna, meg korán is még, hogy motorra kapjunk, azért nem igyekszek a felkeléssel.

Christ az asztalon, a motor küllői közül látom. Mintha gubanc volna a hálósákja, de most meg se moccan.

A motor úgy tornyosul fölébem, mintha indulna akár a maga kenyerén tovább, csak éppen, mint az álmom őrizője, csöndben várta ezt a pillanatot.

Ezüstszürke, fekete, poros króm. Idaho, Montana, Dakota és Minnesota pora. Innen fektémből hatalmas. Minden a céljához mért rajta, semmi tarafara.

Nem hinném, hogy túladok rajta valaha. Minek is? Nem olyan, mint a kocsi, hogy néhány év és elrozsdállna. Hangolni kell őket, olykor nagyjavításra is szorulnak, másképp bírják úgy, mint a gazdájuk. Ha nem jobban. A Minőség, hiába. Hűségesen hordoz a hátán bennünket.

A napfény végigsimít azon a sziklaszirten, amelyiknek az alján éjszakáztunk. Párapamacsleng a patak fölött, ígéri, hogy melegszik az idő.

Kikelek a hálózszakomból, cipőt húzok, összecsomagolok mindent, amit Chris ébresztése nélkül összecsomagolhatok. Legutoljára lépek csak oda az uzsonnázóasztalhoz, hogy megrázzam.

A füle botját nem mozdítja. Körülnézek, látom, egyéb tennivalóm nem maradt, mégis habozok. A friss reggeli levegőben egyszerre erőt vesz rajtam a mehetnék. – TALPRA! – kurjantom a fülébe. Felül, bámul tájékozatlanul.

A pillanat legkülönb helyzetfestőjének Omár Khájjám tetszik. A *Rubáiyát* nyitó soraiban. Mintha perzsa szirt meredne fölénk. Chris nem érti, mi a nyavalyát szavalok eh ilyenkor. Felnéz a szirt hegyére, aztán rám sandít. Nem lehet az emberre a költészetet akármikor ráolvasni. Kivált ezt a fajta költészetet nem.

Nemsokára tekereg, kanyarog alattunk az út. Mély folyóvölgybe ereszkedünk fehér kőszalag között. Szél zsibbasztja az arcunkat. A napos útszakaszon mintha a napsugár átégetné a kabátomat meg a szvetteremet is, de aztán a völgyfal árnyékába jutunk, ahol a szél az úr. Ez a száraz sivatagi levegő nem tartja a meleget. A szám is kicserepesedik a szélben.

Odébb gáton haladunk át, majd elhagyjuk a folyóvölgyet, és félsivatagi fennsíkra jutunk. Ez már Oregon. Az út olyan tájon csavarog, amelyik az északi Rajasthanra emlékeztet Indiában. Az sem teljesen sivatagi táj, mandulafenyő, boróka meg fű tenyészik rajta, viszont nem is művelhető, legfeljebb ott, ahol valamelyik hegy öble-völgye vizet kínál.

A nyomorult *Rubáiyát* négyesei az agyamban görögnek.

*Itt egy folt Fű, jobbra-balra Homok,
itt nincs Szultán és nincsenek Rabok,
itt heverek, heverj mellém Te is
és – Allah áldja trónján Mahmudot!*

Szabó Lőrinc fordítása

S mintha a távolban valami ősi mogul palotájának romja rémlenek... A tornyából kilesett, csipkerózsát látott a sivatag peremén...

... A rózsás Iram bizony elveszett... Hogy is volt? Hát nem tudom. Nem is szeretem ezt a verset. Hanem mióta erre az útra indultunk, leginkább Bozeman

óta úgy tetszik, mintha az efféle töredékek nem annyira Phaidrosz emlékezetének cserepei lennének, mint inkább az enyéme. Nem is tudom, mire véljem... Talán... Nem tudom.

Gondolom, lehet neve az ilyen félsivatagi tájnak, de az se jut eszembe. Magunk vagyunk az úton.

Chris a fülembe ordítja, hogy megint rajta a szapora. Robogunk tovább, amíg az út alján csermelyt nem látok. Akkor lehúzódok az útról, és leszállunk. Chris arca mélységes zavarról árulkodik megint, én pedig biztatom, hogy semmi sietség, szedjen elő tiszta alsónadrágot. Szappant-vécépapírt adok neki, és a lelkére kötöm, hogy a kezét gondosan mossa meg, ha vézgett.

Addig letelepedhetek egy Omár Khájjám-sziklára ebben a félsivatagban. Nem is panaszlom egy szóval se, hogy kellemetlen érzések környékeznek.

...*A rózsás Iram bizony elveszett...* Aha... A nyelvemen már.

*A rózsás Iram bizony elveszett.
S Dsemshyd hétgyűrűs Kelyhe hova lett?
Mindegy, ma is rubint-láng a Bor, és
Virág tömi a parti Kerteket*

Szabó Lőrinc fordítása

... S tovább így a végtelenségig...

Hagyjuk a vén Omárt, és térjünk vissza a képmutogatásra. Omár megoldása, hogy ül s vedeli a bort, és kesereg az idő múlásán... mintha felértékelné a képmutogatásomat... Nem bánom, ma úgyis a merszről szeretnék szólni.

Chris kapaszkodik felfelé a parton. Megdicsőült pofával.

Tetszik nekem ez a "mersz". Divatjamúlt, akár egy régi háziszóttos, és mintha pártolót keresne, aki nem löki félre. Tetszik azért is, mert velősen megmondja, mi történik azzal, aki a Minőséggel szemtől szembe kerül. Az történik vele, hogy megtelik mersszel.

A görögök *enthousiaszmosz*-nak nevezték az ilyen állapotot, amelyben az ember "megtelik *theosz*-szal" Istennel vagy másképp Minőséggel. Fején találja a szeget, igaz-e?

Aki mersztől dagad, az nem üldögél, nem pityizál, nem kesereg. Eszmélete mozdonyának szügy ében figyeli a pályát, készenlétben. Ilyen a mersz.

Chris fölér, és jelenti: – Megkönnyebbültem!

– Úgy is kell – mondom. Elcsomagoljuk a szappant meg a vécépapírt. A mosott alsónadrágot a törülközőbe csavarom, hogy össze ne nedvesítsen mást, aztán motorra kapunk, és lódulunk tovább.

A mersszel töltődés úgy történik, hogy az ember a való világot tapintja-füleli-nézi, nem a tulajdon leröfögött szólamait fújja. Nincs ebben semmi csodálatos. A szóban sincs.

Tapasztalható olyankor is, amikor az emberek hosszas horgászlesekről térnek haza. Néha mentegetőznek, hogy annyi időt “elverték”, minthogy értelmes mentsége nincs elmaradásuknak. Hanem a hazatért horgász duzzad a mersztől, s olyasminek menne neki, amitől néhány hete még húzódozott. Vagyis nem töltötte kinn az idejét hiába. Csupán a mi szűk kulturális nézőszögünkéből tetszik úgy.

Ha motorkerékpár javításának látunk, legfontosabb eszközünk az elegendő mersz. Ha az nincs, akár szedhetjük össze és csomagolhatjuk el a szerszámot, hasznuk nemigen lehet.

A mersz lelki benzin. Minden csepp egy kilométer. Ha tankoltál belőle, nincs a világon olyan akadály, amelyik a motor megjavításának útjában állhatna. Meg kell annak lenni. Ami tehát jó megőrzésre és örökös ápolásra szorul, az éppen a mersz.

A mersz jelentősége teremt keretet ehhez a képmutogatáshoz is. Az első kérdés az, hogyan lábalok majd ki az általánosságokból. Viszont ha ezután a magam motorkerékpárjának javításába veszek bele, meglehet, hogy hallgatómnak más gyártmányú vagy más keletű a motorja, azért ami részletet megtud, az nemcsak haszontalan, hanem veszedelmes is, mivel az egyik motor gyógyírja mérge a másíknak. Részletek dolgában mégis jobb a gyári tájékoztató, vagy ha kell, a robbanómotorok szerelői kézikönyve.

Itt azonban olyasmivel kerülünk szembe, ami felől a szerelői kézikönyvek sem tájékoztatnak. Pedig mindenféle motor szolgál vele. Azért csakis énram tartozik: a gép és a gépészet közti Minőség- vagy merszkapcsolat, amely nem kevésbé bonyodalmas a gép részeinek kapcsolatánál. A szerelés során például mindig buknak ki minőségi hibák, akár egy elkopott csukló, akár valamelyik “pótolhatatlan” szerelvény, és emésztik a merszet, lohasztják a lelkesedést, annyira, hogy ott állsz magadba roskadtan, s a legszívesebben kivernéd a fejedből a dolgot. Az ilyesmiket nevezem a mersz vermeinek.

Verme a mersznek lehet százféle, ezerféle, milliion akár. Nem tudhatom, hányba nem estem bele, bár a gyanúm az, hogy megjártam mindet. Legfeljebb azért nem állítom erősen, mert valahányszor szereléshez fogok, újabbakra esek. A motorkerékpár ápolása lehet elkeserítő, dühítő, lélekveszejtő. Éppen ezért érdekes.

Itt előttem a térkép, azt mondja, hamarosan elérjük Baker városát. Múvelik erre már a földet is inkább. Több az eső.

Összeállíthatnám a “merszvermek tárát”, annyit ismerek. Akár újabb tudományágat alapíthatnék merszológia néven. Ezeket a vermeket fajtázná, rendszerezné, kapcsolatait keresné a jövő nemzedékek s az emberiség hasznára.

A hagyományos motorszerelés velünk született érdemnek vagy a jó nevelés eredményének tekinti a merszet, de tőkénknek mindenképpen. Megszerzésére nézve az adatok semmitmondók, viszont hiánya tragikusnak minősül.

A nem dualisztikus motorápolás nem annyira tőkét lát a merszben, inkább kedvünk fogyó-növekvő készletét. Mivel a mersz Minőség felismerésével kapcsolatos, a mersz verméről elmondható, hogy a Minőség szem elől vesztese, vagyis a munka szárnyszegettsége. A meghatározás általánossága sejteti a kutatási terület véghetetlenségét, ezért csupán körvonalazásával foglalkozhatunk itt.

Megítélésem szerint a mersz vermei két fő osztályba sorolhatók. Az első osztálybeli vermekbe úgy esünk, hogy a Minőség pályájáról “bökkenők” névvel jelölhető akadályok siklatnak ki. A második osztályú vermekbe csöppenést belső kisiklások okozzák. Ezek számára gyűjtőfogalmam nincsen, de talán a “lelombozottság” megteszi. Elsőül a külső kisiklásokat vizsgáljuk.

Nagyobb javítások során a kezdő legfőbb aggodalma, hogy az összeszerelés rendjét eltéveszti. A bökkenő rendszerint akkor ötlük a szemébe, amikor szinte elkészült már a munkával. Napok bütykölése után ott áll a motor – de nicsak, ez meg mi? A dugattyútömítés? Hogyan felejthettem ki? Szedhetem szét a teljes miskulanciát! A mersz szöktet ilyenkor szinte hallani. Psssssssz!

Nem tehetünk egyebet, szét kell dobnunk megint... Az egy hónapig terjedő türelmi idő mindenképpen csillapítja a háborgó kedélyt.

Az összerakás sorrendtévesztéséből keletkezett bökkenők megkerülésére két módszert ajánlok. Ezt a kettőt kivált akkor alkalmazom, amikor tapasztalatlanul fogok nagyobb szerkezetek összeszereléséhez.

Zárójelben ide kívánczik: némelyik szerelőiskola tiltja, hogy tapasztalatok nélkül nagyobb szerkezetek szereplésébe belevágjunk. Vagy tapasztalatod legyen, tanítják ezek az iskolák, vagy bízd a munkát szakemberre. Kérlelhetlenségüket elitizmus és haszonlesés táplálja, azért az ilyen iskolának földbe való beleverését javaslom. “Szakember” volt az is, aki hidegvággóval szétroncsolta a motorom hűtőjét, de szerkesztettem én is IBM-

szakembereknek íródott számítástechnikai kézikönyveket olyanokat, hogy ha elmentek rajtuk, akkor se lettek sokkal okosabbak. Első próbálkozásod során meg vagy löve mindenképpen, mert amit elrontasz, azt nem csekély idő és pénzed bánja, viszont legközelebb már előtte járhatsz a szakembernek. Te, a mersz embere a szerkezet összeszerelésének rögzös útját választottad, és olyan diadalérzéssel erősödtél, amilyenben szakembereknek részük aligha lehet.

A sorrendtévesztés merszvermét elkerülendő tehát elsőül ajánlom a jegyzőfüzetet. Abba vezessük bele a szétszedés sorrendjét, valamint olyan megfigyeléseinket, amelyeknek az összeszerelés során hasznát láthatjuk. Ez a jegyzőfüzet utoljára olajmocskos füzet lesz, azonban a szétszerelés során beleírt jelentéktelennek tetsző megfigyelések is busás hasznot hajtanak majd. Megkülönböztetett figyelmet érdemelnek az alkatrészek jobb kézi-bal kézi vagy fel-le elrendezései, a színjelek, továbbá a huzalok elhelyezkedése. Ha a szerelésen kívül eső alkatrészek kopottnak vagy sérülnek bizonyulnak, helyes ilyenkor a feljegyzése ezeknek is, hogy a szükséges vásárlások együtt történhessenek.

A sorrendbeliség merszvermének elkerülésére ajánlatos második módszer: újságlapok szétteregetése a garázs padlóján. Azokra az alkatrészeket úgy helyezhetjük el balról jobbra és felülről lefelé, ahogyan az újságot olvassuk. A fordított sorrendű összeszerelés folyamán így előbb megakad a szemünk a mindenféle apró csavarokon, úsztatókon és tűkön.

Az óvatosság ilyen rendszabályai ellenére is csúszik hiba a sorrendbe olykor, s ha már csúszott, a merszedet kell óvnod. Elhárítandó – a mersz válsága, például ha ráhajtasz, hogy időt ne vessz. A ráhajtásból aztán újabb hibák keletkeznek. Azért ha azt tapasztalod, hogy hiába, a miskulanciát szét kell kapnod megint, akkor ideje egy hosszas felejtkezés beiktatásának.

A sorrendiség efféle bökkenőit fontos megkülönböztetnünk a kellő tudomások híján történt sorrendi zavaroktól. Gyakori, hogy a teljes szétszerelés-összeszerelés az olajozott istennyilához hasonlítható, ha csupán egyetlen változtatás kedvéért történik, s az is lecke, hogy a változtatás nem bizonyul megelégtetőnek, mert fontos tudomáshoz jutottunk.

Ha azonban vakon és bután estünk verembe, némi mersz menthető azzal a megfontolással, hogy a másodszori szét- és összeszerelés gyorsabb és biztosabb lesz. Részletek önkéntelenül és felejthetetlenül vésődnek az emlékezetedbe.

Bakerből a motor erdei utakon visz fel egy hágóig, s annak lejtőjén megint erdők közt ereszkedünk.

A hegy lábánál ritkulnak a fák, és egyszerre ismét sivatagot járunk.

A szakaszos ismétlődés bökkenője is veremnek visz. Akármi a motorhiba, javítani kezded, és elmúlik magától. Az áramkör rövidzárlatai is ebbe az osztályba tartoznak. Rövidzárlat olyankor támad csak, ha a motor bukdál. Amint megállsz vele, semmi baja. A lehetetlenséggel határos a hibát meglelni ilyenkor. Igyekszel előidézni, s ha nem sikerül, megpróbálsz kiverni a fejedből.

A szakaszos ismétlődésű hibák igazán csak akkor válnak a mersz vermévé, amikor elbolondítanak, és azt hiszed, megjavítottad a motort. A diadalordítással sose árt várni pár száz mérföldet. Kedved szegik, amikor újra meg újra kiütököznek, pedig meggondolhatnád, hogy nem vagy rosszabb helyzetben, mintha szakemberhez fordultál volna. Sőt, jobban jártál. Mélyebb verem fenekén az a motoros, aki már tudja fene, hányszor sétáltatta meg motorját valami szerelőműhelyben. A szakaszos ismétlődésű hibát figyelheted magad hosszabb ideig, ami fizetett szakembertől nem telik, és akár magaddal hordhatod azokat a szerszámokat, amelyekről úgy véled, a hiba elhárításánál segítségedre lesznek. S ha a hiba becsúszik, csak megállsz, és fogsz neki a szerelésnek.

A bajmegállapításhoz a legjobb, ha az ismétlődő hibát a motor viselkedéséhez méred. Csak bukkanókon hagy-e ki, vagy csak kanyarokban, vagy csak gyorsításnál? Hátha csak meleg napokon? Ilyen kapcsolatok a kulcsai az ok-okozati hipotéziseknek. Némely szakaszosan visszatérő hiba akár hosszabb horgászkiruccanásra is rászoríthat, de se baj, mert annyira azt sem unhatod, mint az ötszöri visszajárást a fizetett szakemberhez. Küzdök a kísértéssel, hogy terjedelmes képmutatást ne szenteljek a motorommal történt szakaszos ismétlődésű hibáknak, és ezek felderítésének lépésről lépésre – hanem az ilyen képmutogatás horgásztörténetekre emlékeztetne, amelyek során az elbeszélő nem érti, miért ásitózik minden hallgatója. Mikor ő olyan jól mulat!

A szerelés sorrendi vétségei és szakaszos ismétlődésű hibák után a leggyakoribb az alkatrészek merszverme. Megtörhet ezekben a legdolgosabb kezű ember is. Alkatrészeket a motor vételekor nem vásárolt össze messzi előrelátással, a szakszettek pedig a leltárakat lehető szűkre fogják. A nagykereskedők lassúak, hát még tavasszal, amikor mindenki alkatrészeket vásárolna!

Az alkatrészek ára a másik verem. Régi iparpolitikai fogás, hogy a késztermékek eladási árát a piaci versenyhez igazítják, nehogy elcsábuljon a kedves vevő, viszont az alkatrészek árát megborsozzák, és visszanyerik rajta a veszteségüket. Nemcsak az új motorba foglalt áruknál drágábbak jóval, hanem teneked még külön rászámítanak, mivel nem vagy hivatásos szerelő. Ilyen

árszabás teszi lehetővé a hivatásos szerelőnek, hogy megszedje magát, mert a motorokban kicserél mindent, ha kell, ha nem.

Aztán még egy bökkenő. A felhajtott alkatrész nem illik a motorodba. Az alkatrészek cikklisájába mindig csúszik hiba. Változások a gyártmányokban meg a sorozatokban gyakran okoznak zavart. A tűrésértéknél nagyobb vagy kisebb alkatrészek olykor átcsúsznak a minőségellenőrzésen, mert az alkatrészt nem működésében vizsgálják. Más alkatrészeket pedig olyan műhelyek gyártanak, amelyeknek a motor teljes műszaki leírása nincs a szemük előtt. Olykor ők is belezavarodnak a gyártmányok és sorozatok változásába. Máskor az alkatrészek eladója eltéveszti a cikkszámot. Vagy te adod meg rosszul. Mindenképpen mély verem a merszre, ha hazaérsz, és kiderül, hogy a vadonatúj alkatrész nem szuperál.

Az alkatrészek bökkenőit mindenféle ravaszsággal elkerülhetjük. Mindenekelőtt, ha – a városodban több alkatrészzaküzet is található, válaszd a barátságosabbikat. Tegeződj össze az üzletvezetővel. Megtörténhet, hogy ő is szerelő volt valamikor, és sok hasznos tanáccsal szolgál.

Tartsd nyitva a szemed, hol látsz árleszállítást, és vedd jól szemügyre a választékokat. Csinálhatsz olykor jó vásárt. Autószalonok és utánvétli áruházak gyakran olcsóbban vesztegetik a közönséges motoralkatrészeket, mint a szaküzletek. Futóláncot például mindig olcsóbban vehetsz a lánckészítőnél, mint a hatalmi álmokkal eltelt szaküzletben.

Mindig vidd magaddal a régi alkatrészt, hogy az újat hozzá mérd, akár az ugyancsak magaddal vitt tolmérce segítségével.

Végezetül, ha az alkatrészkérdés annyira kínoz, mint amennyire engem megkínzott, és pénzed is van heverő, új örömet vehetsz magadnak, ha alkatrészeid gépi megművelését magad végzed. Én szereztem egy hatszor tizenhét hüvelykes esztergát, hozzá marót és egy ugyancsak ráköthető hegesztőkészüléket – az hegeszt ívvel, körívvel, gázzal és mini gázpalackkal, ahogy az ilyen munkákhoz kell. A hegesztőkészülékkel a kopott alkatrészt külön kértet alakíthatod az eredeti fémkéregnél, aztán karbidszerszámokkal visszamarod a tűréshatáron belülré. S ha szerszámmal nem győzöd, azt is készíthetsz magadnak. Alkatrészek marása igen munkás dolog, és némelyikét, például a golyóscsapágyat ugyan nem készítheted soha – azonban csodálkozol majd, mekkorát változtatsz az alkatrészek tervén, hogy magad is boldogulj velük. S az elfelé munka korántsem olyan lassú vagy hervasztó, mint a kellemetlen kereskedőre várni, amíg az alkatrészt a gyárból meghozatja. A munka merszépítő, nem merszromboló. Olyan motoron járni, amelynek alkatrészeit magad készítetted, dicső érzés.

Leértünk a zsályacserjés sivatagi övezetbe, és a motor köhögni kezd. Átváltok a tartalék benzínre, és nézem az utat a térképen. Egy Unity nevű városban megtankolhatunk. Lódulunk tovább az olvadozó aszfalton, zsályacserjék között.

Nos, ezek voltak a legközönségesebb bökkenők: az összeszerelés sorrendi hibái, a szakaszosan váltakozó hibák meg az alkatrészszerzés kérdései. Bármilyen közönségesek azonban, a mersznek csupán körülmények ásta vermei. Bele kell tekintenünk tehát némely belső merszverembe is, mert akárhányszor a külsőkkel egy időben kell kerülgetnünk őket.

Mint már a merszológia vázolója során utaltam rá, a belső merszvermek három csoportra oszthatók. Az elsők az eszmélet útját állják, és "az értékek törjei"-nek nevezhetők. Az "igazság törjei" a második csoportban az érzést gátolják, "az izmok törjei" pedig a pszichomotorikus működések akadályozói. Mindhármuk közül a legnagyobb és legveszedelmesebb csoport az első.

Az értékek törjei közt viszont a legcsábítóbb az értékrend megmerevedése. Korábban meghatározott értékekhez ragaszkodunk körmünk szakadtáig, és a látvány átértékelése nem telik tőlünk – magyarán nem hiszünk a szemünknek. Motorunk ápolása során azonban a munka újrafelfedező természetét megakasztják dermedt értékeink.

Az ismert történet, hogy a motor nem akar elindulni. Az okok a szemed előtt vannak, csak éppen nem látod őket. Nézed, de a szemedben nincs elegendő értékük. Ezt magyarázta Phaidrosz. A Minőség, az érték teremti a világ alanyait és tárgyait egyaránt. Az okok sem léteznek, amíg értékkel jelölten ki nem emelkednek a lehetőségek tengeréből. Ha értékek dermedtek, nem ébredsz rá semmi újra.

Beszédes példái a dermedt értékeknek az elsietett bajmegállapítások. Biztos vagy a dolgokban, aztán kiderül, hogy a baj mégsem az, és megfeneklettéi. Új elképzelésekkel kellene ismét nekilátnod a bajmegállapításnak, előbb azonban ki kell söpörnöd a fejedből régi elképzeléseidet. Ha dermedt értékeitől nem szabadulsz, az igazi választ sem találod, hiába veri ki a szemed, mert az egyik lehető válaszhoz a fontosság nyomatéka nem járul.

A tapasztalások csodája az új megfigyelés. A dualisztikus gondolkodás "felfedezés"-nek nevezi, mert abból indul ki, hogy a felfedezett valami létezett akkor is, mikor még senki nem eszmélt rá. Csakhogy amikor a szemünket először rávetettük, a megfigyelés szinte értéktelen, majd aszerint, mennyire rugalmas a megfigyelő értékrendszere, és mekkora minőség lappang a lehetőségben, növekszik az értéke lassan vagy rohamosan, vagy pedig kicsiny értéke is csökken, és a megfigyelés elenyészik.

A megfigyelések elsöprő többsége, a körülöttünk nyüzsgő látványok és hangok, a köztük támadó kapcsolatok és mindaz, ami emlékezetünket percről percre ostromolja, csekély minőségű. Sőt mondható Minőségellenesnek is. Ha megszánhatnák tudatunkat, sem gondolkodásunknak, sem tetteinknek nem lennének urai. Marokkal rakjuk a minőség alapját, vagy Phaidrosszal szólván, Minőség-érzésünk válogatja, mire leszünk figyelmesek, és válogatása azzal csendül össze, akivé a válogatás során magunk is leszünk.

Tennivalód, ha az értékek dermedtségének merszvermébe estél, hogy ernyessz. A kudarc talán elernyesztene mindenképpen, de te ernyessz szárnyt szántszándékkal, s tekintsd úgy a dolgot: vajon amit mindeddig fontosnak véltél, fontos-e csakugyan? Vagy csak bámulj a motorra. Nem hülyeség az. Éljed az életét egy csöppet. Úgy figyelj, ahogy horgászás közben a kapást figyeled, és hidd meg, soká bambulnod nem kell, pedzi már, egy apró megfigyeléske félénken kopogtat a kobakodon. Ilyesmitől forog a világ. Nézz elébe ernyedti figyelemmel.

Majd először ne gubancában tekintsd az apró megfigyelést, hanem önmagában. Gondod talán nem is akkora, mint hinnéd, megfigyelésed pedig nem is olyan apróság.

Megfigyelésed talán nem az igazi ok, de efelől bizonyosodj meg, mielőtt sutba vágnád. Amíg taksálgatod, akárhányszor kiderül, hogy kistestvérei lesik izgatottan, mit teszel vele. S az igazi ok a kistestvérek közt bujkál.

Az is kiderülhet egy idő múltán, hogy ami a horgodat megpedzi mindenféle, az érdekesebb annál, amit vártál. S ha így fordul, hazaértél. Nem vagy már motorszerelő csupán, hanem a motor tudósává lettél, és kivergődtél a dermedt értékek verméből.

Fenyvesbe jutottunk fel megint, de a térképen látom, hogy nem soká lesz itt maradásunk. Táblák üdülőhelyeknek igazítanak el, s gyermekeket látunk, mint a feliratok élő szemléltetői, tobozt gyűjtenek. Integetnek, s a legkisebb fiúcska közben elhullajtja a tobozait.

Visszatérnék horgász hasonlatomhoz. Szinte hallom, hogy valaki bosszúsan érdeklődik: "Mégis miféle megfigyelésekre vessem ki a horgomat én? Céltalanul semmire nem juthatok!"

A válaszom nem lehet más: aki tudja, mit fogna ki, az már nem horgászik. Az már fogott is. Hogy mit, annak épkézláb példáját egy pillanatig keresnem kell.

A motorkerékpár ápolásából is meríthetném éppen, de különb az a régi dél-indiai majomtör, amely a dermedt értékrendre számít. Valójában nem egyéb, mint kibelezett és cölöpre erősített kókuszdió. Bele rizst tesznek, hozzáférni kicsiny lyukon lehet. A lyuk éppen akkora, hogy a majom keze belefér, de

ahhoz már nem elég nagy, hogy ki is húzhassa, ha a marka tele. A majom belenyúl, és egyszeriben foglya a tulajdon dermedt értékrendjének. A rizs átértékelése ugyanis nem telik tőle. Nem éri fel ésszel, hogy szabadsága rizs nélkül értékesebb, mint fogsága rizzsel. Hiába látja, hogy jönnek érte falusiak... Jönnek... hús lépés... tíz... kettő... Miféle általános, azaz nem a helyzetre, hanem életre szóló tanácsot adhatnánk szegény majomnak?

Akár szó szerint azt, amit az előbb a dermedt értékekről elmondtam, talán egy kissé csattanósabban. A majomnak annyit kell tudnia, hogy ha a markát kinyitja, szabad. De hogyan jusson erre a következtetésre? Csakis értékernyesztés útján. A rizs értékrendjének megváltoztatásával. S miképpen? Talán lassítania kellene, és képzeletében bejárni életének tájait, újra taksálni a fontosat s a kevésbé fontosat, vagyis elhagyni a keze rángatását és bámulni a kókuszdiót egy darabig. S ha kíváncsi elme, a megfigyelés hamarosan kopogtatni fog. A kérdést nem kínzó voltában kell megfejtienie, mint inkább érdekessége kedvéért. S megfigyelésének értéke nem lesz oly csekély, mint előszörre hinné. Jobb tanáccsal nem szolgálhatok.

Mire Prairie Cityig érünk, kijutunk a hegyi erdők övezetéből megirt. A sík vidéki város főutcája nyílegyenes, a végében a préri. Megpróbáljuk az első éttermet. Zárva. Továbbindulunk a széles főútcán, és nézünk másikat. Ez nyitva. Beülünk, és ma látás tejet rendelünk. Várakozás közben előkotrom Chris levélvázlatát, és a kezébe nyomom. A legnagyobb csodálkozásomra zokszó nélkül fog neki az írásnak. Hátradőlök ültőmben, nem zavarom.

Az a sejtelem kísért, hogy Chrisszel kapcsolatos kíváncsiságom horgát pedzenék a megfigyelések, azonban dermedt értékeim nem engednek eszmélni. Többnyire egymás mellett megyünk el, s olykor összeütközünk.

Otthon mindig okkor kezdődnek vele a bajok, amikor engem majmol, és úgy igazgatna mindenkit maga körül, kivált az öccsét, ahogy én igazgatom őt. Persze Chris igazgatásából nem kér senki, ő azonban kétségbe vonja a család tiltakozási jogát, és kitör a parasztgyalázat.

Mintha nem is törődne vele, kedvelik-e. Neki csak az a fontos, hogy én kedveljem. Egy csöppet nem egészséges állapot, ha meggondolom. Ideje lesz, hogy az elszakadás hosszú hadműveletét megkezdje. Meg kell tennie, méghozzá a lehető legkisebb veszteségek árán. A maga lábán kell megállnia. Mielőbb.

S ahogy ezt végiggondoltam, már nem hiszek benne. Nem tudom, hol a hiba. Azért kísért az az álom újra meg újra, mert az értelmét nem verhetem ki a fejemből: két felén vagyunk az üvegajtónak mindig, kinyitni nem bírom. Integet, hogy nyissam, és mindig eltérítenek. Most azonban határozott alak áll az utamba. Furcsa.

Chris egy idő múltán elunja a levélírást. Felkelünk, fizetek a pultnál, és indulunk tovább.

Az úton megint elővesz a vermek kérdése.

A következő se kutya. A büszkeség belső vermének nevezném. Kapcsolatos a dermedt értékekkel ez is. Vagyis a büszkeség nagy értékdermesztő.

Ha sokra tartod magad, új megfigyelés kevés telik tőled. Büszkeséged elfogja a Minőséget a szemed elől. Mikor már minden arra vall, hogy elszartad a kalapácsnyelet, te még akkor sem vallanád meg. Ha egy tévedés árán szebb gyerekként tetszeleghetsz, tévedsz szívesen. Pedig a javító-szerelő munka megviseli a büszkeséget. Hibát elkövethetsz, fejre is állhatsz, ezért keserves a dolga az olyan szerelőnek, aki örökké a büszkeségét porolgatja. Ha ismersz elég szerelőt, hogy egyetlen nagy társaságba képzeld őket, alighanem te is úgy látod, hogy többnyire csendes és szerény emberek. Talán nem mind, de amelyik büszkén lát a dolgának, a szerelés azt is megjuhásztja. És kétkedővé teszi. Figyelmesekek és kétkedők a legtöbben, de nem büszkékek. Szép gyerek szerelés közben nem lehetsz, csak akkor, ha nem értesz hozzá.

Szinte kicsúszott a számon, hogy a motor nem engedelmeskedik a személyiségeknek. Azonban ez nem igaz. A motor engedelmeskedik igenis, de csak érző, latolgató és cselekvő személyiségeknek, nem pedig annak a megjátszott személyiségnek, amelyiket büszkeség fényesít. A nagy mellények oly hamar zsugorodnak szerelés közben, hogy velük együtt a mersz is kifúj. Az a mersz, amelyik a büszkeségből, nem pedig a Minőségből táplálkozott.

Ha a szerénység nem természeted, játszani is érdemes, hogy a büszkeség vermét elkerülhesd. Ha erős esküvéssel megfogadod, hogy számár vagy, a merszed még izmosodhat is, amikor minden arra vall, hogy fogadásod igazra vált. S ebben a hitben élhetsz mindaddig, míg sikeres munkád rád nem cáfol.

A félnkség, a mersz következő verme, mintegy a büszkeség visszája. Oly szentül hiszed, hogy mindent elpuskázol, hogy utoljára semmibe se fogsz. Inkább ez az oka gyakran, nem a "lustaságod", hogy ímmel-ámmal látsz dologhoz. A félnkség merszverme, amelyet a becsvágy ás, a pepecselés ezer apró hibájának is fészke. Olyasmiket javítgatsz, ami javításra nem szorul, és képzelt hibák nyomát ütöd bottal. Következtetéseid elhamarkodottak, idegességedben mindenféle hibát beleépítesz a motorba. Ha pedig fény derül rájuk, megerősítenek félnkségedben, amiből újabb hibák származnak, majd újabb porba omlások – magajáró körhinta.

Megállapítására szerintem a legjobb, ha a félelmeidet papírra veted. Olvass el a dolgodra vonatkozó minden könyvet és szakfolyóiratot. Félelmedben így tennél mindenképp, s azt tapasztalod majd, hogy az olvasás megnyugtat.

Jusson eszedbe az is, hogy lelki békességed az igazi cél, nem csupán a megjavított motor.

Amikor a javításnak nekilátsz, kutyanyelvekre felelőre minden dolgod, majd rendezed a kutyanyelveket. Rendezésük közben tapasztalni fogod, hogy újabb s újabb ötletek lepnek meg. Kiderül, hogy a rendezéssel nemcsak időt takarítottál meg, hanem a később bajokat okozó idegeskedést is megelőztél.

Szorongásodon lazítasz azzal is, ha meggondolod, hogy olyan szerelő nem született még, amelyik koronként el ne rontaná a dolgát. Közted s a fizetett szerelő közt azonban ott a nagy különbség, hogy az ő hibájáról nem értesülsz, csak fizeted a számláit, mint a katonatiszt, s előző hibáit majd utóbbi számláiban adagolja arányosan. Ha viszont magad követesz el hibát, azon okulhatsz.

A mersz következő verme az unalom. Ez akár a félelem visszája lehetne, de a büszkeséggel mindenképp rokon. Vonatod nincs a Minőség pályáján, kisiklott, nem látsz frissen, csecsemőszemed elborult, motorkerékpárod veszedelemben fogog. Unalmad jelzi, hogy merszkészleted apad, és mielőtt munkához látnál, fel kell töltened.

Hagyd a fenébe, ha unod! Menj moziba. Kapcsold be a tévét. Fújd le a műszakot. Tégy bármit, csak ne babirkálj tovább a motoron. Ha nem hagyod abba azonnal, becsúszik az Öreg Hiba. Az majd az unalommal együtt elveszi a vásárnapra való jókedvedet, és nézhetsz az ujjad között.

Én az unalmaimat legszívesebben alvással gyógyítom. Unott ember szemére hamar jön álom, viszont aki nagyot aludt, az aligha ébred unalomra. Másik kedves gyógyírom a kávé. Folyton fő nálam, amíg motort javítok. Ha ezek nem használnak, a Minőséggel kapcsolatos panaszaid súlyosabbak, s elterelik figyelmed a dologról. Unalmad jelezze tehát, hogy ezekkel a panaszokkal ideje foglalkoznod – úgysem tennél egyebet –, és járj a végükre, azután folytasd csak a szerelést.

Engem a legjobban a motor tisztogatása unat. Ablakon kidobott időnek látom. Piszkos lesz a motor megint, alig rápattansz. John motorja olyan, mintha skatulyából húzták volna ki, az enyém elhanyagoltnak tetszik az ő BMW-je mellett. Jellemző a klasszikus elme keze munkájára: a bélle megbízható, a csínja pocsek.

Némelyik munka, például a zsírozás, az olajcsere a hangolás unalmának megnyihítésére szolgál, ha szertartásosan végezzük. Lehet stílusa a szokatlan munkának, és lehet a megszokottnak, mikor minden mozdulat visszaköszön. Azt mondják, a hegesztő is kétféle: sorozathegesztő az egyik, aki nem szívesen él furfanggal, inkább gyártja ugyanazt rakásra, a másik pedig a javító hegesztő, akinek az egy végből való második munka teher. Már olyan tanácsot is hallottam, hogy aki hegesztőt fogad, nézze meg, melyik-melyik, mert nem

csereberélhetek. Én magam a javítók rendjébe tartozom, talán azért is szeretem a bajmegállapítást annyira, s azért viszolygok a tisztítástól. De megteszem ezt is, azt is, ha kell, és ami tőlem telik, miért ne lelne mástól? A tisztításnak olyan lélekkel fenekedek neki, ahogyan más templomba indul – nem készülök nagy újságokra, bár el sem zárkózok előlük, inkább köszöngetek az ismerősöknek. Lehet sok kellemessége a nyájba térésnek is.

A zennek sok a mondanivalója az unalomról. Legfőbb gyakorlata, a “csak ülni”, a világ legunalmasabb tevékenysége alighanem – ha ugyan az élve eltemettség hindu gyakorlatát nem számítom. Tennivalód nincs, nem mozdulsz, nem gondolkodói, nem törődöl sehova. Találtak ki ennél feneketlenebb unalmat? S a magva mégis az, amit a zen-buddhizmus tanítana. Hogy mit? Mi az unalom magva, amelybe hatolni soha nem próbáltál?

A türelmetlenség az unalom rokona, de az oka egyetlen: a munkára szánt idő rövidege. Nem tudni azt soha, mi ki nem derül közben, és az olyan munka ritka, amelyikkel végzünk is harangszóra. Türelmetlenségünk az első bökkenőre válasz, de dühvé is fajulhat, ha nem vigyázunk.

Elébe úgy vághatunk, ha a munkának nem szabunk időhatárt, kivált az olyan munkának nem, amelyhez próbálatlan technikákat alkalmazunk. Ha idővel számolnunk kell, kétszeres ráhagyás a helyes, vagy a feladat szűkítése. Nagyralátó terveket nyirbálni ajánlatos, s a mindenképpen elvégzendőkhöz több az időnk. Ilyen átrendezéshez szükséges a laza értékrend, mert az átrendezés a mersz némi veszteségével is jár, ez azonban szükséges áldozat, igazán semmi ahhoz képest, amekkora kár a türelmetlenségünkben elkövetett Öreg Hiba lehet.

Legkedvesebb leértékelő gyakorlatom a csavarok és csavaranyák, csapok és csapfészkek tisztogatása. Örök aggodalom él bennem elrozsdállt, kopott, megszakadt csavarmenetek miatt, s hogy majd a csavarom nem mozdul, vagy az anya nem akar rákapni. Ha hibás csavart találok, megmérem nyomban tolómércével és menetmérővel, aztán fogom a menetfűrőt, a menetvágó pofát, új menetet metszek rá, megvizsgálom, megolajozom, és türelmem rugalmasabb, mint valaha. Más a szerszámait tisztogatja és rakosgatja a helyükre, hogy a műhely ne álljon kardalészában. Ravasz dolog ez is, mert a türelmetlenség első figyelmeztetése, hogy nincs a szerszám a kezed ügyében. Ha ilyenkor hagyod a szerelést és helyrerakosgatod, nemcsak a kezed ügyében lesz aztán, hanem idővesztés s a munka veszélyeztetése nélkül csillapítottad türelmetlenséged.

Dayville határában járunk. Az ülepem mintha kövesedne.

Ennyi elég is talán az értékrend törjeiből. Mutatványszámnál nem több, amennyivel előálltam. Akármelyik szerelő órákig fűjná tovább, csupa olyat ráadásul, amelyet én még nem pipáltam. Bármilyen munka során tucatjával fedezhetsz fel magad is. A legjobb orvossága mégis az, hogy beleesel – de addig a motoron ne próbálj tovább dolgozni, amíg könnyedén ki nem szálltai belőle.

Dayville-ben terebélyes fák árnyéka borítja be a benzinkút környékét, ahol a kutasra várakozunk. Nem kerül elő, nekünk meg nem sietős, inkább elmacskásodott tagjainkat tornáztatjuk a lombok árnyékában. Az út is csak alagút alattuk. Furcsa kép ilyen sivatagi tájban.

A kutas csak nem akar előkerülni. Hanem a konkurens az útkereszt túlsó feléről figyel minket, majd egy idő múltán átjön, és megtölti a motort. – Nem tudom, John merre lehet – tűnődik.

Aztán megjön John, szépen megköszöni a konkurens szolgálatát, és eldicsekszik: – Segítettünk mink egymáson mindig.

Megkérdem, hol dőlhetnének le egy órácskát, s mondja rá, hogy akár itt a háza előtt a gyepen. A háza öles törzsű nyárfák alján áll.

Élünk az engedelemmel, elnyúlunk a szálás, selymes fűvön, közben látom, hogy a fákat is, a gyepet is az út menti árokban hömpölygő tiszta víz élteti.

Félórát ha szundítottunk, s arra ébredünk, hogy John ott ring a fűben mellettünk, és beszélget a másik hintaszékben ringó tűzoltóval. Hallgatom a beszédüket. Zene fülemnek, milyen ráérősen lökik a szót. Jutni semmire nem jutnak, az időt mulatják. Ilyen tempós beszélgetést utoljára a harmincas években hallottam, amikor az öregapám meg a dédapám a nagybácsik meg a nagy-nagybácsik társaságában mondták a magukét, jakósan-haladósan – a tempót nekik is mintha a hintaszékük ringása diktálta volna.

John látja, hogy megéledtünk, és nekem is lök a szavából. Elmondja, hogy ezt az öntözőcsatornát A Kínai Sáncának nevezik. – Fehér embert régen se lehetett volna rászedni, hogy ilyen ásson – magyarázza. – Nyolcvan esztendeje ásták. Amikor még azt hitték, aranyat lelnek itt. Ilyen sáncot már a kínai se ás. – S hozzáfűzi, hogy azóta nőnek itt a fák ekkorára.

Megbeszélgetjük még, honnan jöttünk, hová igyekszünk, és mikor felkerekedünk, John azzal búcsúzik, hogy örült a találkozásnak, s reméli, megpihentünk. Elgördülünk a terebélyes fák alján, és mikor Chris visszaint, integet ő is, és mosolyog utánunk.

A sivatagi út sziklák és hasadékok közt kanyarog. Ilyen száraz vidéket nem jártunk még.

Még az igazság törjeiről meg az izomerő törjeiről szólnék, aztán elég is lesz mára.

Az igazság törjei az adatkazlakban rejlenek, a tehervonat kocsijainak alján. Az ilyen adatokkal legtöbbszörre elbánnak az a dualista logika, amelyikről Miles városából kifelé jövet beszéltem. Eggyel azonban nem bánhatik el – az igen-nem logikai vermével.

Fekete-fehér, igen-nem, egy vagy zérus. Minden emberi tudomány erre a kétvégű elemi megkülönböztetésre épült. Szemléltetője a számítógép memóriája, az is kettes számrendszerben tárolja az információt. Egyesekben és zérusokban.

Nem szoktuk, azért nem is értjük, hogy van harmadik logikai lehetőség is, egyértékű az igennel s a nemmel, mégpedig olyan, hogy az értelmünket ismeretlen területek iránt tágíthatná. Szavunk sincs erre a harmadik lehetőségre, azért a japán *mu* szóval kell jelölnöm.

A *mu* jelentése: "semmi". A két végletű megkülönböztetés rendjéből éppúgy kifelé mutat, akár a Minőség. A *mu*-val ennyit mondunk: "Nem osztály. Nem egy, nem zérus, nem igen, nem nem." Azt állítjuk vele, hogy a kérdésre ilyen gondolati kapcsolatban hiba akár az igen, akár a nem válaszul. "Szívd vissza a kérdést" – ezt a tanácsot adja a *mu*.

Mu-t mondani akkor helyénvaló, amikor a kérdés szűk az igaz válaszhoz. Dzsósút, a zen szerzetesét megkérdezték, vajon kutyának lehet-e Buddha-természete, s válasza a *mu* volt. Elhárításnak szánta, mondván, hogy válaszul nem áll meg sem az igen, sem a nem. A Buddha természetét nem szoríthatjuk egyikbe sem.

Hogy *mu* létezik a tudomány által vizsgált természeti világban is, az nyilvánvaló. Csupán, mint annyi mindent, ezt sem érthetjük meg öröklött vizsgálati módszereinkkel. Örökké hallanunk kell például, hogy a számítógép áramkörei csupán két állapotot rögzíthetnek: van feszültsége az egynek s van a zérusnak. Mekkora vakság!

Akármelyik számítógép-technikus többet tud ennél. Mondd meg, milyen feszültség működteti az egyet, milyen a zérust, amikor az áramot kikapcsoljuk! Az áramkörök *mu* állapotban vannak. Nem állnak egyre, nem állnak zérusra, hanem határozatlanok, ennek az állapotnak pedig nincs egyesekben és zérusokban kifejezhető értéke. A feszültségmérő imbolygó varázsszem módján viselkedik, s a technikus ebből nem a számítógép híreit olvassa, csakis a feszültségmérő híreit. Az áram kikapcsolása folytán olyasmi történt, amire csak az egy-zérus egyetemesnek hitt kérdéseinél nagyobbakkal kereshetünk választ. Az egy vagy zérus kérdését a számítógép "visszaszívta". De a számítógép még sok más állapotában is *mu* választ ad, mert a kérdés kiágazik az egy-zérus rendből.

A dualisztikus elme hajlik arra, hogy a természet *mu*-válaszait a szerteágazás csalásának, vagyis lényegtelennek minősítse. A *mu* azonban felbukkan a tudományos kutatásban mindenfelé, pedig a természet nem csal, és válaszai sohasem lényegtelenek. Inkább az nem tisztességes dolog, ha a természet *mu*-válaszait a szőnyeg alá söprik. Az ilyen válaszok latra vetése és megértése a tiszta logikát összevezetné a kísérleti gyakorlattal. Tudja minden gyakorló tudós, ha eredményei az igen-nem kérdésre épített kísérlet nyomán *mu*-t vallanak, a kísérletet esendően eltervezettnek ítéli, sőt megrója magát ostobaságáért. Még a legjobb, ha a *mu*-választ afféle keréklötyögésnek tekinti – figyelmeztetőnek, hogy kísérleti lépéseit a jövőben szorosabbra vonja.

Nem helyes a *mu*-eredményű kísérletet elvetéltnek ítélni. A *mu*-válasz fontos igenis. Tudatja a kísérletezővel, hogy kérdését kicsinyre méretezte a természet válaszához, s ha a tanácsot megfogadja, javított természettudományos gondolkodásán, amit tekinthet akár kísérlete első céljának. Akár megkockáztatnám, hogy a tudomány inkább gyarapszik a *mu*-válaszokkal, mint az igen-nemekkel. Az igen vagy a nem megerősíti vagy cáfolja a hipotézist. A *mu* azt mondja, hogy a válasz a hipotézisen túl keresendő. A *mu* éppen az a "jelenség", amely tudományos kutatásra indít! Se rejtelem, se titkos tan nem lappang benne. Ha fitymálón tekintünk rá, kultúránk torzítja látásunkat.

Ha a motorkerékpár ápolása során *mu*-válaszokat kapunk a motortól, merszünk belerokkan. Pedig semmi ok rá. Ha a válasz egy próbára határozatlan, az jelenthet kétféle: azt is, hogy a próba nem úgy haladt, mint gondoltad, vagy hogy a kérdést nem tekinted át kellően. Ilyenkor vedd újból sorra a próba lépéseit, és gondold meg a kérdést. Ne vedd el a *mu*-válaszokat! Lényegbevágóbbak az igen-nem válaszoknál, mert tulajdon gyarapodásod fordul rajtuk.

Mintha forró lenne a járása ennek a motornak... Meglehet, csak a száraz forróság... Amíg ezt a vidéket járjuk, a választ meghagyom *mu*-nak... Vagy javul, vagy rosszabbodik.

Mitchell városába térünk be egy malátás tejre, és az étterem tükörüveg ablakából bámuljuk a szikkadt hegyeket. Kamaszok állnak meg teherautóval, tódulnak befelé, és mintegy átveszik a hatalmat. Nem illetlenek, inkább fergetegesek, de az étterem tulajdonosnője mégis ideges.

Sívó homok, száraz vidék. Belehatolunk újból. Az idő késő délutánra jár, a napra tervezett mérföldek kitelnek lassan, az ülepemet nem érzem már. Chrisen is elcsigázottságot láttam az étteremben. Talán levertséget is. Azt hiszem... Nem is tudom... Hagyjuk most...

A *mu* kérdéskiterjesztő hatásáról akartam csak megemlékezni az igazság mindenféle törje közt, s most inkább áttérnék a pszichomotorikus törökre. A megértésnek ez a területe határos a motor működésének megértésével).

A mersz legveszedelmesebb verme e területen a tökéletlen szerszám. Nincs a rossz szerszámnál hervasztóbb. Vásárolj jót, ha teheted, és soha meg nem bánod. Ha pénzt akarsz megtakarítani, figyeld az újsághirdetéseket. A jó szerszámról elmondható, hogy nem kopik, a használtan vett jó szerszám pedig többet ér a hitvány minőségű újnál. Forgasd a szerszámkatalógusokat is, sok a tanulságuk.

Nemcsak a gyatra szerszám, a gyatra környezet is verme merszednek. Ügyelj munkád helyes megvilágítására. A fény csekély igazítása meghökkentő hibákat küszöbölhet ki.

A testi megerőltetés olykor elkerülhetetlen, de ha több a soknál, például környezeted a kelleténél hidegebb vagy melegebb, megsínyli a gondolkodásod is. Ha fázol, elsieted a dolgod, és a hibák lehetősége nagyobb. Ha meleged van, ingerlékenységed küszöbe süllyed. Kerüld munka közben a faramuci testhelyzeteket. Egy-egy zsámoly a motorod mindkét felén jelentősen növeli a türelmedet, és magad nemigen leszel munkád ártalmára.

Az efféle ártalom a leggyakrabban az izomerő túlfeszítéséből, a pszichomotorikus merszvermek legcsúfabbikából támad. Az "érzés" hiányának is mondják, ha valaki nem érti meg, hogy hiába robusztus a motor külseje, precíziós részeit megfeszített izomerővel megsérteni könnyű. Az "érzéssel!" felkiáltást ismeri minden szerelő, de aki érzéssel dolgozik, azt nem kell figyelmeztetni. Akiből viszont hiányzik, annak nem használ, s az ilyet ha szerelés közben elnézzük, mintha a hajunkat húznák.

A szerelő "érzése" az anyagok türelmével való nagy belső rokonérzés. Némely anyagnak, mint az égetett cserépnek, kevés a türelme, azért amikor porcelánszigeteléssel dolgozol, ne fejtsd ki teljes izomerőd. Más anyagoknak persze, mint például az acélnek, a guminál nagyobb a türelmük, azonban olyan tartományokban, hogy ez a türelem nem nyilvánvaló, ha nagy mechanikus erőket ki nem fejtesz. Csavarokkal és anyákkal a nagy mechanikus erők tartományaiban jársz. Határaikon belül nagy az anyag türelme. Amikor anyát húzol fel, egy ponton "ujjszorítósnak" mondod, ahol a találkozás az anyaggal már megtörtént, de türelmi próba még nem. Van aztán a "lazán" pontja, ahol enyhe felületi próba is történik. Aztán kezdődik a "szoros", és ettől fogva a türelem próbája. Ehhez a három fokhoz másféle erő kifejtés kell, megint más a síkosított csavarhoz, más az ellenanyáéhoz. Más erő kell az acélhoz, az öntöttvashoz, a rézhez, az alumíniumhoz, a plasztikhoz, a kerámiához, de akinek a szerelői érzése megvan, az tudja, mi a szoros az anyagánál, s ott

megáll. Akiből ez az érzés hiányzik, az átgyalogol a kritikus ponton, és megszakítja a menetet, vagy megrongálja a szerelvényt.

A szerelői érzés nem csupán az anyag türelmének végső határán számít. A motor belsejében némelyik felület századmilliméteres pontosságúra megmunkált. Ha az ilyen alkatrészt elejted, összepiszkolod, kapirgálsz vagy kalapáccsal döngöted, oda a precízitása. Mindig tudni kell, hogy a fém a színe alatt általában nagy türelmű, nem úgy, mint a színén. A szerelői érzés úgy bánik az ilyen precíziós részekkel, ha megszorulnak, hogy szerszámaival a résznek nem precíziós megmunkáltságú felén dolgozik, ha lehetséges. Ha nem, puhább anyagú szerszámokat alkalmaz. Rézkalapács, plasztikkalapács, fakalapács, gumikalapács, ólomkalapács, mind lehetséges. A satupofákat fel lehet szerelni plasztik, réz vagy ólom vendégpofával. Ha a precíziós részekkel gyengéden bánsz, sosem fizetsz rá. Ha a természeted lobogó, szakíts több időt, és tanulmányozd tisztelettel a precíziós részek finom megművelését.

A hosszú árnyak ezen a sivatagi tájékon súlyosabb nyomot hagynak az utazóban...

Talán csak a szokásos késő délutáni nyomottságom teszi, hogy végiggondolván az elmondottakat, úgy érzem, megkerültem a lényegét. S ha nekem szegeznék: "Mestere leszek-e a művemnek, ha a mersz vermeit sorra elkerülöm?"

Nem, csakis az lehetne a válaszom persze, ettől még mester nem leszel. Ahhoz élned is úgy kell. Ahogy élsz, aszerint kerülgeted a vermetet, s aszerint jutsz helyes megfigyelésekhez. Megmondjam, hogyan festhetsz mesterművet? Semmiség az. Válj mesterévé életednek, aztán fess az életed parancsa szerint. A mesterek mind így tesznek. A festés se, a motorkerékpár szerelése se válik el életedtől. Ha a hét hat napjában henye gondolkodó vagy, miféle veremkerülgetések és egyéb ügyeskedés árán lehetnél mester a hetedik, motorszerelő napon?

Ha azonban hat napig henye a gondolkodásod, ám a hetedik napra nagy igyekezettel összeszeded a sütnivalódat, akkor talán a hetedikre következő hat napban sem lesz olyan az eszed járása, mint az előző hat napon. Talán nem is akartam egyebet a mersz vermeivel, mint a helyes élet házi kincsesárát gazdagítani.

Az igazi motor, amelyen dolgozol, te vagy magad. A motor ott, te itt, ez nem maradandó állapot. Vagy épültök mind a ketten a Minőségen, vagy elveszítitek mind a ketten.

Sötétedésig egy-két óra van már csak, mikor a prineville-i elágazáshoz érkezünk. Utunk a 97-es országúiba torkollik itt, azon fordulunk délnek, azért az elágazásban tankolok. Akkora fáradtság vesz rajtam erőt, hogy elmegyek a kút mögé, leereszkedek a sárgára festett beton járdaszegélyre, s lábam végignyújtatom a kavicsra. Legalább a nap utolsó sugarai fák lombján át ragyogjanak a szemembe. Chris is mellém kerül, letelepszik, nem szól semmit. Nyomottság ereszkedik ránk. Mit szónokolok a mersz vermeiről, mikor egybe épp esek bele! De talán csak a fáradtság. Egy jó alvás ránk fér.

Az országúton elhaladó kocsikat nézem egy darabig. Magányosság a vonulásuk. A magányosságnál is rosszabb valami. A semmi. Amit a kutas arca mondott tankolás közben. Semmit. A semmi járdaszegélye, semmis kavicsfalom alján, két sehovala igyekvő út elágazásánál.

A kocsivezetőkre is átragad a semmi. Néznek maguk elé, akár a kutas, privát révületükben. Ilyet nem is láttam, mióta is? Amióta Sylvia nem figyelmeztetett rá utunk első napján. Mintha temetési menetben vonulnának.

Olykor-máskor idepillant egy, aztán elkapja a tekintetét, mint aki a maga dolgával törődne inkább, vagy mert elröstelkedett, hogy kíváncsiságon fogtuk. Azért ötlük a szemembe most, mert oly rég nem találkoztam vele. A vezetés stílusa is más. Egyenletes városi sebességgel haladnak, mint akik igyekeznek valahova. Ahol most vannak, ott átvergődni kell, az nem számít. Ahova lesznek, ott az eszük.

Most értem csak! Megérkeztünk a nyugati partra! Megint idegen mindenki! Emberek, épp a legfontosabb merszveremről felejtkeztem meg! A gyászmenetről! Amelybe itt mindenki beáll, ebbe a ketyegő "beléd is", hipermodern önzésbe, amelyik maga alá gyűrné az országot. Oly sokáig kikerültünk a hatalmából, hogy meg is felejtkeztem róla!

Besorolunk a délnek tartó autófolyamba, és érzem, hogyan sodródok a "beléd is" veszedelmével. Látom a tükörben, hogy egy szarházi mindenáron megtolna, nemhogy előzne. Gázt adok, hetvenötöt megyek, nem bírom lerázni. Aztán beletaposok, és kilencvenötöt elhúzó az orra elől. Semmi kedvem ilyen játékhoz.

Bendnél megállunk vacsorázni egy modern étteremben. A vendégek egymásra sem néznek. A kiszolgálás olajozott, személytelen.

Lejjebb délnek borzas fenyőligetre bukkanunk. Talpalatnyi telkek, a településfejlesztés nevetséges termékei. Az országúttói távol eső felén terítjük ki hálózásunkat, és akkor látjuk, hogy a fenyőtűk alig fedik be a méteres puha porréteget. Ilyenen se tapodtam még. Ügyelnünk kell, nehogy elrúgjuk a fenyőtűket, különben befog bennünket a por.

Végül sátorlapjainkra terítjük a hálózásot, így talán rendben lesz. Beszélgetünk egy darabig még, hol vagyunk, hova tartunk. A szürkületben

nézegetem a térképet, aztán zseblámpa fényénél. Háromszázhuszonöt mérföldet tettünk meg ma. Szép darab világ. Chris éppoly fáradtnak látszik, mint én. Alszik is, mint a dunna, egykettő.

NEGYEDIK RÉSZ

27

Miért nem ötlesz ki az árnyékból! Miféle a formád? Félsz valamitől, igaz-e? Ugyan mitől?

Az árnyalakon túl az üvegajtó. Az üvegajtó mögött Chris integet, hogy nyissam ki. Idősebb lett, de az arca gyermeketegen könyörgő. – Mit tegyek? – tudakolja. – Hát aztán mit? – Utasításaimat várja.

Ideje a cselekvésnek.

Jól megnézem az árnyalakot. Nem olyan mindenható már, mint amilyennek régebben tetszett. – Ki vagy? – kérdem tőle.

Válasza nincs.

– Mi jogon zárod az ajtót?

Semmi válasz. Az árnyalak meghunyászkodón hallgat. Fél! Éntőlem fél!

– Lehetne rosszabb dolgod is, mint hogy az árnyékban bujkálj, igaz-e? Azért nem mersz szólani, igaz-e?

Várom még, majd közelebb lépek hozzá. Sötét, gonosz, undok alak. Lépek még közelebb, de nem őt nézem, hanem az üvegajtót, hogy semmit ne sejtsem. Megállók, nekidurálom magamat, úgy lódulok.

A kezem a nyaka táján puhaságba merül. Kínlódik a markomban, hát szorítok rajta. Mintha hullót szorítanék. S ahogy szorítom, világosodik a képe. Az ám! Most meglátlak!

– Apu!

Chris hangját hallom-e az üvegajtón túlról?

Azt bizony! Most először!

– Apu! Apu!

– Apu! Apu! – Chris az ingemet rángatja. – Apu, ébredj!

Hüppögve sír. – Hagyd, apu! Ébredj!

– Semmi baj, Chris.

– Miért nem ébredsz fel?

– Ébren vagyok. – Alig látom az arcát a pitymallat derengésében. Fák közt vagyunk, messzi kint valamerre. Ott a motor. Oregonban lehetünk?

– Semmi baj, rossz álmom volt csak.

Chris hüppög tovább, én meg ülök mellette szóltanul. – Semmi baj – mondom neki olykor, de a hüppögése nem hagy alább. Nagyon ráijeszthettem.

Magamra is.

– Miről álmodtál?

– A képébe akartam belenézni valakinek.

– Azt kiabáltad, hogy megölsz!
– Nem tégedet.
– Hát kit?
– Azt a valakit álmomban.
– Ki volt az a valaki?
– Már magam sem tudom.
Chris már nem hüppög, csak didereg. – Láttad az arcát?
– Láttam.
– Milyen ember volt?
– Az én arcom volt, azért ordítottam... Rossz álmom, nem egyéb. – Aztán
részólok, hogy ne dideregjen, bújjon vissza a hálózsákjába.
Megt teszi. – Hideg van nagyon – fűzi hozzá.
– Az. – A virradatban látom, hogy párát lehelünk. Chris aztán eltűnik a
hálózsákban, és csak a magam lehetét látom.
Nem is aludtam.
Álmodni sem én álmodtam.
Hanem Phaidrosz.
Ő ébredezik.
Meghasonlott elme... Ez vagyok én. Az árnyékban lappangó alak, az
undok...
Tudtam mindig, hogy visszatér...
Most már csak tudjam hogyan fogadni...
Az ég oly reménytelenül nehezedik a fákra...
Szerencsétlen Chris.

28

A reménytelenség nőttön-növekszik.
Mint amikor egy filmjelenetet elúsztatnak. Tudod, hogy nem vagy a való
világban, mégis a te világod úszik el.
Hóval fenyegető, hideg novemberi nap. A szél port ver be a régi kocsi
mocskos ablakán. Phaidrosz mellett a hatéves Chris ül, a kötött holmi
rétegesen rajta, mivel a fűtés nem működik, és a rozzant kocsi mocskos
ablakán át együtt nézik, hogyan tartanak a szürke falak és a szürke ég
találkozásának. Itt-ott rópatégla fal, a ház eleje meg az út közt szemét,
üvegcserep.
– Mit is keresünk? – kérdi Phaidrosz.
– Emeletes ágyakat – feleli Chris.
– Merre árulják? – kérdi Phaidrosz.

– Nem tudom – feleli Chris –, de ha megyünk tovább, majd meglátjuk. Így járnak ketten a végzetetlen utcákat, és keresik az emeletes ágyakat. Phaidrosz a legszívesebben megállna már, ráhajtana fejét a kormányra, és aludna egyet. A kosz fakósága belehatol a szemébe, és elborítja észlelését. Egyik utcatábla akár a másik. Egyik szürkésbarna ház akár a másik, de görögnek köztük, keresik az emeletes ágyakat. Phaidrosz pedig tudja, hogy soha meg nem találják.

Chris ráébred lassan, hogy valami furcsaság történik. Aki a kocsit kormányozza, az már nem vezeti – a pilóta meghalt, a kocsit hányja-veti az út. Nem tudja éppen, csak sejti, s amikor megálljt mond, Phaidrosz megáll.

Kocsi dudál mögöttük, de Phaidrosz nem indul. Újabb dudálás, majd még csatlakoznak hozzájuk, és Chris rémülten INDÍTS!-t kiált – akkor Phaidrosz nagy keservesen rálép a gázra, és sebességet vált. Lassan, álommenetben döcögnek tovább.

– Merre lakunk? – kérdi Phaidrosz a rémült Christ. Chris a címet tudja, de azt nem, hogyan jussanak haza. Annyi esze már van, hogy kérdezősködni kell, azért megállíttatja a kocsit Phaidrosszal, kiszáll, kérdezősködik, így vezetői haza elborult apját a fakó rengetegben.

Órákba telik. Anyja dühös, hol járnak. Nem érti, miért nem találták az emeletes ágyakat. – Jártunk mindenfelé – magyarázza Chris, közben Phaidroszra pillant lopva, rémülten. Ez volt első névtelen rémülete.

Hát több ne legyen.

A legjobb lesz, ha Christ San Franciscóban buszra teszem hazafelé, én meg túladok a motoron, és befekszek egy kórházba... Bár annak sincs sok értelme... Nem tudom, mihez kezdjek.

Az út azért kárba nem vész. Legalább marad ökelmének jó emléke is rólam, mire megnő. Ez könnyít a lelkiismeretemen. Olyan gondolat, hogy megkapaszkodhatok benne. Meg is kapaszkodók erősen.

De amíg döntök, folytatjuk az utat, mintha mi sem történe, hátha javulást tapasztalok. Nem dobunk el semmit soha.

Hideg van! Akár télen! Hol járunk, hogy ilyen hideg lehet? Hegyek közt nyilván. Kisandítok hálósákomból, és deret látok a motoron. Csillag a benzintartály krómján a korai napsütésben. A vázon meg hátul, ahol a nap egyenest éri, páragyönggyé vált, csorog lefelé a kerékre. Ilyen hidegben lustálkodni se lehet. Eszembe jut a porréteg a fenyőtűk alatt, azért óvatosan húzom fel a csizmámat, hogy föl ne verjem. Lerakodok a motorról hosszú alsónadrágot, meleg holmit. Szvetttert húzok, arra a kabátot, de fázok még így is.

Óvatosan szedem a lábam a porban, míg ki nem jutok arra a dűlőútra, amelyik idehozott bennünket. Szökellve futok rajta vagy harminc métert a fenyőligetben, aztán ügetésre váltok. Jobban vagyok, mire megállók. Egy hang se semerről. Apró foltokban az úton is látszik a fagy, de már olvadozik barnásfeketén, ahol a verőfény éri. Szúzi a dér mindenfelé, a fákon is. Lábujjhegyen lopakszok vissza, hogy ne zavarjam a napkeltét. Kora őszi érzések környékeznek.

Chris még alszik. El sem indulhatnánk, amíg meg nem melegszik a levegő. Alkalmas ideje a motor hangolásának. Lecsavarom az oldalfedőt a légszűrő fölött, és piszkos, kopott vászontekercset húzok ki, az utazó szerszámkészletet. Az ujjam gémberegett, a kezem feje ráncos. Nem is a hideg ráncolja. Negyvenéves embert eléri az öregség. A nyergen terítem szét a szerszámokat. Nocsak. Mintha régi barátaimat látnám.

Chris mocorgására leszek figyelmes. Hátranézek, de csak mocorog, az ébredése még messze. Most fordul a másik oldalára. Egy idő múltán melengetni kezd a nap, s az ujjaim már fűgék.

A motorjavítás néprajzát szerettem volna ismertetni, az apránként felszedett ezerféle szokást, amelyeknek haszna gyakorlati is, esztétikai is. Most azonban laposságnak tetszik, bár ilyesmit nem illik mondani.

Azért másfelé térek, s inkább Phaidrosz történetét szegem be. Nem gondoltam, hogy szükséges lesz, most azonban a végére járok, ha lesz rá még időm.

A kulcsok fagyos vasa fájdítja a markomat. De az ilyesmit akár jó fájásnak nevezném. Valóságos, nem képzelt, a markomban tartom.

Ha egy ösvényt jársz, és azt látod, hogy más ösvény ágazik ki belőle, mondjuk, harmincfokos szögben, majd odébb még egy, tompább szögben, teszem azt, negyvenöt fokosban, de egyféle az elsővel, aztán megint egy derékszögben, akkor kezd derengeni, hogy mindenik egyféle vezet. S bár sokan alkalmasabbnak ítélték egyikét vagy másikat, ébred kétség benned is, nem volna-e jobb letérni az ösvényedről.

A Minőség kerestében Phaidrosz is látta, hogy apró ösvények ágaznak ki az ő ösvényéből egyféle. Sejtette nagyjából, merre vezethetnek – a régi görögségbe –, és megfordult a fejében, hátha volna ott mit keresnie.

Meg is kérdezte Sarah-tól, aki hordta öntözőkannájában a vizet a háta mögött azóta is, hogy a Minőség bogarát a fülébe tette, merre tanítják a Minőséget angol irodalom címén.

– Honnan tudnám, az istenért, nem vagyok én angol filosz – tiltakozott Sarah. – Az én szakmám a klasszika-filológia. A görögség.

– Része volt a Minőség a görög gondolkodásnak? – tudakolta tovább Phaidrosz.

– Minőség a görög gondolkodás minden része – szólta Sarah válasza, és Phaidrosz gondolkodóba esett. Sarah régimódi beszédében olyan ravaszság lappangott, mint a delphoi jósda nyilatkozataiban, huncutságon azonban még soha nem fogta.

A régi görögök! Furcsa, hogy a Minőség ennyire eltöltötte őket, mikor ma a valósága is kétséges. Miféle láthatatlan változások történhettek azóta?

A régi görögségnek vezető második ösvény ott ágazott el, ahol a “Mi a Minőség?” kérdése a rendszeres bölceletbe torkollott. Azt hitte pedig, ezt az utat végigjárta, s a Minőség mégis ráterelte megint.

A rendszeres bölcelet görög találmány, a görögök ütötték rá egyéniségük pecsétjét örök időkre. Whitehead állítása, hogy minden bölcelet Platónhoz fűzött lábjegyzet, jól igazolható. A Minőség körüli zűrzavar tehát a lábjegyzetekben kezdődhetett.

Újabb ösvényt akkor pillantott meg, amikor úgy határozott, hogy továbbáll Bozemanból, és megszerzi az egyetemi tanításhoz szükséges filológiai diplomát. Ehhez is az angol irodalom tanítása során feltámadt minőségi kérdést kívánta tovább firtatni. De hol? Milyen tudományágban?

Kiderült, hogy a Minőség nem tárgya egyiknek sem. Legfeljebb a filozófiának. Tapasztalatai pedig megtanították, hogy a filozófia búvárlása sem segítheti a pályája során titokzatosan felbukkant fogalom tisztázásában.

Látta azt is, hogy egyetemi előadások nem kínálhatják a gondolkodásnak olyan rendjével, amelyhez a Minőség kutatása szoktatta. A Minőség nem csak kiszorult az egyetemi diszciplínák közül, az Értelem Egyháza meg sem ragadhatja. Miféle egyetem volna az, ahol doktori disszertációt elfogadnának anélkül, hogy a jelölt meghatározná a műve tengelyébe állított fogalmat?

Sokáig lapozgatott egyetemi ismertetőkből, amíg a neki valóra rátalált. Volt egyetem igenis, egy, a chicagói, amelyik szakközi előadás-sorozatot hirdetett, ezzel a címmel: “Eszmék elemzése, módszerek vizsgálata.” Ül felvételi bizottságában az angol irodalom egy professzora, egy filozófusprofesszor, egy kínai nyelvészprofesszor, s az elnöke a görög klasszika-filológia professzora! Phaidrosz előtt reménysugár villant.

A motor rendben, már csak olajcsere kell. Felébresztem Christ, csomagolunk, és indulunk. Álmosan kel, de a menetszélben életmagra kap.

A fenyves út felfelé tart, nagy forgalom nincs ezen a reggelen. A fenyők közül előmeredő sziklák sötétek, vulkánosak. Vulkáni porban henteregtünk az éjjel? Van-e vulkáni por egyáltalán? Chris jelenti, hogy éhes. Egyetértek vele.

La Pine-ban megállunk. Meghagyom Chrisnek, hogy nekem sonkás tojást rendeljen, amíg olajat cserélek.

A közeli benzinkútnál veszek másfél liter olajat, az étterem mögött egy kavicsos térségen kihúzom az olajdugaszt, megvárom, amíg kifolyik a fáradt olaj, visszateszem a dugaszt, betöltöm a frisset. Amikor megvagyok, a szép tiszta olaj úgy csillog a mérópálcán, akár a hegyi patak vize a napfényben. Naháááát!

Visszacsomagolom a franciakulcsot., belépek az étterembe, és Chris előtt ott látom a reggelimet. Előbb a mosdóba, kezet mosok, aztán telepszek le Chris mellé.

– Hő, de éhes vagyok! – néz rám.

– Nem csoda ilyen hideg éjszaka után – mondom. – Hogy meg ne fagyjunk, elégettünk egy kazal kalóriát. Ízlik a tojás. A sonka is. Chris szóba hozza az álmat, s hogy mennyire ráijesztettem, de a dolog ezzel el is intéződik. Úgy látom, kérdezne még valamit, aztán kibámul az ablakon a fenyők közé, végül megkockáztatja:

– Apu!

– Nos?

– Minek tesszük ezt?

– Mit?

– Hogy motorozunk folyton.

– Hogy megismerjük az országot, így vakációzunk.

A válasz nem békíti meg, de nem tudja, merről kezdhetné ki.

Elkeseredés száll meg, akár hajnalban. Hazudtam neki, az a válaszom baja.

– Csak megyünk meg megyünk – mondja.

– Persze. Mi mást tennél inkább?

Erre nincs mit mondania.

Tőlem sem telik több.

Már az úton jut eszembe válaszul, hogy ennél minőségibb időtöltésünk nem kínálkozik, de persze Christ az ilyen válasz sem békítené meg. Nem tudom, mi okosabbat mondhattam volna. Előbb-utóbb, ha el kell búcsúznunk egymástól, eljön a magyarázatok ideje. Talán többet ártok neki, mint amennyit használok, hogy a múltat takargatom előle. Hallania kell majd Phaidroszról, bár sok minden nem neki való még. Kivált nem Phaidrosz vége.

A chicagói egyetemre Phaidrosz olyan zaklatottan érkezett, hogy el sem sorolhatnám, mi minden járt az eszében, még ha emlékeznék rá, akkor sem.

Annyit tudok, hogy az elnök távollétében a bizottság helyettes elnöke vette fel, és kedvező döntését nem támaszthatta alá egyéb, mint Phaidrosz tanítási gyakorlata meg az értelmes beszéde. Hogy a beszélgetésük során mi hangzott el, az feledésbe merült. Hetekig rostokolt aztán Chicagóban, és várta az elnök visszatérését, remélvén, hogy ösztöndíjat szerezhethet tőle. Hanem amikor visszatért, a kettejük beszélgetése nem állt egyébből, mint egyetlen kérdés-feleletből.

– Önálló kutatási területe? – szegezte neki az elnök.

– Angol fogalmazás – szólt Phaidrosz válasza.

– Az nem önálló kutatási terület, hanem alkalmazott metodológia! – bődült rá az elnök, és beszélgetésüknek ezzel vége is szakadt. Phaidrosz talán makogott még valamit, azzal visszaszökött a hegyek közé. Tört már meg egyetemi pályája így: fennakadt egy kérdésen, nem gondolhatott semmi egyébire, és elmaradt az előadások anyagától. Most azonban előtte állt a nyár, hogy választ keressen. Miért kell egy kutatási területnek vagy önállónak, vagy alkalmazottnak lennie? A nyara rá is ment.

Az erdőhatár alatti erdőségekben ette a kemény sajtot, hált fenyőágakból rakott derékaljon, itta a hegyi források vizét, és gondolatai a Minőség meg az önálló és alkalmazott kutatási területek körül keringtek.

Önálló, vagyis magán való. A magán valóság nem változik, az alkalmazottságban pedig állandóság nincsen. A magánvalóság az atom formájához fogható valami. Az alkalmazottság meg ahhoz, ahogyan az atom viselkedik. Műszaki szövegekben efféle a különbség a szerkezet és a működés ismertetése között. Bonyolult szerkezetet ajánlatos a magánvaló részek ismertetésével megközelíteni, a segédszerkezeteket meg a részek ismertetésével. Ezután következhet a szerkezet alkalmazotti mivoltában, szerepei szerint. Ha a kétféle keveredik, belevész a szöveg írója és olvasója egyaránt.

Az angol fogalmazástani tanítás teljes területére nézve mégis önkényesnek és alkalmatlannak tetszett az efféle megosztás. Nincs olyan tudományos terület, amelyiknek ne volnának mind elméleti, mind gyakorlati vonatkozásai. A Minőséget meg éppen lehetetlen csak egyik vagy csak másik nézletből vizsgálni. Nem elméleti tétel. Nem is gyakorlati. Kívül mindkét nézleten. Ház építéséhez zsinórmérték és vízmérték alkalmazása azért ajánlatos, mert a függőleges fal helytállóbb a dőltnél, vagyis Minősége különb. A Minőség nem is módszer, hanem cél, amelyre a módszer irányul.

“Önálló” vagy “elméleti” valójában a “tárgyi”-val meg a “tárgyilagos”-sal vág egybe, és éppen ezt a fajta kettősséget vetette ő el, hogy a Minőség nem dualista képéhez juthasson. Ha mindent elméletre és gyakorlatra, alanyra és tárgyra osztunk, a Minőségnek nem marad helye. Phaidrosz a disszertációját

elméleti keretek közé nem szoríthatta, mert elmélet és gyakorlat szétválasztásával a Minőséget tagadta volna meg. Viszont, ha a Minőséghez ragaszkodik, elmélet és gyakorlat rendjét kell elvetnie. Ebből pedig vita következik a bizottsággal, amihez semmi kedve. Az dühítette csupán, hogy disszertációjának magvát mindjárt az első kérdéssel kilőtték. Elméleti kutatóterülete? Miféle Prokrusztész-ágyba szorítanák őt?

Igyekezett ezért a bizottság kutatómunkájával megismerkedni, ami némi könyvtárhánytorgatással járt. Az a gyanú vezette, hogy a bizottság gondolkodása az övétől merőben idegen, és kételkedett, hogy megérthetik-e majd egymást.

Ingerelte mindjárt a bizottság tevékenységének körvonalazása. Már munkatervük zavarosnak tetszett. A szövegezés szavai éppen érthetők lettek volna, hanem a magyarázat bonyodalmasabbnak tetszett a magyaráznivalójuknál. Első reménységára halványult.

Elolvasott mindent, amit csak a bizottság elnökének közleményeiből a könyvtárban találhatott, s azokban is bizottsági közlemények szövevényességébe ütközött. Ez meglepte, mert az elnök beszéde éppen nem tetszett érthetlennel. Rövid találkozásuk során inkább gyors észjárású, hirtelen embernek ismerte meg. S íme, keservesebben kihüvelyezhető írást alig olvasott még életében. Enciklopédiákat befogó mondataiban alany és állítmány többnapos járőföldre került egymástól. Szögletes zárójelek közbevetéseiben kerek zárójelek közbeszúrásai, mégpedig olyan mondatban, amelynek kapcsolata az előzőekkel rég elhalványult a mondatzáró pont előtt.

A legriasztóbbak azonban az olyan osztódással szaporodó elvonatkoztatásai voltak, amelyeknek talányos értelmét az elnök soha meg nem magyarázta. A sejtelmességek halmozódásával Phaidrosz lépést sem tarthatott, nemhogy véleményt formálhatott volna az írásról.

Először azt hitte, nem éri fel ésszel. Mintha olyan műveltség kellett volna a megértéséhez, amelyet ő nem szerzett. Később ráébredt, hogy némelyik közleményét az elnök olyan olvasók számára írta, akik efféle műveltségre ugyancsak nem tehettek szert, ilyenformán nem lehetett csak neki "magas" mindez.

Másik lehetőségnek az látszott, hogy az elnök technokrata – vagyis Phaidrosz elképzelése szerint annyira tárgyába merült, hogy olvasóit kutyába se veszi. Ha azonban ez a lehetőség az igaz, vetette ellene, miért akaszt bizottsága nyakába olyan általános címet, mint az "Eszmék elemzése, módszerek vizsgálata"? Meg aztán az elnök a megjelenésére sem vallott technokratára. Ezt a lehetőséget is el kellett vetnie tehát.

Egy idő múltán elhagyta az elnök mondatainak hüvelyezését, és a bizottság tagjainak munkásságában kereste tovább a magyarázatot. S kiderült, nyomon van. Felderengett a bonyodalom oka.

Az elnök csupán óvatosan fogalmazott, és állításait olyan zezugos falakkal és kanyargó falszorosokkal építette körül, hogy a lehetetlenséggel határos volt kikémleni, mit rejteget. Állításai olyanféleképp tetszetek érthetetlennek, mint egy terem csendje a parázs vita elültével. Egy pissz sincs. De a csönd velőtrázó.

Apró emlékszilánkom Phaidroszról, hogy valami folyosón, alighanem a chicagói egyetem folyosóján elcsípi a helyettes elnököt, mint valami nyomozó, és falnak szegezi: – A bizottság munkatársai közül egy fontos nevet ki tetszetek felejteti.

– Igazán? – néz rá az elnökhelyettes.

– Igen. Arisztotelészét – mondja Phaidrosz kajánul.

Az elnökhelyettes megütődik, aztán, mint az olyan rajtafogott bűnös, aki nem érez megbánást, nevet, hosszan és hangosan.

– Értem – mondja végül. – Csak hát ön azt nem tudhatja, hogy... – Aztán meggondolja, és nem fejezi be a mondatát.

Megérkezünk a Kráter-tónak vezető letérőhöz, és elindulunk a Nemzeti Parkba tartó csinos úton – tiszta és kicsinosított inkább. Ilyennek kell lennie, megértem. A Minőség nagydíját mégsem vinné el. Mintha múzeumkerten vezetne át. Ilyen volt ez a táj, mielőtt a fehér ember megérkezett – gyönyörű lávafolyamok, borzas fák, sehol egy sörösdoboz – de most, hogy a fehér ember már megérkezett, átlátszó a turpisság. Talán a Nemzeti Park Csőszségének illene a lávában egy halom üres sörösdobozt elhelyeznie, hogy mindez a szépség természetesebb érzéseket keltsen. Nekem hiányzik.

Megállunk a tónál, nyújtózunk egyet, és kedélyesen elvegyülünk egy kisebb turistacsoportban. Fényképeznek, s a gyerekeik sikonganak: “Ne menj olyan közel!” Kocsikat és lakókocsikat látunk mindenfelől való rendszámtáblákkal, aztán a “Helyben vagyunk!” meglegedésével szemléljük a képes levelezőlapokról jól ismert tavat. Mintha a többieknek is elég volna egy pillantás a látványból, de kegyelettel gyökeret eresztenek. Nincs is ebben más bosszantó, csak az, hogy mindenfelé látható plakátjaira fogunk emlékezni. Ha az ember megérkezik valahova a Minőség nyomában, kiderül, hogy a Minőség már elszökött agyonhirdetettsége elől. Megpróbálom, hátha a szemem sarkából megláthatom, azért csak sandítok rá, de a Minőség hátulról közelít, szinte fagyos napfény és szinte mozdulatlan szél képében.

– Minek jöttünk ide? – kérdi Chris.

– Hogy a tavat lássuk.

Nincs elragadtatva. Átejtést sejt, és a homlokát ráncolja, hátha egy jól irányzott kérdéssel tisztázhatná. – Utálom a tavat – mondja ki végül.

Egy turista hölgy meglepetten, majd rosszallóan néz rá.

– Gondold meg, Chris. – Enyhítenék a helyzeten. – Mit tehetünk? Addig megyünk, amíg meg nem tudjuk, mi a hiba, vagy legalább azt, hogy miért nem értjük. Mit szólsz?

Nem szól semmit. A hölgy úgy tesz, mintha nem fülelne, de mozdulatlansága elárulja. Visszaindulunk a motorhoz. Mondanék értelmesebbet, csak tudnám, mit. Chris pityereg, és elfordul, hogy a könnyeit rejtse.

Délnek kanyargunk kifelé a Parkból.

Mondom, az “Eszmék elemzése, módszerek vizsgálata” bizottságának elnökhelyettese megütődött ott a folyosón. Phaidrosz nem tudhatta, hogy a század leghírhedtebb egyetemi vitájának tűzfészkében ajánlgatja Arisztotelészt – hiszen itt történt, mint valamelyik kaliforniai egyetem rektora később elmondta, hogy egy egyetem teljes tanmenetét a történelem során utoljára megváltoztatták.

Olvasmányjaiból kiderült, hogy itt tört ki a harmincas évek elején a nevezetes lázadás az empirikus nevelés ellen. Az “Eszmék elemzésének, módszerek vizsgálatának bizottsága” volt éppen a lázadás letéteményese, vezérei pedig Robert Maynard Hutchins, a chicagói egyetem későbbi rektora, Mortimer Adler, az evidenciatorvény lélektani hátterének kutatója, akinek munkája Hutchinséhoz volt fogható a Yale Egyetemen, Scott Buchanan, a filozófus és matematikus, a Phaidrosz számára a legfontosabb mind közt: a bizottság pillanatnyi elnöke, aki a Columbia Egyetem spinozistája és középkorkutatója volt.

Adlernek a nyugati világ klasszikusaival megtermékenyített evidenciakutatása abba a meggyőződésbe torkollott, hogy az emberi bölcsesség viszonylag keveset fejlődött az utóbbi évszázadokban. Aquinói Szent Tamást idézte következetesen, aki Platónból és Arisztotelészből teremtette a görög bölcsélet és a keresztényi hit középkori szintézisét. Aquinói Szent Tamás és a görögök Aquinói által tolmácsolt bölcselete volt Adler szemében a nyugati gondolkodás örökségének netovábbja és az új szentírás kereséshez szolgáló biztos mérték.

A skolasztikusok által magyarázott arisztotelészi hagyomány szerint az ember eszes állat lévén megértheti, meghatározhatja és megvalósíthatja a jó életet. Amikor ezt az ember természetéről szóló “első tételt” a chicagói egyetem rektora elfogadta, a tanügyi következmények elkerülhetetlennek látszottak nyomban. Köztük szerepelt a Chicagói Egyetem Jeles Műveinek

programja, az egyetem arisztotelészi irányvonalak nyomán való újraszervezése, meg a "kollégium" megalapítása, amelyben tizenöt esztendő diákokat fogtak klasszikusok olvasására.

Hutchins elvetette azt az elképzelést, hogy az empirikus nevelésből a "jó nevelés" önként következne. A tudomány, mondta, "értékektől mentes". Vagyis, mivel a tudomány a Minőséget meg nem ragadhatja, és vizsgálat tárgyává nem teheti, értékrendet sem állíthat.

Adlert és Hutchinst mindenekelőtt az élet értékekkel, Minőséggel teljes "követelményei" foglalkoztatták, következésképpen a Minőség bölcséletbe ágyazott elméleti alapjai. Úgy tetszett, a Phaidroszéhoz hasonló ösvényt jártak, azonban valahogy elakadtak Arisztotelésznél.

A nyílt összecsapás akasztotta meg őket.

Akik Hutchins Minőség-központúságával egyetértettek, még azok sem voltak hajlandók ráállni, hogy az értékek végső meghatározója az arisztotelészi hagyomány legyen. A lábukat ott vetették meg, hogy az értékek nem rögzíthetők, és hogy mozgékony modern bölcseléseknek nem szükséges a klasszikus vagy a középkori időkben meghatározott eszmékkel foglalkozniuk. Sokan pedig kétes elképzelések új szakkínai nyelven való megnyilatkozásának ítélték a teljes felfordulást.

Phaidrosz maga sem tudta, mire vélje az összecsapást, csupán annyi látszott nyilvánvalónak, hogy az ő munkaterületének tőzsomszédságában zajlott. Azt mondta ő is, hogy az értékek nem rögzíthetők, ezzel azonban nem cáfolta sem létezésüket, sem vizsgálhatóságukat. Az arisztotelészi hagyománytól mint az értékek meghatározójától viszolygott ő is, mégsem ítélte úgy, hogy ezt a hagyományt a legjobb bolygatatlan hagyni. Mintha az ő válasza is ebben a hagyományban rejtett volna, s a további hüvelyezése éppen nem tetszett hiábavalónak.

A lázadás négy vezére közül már csak a bizottság akkori elnöke élt, s talán rangjának megfogyatkozása tette, talán más, hogy mindazok, akikkel Phaidrosz találkozott, éppen nem tisztelték nyíltszívű embernek. Egy nagyobb tanszék professzora istencsapásának nevezte, a chicagói egyetem filozófiai doktora szerint tudni való volt róla, hogy a vizsgákon csupán tulajdon fénymásolatait engedi át. Phaidrosz két konzultánusa közül egyik sem volt rosszakaratú. Érezte, hogy igazat beszélnek. Igazukat a tanszéki irodán szerzett tapasztalata is alátámasztotta: két doktor laccímét szerette volna, akik a bizottság előtt védték disszertációjukat, de kiderült, hogy a bizottság teljes működésének ideje során kettőt engedett át csupán. Úgy tetszett, ha Minőségének a nap alatt helyet szorítana, küzdenie kell, még hozzá éppen bizottsága elnökével, aki arisztotelészi tanaihoz való szigorú ragaszkodásában

labdába rúgni sem engedi, hirtelen természete pedig mintha elhárítana minden vitás gondolatot. Jövője sivárnak látszott.

Nekiült akkor, és megeresztett egy levelet az elnöknek, hogy kirúgásáért folyamodjon. A levél bizonyította, hogy írója a hátsó ajtón kisuttyanni büszke, inkább akkora műbalhét rendez, hogy a főkapun zúdítsák ki érveinek dicsőségére. Aztán majd feltápáskodik az utca kövén, mikor az ajtó bezárult mögötte, leporolja a ruháját, megfenyegeti öklével az egyetem épületét, és azt mondja: "Én megtettem, amit emberileg!" Mármost amit tehetett lelkiismerete tisztaságáért.

Phaidrosz tudatta a levelében, hogy önálló kutatási területe ezentúl a bölcselet lesz, nem pedig az angol fogalmazás tanítása. Mindazáltal, szögezte le, elmélet és gyakorlat tanulmányi szétválasztása az arisztotelészi tartalom és forma kettősségének túlhajtása, ami a nem dualista elmék szerint zöldség, hiszen egylényegűek.

Jelezte továbbá, hogy a Minőségről írandó disszertációja Arisztotelész-ellenes traktátus lesz. Ha pedig az lesz, neki alkalmasabb fórumot kell keresnie a megvédéséhez. A nagy egyetemek hegeli szellemben tanítanak, de az olyan iskola, amely az alapjait kikezdő dolgozatot nem fogadja el, különben is kátyúba jutott. Az ő dolgozata pedig az, jelentette ki Phaidrosz, amit a chicagói egyetemnek az orvos rendelt.

Annyit szerényen megvallott, hogy elsöprő állításának értéke ellenőrizhetetlen, mivel senki a maga pártatlan bírāja nem lehet. Azonban bárki más állna elő olyan disszertációval, amely hidat ver keleti és nyugati bölcselet, vallási miszticizmus és tudományos pozitívizmus között, ő az ilyent történelmi jelentőségűnek ítélné, és megértené, ha megvitatásának fóruma csillagmérnökkel följebb kerülne az egyetemek rangsorában. Azt is megérti, hogy a chicagói egyetem addig senkit be nem fogadott soha, amíg mást ki nem lökött szentelt falai közül. Azért most Arisztotelészen a sor.

Botrányosra sikerítette a levelet.

De a műbalhé szándékánál jóval több kiderül belőle. Nagyzási hóbort, hatalmi álmok, az arány érzék teljes hiánya, írója annyira belebonyolódott már a Minőség metafizikájába, hogy nem látott ki belőle, és mivel az ő világába se láthatott bele senki, gyanítható csupán, hogy rosszul állt a szénája.

Úgy okoskodhatott akkoriban, hogy őneki mindenképpen igaza van, azért egykutyra, hogy az igazát szörmentében vagy botrányosan mondja ki. Mentségére annyit mondhatok, hogy levele fésülgetéséhez nem volt ideje. S ha a chicagói egyetem a levelének formája fölött tört pálcát, nem pedig mondanivalóját latolgatta, nem állt egyetemi hivatásának magaslátán amúgy sem.

Egyszóval Phaidroszból hívó lett. Nem csupán egy érdekes elképzelést méregetett az ésszerűség tudományos eszközeivel. Az eszközökön magukon javított volna. Holott aki új elképzeléssel lepné meg a tudományos világot, annak illenék a tárgyilagosság és érdektelenség színeiben sorompóba lépni. Csakhogy a Minőség ilyen elképzelése éppen ezt az illemet kezdi ki, a dualisztikus okoskodás frakkját és cilinderét. A tárgyilagosság a dualisztikus okoskodás érdeme, nem az alkotó gondolkodásé.

Phaidrosz szentül hitte, hogy a világegyetem nagy talányát oldotta meg, a dualisztikus gondolkodás gordiuszi csomóját metszette át egyetlen szóval, a Minőséggel, és fogadkozott, hogy a csomót többé a szeme láttára meg nem kötik. S hitében égve nem érthette, mennyire türelmetlenül csengenek szavai. Vagy ha értette, nem törődött vele. Nagyzási hóbortot akkor süthetnek őrá csak, ha nem igazat beszél. S ha téved, mit számít, hogyan viselkedik? De ha mégsem? Hűtse le igazát ítélő bírának elfogultsága kedvéért? Az volna csak örület! Így aztán nem törődött vele, hogy hangzik, amit beszél. Rajongóként viselkedett. Világának magánzárkájában mondta a magáét. Senki nem értette. S minél többen mutatták ki meg nem értésüket vagy éppen nemtetszésüket a megértettek iránt, annál rajongóbbá és tűrhetlenebbé vált Phaidrosz.

Levélbeli műbalhéja is meghozta a várt eredményt. Ha kutatási területe a bölcsélet, a filozófiai tanszékre juttassa el felvételi kérelmét, határozott a bizottság.

Phaidrosz így is tett. Felrakta családját és minden ingóságukat egy autóra meg egy utánfutóra, elbúcsúzott barátaiktól, s ott állt indulásra készen. Éppen amint házuk ajtaját zárták, levelet hozott a postás. A chicagói egyetemről jött. Tudatták vele, hogy kérelmét elutasítják. Ennyit s nem többet.

A bizottság elnöke nyilván átszólta a filozófiai tanszékre.

Phaidrosz sebtében levélpapírt kért a szomszédoktól, és megírta az elnöknek, hogy őt egyszer a bizottság már felvette az "Eszmék elemzése, módszerek vizsgálata" kollégiumára, tehát úgy látszik, ott kell megmaradnia. Jogi kiskapuhoz folyamodott – de addigra már nem idegenkedett a rögeszmések fondorlataitól sem. Az elnök fondorlata viszont arra vallott, hogy a bizottság főkapuján ki nem dobhatja, azért választotta a filozófiai tanszék hátsó ajtaját. Nyilván nem tette volna a botrányos levelet az ablakába. Phaidrosz vérszemet kapott. Őt cselédlépcsőn ki nem penderítik! Vagy a főkapun, vagy sehol. S ha nem, úgy is jó. Értekezésének előszavában senki segítségét nem óhajtotta megköszönni.

A húszas évek hangulatában viharzunk végig a Klamath-tó keleti partján vezető háromsávós úton. Abban az időben épültek az ilyen háromsávósok

mind. Húszas évekbeli betérőben ebédelünk is. Favázas épület, festékért sír, ablakában neon sörreklám, gázolajfoltos kavics előtte.

Odabenn hasadt a vécédeszka, a mosdóban koszcsík, de amint visszafelé tartok az asztalunkhoz, jobban megnézem a gazdát a söntéspult mögött. A húszas évekből itt maradt arc. Se nem dörzsölt, se nem megtört. Ez az ő birodalma. Vendégei vagyunk, s ha a hamburgerei nem ízlenek, magunkra vessünk.

Nagy fél fej nyers hagymával teszik elébünk, és ízlik is igen. A sörünk is csúszik rá. Teljes ebéd, jóval olcsóbban mérik, mint azok a turistacsapdák, amelyek az ablakukban plasztikvirágokkal várják a szíves vendéget. Evés közben nézem a térképen, hogy rosszfelé kanyarodtunk, más úton jóval hamarabb lejuthattunk volna az óceánhoz. Meleg van, s a nyugati part fülledtsége a nyugati sivatag száraz forrósága után elég nyomasztó. Ha jól meggondolom, nyugatra tolt kelet ez a kép, és örömet szívnám már a hús óceáni levegőt.

Végig ez jár az eszemben a Klamath-tó déli partján. Fülledt melegben a húszas évek cidrije – ilyen volt Chicago azon a nyáron.

Amikor Phaidrosz családotul Chicagóba érkezett, az egyetem közelében bérelt lakást, s mivel ösztöndíja nem volt, az illinois-i egyetemen vállalt retorikaoktatást teljes munkaidőben, az akkori belső városban, a tóba szökő Navy Pieren, hol fülledt, hol cidri párában.

Az órái másként alakultak, mint Montanában. A legjobban végzett középiskolásokat a Champaign meg az Urbana egyetemi telep ragadta el, és akiket ő tanított, azok nem voltak jobbak megbízható hármasoknál. Amikor dolgozataikat az osztály színe előtt Minőségre nézve értékelte, bajos volt köztük különbséget tennie. Más környezetben talán kiagyalt volna valamit, hogy a különbségek mégis meglegyenek, itt azonban csak a kenyéréért dolgozott. Alkotókedvét nem akarta belegazolni a munkába. Érdeklődésével a chicagói egyetemen csüggött.

Beiratkozáskor, mikor nevét megmondta a beíratást vezető filozófiaprofesszornak, látta, hogy a tekintete egy pillanatra megkövül. Majd megjegyezte, hogy ó, persze, az elnök úr szólta, hogy őt az Eszmék és Módszerek előadás-sorozatához írják, azt tudniillik maga az elnök úr vezeti, és mindjárt Phaidrosz kezébe is nyomta a sorozat órarendjét. Phaidrosz látta, hogy az órarend ütközik az ő tanrendjével, azért inkább az elnök tanszékének 251-es előadás-sorozatát választotta, a retorikát. Nemcsak azért, mert az ő tárgya is lévén, biztonságosabban mozgott benne, hanem mert előadója nem az elnök volt. Hanem a filozófia professzora, aki most a nevét beírta. A professzor szeme kikerekedett.

Phaidrosz a munkás napja után tanuláshoz látott. Annyit kellett olvasnia, mint még soha életében, hogy a klasszikus Görögország gondolkodását általában és a klasszikus görögségét, kivált Arisztotelészét, a fejébe vessé.

A diákok ezrei közül, akik a chicagói egyetemen az ókor klasszikusait valaha tanulmányozták, alig akadhatott Phaidrosznál elszántabb. Az egyetem Jeles Műveinek programja az ellen a modern meggyőződés ellen küzdött, hogy a klasszikusoknak semmi mondanivalójuk a huszadik század társadalmá számára. A diákok többsége persze eljátszotta a tanulókony fiú szerepét, és megértően bólogatott a klasszikusok leckéjére. Phaidrosz azonban nem játszott. Nem is akart megérteni semmit. Tudta, amit tudott, ezért iszonyú kirohanásokkal támadta a régi görögöket mindenfelől. Éppen nem, mert semmitmondónak ítélte őket. Minél inkább tömte velük a fejét, annál erősebbé vált meggyőződése, hogy a világnak sejtelve nincsen, mi kára származott hajbókolásából a görög szellem előtt.

A Klamath-tó déli partján haladunk kertvárosi telepek közt, majd nyugatnak fordulunk, az óceánnak. Az út fölfelé tart, hatalmas fák rengetegének. Merőben más fák ezek, mint azoké az aszályos erdőké, amelyeket elhagytunk. Vörösfenyők tornyosulnak mindkétfelől. A motorról fellátunk sudaruk teljes hosszán, harmincnyolc métereken. Chris szól, hogy szívesen kóborolna alattuk, azért meg is állunk.

Amíg kóborol, leereszkedek egy vörösfenyő tövébe, óvatosan nekidöntöm a hátamat, bámulok fölfelé, és bővölöm elő az emlékeket...

Részletek nem világosak már, de a későbbiekből arra következtetek, hogy akkoriban hegyeket megemésztett. Szinte fényképezett az emlékezete. Hogy megértsük, miként jutott a klasszikus görögség elvetéséig, át kell tekintenünk a "műthosz a logosz előtt" jelmondatú okfejtést, ahogyan a görögséggel foglalkozó ismeri és a görögséggel való foglalkozásra csábít sokakat.

A *logosz* szó, a logika gyöke, a világ eszes megértésére utal. A *müthosz* a logoszt megelőző történelmi és történelem előtti mítoszok foglalata. A müthosz nem csupán a görög mítoszokat foglalja magában, hanem az ótestamentumiakat, a védikus himnuszokat és minden olyan korai kultúra legendáit, amelyek világképünket formálták. A müthosz-előbb-a-logosznál okfejtése szerint ésszerűségünket a mondák formálják. Mai tudásunk úgy viszonylik hozzájuk, mint a terebélyes fa a valamikori gyenge hajtáshoz, s ezen elemibb formáit jobban tanulmányozhatjuk. Fának és hajtásnak nem mivoltában a különbsége, csupán nagyságában.

Az olyan kultúrákban tehát, amelyek ősöknek a régi görögöket vallják, mindben megtalálni a szigorú alanyi-tárgyi elválasztást. A görög mítoszok

követelménye ez. Egyéb kultúrákban, például a kínaiban, ahol a nyelvtan az alany-állítmányi kapcsolatokat sem köti meg szigorúan, a filozófia merev alanyi-tárgyi szemlélete is hiányzik. Megtalálható viszont a zsidó-keresztény kultúrában, hiszen itt szentség az ótestamentumi Ige, és követői igékért élni, áldozni, halni hajlandók. Ebben a kultúrában a bíróság rászoríthatja a tanút, hogy "az igazat, a színigazat és csakis az igazat" vallja, ha istene őt úgy segíli. Ha ez a bíróság a székét átteszti Indiába, amint például a brit, a hamis tanúság dolgában rend sosem lesz, mert az indus mítosz nem ad a szavak szentségére. Nálunk is megfigyelhető ilyesmi a különféle kultúrákon felnőtt kisebbségi csoportok között. Más mítoszok más viselkedéseket teremtenek.

A mütosz-előbb-a-logosznál okvetése hangoztatja, hogy minden gyermek barlanglakói tudatlanságban születik. A világot attól, hogy a Neanderthalba visszazuhanjon, a mítoszok nemzedékről nemzedékre örökítése menti meg – a logosszá alakuló mütosz, amely azonban magyában megmarad mítosznak, a közösség lelkét olyan egységbe záró tudásanyagnak, mint amilyen egysége a sejtek összességének az emberi test. Aki azt képzeli, hogy ez az egység nem is olyan szoros, mert ki-ki válogathat a mítoszok közt kedve szerint, az a mütoszt ésszel fel nem éri.

Válogatni csupán egyetlen emberfajta válogathat, mondta ki Phaidrosz. S annak neve, mire a mítoszt végképp lerázza, örült.

S ez most jut az eszembe! Erre nem emlékeztem! De Phaidrosz tudta! Vagyis láthatta, mi következik rá! Most nyílik meg nekem is!

Itt előttem a sok kirakókocka. Egy-egy nagyobb csoportját össze is illeszthetem, hanem a csoportok illedni nem akarnak, hiába próbálgatom. Aztán lelek egy kockát, az éppen beillik két csoport közé, s a csoportok egysége teljes. Mítosz és örület kapcsolata. Ez a kocka hiányzott. Nem hinném, hogy valaha meglelte valaki. Az örület a mítoszt környező *terra incognita!* Phaidrosz megértette. De megértette azt is, hogy az ő Minősége a mítoszon kívüli fogalom.

Most értem! Mert a Minőség a mítosz gerjesztője! Ez az. Így értette Phaidrosz: "A Minőség örök ösztönzőnk, hogy világunkat megteremtsük. Minden ízét. Minden porcikáját." A vallást nem ember teremtette. Vallása teremti az embert. Az emberek válaszokat adnak a Minőségre, és ezekből a válaszokból derül ki, kik is ők valójában. Tudsz valamit, s egyszerre beléd dőf a Minőség ösztökéje. Megpróbálsz meghatározni, mi az, de a tudományodat elő kell szedned. Példáját annak, amit már tudsz. Mást nem is lehet, így terebélyesedik a mítosz. A régiebb tudomások példáival. A mítosz a példák halmaza. Ezek töltik meg a tudat tehervonatának kocsijait. A kollektív tudat az egymással közlekedő emberiség tehervonata. A vonat pályája a Minőség. A

pálya két felén az örület kisiklásainak földje. Phaidrosz tudta, hogy a Minőség távlati szemléletéhez el kell válnia a mítosztól, így tört rá a kisiklás érzése.

Látom Christ visszatérni az erdőből. Derűs. Megnyugodott. Fakérget mutat, és megkérdi, elteheti-e emlékebe. Sose örültem, ha a motort ilyen emlékekkel rakja meg, mert a legtöbbje úgyis a szemébe kerül, amikor hazaérünk, de most rámondom az áment.

Néhány pillanattal odébb az út meredeken lejtenei kezd egy völgynek. Látványa egyre pompázatosabb, ahogy ereszkedünk. Sose hittem volna, hogy majd egy völgyet pompázatosnak nevezek, de ez a part menti táj annyira más, mint Amerika többi hegyvidéke, hogy kisebb szóval élnem nem érdemes. Innen, valamivel délebről származik minden jó borunk. Mintha ráncoltak és redőzöttek volnának itt a hegyek – pompázatosán. Az út bukdál, göndörödik, csavarodik, s mi csak görgünk vele simán, motoros üdvözültségünkben. Szinte érintjük a ránk boruló fák és benyúló bokrok viaszos leveleit. A magasabb vidék fenyevesei és szikláinak mögöttünk vannak már, lankákon járunk, kacsos indák, bíbor és vörös virágok, fa füstjével vegyülő illatok világában, a völgy mélyéből és távolabbról kelő párában – az óceán szomszédjában.

Hogy szerethetem mindezt örült fejjel?

Nem hiszem az örületet!

A mítosz az. A mítosz az örült. Ez járhatott a fejében Phaidrosznak is. Örült mítosz, amelyik a világ valósága és a Minőség káprázata köré szövődik!

És mintha Arisztotelészben meg a régi görögökben meglelte volna a cselszövőket, az örületet a valósággal ziláló mítosz szövőit. Így bizony. Most köt. Olyan, mint valami nagy megkönnyebbülés. Ájult fáradtság követi az ilyen keserves felvezetések. Olykor azt hiszem, bennem támad mind ez. Máskor magam sem tudom. Megint máskor tudom, hogy nincs ennyi eszem. Ez például, ez a mítosz és örület – ez csak Phaidrosztól telhetett.

Mire kikerülünk a hajtogatott hegyek közül, és Medfordba jutunk, majd arra az autópályára, amelyik a Grants-szorosig visz fel, szinte beesteledett. Erős szembeszél szorít a forgalom sodrába a kaptatón, hiába adom rá a gázt teljesen. A szorosban ijesztő hangos kattogásra leszek figyelmes. Megállók, s látom, hogy a láncom bekapta a láncvédőt, és csúnyán összeszaggatta. Nem veszélyes, csak majd rostokolhatunk, amíg sikerül szereznem helyette mást. Vagy talán nem is érdemes, mert néhány nap múltán megváló a motortól?

Grants Pass városa elég nagynek látszik ahhoz, hogy másnap reggel majd találjak benne motorszaküzletet, azért motelt keresünk.

A montanai Bozeman óta nem láttunk ágyat.

Kerül motel, színes tévés, fűtött úszómedencés, a szobában kávéfőző, szappan, fehér törülközők, mennyezetig csempés zuhanyzó és tiszta ágy.

Ledőlünk a tiszta ágyra. Aztán Chris elkezd ugrálni rajta. Az ágyon ugrálni, emlékszem rá gyerekkoromból, foganatos gyógyszere a lelki megrázkódtatásnak.

Holnap talán majd kiokoskodom a többit. Most nem. Chris lemegy úszni egyet, én meg ott heverek a tiszta ágyon, és elhessentem minden gondolatomat.

29

A nyeregtáskákból meg a hátizsákokból való ki-be csomagolás Bozemanról idáig igen megviselte a szerelésünket. Reggel széttergetem a padlón, és bizony elég moslák a reggeli verőfényben. Egy nejlonzacskóból kifolyt valami olajos kulimász, de szerencsére csak a vécépapírt kente össze. A ruhák annyira összegyűrődtek, mintha a ráncokat beléjük gőzölték volna. Napolajos tubus fakadt ki, látom, és a belezőkésem hüvelyén is rajta hagyta a nyomát, a szaga pedig mindenbe beleivódott. De kifakadt a gyújtózsínóros tubus is. Okádék. Ingzsebemből előhúzom a kisebbik jegyzőfüzetem, és belevezetem: "Végy kacatos dobozt az olajos ügyeknek", majd hozzáfűzöm: "Mosásról nem elfelejtkezni." Aztán még: "Végy körömszedőt, napolajat, gyújtózsírt, láncvédőt, vécépapírt." Ez bizony tekintélyes kívánságlista a motelből való távozás kötelező ideje előtt. Fölkeltem Christ, mert szükség lesz rá is. A mosáson kezdjük.

A gyorstisztítóban elmagyarázom Chrisnek, hogyan működtesse a szárítót, majd elindítom a mosógépet, és lódulok egyéb ügyeink után.

Sikerül is megszereznem mindent, csak a láncvédőt nem. A motor szaküzletben mondják, hogy nincs nekik, és nem is lesz. Megfordul a fejemben, hogy a láncvédő nélkül tesszük meg a hátralévő rövid utat, de a lánc bepermetezne minket trutymóval, és veszélyes is lenne. Az sem tetszik, hogy akkor már leszögeztem a szándékomat.

Lejjebb az utcán hegesztő cégtábláját látom. Betérek hozzá.

Ilyen tiszta hegesztőműhelyt még nem láttam. Hátralé benn az udvarban fák övezik, gyepes árok veszi körül – olyan mint valami falusi kovácsszín. A szerszámok a falon függenek szép rendben. Csakhogy a mester nincs idehaza. Majd visszajövök később.

Visszagurulok a gyorstisztítóba, megnézem, hogyan boldogul Chris, aztán étteremkeresőben körbepöfögök a barátságos utcákon. A forgalom élénk, a

kocsik legtöbbje jó állapotú, fürgé. Jellemző a nyugati partra. A párásán tiszta napfény pedig a szénkereskedők hiányára.

Végül a város szélén térünk be egy étterembe, és piros-fehér kockás abrosszal megterített asztalnál telepszünk le. Chris a motorosújságot hajtogatja szét, az imént vettem a szaküzletben. Széthajtogatja, és elkezd olvasni fennhangon, ki nyert milyen versenyt, majd egy országos túraversenyről olvassa az ismertetőt. A pincérnő ránéz, kíváncsian, majd énrajtam néz végig, a motoroscsizmám hegyéig, míg a rendelésünket írja. Befordul a konyhába, előkerül, és néz tovább. A figyelme annak tulajdonítható, hogy mi vagyunk az egyedüli vendégek. Amíg várakozunk, pénzt csúsztat a wurlitzerbe, és a reggelit – ropogósra sült palacsinta mártással, meg főtt kolbász, istenem! – zenei aláfestéssel költhetjük el. Chrisszel megtárgyaljuk, mi mindent látott még a motorosújságban, és olyan zavartalanul hányjuk-vetjük a dolgot, ügyet sem vetve a zenére, mint akik napokig szép egyetértésben gázolták az út porát. Szemem sarkából látom, hogy a pincérnő érdeklődése nem lankad. Egy idő múltán Chrisnek meg kell ismételnie a kérdéseit, mert a pincérnő annyira ver a szemével, hogy gondolkodnom bajos. Elakad a beszélgetésünk.

Végzünk, fizetünk, kiballagunk a motorhoz, indítok, és visszanézve látom, hogy a pincérnő az ajtóban áll, és még egyszer teliszedi velünk a szemét. Magányos. Talán meg sem gondolja, hogy aki így néz, az magányos sokáig nem marad. Berúgom a motort, és annyira fel túráztatom, mint egy nekikeseredett szerelmes, és megállni alig tudok a hegesztő előtt.

Már hazaérkezett. Hetven is lehet, és megvetően néz rám – jeges víz a pincérnő tüzes tekintetére. Magyarázom neki a láncvédőt, s rám mordul: – Én azt le nem szedem. Az a maga dolga.

Szót fogadok, és mutatom neki. – Csupa zsír – ennyi a válasza.

Találok kinn a terebélyes diófa alatt egy ágat, azzal vakarom le róla a piszkot a patvaros hordóba. Messziről figyel, s azt mondja: – Ott lesz oldószer abban a lábostban. – Meglelem a lábost, s a megmaradt trutumót az oldószerrel meg levelekkel takarítom le.

Rábólint a kezem munkájára, aztán odabattyog a gázcsapokhoz, és beállítja. Megnézi a hegesztőfejet, rosszallja, mást választ. Nem kapkodja el. Aztán megfog egy vas forrasztópákát, én meg eltűnődök, valóban hegesztené-e ezt a vékony lemezt. Én rézforrasszal foltoznám. Amikor ilyet hegeszteni álltam neki, lyukakat égettem rajta, aztán azokat is foltozgattam. – Nem rézzel tetszik gondolni? – kérdem.

– Nem – azt mondja. Beszédes ember.

Meggyújtja a lángot, apró kék tűre állítja – majd, jellemezni bajos, táncoltatja a pákával együtt, s mégis külön, más lépésre a vékony lemez fölött. Narancssárga fényben ejti rá hol a lángot, hol a pákát, de a kellő pillanatban,

hajszára, s már emeli is. Nemhogy lyuk nem marad utána, a varratot is alig látni. – Gyönyörű – dicsérem.

– Egy dollár lesz – mondja rá mosolytalanul. Akkor fedezem fel pillantásában a csöppnyi érdeklődést. Azon gondolkodik talán, hogy az illónél többet kért? Nem, más itt a baj... Magányos, akár a pincérnő. Lehet, az jár az eszében, hogy alátettem neki, mert ugyan ki értékeli az ő finom munkáját manapság?

Majdnem percre hagyjuk el a motelt, és hamarosan a parti vörösfenyveseket járjuk Oregon és Kalifornia határán. A forgalom oly sűrű, hogy most nemigen nézegethetünk a fenyők törzsén fölfelé. Hűvösödik, és amint elborul, megállunk, szvetterbe és kabátba bújunk. Nem lehet több tizenkét-tizenhárom foknál. Téli gondolatok környékeznek.

Ebben a városban mindenféle magányos embereket láttam. A vegyesboltban, a gyorsforgalomban, a motelben, ahogy jöttünk el. De ezek a dobozkocsis táborozók is, csupa magányos nyugdíjas. Itt a fákat méregetik, aztán állnak tovább az óceánt méregetni. Amint az új arcba belenéznek, egy pillantás erejéig látni a szemükben a fürkésző magányt, aztán eltűnik.

Egyre szaporodik az ilyen fürkésző pillantás. Fura, ahol az emberek leginkább tömörülnek, a Kelet meg a Nyugat parti városaiban, ott a magány a legnagyobb. Amerre jártunk, a ritkán lakott Nyugat-Oregonban, Idahóban, Montanában meg a két Dakotában, nagyobb magányosságot vártam, de korántsem volt ekkora.

Nem az emberek közötti testi távolság teszi. A lelki távolság a magányosság igazi oka. Montanában és Idahóban a testi távolságok nagyok, a lelki távolságok jóval kisebbek, mint erre felé.

Most az első osztályú Amerikát járjuk. Tegnapelőtt éjszaka léptük át a határát a prineville-i kereszteződésnél, azóta törekszünk a sűrűjének. Ez az autópályák, léglökéses járatok, tévék és monstre filmek első osztályú Amerikája. Akik igazán benne élnek, úgy száguldanak át a tulajdon életükön, hogy szinte soha nem tudják, mi veszi őket körül. A tömeghírközlés eszközei meggyőzték őket, hogy nem is fontos az. Éppen ezért magányosak. Az arcukon látni. Ahogy firtató pillantás után a szemüket jobban rád meresztek, látod, hogy tárgynak néznek. Nem téged kerestek. Téged nem szokott mutatni a tévé.

Hanem abban a másodosztályú Amerikában, amelyet megjártunk, a dűlőutak, A Kínai Sánca, a ráncolódo hegyek, az elmékedések, a tobozgyűjtő gyerekek, a poszméhek, a végtelen kék égboltok hazájában valóság volt körülöttünk minden, és csakis az volt az igaz, ami körülött minket, így aztán

nem sok magányosságot tapasztaltunk. Nem lehetett másként száz-kétszáz éve sem. Ritka volt az ember, és ritka a magányosság. Általánosítok alighanem, de statisztikai mérőszámok bevezetésével sem juthatnék más eredményre.

Ezért a magányosságért jórészt a technológiát okolják. Az újabb technológiai csodákhoz fűződik valóban, a tévéhez, a léglökétűekhez, az autópályákhoz meg a többihez – azonban remélem, sikerült világossá tennem a képmutogatásban, hogy a baj nem a technológia tárgyaiban rejlik, hanem a technológiának abban az irányában, amely az embereket a tárgyilagosság magányába szorítja. A technológia dualisztikus felépítése alján a baj, azért magyarítottam oly hosszasan, hogy a technológiát a baj kiküszöbölésére is lehetne alkalmazni. Aki ért a motor – minőségi – javításához, az később fogy ki a barátokból, mint aki nem ért hozzá. Azt sem hiszem, hogy a barátai tárgyat látnak őbenne. A Minőség irtja a tárgyilagosságot.

Vagy az, aki összenő az unalmas állásával – márpedig ahány állás, annyi unalom előbb-utóbb –, és nem egyébért, csak a maga mulatságára a Minőség egérútjait keresi belőle, majd az egérutakat tökéletesíti, vagyis közben művészzé válik a dolgának, az eszmélni fog, hogy érdekes emberré lett a mások szemében, hiszen minőségi döntései formáltak őrajta magán is. Nemcsak állása és dolga formálódik, hanem vele együtt a környezete is, mert a Minőség természete, hogy tovább gyűrűzik. Minőségi munkáját, amelyről azt hitte, a kutya se figyel, észreveszik igenis. S aki észreveszi, abból is különb ember lesz, sőt a Minőség tapasztalatát másra is átragasztja – így gyűrűzik tovább.

Személyes meggyőződésem, hogy a világ jobbulása ilyen irányban keresendő. Egy-egy ember a Minőség pártjára áll – ennyi s nem több. Én már legyintek a nagy lelkesedésekre a nagy társadalmi tervekért a nagy tömegek érdekében, mert éppen a személyes Minőség marad ki belőlük. Az ilyesmit hagyhatjuk pihenni jó darabig. Meglesz a helyük, azonban a Minőség talpkövére kell épülniük, kinek-kinek személyes minőségi tapasztalatára. Régen élt bennünk ilyen minőségi tapasztalat. Azonban úgy aknáztuk ki, mint valami természeti kincset, gondolkodás nélkül, s mára szinte elapadt. Már-már mindannyiunktól kifogyott a mersz. Azért énszerintem legfőbb ideje, hogy ezt az amerikai kincset helyezzük közszemlére – a személyes érdemet. Maradi politikusok hangoztatnak ilyesmit évtizedek óta. Nem fújok velük egy követ, de ha csakugyan a személyes érdemet magasztalják, nem pedig több pénz juttatnának egy zsebbe, akkor hajlok a szavukra. Szükségünk nagy a régimódi magabizásra, merszre. Nagyobb szükségünk nincs is, s ez a képmutogatás értelme.

Phaidrosz más úton indult el a személyes, minőségi határozatok eszményétől. Szerintem nem a helyes utat választotta, de ha ma kellene a

lehetőségeivel élnem, talán én sem választanék mást. Úgy vélte, új megoldáshoz új bölcselet kell, vagy talán még több: lelkesült értelem, amelyben a rondaság, a magány, a dualisztikus gondolkodás technológiai lapályai értelmetlenek. A tudomány nem lesz "értékektől mentes". Az Értelem a Minőség szolgája lesz – és Phaidrosz bízott hozzá, hogy eddigi uraságának okát a régi görögségben leli meg, mert a görög mítoszokkal épült mind kultúránk, mind technológiánk alapjába az a parancs, hogy az ésszerűséget keressük még akkor is, ha javunkra nem válik. Ez a bajok gyökere, nem más. Még az utazás elején mondtam, hogy Phaidrosz az ésszerűség kísértetét hajszolta. Hát így értettem. Értelem és Minőség szembekerült egymással, majd az Értelem kerekedett felül, és a Minőséget leszorította az útról.

Szemetelni kezd az eső. Annyira nem esik, hogy meg kellene állnunk. Csendes esőnek is intő jele csupán.

Az út a szálerdőből kivezet a sötét éjszaka alá. Mentében hirdetőtáblák sorakoznak. A Schenley-féle gin tábláinak meleg színe szinte egymásba mosódik, viszont Irma kézkímélő öblítőszerének színei, mint akár a gyatra tartóshullám, esnek széjjel, a festékük pereg.

Azóta ismét elolvastam Arisztotelészt. A fő cselszöveget kerestem benne, akiről Phaidrosz csupán töredékeket hagyott rám, de nem leltem. Általánosításai közül sok nem állja meg a helyét a modern tudomány világánál, szervezettségük pedig gyenge – Arisztotelész mindenestül olyanféleképpen primitív, mint amilyeneknek a görög fazekasság műveit látom a múzeumokban. Ha olvasásom mélyebben szántó, talán nem mondok ilyet, de így sem a chicagói egyetem Jeles Művei csoportjának lelkesedését nem látom igazoltnak, sem Phaidrosz dühös berzenkedését. Vagyis nem látom Arisztotelészben sem jónak, sem rossznak kútfejét. Mivel azonban a Jeles Művek csoportjának szájtevése a kiadványokon keresztül jól ismert, Phaidrosz dühkitöréseiről viszont nem hallott senki, illő, hogy elidőzzek itt egy keveset.

A retorika művészet, szögezi le Arisztotelész, mert ésszerű renddé egyszerűsíthető.

Ettől esett le Phaidrosz álla. Bődület. Arra készült, hogy rejtett értelmeket kell majd megfejtene, végtelen finomságok közt szűrőznie, amíg Arisztotelész legmélyéig elhatolhat, és, íme, minden idők legnagyobb gondolkodója ekkora emeletes faszággal áll elébe mindjárt! Phaidrosz csak szédült.

Majd olvasta tovább:

A retorikát oszthatjuk különleges tárgyakra és bizonyítékokra egyfelől, általános tárgyakra és bizonyítékokra másfelől. A különleges bizonyítékokat

tovább oszthatjuk bizonyítási fajtákra és bizonyítási módokra. A bizonyítási módok részint mesterségesek, részint természetesek. A mesterséges bizonyítékok erkölcsi, érzelmi és logikai természetűek. Az erkölcsi természetű bizonyítékok közé soroljuk a tapasztalat bölcsességét, a jó erkölcsöt és a jóakaratot. Az erkölcsi természetű mesterséges bizonyítékokat alkalmazó különleges módszerekhez az érzelmek ismerete szükséges, s akik elfelejtették volna, mit is kellene ismerniük, azoknak Arisztotelész ilyen listával frissíti az emlékezetét: düh, fitymálás (fajtázva: megvetés, dac, arcátlanság), szelídség, szerelem vagy barátság, félelem, bizalom, szégyen, szégyentelenség, kedvezés, jóakarát, sajnálat, jogos felháborodás, irigység, féltékenység és gyűlölet.

Emlékeznek még a motorkerékpár ízekre szedésére Dél-Dakotában? Amikor részeit és szerepüket osztályoztam? Látni való a hasonlóság? Phaidrosz itt megcsípte a leltározás ősatyját. Mert Arisztotelész ebben a mederben folytatja oldalakon át. Mint a politechnika gyenge minősítéű oktatója, nevéen nevez mindent, kapcsolatokra utal a nevezettek között, rá-rámutat egy vélt új kapcsolatra, aztán már csak azt várja, hogy a csengő megszólaljon, s a tudományával odaállhasson a következő osztály elé.

Phaidrosz még a sorok között sem talált kétségre, álmélkodásra. Csupán a szobatudós percegését hallgatta. Hihette Arisztotelész, hogy követőiből különb rétorok lesznek, ha ezt a végtelen leltárt bevágják? Phaidrosz szerint hitte szentül. Semmi a stílusában nem vallott arra, hogy Arisztotelész valaha is kételkedett volna Arisztotelészben. Phaidrosz roppant elégedettnek látta az elvágólagos kis rendjével. Ennyit látott Arisztotelész a világból, nem többet. S ezért a kis rendért taszította volna Phaidrosz a sírjába halála után kétezer évvel is dühödten. Benne fedezte fel sok millió tudatlan tanár prototípusát, akik a történelem során érzéketlenül és elégedetten gyilkolták tanítványaik teremő szellemét a szételemzés, a néven nevezés vak imamalmával. Tessék besétálni a százezernyi osztály közül manapság is akármelyikbe, s ha a tanár ott sorolja, osztályozza és alosztályozza az elveket meg a módszereket, Arisztotelész hazajáró lelke szól belőle, a dualisztikus okoskodás agyszáraztó kattogása.

Az Arisztotelész-szemináriumokat terjedelmes kerek asztal körül rendezték egy komor teremben. Ablaka a szembenső kórházra nézett, de még a délutáni napsugár is alig vergődött be a kórház tetejéről ezen a piszkos ablakon s az elszennyezett városi levegőn át. Odabenn fakó és nyomasztó volt minden. Phaidrosz az első szeminárium félideje táján figyelt fel az asztal közepében végigfutó csúf hasadásra. Mintha benne lett volna ez a hasadás az asztal lapjában már évek óta, de a javításával nem ért rá foglalkozni senki. Bokrosak a teendők Arisztotelész körül, vélekedett Phaidrosz. A szeminárium végén aztán feltette a kérdését: – Megbeszélhetnénk Arisztotelész retorikáját?

– Majd ha megismerte az anyagot – hangzott a válasz. S Phaidrosz látta, hogy a filozófia professzorának tekintete éppúgy megkövül, mint beiratkozásakor. Figyelmeztetést olvasott ki a szeméből, hogy az anyaggal jó lesz benső ismeretségbe kerülnie.

Az eső megered, meg kell állnunk, hogy felcsappantsuk bukósisakunkra a plekót. Közepes sebességgel indulok tovább, figyelnem kell a kátyúkra meg az olajfoltokra.

Phaidrosz ismeretsége az anyaggal elmélyült a következő hétre. Felkészült Arisztotelész bevezető állításának szétszedésére. Ha a retorika azért művészet, mert ésszerű rendszerre egyszerűsíthető, akkor a General Motors művészetet teremt, Picasso viszont nem. Ha azonban Arisztotelész állításának van mélyebb értelme is, a szemináriumnál jobb alkalom nem kínálkozhat, hogy belevilágítsanak.

Az állítás végül nem került boncasztalra. Phaidrosz feltette ugyan a kezét, és a professzor szemében látta is villanni a rosszindulatot, de egy másik hallgató mintegy Phaidrosz elébe vágva megjegyezte: – Kétséget keltő állítások olvashatók itt.

Eddig jutott.

– Nem azért ülünk itt, hallgató úr, hogy a nézeteivel ismerkedjünk! – vicsorodott rá a professzor. – Hanem Arisztotelész megismerésére ültünk össze! Egy napon talán majd az ön nevét írjuk ki szemináriumunk címéül!

Dermedt csönd. A hallgatóban megfagy a fülzsír. De megfagy a levegő is.

Hanem a professzor nem elégszik meg ennyivel. Mutatóujját nekiszzegezi a hallgatónak, úgy teszi fel a kérdést: – Mit tudunk meg Arisztotelészből: tárgy tekintetében melyik a retorika három különös ága?

Siket csönd. A hallgató nem tudja. – Eszerint a hallgató úr nem ismerős az anyaggal.

Mikor a professzor ezt megállapította, megrendíti mutatóujját, mint aki erre készült az óra kezdete óta, és Phaidroszra szegezi.

– Hát a hallgató úr szerint melyik a retorika három ága a tárgy nézőszögéből?

Phaidrosz készült. – A törvényszéki, a tanácskozó meg a közrebocsátható retorika – feleli higgadtan.

– Milyen a közrebocsátható retorika módszere?

– Illő hasonlatokat talál. Magasztal a dicséret és a nagyítás eszközeivel.

– Aha. – Ennyit szól a filozófia professzora megfontoltan, azzal teljes lesz a csend.

A hallgatók tanácstalanul bámulnak. Nem tudják, mi történt. Talán csak Phaidrosz tudja, talán a professzor is. Ártatlan hallgató lett a bűnbak. Az húzta le a gyufát Phaidrosz helyett.

Aztán ki-ki az arca védelmébe vonul az effajta faggatás elől. A filozófia professzora hibát követett el. Tekintélyét mit sem sejtő ártatlanságon forgácsolta szét, a gaz Phaidrosz pedig megrendszabályozatlan maradt. Sőt őbelőle lett a szeminárium hőse. Mivel ő nem kérdezett semmit, porba sújtani nincs miért. S minthogy már azt is látja, hogyan bánik el a professzor a kérdésekkel, nyilván nem is fog kérdezni semmit.

Az ártatlan hallgató vörös képpel bámulja az asztal lapját, szemét két kezével ernyőzi el. Szégyene ingerli Phaidroszt. Ő ugyan diákjával az osztályban soha így nem beszélt. Szóval a chicagói egyetem így vezeti rá hallgatóit a klasszikusok szeretetére! Phaidrosz átlátott a filozófia professzorán. A filozófia professzora azonban nem láthatott át Phaidroszon.

Az esőfelhős ég meg a reklámtáblás út ráereszkedik a kaliforniai Crescent városára. Nyirkos hidegben pillantjuk meg Chrisszel a Nagy Vizet – az óceánt rakodópartokon és szürke épületeken túl. Ez volt tehát a célunk napok óta! Betérünk egy étterembe. A szőnyeg parádés, az étlap parádés, az árak cifrák. Mi vagyunk egyetlen vendégei. Némán eszünk, fizetünk, és ismét kinn járunk a délnek tartó ködpárás úton.

A megszégyenített hallgató nem jelenik meg a következő szemináriumokon. Nem csoda. A léghő fagyos marad, az sem csoda ilyen jelenet után. Egyetlen ember viszi a szót, mégpedig a filozófia professzora. Egymaga beszél tele a semlegesség álarcába burkolózó arcokat.

Úgy tetszik, meg is értette, mi történt. Phaidroszra vetett rosszindulatú pillantásaiból a félelem rebegése lett. Úgy tetszik, a légkörből értette meg, hogy éppolyan elbánásban részesül majd, ha az óra üt, mint amilyenben ő részesítette hallgatóját, és ilyen arcok köréből senki nem kel majd a pártjára. Eljátszotta a tapintathoz való jogát, és a visszavágót el nem kerülheti, csupán fedezékbe vonulhat.

Fedezékén azonban sokat kell építkeznie, és hajszára ki kell mérnie a szót. Tudja ezt Phaidrosz is. Hallgatása árán sokat tanul. Különben is sokat tanult ebben az időben, mégpedig összeszorított foggal. Mégsem mondhatom el róla, hogy jó tanuló lett volna, A jó tanuló méltányos és pártállás nélküli. Phaidrosz viszont több vasat tartott a tűzben, és ami a hevítésüket akadályozta volna, azt félrerúgta. Neki a mások Jeles Művei nem fájdtották a fejét. Arisztotelész éppoly méltánytalanul intezte el, ahogy Arisztotelész a tulajdon elődjeit. Porszemek voltak csupán, hogy az ő esze szemét zavarják.

Így bosszantotta Arisztotelész is Phaidroszt azzal, hogy a retorikát kolduslépcsőre ültette hierarchikus rendjében. A Gyakorlati Tudomány ágazata lett belőle, nem több, mint főregnyúlványa az Elméleti Tudománynak, Arisztotelész szíve ügyének. S mint a Gyakorlati Tudomány ágazatának nem lehetett egyéb kapcsolata sem Igazsággal, sem Jósággal, sem Szépséggel, csupán annyi, hogy vitákban dobálózhatott velük. A Minőség ilyenformán teljesen elszigetelődött Arisztotelész rendszerében a retorikától. Ez a fitymálás, kivált azzal, hogy Arisztotelész milyen csapnivaló retorikus, annyira megvadította Phaidroszt, hogy amit csak olvasott Arisztotelészről, abban mindjárt a hibát kereste.

Nem is kellett keresgélnie. Arisztotelész mindig nyitva állt a támadásoknak. Támadták is eleget a történelem folyamán. Szarvashibáira vadászni egyszerűbb volt, mint hordóba zárt halra lődözni. Ha Phaidrosz nem ennyire elfogult kezdettől fogva, megtanulhatja talán Arisztotelésztől a tudomány egyéb ágaiban való rendtételt. Elvégre a doktori értekezéseket vizsgáló bizottság is ezt látta volna szívesen. Persze ha nem ilyen elfogult Minősége javára, ott sincs Chicagóban.

A filozófia professzora magyarázott, Phaidrosz pedig hallgatta mind a klasszikus formája felől, mind a romantikus színe felől. A professzor a "dialektika" kérdésével vergődött a legtöbbit, s bár Phaidrosz a klasszikus forma felől nem értette, mi a vergődés oka, finomodó romantikus érzékenysége azt súgta neki, hogy ha koncra les, itt koncra lel.

Nocsak. A dialektika.

Arisztotelész könyve a dialektikával kezdődik, érthetetlenül. Ellentétéül állította oda a retorikát is, mint valami roppant fontosat. Az ellentét fontosságát azonban nem taglalta. Az állításra újabb állítások következnek, egymással kapcsolattalanul, annyira, hogy az olvasó úgy érzi, Arisztotelész vagy rosszul rendezte anyagát, vagy a nyomdában maradt ki belőle egy s más, mert a hézagok miatt az állítások sehogy nem akartak értelmes egészzé összeállni. Annyi csupán a nyilvánvaló, hogy Arisztotelésznek fontos lehetett a retorika szembeállítás a dialektikával, s ahogy Phaidrosz olvasta, ugyanazt a feszengést sejtette a szövegben, mint a professzor magyarázatában.

Igen figyelmesen hallgatta, hogyan határozza meg a professzor a dialektikát, azonban úgy járt, hogy ami egyik fülén be, a másikon ki, mint mondani szokás, és tapasztalatból tudta, hogy ilyesmi gyenge meghatározások hallatán történik vele. Más hallgató is járhatott így, mert egyik megkérte a professzort, ugyan határozza meg a dialektikát újból. S ez alkalommal a professzor szemében rémület villant, amikor Phaidroszra nézett, és magyarázata magyarázkodássá vált. Phaidrosz elgondolkodott, hátha a

“dialektika” szó valamely mellékértelme miatt vattaszóvá változott, s a magyarázatban a foghíjak kitöltésére alkalmazza. Nem is tévedett.

A dialektika általános jelentése két személy közötti beszélgetés természetére utal. Manapság vitát értenek rajta, nézetek hibáit logikusan, keresztkérdésekkel feltáró vitamódot. Ezzel élt Szókratész is Platón *Dialógusai*-ban. Platónnak meggyőződése volt, hogy a dialektika az igazságra vezető út, mégpedig az egyetlen. Így vált vattaszóvá aztán. Arisztotelész azzal kötött bele Platón meggyőződésébe, hogy a dialektika nem alkalmas mindenek megforgatására, csupán emberek hitét vizsgálhatja, és az ideának nevezett örök formák meghatározására való. Platón ezeket az ideákat a maguk változatlanságában tette meg valóságnak. Arisztotelész a dialektikát a tudomány “fizikai” módszerével egészítette ki, amely a változó jelenségek vizsgálatára alkalmas. A forma és lényeg, valamint a lényegről szerzett tudományos megfigyelések teszik Arisztotelész bölcseletének dualisztikus magvát – ezért a dialektika megfosztása trónjától, amelyre még Szókratész és Platón emelte, Arisztotelésznek központi kérdése. Azóta töltelék szó a dialektika.

Phaidrosz úgy vélekedett, hogy a dialektika trónfosztása, vagyis értékének leszállítása igazságra vezérlő kalauzból a retorika ellentétévé éppúgy dühítheti a modern platonistákat, mint amennyire Platón magát dühítette volna. S mivel professzora nem tudhatta, hogy az ő “álláspontja” mi, váratlan támadást várva feszengett. Azt képzelet talán, hogy mint platonista üt rajta? Ettől kár tartania. Phaidroszt nem az bántotta, hogy a dialektikát rántották le a retorika szintjére. Őt az ingerelte, hogy a retorikát említik egy napon a dialektikával.

Csakis Platón teremthetett volna rendet az értékek ilyen zavarában, és szerencsére a szeminárium őt tüzte vitára a legközelebb annál a hasadt asztalnál, a kórházra tekintő elkeserítő teremben, Chicagó déli felén.

Ázva, fázva, kedvetlenül követjük a part vonalát. Az eső csendesedik, de az ég nem ígér semmi jót. Egy partszakaszon fürdővendégeket látok az ázott fővényen. Fáradt vagyok, megállók.

Chris megkérdi, amint leszáll: – Miért álltunk meg?

– Mert fáradt vagyok – mondom. A hűvös szél az óceán felől fúj, és amerre a dűnéket vetette, s nedves foltok jelzik, hogy az eső odáig jutott, ott találok védett helyet, s mindjárt melegebben vagyok.

Szundítás nem lesz belőle. A dűne taréján kislány jelenik meg, s nézi, mintha azt várná, hogy elmegyek vele játszani. Sokáig nem tágít.

Aztán Chris érkezik vissza, és biztat, hogy induljunk. Elmondja, hogy valami furcsa növényt talált kinn a köveken. A bibéjüket ha megérintette, visszahúzódtak. Visszakísérem, és látom a lassú hullámverésben, hogy amit

növénynek nézett, azok tengeri anemónák, vagyis állatok. Elmondom neki, hogy tapogatójával, nem ám a bibéjével megbénít apró halakat is. Erős az apály, különben nem láthatnánk ezeket, magyarázom, közben a szemem sarkából látom, hogy a tanácstalan kislány csillaghalat talált. De csillaghalat visznek a szülei is.

Felkapunk a motorra, és továbbindulunk délnek. Ha az eső olykor megver bennünket, felkattantom a plekót, hogy az arcomat ne bántsa, de azt is nehezen tűröm, s amikor csendesedik, lekapom. El kellene jutnunk Arcatába sötétedésig, de nem erőltetem ezen a nedves úton.

Talán Coleridge mondta, hogy az ember vagy platonista vagy arisztotelianus. Az olyanok, akik libabőröznek Arisztotelész részletbárázásától, imádják Platón dörgő általánosságait. Az olyanok meg, akik kiütést kapnak Platón szárnyaló idealizmusától, keblükre ölelik Arisztotelészt prózai megfigyeléseiért. Platón voltaképpen Buddha-kereső, felbukkan minden emberöltő során, és fölfelé, az "egy" felé tör. Arisztotelész viszont az örök motorkerékpár szerelő, aki a "sok" megszállottja. Jómagam arisztotelianus volnék ebben az értelemben, mert a Buddhát inkább megfigyeléseim minőségében keresném, Phaidrosz azonban vérmérsékleténél fogva nyilvánvaló platonista volt, és amikor szemináriumra Platónra tért rá, megkönnyebbült. Az ő Minősége annyira hasonlított a platóni Jóhoz, hogy akár azonosnak látta volna kettőt, ha Phaidrosz jegyzeteket nem fűz a szemináriumokhoz. Ő tagadta a hasonlóságot, és időbe telt, amíg megértettem, miért olyan fontos az.

Az "Eszmék elemzése, módszerek vizsgálata" kollégiumát azonban nem annyira a platóni Jó foglalkoztatta, mint inkább Platón elképzelése a retorikáról. Az pedig, mint Platón a napnál világosabban állítja, nem a Jóhoz kapcsolódik, hanem maga a Rossz. Akiket Platón mindjárt a zsarnokok után a legolthatatlanabbul gyűlölt, azok a rétorok.

Az első platóni dialógus Gorgiaszal zajlik, és Phaidrosz úgy érezte, végre helyben van. Ide igyekezett.

Közben is mintha névtelen, messiási erők repítették volna. Az október elszállt. A napok ködössé és áttekinthetlenné váltak, ha nem a Minőség látószögéből figyelte őket. Csupán az számított, hogy az agya világmegváltó igazsággal vemhes, és ha tetszik a világnak, ha nem, az ő igazságát el kell fogadnia.

A dialógusban annak a szofistának a neve Gorgiasz, akit Szókratész fog kérdéseinek kereszttüzebe. Szókratész jól tudja, mit s hogyan tesz Gorgiasz a megélhetésért, mégis azzal kezdi dialektikus Hús Kérdését, hogy a retorika maga mivel foglalkozik. Gorgiasz válasza szerint a dolga az értekezés. Másik

kérdésre válaszolva azt mondja róla, hogy célja a meggyőzés. Egy újabb kérdésre azt válaszolja, hogy bíróságon és egyéb tanácskozó testületekben a helye, majd megint más kérdésre azt mondja, hogy tárgya az igazság meg a hamisság. Ezekben a válaszokban Gorgiasz csupán a szofistáknak nevezettek tevékenységét foglalná össze, Szókratész dialektikája azonban ravaszul átformálja a képet. A retorikából tárgy lesz, s mint tárgynak, részletei ütköznek ki. A részeknek kapcsolatuk van egymással, mégpedig állandóak. A dialógus világosan mutatja, hogyan metéli miszlikre Szókratész elemző szikéje Gorgiasz mesterségét, de legalább ennyire fontos, hogy kiderül: ezek a miszlik teszik Arisztotelész retorikáját.

Phaidrosz gyermekkorának hőse volt Szókratész, azért most megütődött, és dühre gerjedt, mikor látta, hogyan vezeti ezt a dialógust. A lapszélre a maga válaszait firkantotta, de ezekkel sem lehetett elégedett, hiszen ki tudja, hogyan fordul a beszélgetés, ha Gorgiasz Phaidrosz valamelyik válaszával áll elő? Szókratész egy helyütt megkérdi, az értékeknek milyen rendjéhez fűződnek a rétorok szavai. Gorgiasz válasza így hangzik: "A Legnagyobbakhoz és a Legjobbakhoz." Phaidrosz, nyilván mert Minőséget szimatolt, melléje róttá: "Igaz!" Szókratész azonban úgy felel rá, hogy a válasz kétértelmű, ő még sötétben tapogatózik. "Hazudsz!" véste Phaidrosz a lapszélre, és alája azt a lapszámot, ahol egy másik dialógusban Szókratész kifejti, miért nem tapogatózott sötétben.

Szókratész nem él a dialektikával, hogy megértse a retorikát, hanem használja, mégpedig pusztítására, vagy legalább azért, hogy rossz hírbe keverje, kérdései tehát nem tekinthetők valóságos kérdésnek – szótörök inkább, és Gorgiasz meg a rétorokkéig bele is sétálnak. Phaidrosz legfőbb óhaja volt, hogy bár súghatott volna nekik.

A szemináriumok során a filozófia professzora, tapasztalván Phaidrosz fegyelmezett viselkedését és nyilvánvaló szorgalmát, úgy döntött, hogy talán mégsem olyan veszedelmes ember. Ekkor követte el második hibáját. Gondolta, eljátszik egy kicsit Phaidrosszal, amikor megkérdezte tőle, hogyan vélekedik a főzésről. Szókratész ugyanis Gorgiasznak a retorikát is meg a főzést is kerítésként becsmérelte, mondván, az érzelmek csábítói inkább, mint az igaz tudás keresői.

Phaidrosz a professzor kérdésére Szókratész megállapításával válaszolt, vagyis hogy főzni annyi, mint keríteni.

A szeminárium hallgatónőinek körében vihogás támadt, ami bosszantotta Phaidroszt, hiszen tudta, hogy a professzor csupán dialektikus fogást keres rajta, Szókratészhez hasonlatosan. Ő a válaszával nem akart egyebet, mint a professzor fogásából kibújni, azért ajánlkozott, hogy teljes terjedelmükben idézi a szókratészi érveket.

Csakhogy a professzor nem erre kíváncsi. Dialektikus vitát szeretne szemléltetni a szemináriumban, hogy Phaidrosz legyen a bátor rétor, s ő majd a dialektika erejével térdre kényszerítse, azért újból próbálkozott: – Nem. Én azt kérdem, valójában úgy gondolja, hogy a pompásan elkészített ételt az elsőrendű étteremben vissza kell küldenie?

– A személyes véleményemet tetszik kérdeni? – tekint rá Phaidrosz csodálkozva. Amióta az ártatlan hallgató elmaradt a szemináriumokról, vagyis hónapok óta nem hangzott el személyes vélemény itt.

– Egen – mondja rá a professzor.

Phaidrosz nem szól, a válaszon járta az eszét. A szemináriumban feszült a várakozás. Phaidrosz gondolatai lázas sietséggel rostálják a dialektikus lehetőségeket. Egyik sakknitást a másik után próbálják, egyiket a másik után vetik el, és teljes szeminárium néma csendben várakozik. A professzor végül zavartan elejti a kérdést, és folytatja, ahol elhagyta.

Phaidrosz azonban nem hallja szavait. Gondolatai dialektikus dugóhúzókon tekeregnek, új félreutakat és térjmegutkákat találnak, ő maga pedig minden felfedezéssel jobban gyűlöli e “művészet” sunyiságát, övön aluli ütéseit. Ahogy a professzor rá-rásandít, mintha elijedne az arcától, és rémülten mondaná tovább. Phaidrosz gondolatai rontanak tovább, míg fel nem fedezi a magába zárkózott Gonoszt, amelyik úgy tesz, mintha megértene szerelmet, szépséget, tudást, igazságot, de soha nem értésünk a célja, hanem a fölébük kerekedés. A dialektika: a szipoly. A kaptár pusztító férget látja már benne, a Jó kizsákmányolóját, a Gonoszt magát. A professzor hamar befejezi, és elkotródik a tereméből.

Mikor szétszélednek a hallgatók is, Phaidrosz maga marad a nagy kerek asztalnál, és ül némán, míg a nap el nem tűnik a mocskos ablakból, és a teremre rá nem telepszik a derengés.

Másnap reggel az ajtóban várja a könyvtárnyitást, és dühödötten ugrik az olvasásnak. Platón mögé férközne be. Igyekszik megtudni minden apróságot, ami a rétorokról megtudható. S ami csakugyan kiderül, az mind az ő szemináriumi sejtéseit igazolja.

Hogy Platón a szofisták fölött pálcát tört, azt már sok tudós rosszalotta. Maga a bizottság elnöke ajánlotta a Platónban kétkedőknek, hogy kétkedjenek a Szókratésszel vitatkozók szavában is, mert ha Platón a tulajdon szavait adja Szókratész szájába (mint Arisztotelész állítja), akkor nem lehet kétségünk afelől, hogy más szájába is adott szót.

Szórványos bizonyítékai maradtak, hogy a szofistákra a régiek több tisztelettel tekintettek. Idősebb nemzedéküket városaik “követévé” választották, márpedig ilyen hivatalt hitvány emberekre nem ruháztak. A szofista nevet kicsinylés nélkül akasztották rá magára a Szókratészre és

Platónra is. Későbbi történészek úgy látták, hogy Platón csak azért gyűlölte a szofistákat, mert nem voltak mesteréhez, Szókratészhez, minden szofisták legkiválóbbjához foghatók. Érdekes magyarázat, gondolta el Phaidrosz, de nem lehet helytálló. Olyan iskolát senki meg nem gyűlöl, amelyet tisztelt mestere járt ki. Mit forgatott Platón a fejében? Phaidrosz mind mélyebbre ásott a Szókratész előtti görög gondolkodásban, s arra a véleményre bukkant, hogy Platón gyűlölete hosszadalmas küzdelem része, amelynek során a Jó valóságát védő szofisták az Igaz valóságát zászlajukra író dialektikusokkal csaptak össze. A csatából az Igazság került ki győztesen, és a Jó maradt vérbe fagyva a csatapiacon – így történt, hogy manapság az Igaz valóságában alig kételkedünk, hanem a Minőség valóságos voltát be nem veszi a gyenge gyomrunk még akkor sem, ha a valódi igaz dolgában megegyeznünk is bajos.

Phaidrosz így okoskodott:

Először azt az elképzelésünket kell elhessentenünk, hogy az utolsó barlanglakó és az első görög bölcselkedő közt eltelt idő nyúlfarknyi volt csupán. Ezt a káprázatot a közties történelem emlékeinek hiánya okozza. Mielőtt azonban a görög bölcselők megjelentek volna a színen, a megjelenésük óta írott történelem idejének legalább ötszöröse pergett le, méghozzá fejlett civilizációkban. Éltek akkoriban falun, városban, szállítottak, árultak, műveltek földet, és tenyésztettek állatot, vagyis az életük ért annyit, mint ma a vidéki élet bárhol a világon. S ahogy a vidéki emberek manapság nem látják okát történetük rögzítésének, nem látták ők sem, vagy olyan anyagokra írták, amelyek napjainkra elenyésztek. Ezért nem tudunk a civilizációk felől semmit. A "sötét" középkor csupán megújulása annak a természethez közelebbi életformának, amelyet a görögök megjelenése egy pillanatra megszakított.

A korai görög bölcsélet tett első kísérletet az emberi lét örökkévaló elemeinek összegezésére. Ami addig örökkévaló volt benne, az az istenek hatókörébe tartozott, és a mítoszok ölelték fel. Ahogy azonban a görögök a természettől távolodtak, úgy nőtt elvonatkoztató tehetségük, azért a régi görög mítoszra nem mint az igazság megnyilatkozására tekintettek már, hanem mint műalkotásra. Ilyen tudatosság nincs sehhol a világon a görög előtt, a civilizáció merőben új szintje ez.

A mítosz azonban élni akar, és ami a régi mítosz erejét megtörte, abból lesz az új mítosz. Az első jón bölcselők idejében támadt új mítosz beszivárgott a bölcséletbe, és így vált örök életűvé. Az állandóság immár nem számított a Halhatatlan Istenek birtokának csakis. Határa kiterjedt a Halhatatlan Elvekre. Közülük való a nehézkedés törvénye is.

A Halhatatlan Elvet Thalész víznek nevezte először, majd Anaximenész levegőnek. A püthagoreánusok számnak nevezték, ilyenformán ők voltak az

elsőik, akik a Halhatatlan Elvet nem anyagi természetűnek látták. Hérakleitosz tűznek tekintette a Halhatatlan Elvet és részének a változást. Kimondta, hogy a világot ellentétek feszülése és összecsapása teremti. Kimondta, hogy van az Egy és van a Sok, az Egy pedig az egyetemes Elv, amely állandó mindenkben. Anaxagorász tekintette elsőül az Egyben a *nousz*-t, az értelmet.

Parmenidész állította elsőül, hogy a Halhatatlan Elv, az Egy, az Igazság, az Isten különválasztandó mind megjelenésétől, mind a róla szóló vélekedésektől, és e szétválasztás fontosságát a történelem következő évezredeiben aligha becsülhetjük túl. Ekkor vált el a klasszikus elme elsőül a romantikus szemlélettől, mondván: "A Jó meg az Igaz nem szükségképpen egy", s azóta más utat jár. Anaxagorásznak és Parmenidésznek volt egy Szókratész nevű tanítványa, ő tette termővé elképzeléseiket.

Véssük eszünkbe, hogy mindaddig nem volt szellem és anyag, alany és tárgy, forma és lényeg. Ezek a dualisztikus megoszlások mind később történtek. A modern elme olykor meghököl, ha e kettősségekről azt hallja, hogy csinálmányok, és így okoskodik: "Nos, ha egyszer ott heverték az utcán, a görögöknek csak le kellett hajolniuk érte." A zen viszont azt kérdezheti: "Honnan is szedték fel? Tessék csak megmutatni!" A modern észnek erre nincs mit mondania, megvakarja elméje tokját, és azt gondolja: "Miféle szörözés ez! Akkor is ott heverték e kettősségek már a görög utcán!"

Dehogy heverték, mondta Phaidrosz. Kísértetek azok máig, a modern mítosz halhatatlan istenei, és a szemünkben csak azért valóságosak, mert ebben a mítoszban élünk. Valójában műalkotások éppúgy, mint azok az emberszabású istenek, akiknek helyébe kerültek.

Az eddig emlegetett Szókratész előtti bölcselők egy szálig azon igyekeztek, hogy a Halhatatlan Elvet egyetemessé tegyék az őket környező világban. Igyekeztetünk természete szerint rokoníthatjuk s nevezhetjük őket Egyetemeseknek. Abban mindannyian megegyeztek, hogy létezik ilyen elv, csupán abban nem, hogy hol keressék. Hérakleitosz követői megmakacsolták magukat, hogy a Halhatatlan Elv nem egyéb mozgásnál, és változásérzéklésünk merő káprázat, s hogy a valósághoz változatlanság kell.

Az Egyetemesek vitáját egy újabb csoport döntötte el, akikben Phaidrosz alighanem korai humanistákat látott. Tanítók voltak, de nem elveket, hanem hiteket tanítottak. Törekvésük tárgya nem az egyetlen tökéletes igazság volt, hanem az emberek tökéletesítése. Elvek is, igazságok is viszonylagosak, állították. "Mindenek mértéke az ember." Ők voltak a "bölcesség" nevezetes tanítómesterei a régi Görögországban: a szofisták.

Phaidrosz a szofisták és egyetemesek vitájának végiggondolása után más fényben látta Platón *Dialógusai*-t. Szókratész a nemes eszményeit nem kongó oszlopcsarnoknak fejtegeti. Csata sűrűjében hadakozik, ahol a tökéletes

igazság és a viszonylagos igazság híveinek hada ütközik meg. Teljes erőbedobással küzd, a szofisták az ellenfelei.

Így kezd érthetővé válni, mit gyűlölt annyira Platón bennük. Ő maga Szókratésszel együtt az egyetemesek Halhatatlan Elvét védi a szofisták elítélt dekadenciájával szemben. Azt az Igazságot, azt a Tudást védi, amely megáll magában, bárki bármit gondol felőle. Ezért az ideálért halt meg Szókratész. Ennek az ideálnak egyetlen birtokosa Görögország, elsősül az ember története során. Zsenge jószág még. Akár oda is veszhet. Platón megborzad, fékevesztetten átkozza a szofistákat – és nyilván nem a züllött, aljas népséget átkozza bennük, hiszen lehetett Görögországnak alja népe még, akiket Platón egy rossz szóval nem illet. Azért átkozza őket, mert az emberiség első zsenge igazságésményét fenyegetik. Ez a vita tárgya.

Szókratész vértanúságának és Platón páratlan prózájának következményeiben benne az a nyugati ember, akit ma ismerünk. Ha aztán az igazság eszményét a reneszánsz meg nem menti a feledéstől, a történelem előtti ember fejlődési fokánál aligha jutottunk volna magasabbra. A tudomány, a technológia és az ember egyéb szervezett törekvései mind ebből az eszményből indulnak ki. Az igazságésmény a magva mindennek.

Phaidrosznak mégis úgy rémlett, hogy az ő Minősége homlokegyenest ellenkezik ezzel az eszménnyel, és mintha ő maga a szofistákkal pendülne egy híron.

“Mindenek mértéke az ember.” Ez az, így gondolkodik ő is a Minőség felől. Az ember nem kútfeje mindeneknek, mint a szubjektív idealisták állítanak. Sem nem tétlen megfigyelője mindeneknek, ahogy az objektív idealistáknak és materialistáknak tetszenék. A világot teremtő Minőség kapcsolatként ütközik ki ember s tapasztalata között. Az ember kivieszi részét mindenek teremtéséből. Hogy a szofisták mindenek mértékei voltak, az érthető. S hogy retorikát tanítottak, az jellemző.

Az egyetlen dolog, ami mintha nem vágott volna egybe az ő gondolatmenetével, hogy Platón a szofistákról szólva elmondja: mesterségük az erkölcs tanítása. Minden jel arra mutat, hogy az erkölcs a legfőbb mondanivalójuk volt – viszont hogyan taníthat erkölcsöt az, aki az erkölcsi eszmények viszonylagosságát hirdeti? Erkölcs együtt csakis a teljességgel, a tökéletességgel járhat. Aki mindennapos tapasztalata szerint változtatja elképzelését helyesről s helytelenről, azt a tág lelkiismeretéért csodálhatjuk ugyan, de semmiképpen nem az erkölcséért. Legalábbis nem azért, ahogy Phaidrosz értette az erkölcs fogalmát. Meg aztán: hogyan gyökerezhetne erkölcs a retorikában? Ezzel a kérdéssel sem foglalkozott senki. Valami hibádzott.

Kerestében átnyálazta a régi Görögország jó néhány történetét, mégpedig detektív módjára csak olyan adatokért, amelyek elgondolását támogatják. Aztán a kezébe került H. D. F. Kitto munkája, *A görögök*, kék-fehér papírkötésben, ötven centért. Eljutott addig a fejezetéig, amely "a homéroszi hős lelkével" foglalkozik, a még nem hanyatló, Szókratész előtti görögség hőslegendájával, és akkora megvilágosodásban lett része, hogy fényénél még én is jól látom a görög hősöket mind a mai napig.

Az *Iliász* Trója ostromának története. Trója ledől, védői csatában hullanak el. Vezérüknek, Rektornak ezt jósolja a felesége: "Rettenetes, fölemészt az erőd, nem esik meg a szíved csöpp fiadon s rajtam, nyomorulton, kit hamar özvegy sors vár, mert hamar ölnék meg, rádrontva sereggel, téged az argosziak; de nekem jobb lenne, ha téged elvesztlek, lekerülni a földbe."

S az ura így válaszol:

"Mert hisz a lelkemben s a szivemben jól tudom úgyis,
eljön a nap, mikoron megszentelt Ílion elvész,
és Priamosz meg népe a jógerelyes Priamosznak.
Mégsem emészt oly erős nagy bánat a trójai népért,
sem Hekabéért, sem Priamosz fejedelmi apámért,
sem testvéreimért, kik számosak és daliásak,
s mégis az ellenségtől sújtva a porba omolnak,
mint érted, ha egy ércpáncélos akháj tovahurcol,
s könnyed omol, s a szabadság napját elveszi tőled;
s még valamely más nő vásznát szövöd argoszi földön,
vagy korsót hordasz Messzéisz vagy Hüperieia
kútjáról kelletlen, s terhel a kényszerű végzet;
és ezt mondja talán, aki látja, hogy omlik a könnyed:
»Hektór asszonya ez, ki csatákban a legderekebb volt
Ílion ostromakor, lótarató trójaiak közt.«

Igy szól majd amaz, és benned csak a fájdalom újul
ily férjért, ki a rabság napját tőled elűzze.
Haljak hát meg előbb, föld halma takarja be testem,
mint jajodat halljam, s tudjam, mint tépnek el innen."

Szólt ragyogó Hektór, s karját nyújtotta fiáért;
csak hogy a szépövű dajkához pityeregve simult most
vissza a gyermek, mert megijedt, így látva az apját,
félt a sok ércről és a sisak lószőr-tarajától,
látva, hogyan leng az föntről iszonyú lobogással.
Fölnevetett szerető jó apja, meg anyja, az úrnő.
És ragyogó Hektór tüstént lecsatolta sisakját,

és maga mellé tette a földre a messzesugárzót.

Megcsókolta fiát, szeliden ringatta a karján,
aztán Zeust meg az isteneket kérlelte imával:

“Zeusz, s más égilakók, ti vigyétek teljesedésbe,
hogy fiam is, mint én, tűnjék ki a trójaiak közt,
ő is erős legyen és Tróján gyakorolja uralmát;
»Apjánál sokkal derekabb« – mondhassa, ki látja majd,
ha a harcból jön...”

Devecseri Gábor fordítása

“A görög harcost hősi tettekre nem a mi kötelességérzetünk, mások iránti kötelességünk sarkallja – fűzi a történethez Kitto –, hanem a maga iránt érzett kötelessége. Arra törekszik, amit mi »erkölcs«-nek fordítunk, a görög szava azonban az *areté*, a »kiválóság«. Erről a kiválóságról sok mondanivalónk lesz, hiszen beszövi a görögség életét.”

Íme, ötlött a fejébe Phaidrosznak, itt a Minőség meg határozása egy évezreddel azelőtt, hogy a dialektikusuk szófogóikkal szétmarcangolták! Aki meg nem érti logikai *definiens*-ek, *definendum*-ok és *differentiá*-k nélkül, az vagy hazudik, vagy annyira elveszítette kapcsolatát a közös emberi sorssal, hogy tanítónak nem érdemes. Phaidroszt a “maga iránt való kötelesség” elgondolása is felvillanyozta, hiszen ez csaknem szó szerinti fordítása a szanszkrit *dharmá*-nak, amelyet a hinduk olykor az “Egy” értelmében használnak. Lehetséges-e, hogy a hinduk *dharmá*-ja és a régi görögök erkölce egy?

Phaidrosznak újra el kell olvasnia azt a bekezdést, és villámfénynél látja: “Ami »erkölcs« a mi fordításunk szerint, az a görögben »kiválóság«.”

Világosság!

Minőség! Erkölcs! Dharma! Ezt tanították a szofisták! Nem az erkölcsi relativizmust. Nem szűzi erényt. Hanem *areté*-t. Kiválóságot. Dharmát. Jóval az Értelem Egyháza előtt. Lényeg előtt, forma előtt, szellem és anyag előtt. A nyugati világ első tanítómesterei a Minőségre oktattak a retorika eszközeivel. Jó nyomon volt mindvégig.

Az esőfelhők eloszlottak, annyira, hogy betekinthejtük a szemhatárt. Éles vonala elválasztja a fakó eget a szürke víztől.

Kittónak csakugyan volt még mondanivalója a régi görögök *areté*-jéről. “Platónban – írja – erkölcsnek értjük, holott értelmének java elsikkad így. Az erkölcs, legalábbis a mai angolságban, szinte teljesen etika, viszont az *areté* mindenütt érthető kiválóságnak.”

S tovább: "Az *Odiüsszeia* hőse tehát derék harcos, agyafűrt cselszövő, szavakész, merész és bölcs, tudja, hogy túrnie kell az istenek rendelését panasztalan; hajóját megépíti és eligazgatja, szánt oly egyenes barázdát, mint akárki, különbül veti diszkoszát az ifjú szájalónál, kiáll a phaiak legénnyel öklözni, birkózni vagy futni, letaglózza, megnyúzza, felbontja és megfőzi az ökröt, de egy dal könnyekre indítja. Ezermester, s mind az ezer mesterségéből kiütözik az *areté*"

"Az *areté* az élet teljességének tiszteletét is magába foglalja, következésképpen gyanakvó a szakosodás iránt. A rátermettség magasabb fokát dicséri, az életrevalóságot."

Phaidrosznak Thoreau ötlött eszébe: "Nem nyerünk semmit, ha el nem veszítünk valamit." És most kezdte megérteni, mekkora volt az ember vesztesége, amikor hatalmat szerzett, hogy a világot dialektikus igazságai szerint kormányozza. Tudományos lehetőségek birodalmait építette, hogy a természetet hatalmi álmainak képére alakítsa – ezért azonban a megértés birodalmának éppen akkora hatalmát kellett cserébe adnia. Megértését annak, hogy része ő is a világnak, nem ellensége.

Némi megnyugvás a szemhatár pásztázása. Az enyészet mértani vonala, egyenletes és ismerős. Talán Eukleidésznek is a szemhatár sugallta a vonal mivoltának megértését – viszonyítási vonal lett, első számításaikat ott kezdték a csillagos eget térképező asztronómusok.

Phaidrosz tudta, méghozzá épp akkora matematikai biztonsággal, mint a fuchsi egyenleteket megoldó Poincaré, hogy a görög *areté* volt az ő hiányzó mozaikszeme, de most már a teljesség kedvéért olvasott tovább.

Platón és Szókratész feje fölött elhalványult a dicsfény. Értette már, hogy azt tették mind a ketten, amivel a szofistákat vádolták – érzelmeket felkorbácsoló vitastílusukkal támogatták a gyengébb érvet, a dialektika ügyét. Másokban mindig azt ítéljük el, gondolta Phaidrosz, amitől magunkban a leginkább tartunk.

Azám, de miért, töprengett. Mire volt jó az *areté* pusztítása? S a kérdést szinte jobban követte is a válasz. Platón nem akarta az *areté*-t eltakarítani. Csupán csak beskatulyázni, állandó, megrögzött Ideát faragni belőle, meredt, mozdíthatatlan, Halhatatlan Igazságot. Azért az *areté*-t tette meg a Jónak, a legfőbb formának, a mindenk felett álló Ideának. Felette csupán az Igazság trónolt, minden Idea összefoglalásaként. Így történt, hogy az a Minőség, amelynek Phaidrosz a tanteremben jutott a nyomára, annyira közelinek tetszett a platóni Jóhoz. Platón a Jóságot csakugyan a rétoroktól kölcsönözte.

Phaidrosz hiába kutatott, nem bukkant előbbi időkben olyan egyetemesekre, akik Jóságról beszéltek volna. Ez a szofisták beszéde volt. A különbség annyi, hogy Platón Jósága örök és mozdulatlan Idea, a rétorok szemében pedig nem az. A Jó nem formája valóságunknak, hanem maga a valóság, örökös változásában, ahogyan dermedt formaként meg nem ismerhető.

Miért tett ilyet Platón? Phaidrosz két szintézis eredményét látta Platón bölcséletében.

Az első szintézis a különbségeket akarta elsimítani Hérakleitosz és Parmenidész követői között. Az egyetemések mindkét iskolája a Halhatatlan Igazságot hirdette. Hogy az Igazságot győzelmére segítse az *areté*-n, mert a túlsó térfélen az *areté* hívei álltak hadrendben, Platónnak először az Igazság harcosainak táborában kellett rendet teremtenie. Kimondja tehát, hogy a Halhatatlan Igazság nem lehet a változás, mint Hérakleitosz követői állították. Nem is változatlan lény, mint Parmenidész követői vallják. Mindkétféle Halhatatlan Igazság változatlan Ideaként és változó jelenségként él egymás mellett. Ezért látja Platón szükségesnek a lovat a ló mivoltától elválasztani azzal, hogy a ló mivolta valóságos, igaz és változatlan, maga a ló azonban kérészélű jelenség. A tiszta Idea a ló mivolta. A látható ló külsőségek változó összege. Ez a ló ahány, annyiféle, és felfordulhat akár a szemünk előtt, mégsem rendíti meg a ló mivoltát, mert az Halhatatlan Elv, s a régi istenek útját járhatja örökké.

Platón második szintézise a szofisták *areté*-jének befoglalása az Ideák és Jelenségek kettős rendszerébe. Előkelő helyet biztosít neki, csupán az Igazságnak rendeli alá meg annak a módszernek, amellyel az Igazság birtokába jut; a dialektikának. Csakhogy igyekezetében, hogy a Jót tegye meg az Ideák elsőjéül, és mindannyiuk fejedelmének az Igazságot, a dialektika módszere mégiscsak elbitorolta az *areté* helyét. Ha egyszer a Jót a dialektikával már sikerült megbéklyózni, várható az a másik bölcselő, aki majd eljön, és dialektikus módszerével megmutatja, hogy a *Jó-areté* célirányosan lefokozható a dolgok "igaz" rendjében, s a dialektikának akkor már bökkenőket nem okozhat. Erre a filozófusra várni sem kellett soká. Arisztotelésznek hívták.

Arisztotelész úgy látta, hogy a Jelenségek halandó lova, amelyik legel, nyargal és csíkozik, sokkal több figyelmet érdemel, mint amennyit Platóntól kapott. Kimondta, hogy a ló nem mérő Jelenség. A Jelenség olyasmi, ami külön életet él, és az Ideákhoz hasonlóan változatlan, annak pedig "lényeg" lesz a neve. S a Lényeg megnevezésének pillanatában, egy pillanattal sem előbb, támadt a valóság modern tudományos értelmezése.

A "klasszikus" Arisztotelész – akinek tudomásai a trójai *areté* felől csodálatos módon hiányzanak, birodalmában formák és lényegeg az urak. A Jóság viszonylag kicsiny, Etika helynevű területre szorul. Nagy területekhez az Értelem, a Logika, a Tudás jut. Az *areté* kimúlt, és a ma ismert Egyetem megkapja alapító levelét, hogy megnevezésekkel szaporítsa a világ lényegi elemeinek formatárát, s ezt a jövő nemzedékekre mint a tudás rendszerét átörökítse.

Szegény retorika! Valaha maga a "tapasztalás" volt, s mostantól formák és üledéknek szövegezésére kárhoztatták. Öt helyesírási hiba, emlékezett Phaidrosz, egyenlő egy hiányos mondattal vagy három rosszul alkalmazott határozószóval, vagy... arisztotelészi formában. Aki ilyeneket vét, az megbukott retorikából. Miért, mi másból ítélnének meg a fogalmazást? Volna persze a szónoklás is, amely érzelmeket uszít a dialektikus igazságnak járó hódolat nélkül, de hát abból nem kérünk, igaz-e? A szaválás a régi görögség meggyalázóihoz és szélhámosaihoz tenne hasonlatossá bennünket – emlékeznek, kérem, a szofistákra? Az Igazságot különféle tanszékeken tanítják, közben felszedünk egy kis retorikát is, hogy az Igazságot illőn szövegezhessük, s hogy megakasszuk magunkon a főnök szemét, mert abból lesz az előléptetés.

Formák és formulák – az értelmesek gyötrelmére, a buták örömére. Az első padból jelentkező intelligens mosolyú, finom tollú kis klasszikusok évről évre, évtizedről évtizedre szerzik arisztotelészi jelesüket, közben azok, akikbe *areté* szorult, hátul lapítanak, és a lelkiismeretük gyötri őket: hülyék talán, hogy ezt a tárgyat nem szívelhetik?

S ahol ma még klasszikus etikát tanítanak, a hallgatók Arisztotelész és Platón példáját követve azzal a kérdéssel játszadoznak, amelyet az ősi Görögországban feltenni sem kellett: "Mi hát a Jó? Hogyan határozzuk meg? Mivel ahány meghatározó, annyi meghatározás? Honnan tudjuk, van-e egyáltalán? Némelyek azt állítják, a Jó a boldogság része, ámde megmondhatjuk-e, mi a boldogság? Nem tárgyilagos kategória, egyik sem. Tudományosan nem tárgyalhatók, s ha egyszer nem tárgyilagosak, nincsenek másutt jelen, csakis az agyunkban. Nem baj, agymosásra kijönnek, hahaha."

Arisztotelészi erkölcsstan, arisztotelészi meghatározások, arisztotelészi logika, arisztotelészi formák, arisztotelészi lényegeg, arisztotelészi retorika, arisztotelészi nevetés... hahaha.

A szofisták csontjai pedig rég elporladtak, s amit mondtak, velük porladt el. A hanyatló Athén romjai, Macedónia romjai dőltek rájuk. Róma elhanyaglása, Bizánc, az Oszmán Birodalom elhanyaglása fölöttük történt, modern államok romjai terültek rájuk, és temették őket újra meg újra, oly

kenetesen, annyi rosszindulatú ceremóniával, hogy csak egy örült áshatta ki őket, és láthatta irtózáttal, mi történt...

Annyira beborult, hogy be kell kapcsolnom a fényszórót, s a sugarát követem az esőfelhő párájában.

30

Arcatában kicsiny falatozóba térünk be. Hideg is, nyirkos is. Paprikás babot eszünk, s kávé iszunk rá.

S már úton vagyunk ismét, lucskos, mozgalmas autópályán. Egynapi járóföldre közelítjük majd meg San Franciscót, s ott megpihenünk.

A pályán furcsán tükröződnek a felezőszávon túlról szembeverő fények. Az eső úgy pattog a plekón, akár a sörét, az meg fura körös-félkörös hullámokban töri meg a fényeket. Huszadik század. Körülöttük minden huszadik század már. Ideje a végére járnunk Phaidrosz huszadik századi odüsszeájának.

Amikor az Eszmék és Módszerek 251-es retorikai tagozata ismét összegyűlt a nagy kerek asztal körül a déli Chicagóban, a tanulmányi osztály titkárnője hírül hozta, hogy a filozófia professzora beteg. Beteg volt még a következő héten is. A harmadára apadt és tanácstalan hallgatóság együtt vonult át egy kávézóba a bejáratnál szemben.

A kávénál az egyik hallgató, akit Phaidrosz értelmesnek, de sznobnak könyvelt el, megszólalt: – Undokabb szemináriumot talán nem is látogattam még. – Zsémbelő asszony pillantásával mérte végig Phaidroszt, mint az okát ennyi undokságnak,

– Egyetértek – válaszolta Phaidrosz. Támadást várt, de az elmaradt.

A többi hallgató is mintha megérezte volna, hogy Phaidrosz az ünneprontó, de bizonyítani nem bizonyíthatták. Végül egy idősebb nő kérdezte meg az asztal túlsó végéről, minek jár a szemináriumba.

– Magam is tudni szeretném – felelte Phaidrosz.

– Nappali hallgató? – érdeklődött a nő tovább.

– Nem. A Navy Pieren tanítok napközben.

– Mit tanít?

– Retorikát.

A nő abbahagyta az érdeklődést. A szeminárium népe Phaidroszra bámult, és a beszélgetés elhallgatott.

Novemberben jártak. A napsütötte, narancssárga októberi lomb lehullt, és a fák pőrén várták a hideg északi szeleket. Az első hó leesett, elolvadt, s a város a télre várt tovább fakón.

A filozófia professzorának távollétében újabb platóni dialógust írtak ki megtárgyalásra. A címe *Phaidrosz* volt, ami nem mondott semmit a mi Phaidroszunknak, hiszen őt nem így hívták. A görög Phaidrosz nem szofista, csupán fiatal szónok, Platón Szókratész ellentétéül állította a dialógusába, amely a szerelem természetéről és az értelmes retorika lehetőségéről szól. Ez a Phaidrosz nem tetszik valami értelmesnek, és a szónoki Minőség dolgában is hatökör, mert a rétor Lüsziasz szónoklatát tudja betéve. Az olvasó azonban ráébred, hogy ez a csapnivaló szónoklat csinálmány valójában, arra szolgál, hogy Szókratész a sokkalta külön szónoklatával feleljen rá, majd még sokkal jobban toldja meg, Platón *Dialógusai*-nak legkülönbjével.

Egyéb figyelemre méltó nincs is ebben a dialógusban, csak még Phaidrosz egyénisége. Platón akárhányszor beszélő neveket akaszt Szókratész ellenfeleire. A *Gorgiasz*-ban egy fiatal, fecsegő, ártatlan és jóakarátú ellenfelét Polusznak nevezi, ami görögül csikót jelent, Phaidrosz másféle. Nem tartozik csoporthoz, a vároznál jobban szereti vidéki magányát. Veszedelmesen támadó kedvű, egy helyütt tettelegességgel fenyegeti Szókratészt. Phaidrosz görögül farkast jelent, de Szókratész beszéde annyira leveszi a lábáról, hogy megszélidül.

A mi Phaidroszunk a dialógus olvastán ugyancsak megszédül Szókratész költői képzeletétől. Azonban meg nem szelidül, mert némi szemforgatást is sejt benne. Szókratész beszéde nem a tulajdon célját követi, hanem éppen azt a fajta megértést marasztalja el, amelyhez fellebbez. A szenvedélyeket a megértés bomlasztóiként bélyegzi meg, és Phaidrosz eltöprengett, vajon a nyugati gondolkodásban oly mélyen gyökerező szenvedélyellenességet nem Szókratész plántálta-e el itt. Talán mégsem. A görögök gondolkodása és érzelmi világa közötti feszültségről olvasni másutt is mint a görög világkép és kultúra jellemzőjéről. Megjegyzendő mindenképpen.

A következő héten a filozófia professzora ismét nem jelent meg szemináriumában, ezért Phaidrosz jobbnak látta, ha inkább az illinois-i egyetemen végzett oktatói munkáján csiszol.

Rákövetkező héten a szemináriumi épület bejáratával szemközt, a chicagói egyetem könyvesboltjában, a szeminárium kezdete előtt valamivel Phaidrosz bogár szempárra lett figyelmes. Könyvespolcson át bámult rá. Amikor az arc is kibukkant a könyvek közül, arra az ártatlan hallgatóra ismert benne, akit mindjárt a félév kezdetén tönkresilányított a professzor. S az arca mintha olyasmiről árulkodott volna, amiről Phaidrosz nem tudott. Odalépett volna, hogy beszéljen vele, de az arc eltűnt. A hallgató kisurrant a könyvesboltból, és Phaidrosz értetlenül bámult utána. Talán riadtan is. Fáradságos oktatói munkájára ráadás, hogy a teljes nyugati tudományos gondolkodást készülő halomra dönteni, de még az egyetem is magolásra kényszeríti – húsz órát

dolgozik napjában, és se étkezésnek, se mozgásnak nem szentelhet figyelmet. A merő fáradtság is vezethet képzelődéshez.

Mikor azonban megindul a szemináriumi épületnek, a hallgató húszlépcsnyire követi. Valami készülhet mégis.

Phaidrosz belép a terembe, és vár. S valóban, a hallgató is befut, többhetes hiányzás után először. Holott így már vizsgára sem bocsátják. A szája körül mosolygás játszik, amint Phaidroszra néz. Nyilván nem oktalanul.

Az ajtó ismét nyílik, és Phaidrosznak megvilágosodik az elméje – hanem mindjárt a térde is összekoccan, és a keze remegni kezd. Mert ki más áll s mosolyog jóindulatúan az ajtóban, mint az "Eszmék elemzése, módszerek vizsgálata" bizottságának elnöke maga! Ő vezeti tovább a szemináriumot.

Ez az. Most repítik ki a főbejáraton.

Az elnök leereszkedik uralkodói fenségéből az egyik hallgatóhoz, akit, úgy látszik, ismer, beszélget vele, mosolyog kegyesen, közben le-leveszi szemét a hallgatóról, és körbe jártat ja, mintha más ismerőst keresne, és nagy benső derűvel hallgatja a becsöngetést.

Hát ezért jelent meg a nyomorult hallgató újból! Elmagyarázták neki, hogy megalázása tévedésből történt, és hogy megmutassák, mennyire jót akarnak neki, Phaidrosz legázolásához az aréna páholyába ültetik.

Azám, de hogyan fognak hozzá? Phaidrosz már sejti azt is. Először dialektikusán megfosztják a szemináriumban szerzett rangjától: beleverik az orrát a tudatlanságába, mennyire nem ismeri Platón és Arisztotelészt. Az nem gond. Elvégre százszor annyit tudhatnak felőlük, mint amennyit ő összetanult. Az életüket tették rájuk.

Mikor dialektikusán gulyássá aprították már, választás elé állítják, hogy vagy megszokik, vagy megszökik. Feltesznek még néhány mentő kérdést, de persze ő azokra sem tudja a választ, s akkor a fejüket csóválva kijelentik, hogy ilyen fafejű embernek kár az idejérés, ne lopja az ő drága idejüket. Változatok lehetségesek, de lezajlani így fog. Ez a sokat próbált módja.

Viszont ő megtanulta a magáét, amíg itt üldögélt. Nem is keresett itt egyebet. A disszertációját akár benyújtja másutt. Erre a gondolatra kiáll belőle a remegés. Megnyugszik.

Phaidrosz szakállat eresztett, mióta legutóbb találkozott az elnökkel, ilyenformán az elnök nem ismer rá mindjárt. De ezt a rangretettséget nem élvezheti soká. Az elnök őerte jött.

S az elnök gondosan összehajtogatja a kabátját, szék támlájára fekteti, másik széket húz a kerek asztal túlsó felén, letelepszik, kiszívott pipát vesz elő a zsebéből, és tömi vagy fél percig. Látni való, hogy régi pipás.

Egy pillanatra feltekint, végigjártatja delejező tekintetét a hallgatóságon, majd, mint aki a nagy lábujját beleeresztette a fürdővízbe, és hidegnek érezte, enged még hozzá a melegből. Tovább tömi a pipáját. Semmi sietség.

Közeledik a pillanat. Rágyújt, és füstje bodra a hallgatók fölött úszik.

Végre megszólal.

– Úgy értesülök – mondja –, hogy ma a halhatatlan Phaidrosz tárgyalásába fogunk. – Arcról arcra vizsgálja hallgatóit. – Jól mondom?

A többség félénken rábólint, hogy jól. Személyisége lenyűgöző.

Mindenekelőtt a filozófia professzorának távollétét menti, majd magyarázatba fog, hogyan halad a szeminárium ezután. Csupán kérdéseket tesz majd fel, hogy lássa, mennyire hatolt a hallgatóság a dialógusba.

Ez a legjobb módja, gondolja el Phaidrosz. Így ismeri meg egyenként a hallgatóságot. Szerencsére ő annyira belehatolt a dialógusba, hogy szinte tudja fejből.

Az elnöknek igaza van. A Phaidrosszal folytatott dialógus halhatatlan. Zavarbaejtően kezdődik, de ahogy tisztul, egyre metszőbb, mint az Igazság maga. Amit Phaidrosz Minőségnek tekint, azt Szókratész úgy jellemzi, mint mozgatóját mindeneknek. Nincs is itt semmi ellentmondás. Monisztikus bölcseletek elemi megjelölései közt nem is lehet. Az indiai Egy nem egyéb, mint az Egy a görögségben. Hiszen ha nem volna Egy, kettő lenne. A monisták csupán az Egy jelzőiben nem egyeznek, az Egy dolgában igen. Mivel az Egy a forrása mindeneknek, és magába foglal mindeneket, jelző nem jellemezheti, hiszen egy tulajdonságára mutat csupán. Az Egy csak allegorikusan írható körül, példázatokkal, képzettársításokkal, beszéddel. Szókratész az ég és föld párhuzammal él, és elmondja, hogyan ragadja az embert az Egy felé kétlovas diadalszekér...

Hanem az elnök most Phaidrosz szomszédjához intéz kérdést. Csalinak, hogy támadásba lendüljön.

Őt nézhette Phaidrosznak. Azonban nem Phaidrosz, nem támad, s az elnök csalódottan, szinte undorodón ejti el azzal a dorgálással, hogy készülnie kellett volna.

Phaidroszra kerül a sor. Harctéri nyugalom szállja meg. El kell magyaráznia a dialógus menetét.

– Elkezdeném újból – mondja, részint leplezéséül, hogy nem figyelte, mit mondott az előző hallgató.

Az elnök úgy érti, hogy az előtte szólón üt még egyet, azért elmosolyodik, és lesújtóan megjegyzi, hogy az bizony jó ötlet.

Phaidrosz tehát elkezd. – Úgy értem, hogy ebben a dialógusban Phaidrosznak farkasszerepet szán Platón.

Fennhangon mondta, annyira, hogy az elnök szinte összerezsent. Gól!

– Igaz – hagyja helyben az elnök, aki közben ráismer szakálla bozótjában Phaidroszra. – Phaidrosz görögül farkast tesz. Helyes. – És látszik rajta, hogy lassan megnyugszik. – Halljuk tovább.

– Phaidrosz találkozik Szókratésszel, aki csak a városi szokásokat ismeri, azért elviszi vidékre, s ott az általa tisztelt Lüsziász szónoklatából idéz neki. Szókratész megkéri, olvassa fel a beszédet, és Phaidrosz megteszi.

– Álljunk meg – szól közbe az elnök lelki nyugalma teljes birtokában. – A dialógus lezajlását halljuk itt, nem a dialógust magát. – Azzal a következő hallgatót szólítja.

Azonban a dialógust mintha egyik hallgató sem mondhatná el meglepedésére. Az elnök ezt gúnyos szomorúsággal nyugtázza is. És a lelkükre köti, hogy legközelebbre jobban készüljenek, sőt a nehezebb fejűek kedvéért előbb maga lát a dialógus magyarázatának. S amíg magyaráz, a megjelenése óta pillanatról pillanatra épített feszültség oldódik. Teljes figyelem. Phaidrosz csügg az elnök minden szaván.

Hanem egy idő múltán lazít. Hamisság csúszott a dologba. Először nem tudja mire vélni, aztán eszmél, hogy az elnök megkerülte Szókratész állítását az Egyről, és mindjárt a diadalszékér meg a lovak allegóriáján kezdte.

Az Egy keresőjét ebben az allegóriában két ló ragadja az égnek, egy kezes fehér meg egy akaratos fekete. A fehér azon igyekszik, hogy útja fölfelé zökkenők nélkül vigyen, a fekete mind a mennyek kapujáig makrancoskodik. Az elnök még nem mondta ki, de az allegóriából világosan következett, hogy a kezes fehér ló az Értelem, a fékezhetetlen fekete pedig a Szenvedély. Már éppen nekifogna az allegória értelmezésének, mikor maga is látja, hogy a kerülő hamissá tette magyarázatát. Azért hátrál kissé, és mintegy ismétlésül kijelenti: – Szókratész tehát esküvel erősítette az isteneknek, hogy az Igazat beszéli csakis. Inkább a tulajdon lelkét játssza el, semmint az igazságot, fogadja.

Cselt vet! Úgy fordítaná a dialógust, hogy az Értelem szentül kerüljön ki belőle! Mert ha egyszer az Értelem szent, akkor még egy lépés, és Arisztotelész birodalmában járunk!

Phaidrosz felemeli a kezét, könyöke az asztalon, tenyere az elnöknek. Érzi, hogy a nyakát kockáztatja, de kockázatosnak véli azt is, ha a dolog ennyiben maradna.

Az elnök megpillantja a kezét, zavarttá válik, de felszólítja.

– Szókratész szavának csupán hasonlati az értéke – mondja Phaidrosz.

Csend támad. A zavar kiül az elnök arcára. – Tessék? – bámul rá, és varázsereje megtörik.

– A diadalszékér s a lovak képe a hasonlatnál nem több.

– Tessék? – bámul az elnök tanácstalanul, majd felemeli a szavát: – Ez maga az igazság! Szókratész esküvel fogadja az isteneknek, hogy az igazat mondja csakis!

– Előbb azonban leszögezi, hogy példával él – feleli

Phaidrosz.

– Ha gondosan elolvassa, látni fogja, hogy Szókratész éppen nem adja alább az igazságnál!

– Igaz, de előbb... talán két bekezdéssel előbb azt mondja, hogy példálózik csupán.

A szöveg ott az asztalon, az elnök belenézhetne, de annyi esze van, hogy nem néz bele. Ha belenézne, s kiderülne, hogy Phaidrosznak van igaza, oda lenne a tekintélye. Márpedig ő rápirított a hallgatóságra, hogy a szöveget senki közülük igazán el nem olvasta.

Retorika: elégséges. Dialektika: elégtelen.

Bámulatos, veregeti Phaidrosz a tulajdon vállát. Hogy ez eszembe jutott! Itt dől halomra a dialektika! Ezen a fordulaton sarkallik alighanem. Persze hogy példát mondott. Mindennek hasonlati az értéke. Csakhogy a dialektikusuk nem így tekintik. Ezért felejtkezett meg az elnök Szókratész előbbi állításáról. Ő azonban emlékezett rá, mert ha Szókratész ezt ki nem jelenti, az "Igazságra" sem esküdhettek volna.

Senki nem érti még, de majd otthon elgondolkodnak. Az "Eszmék elemzése, módszerek vizsgálata" bizottságának elnökét megfogták a szemináriumában.

Sejti maga is, azért hallgat. Nem jut az eszébe semmi. A csendek eddig öregbítették a tekintélyét, de ez a csend most pusztítja. Nem érti, min is akadt fönn. Élő szofistába még nem botlott.

Igyekszik megkapaszkodni valamiben, de tulajdon súlya rántja a szakadékba, és amikor végre megjön a szava, olyan, mint a rajtakapott diáké, aki vagy nem tanulta meg a leckét, vagy belezavarodott, és csupa bocsánatkérés.

Még egyszer megpróbálkozik a dorgatóriummal, hogy tessék tisztességesebben készülni, de Phaidrosz szomszédja hitetlenül ingatja a fejét. Készült itt valaki jobban a tanár úrnál!

Az elnök magába roskad, és nem tudja, mihez kezdjen. Phaidrosz tűnődik, mi lesz a vége ennek.

Csúfos vége lesz-e? Az ártatlanul megalázott hallgató, aki a könyvkereskedésben rálesett, már nem olyan ártatlan. Gúnyos kérdésekkel szegezi az elnököt a falnak. Mintha már csak kegyelemdöfésre várna... Phaidrosz eszmél, hogy ezt a kivégzést neki szánták.

A gyomra fordul fel, mert eszébe jut, hogy amikor a pásztor farkast ölne, és viszi a kutyáját, hogy az is gyönyörködjék benne, vigyáznia ajánlatos. Ne feledje, hogy a kutya rokona a farkasnak!

Végül egy lány menti meg az elnököt néhány könnyű kérdéssel. Az elnök hálásan és hosszadalmasán válaszol rájuk, közben így-úgy helyreáll a lelke egyensúlya.

Majd nekiszégezik a kérdést: – Mi a dialektika?

Az elnök gondolkodik egy darabig, aztán csodák csodája, Phaidroszhoz fordul, és megkérdi, nem felelne-e helyette.

– A személyes véleményemmel? – kérdi Phaidrosz.

– Nem... Halljuk Arisztotelész véleményét. Nyilván most csalná be az utcájába, ha tehetné.

– Ha minden igaz... – kezdi Phaidrosz, és tekintete megállapodik az elnökön.

– Ha? – serkenti az elnök mosolyogva, és a háta mögött a furkósbót.

– Ha minden igaz, Arisztotelész véleménye szerint a dialektikáé az elsőség.

Az elnök arcán a kegyes mosoly köves döbbenetté és dühös vicsorgássá változik egyetlen pillanatban. De még mennyire! – harsogná ez az arc, de az elnök maga rá sem bólint Phaidrosz habozó állítására. A tulajdon törébe szorult megint. Ő írta az *Encyclopaedia Britannica*-ba azt a cikket, amelyből Phaidrosz idéz. Ebbe bele nem köthet.

Retorika: elégséges. Dialektika: elégtelen.

– Majd a dialektikából következnek a formák – hadarja Phaidrosz – és a formákból következnek a... – Az elnök azonban leinti. Látja, hogy nem tetszése szerint zajlik a mulatság.

Kár volt pedig leintenie, gondolja el Phaidrosz. Ugyan nem intene le, ha az Igazság kutatója volna valóban, nem pedig egy elképzelés szócsöve. Akár okulhatna is. Ha egyszer kijelentette, hogy a dialektika mindenekelőtt, akkor dialektikus egységgé változott ez az állítás is, dialektikus firtatás tárgyává tehető.

És Phaidrosz ezzel a kérdéssel szorítaná meg: Mi a bizonyítéka, hogy mindenekelőtt a dialektikus kérdésfelelet módszerét kell alkalmaznunk, hogy eljuthassunk az Igazsághoz? Erre a kérdésre válasz nincsen. S ha az állítást bizonyíték nem támogatja, nevetségessé válhat, íme, itt a dialektika, mint Newton nehézkedési törvénye, üldögél magában a semmi felhőjén, és megszüli a világegyetemet, mi? Szamárság.

A dialektika legfeljebb a logika szülője, maga pedig a retorikától származik. A retorika viszont az ősi görögség mítoszainak és költészetének szülötte. Ez az állítás megáll a történelem előtt, de megáll a józan értelem fényében is. A költészet meg a mítoszok a tapasztalat lecsapódásai a

történelem előtti ember lelkében a Minőség talpkövére. Azért hát a Minőség, nem pedig a dialektika az a kő, amelyhez mindeneket mérünk.

A szeminárium véget ér, az elnök egy darabig álldigál még az ajtóban, és kérdésekre válaszol. Phaidrosz odalépne hozzá, de meggondolja. Aki sok rúgást szenvedett el életében, az nem áll sorba még egyért. Az elnöknek nem volt egyetlen barátságos célzása sem az irányában.

Phaidrosz a farkas. Ráillik. Ahogy könnyű léptekkel hazatér, úgy érzi csak, mennyire. Annak sem örülne, ha disszertációját kitörő örömmel fogadnák. Az ő eleme az ellenségesség. Az bizony. Phaidrosz a farkas, úgy ám, lelopózott a hegyekből, és ráles e szellemi közösség ártatlan polgáira. Legyen így.

Az Értelem Egyházát, akár a Rendszer többi intézményét nem személyiségek erejére, hanem gyenge személyiségekre alapozták. Nem rátermettséget követel az Értelem Egyháza, hanem esetlenséget. Azt tekinti oktathatónak. A talpraesett személyiség veszedelem. Phaidrosz látja, hogy lehetőségeit eljátszotta, mikor ebbe a Rendszerbe, a Rendszer valamelyik arisztotelészi rekeszébe nem illeszkedett bele. Viszont ilyen lehetőségek nem érik meg az Értelem örök gyűrését-hajtogatását. Az élet Minősége silányodik általa.

Szívesebben keresi ő a Minőséget fönn, az erdőhatár fölött, mint ideleln a füstös ablakok közt, a szavak óceánjában. Sőt azt is megérti, hogy ideleln meg nem érhetik, mert a társadalmi tekintély nyomása alól nem szabadulhatnak, s éppen nem a társadalmi tekintély ilyen intézményében. Odafönn a bárány minőségét a pásztor dönti el. Ha a bárányt éjnek évadján, mikor a szél süvölt, fölviszik az erdőhatár fölé, addig béget a szerencsétlen, amíg pásztorra rá nem talál. Vagy a farkas.

Egy végső próbát tesz még a következő szemináriumon, de az elnök elutasítja közeledését. Phaidrosz megkéri, magyarázzon meg egy érthetetlennek tetsző tételt. Érti ő azt jól, de hátha megenyhítheti az elnököt.

“Talán belefáradt az értelmezésbe!” – ez az elnök metsző válasza. De az ő húsába nem metsz. Az elnök azt vetné Phaidrosz szemére, amit magában rég megtalált. Amíg a beszéd zajlik körülötte, Phaidrosz kibámul az ablakon, és megesik a szíve ezen a vén pásztoron és szemináriumi nyáján-kutyáin egyaránt, de fájlalja azt is, hogy maga nem illik közéjük. Mikor kicsöngetnek, kifordul az ajtón mindörökre.

Az ő előadásai az illinois-i egyetemen viszont mennek, akár a karikacsapás. Diákjai már feszült figyelemmel tekintenek a hegyekből szalajtott furcsa szakállasra, aki azt magyarázza nekik, hogy a Minőség a világegyetem élő része, és megértik, hogy az. Amit nem értenek, az a tanárjuk, és tartanak is tőle. Valami fenyegetés lappang benne, annyit sejtnek, de a lelkesedésük olthatatlan.

Csakhogy Phaidrosz pásztornak nem jó, s hogy a pásztorlásra mégis rászorul, azt sínyli naponta. Megismétlődik az óráin, már ki tudja, hányadszor: a hátsó padokban lapító engedetlen bitangok értik őt a legjobban, s önekik kedvez, az első pad kezes népe pedig retteg tőle. Épp ezért megvetésével sújtotta őket, bár utoljára a kezesek mentek át a vizsgán, s az ő bitang kedvesei buktak bele. Phaidrosz látja, bár magának még nem vallaná meg, hogy pásztori napjai megszámláltattak. El-eltöpreng már, mihez kezd majd azután.

Attól a fajta csöndtől, amelyik az elnököt tönkretette, maga is mindig irtózott osztályában. Hanem a természete tiltakozott az óráról órára való folytonos beszéd ellen is, s most egyre jobban belefárad, ezért a csönd régi irtózata kezdi ki az idegeit. Nem tehet jobbat, kacérkodik vele.

Csengetésre bemegy az osztályába, leül, és nem kezd a magyarázatnak. Teljes egy óra hosszát nem nyitja ki a száját. Némelyik diák nyugtalankodni kezd, hátha eszéhez téríti, de aztán elhallgat az is. A többiek ketyegnek idegességükben, és az óra végével felpattan az osztály, és ront ki az ajtón. Másik osztályában is ez történik. Majd a harmadikban meg a negyedikben is. Phaidrosz ezután hazatér, és töpreng, mihez kezdjen.

Hálaünnep, szünet.

Negyórás alvásaiból kettő lett, a kettőből semmi. Látja, hogy vége. Nem tér már vissza arisztotelészi retorikát hallgatni. Se a tárgyát tanítani. Vége. Az utcákon szédeleg.

A város rátelepszik, ő pedig kóbor nézőszögéből elképzeléseinek ellenpontját látja benne. Nem a Minőség fellegvára ez, hanem formái és lényege. Vasbordákon vaslapok takarják a lényegét. A lényeg betonmólókban, utakban, aszfaltban, téglában, autóalkatrészekben, régi rádiókban, sínekben, valaha prérigázoló állatok dögében. Forma és lényeg Minőség nélkül. Ez Chicago értelme. Vak óriás, fenyegetően embertelen, amint elnéz délnek a vaskohók derengő tüze iránt, és a fojtó szénfüst a SÖR meg a PIZZA meg a GYORSMOSODA fényjelei körül kavargó, meg más mindenféle jel körül jeltelen utcákon, amelyek nyílegyenesen torkollnak más nyílegyenes jelentéktelenségbe.

Ha legalább csak téglá meg beton volna, a lényeg tiszta formái nyílt egyszerűségükben, még át is telelhetne itt. Hanem a Minőséggel való fájdalmasan gyarló próbálkozások, azok pusztítók. A stukkóból taknyolt kandalló a lakásban mintha tüzet várná, bár tüzet soha nem rakhatnak benne. Vagy az élő sövény a bérház előtt, ahogy a mögötte húzódó félméteres fűsávot takarja, az a gyilkos. Montana után egy fűsáv! Ha az élő sövényt elhagynák, meg a fűvet is elhagynák, nem lenne semmi baj. Hanem ennyi éppen emlékeztet csak arra, ami elveszett.

A lakásukból elvezető utcákon nem lát semmit, csak betont, téglát meg neont, de tudja, hogy göngyölegükben nevenségesen torz lelkek élnek, és viselkedésüket úgy idomítják, mintha bizony találkoznának a Minőséggel. A tömeghírközlés, a magazinok sugallják nekik a divat és elegancia üres pózait, fizetésüket viszont a lényegre törőktől húzzák. Phaidrosz elgondolja, hogy éjjel ott állnak egymagukban, vetik le agyonreklámozott ruhájukat, cipőjüket, alsóneműiket, és bámulnak ki lakásuk kormos ablakán más nevenséges lakómegeőrzők irányába, és akkor megroggyan a térdük, mert szembekerültek az égre kiáltó igazsággal, és látva látják, hogy itt nincs egyéb holt neonnál, betonnál, téglánál.

Időérzéke is kezdi elhagyni. Gondolatai olykor nekilódulnak, és mintha valami fény felé rontanának. Ám amikor a környezetére nézve kellene döntenie, alig éledezik. De ami egy gondolat él benne, az a *Phaidrosz* dialógusából maradt.

“Hogy jól mit írtak meg s rosszul mit – kell-e kérdeznünk Lüsziasztól és bárki más költőtől vagy rétortól, aki valaha megírt vagy ezután ír meg politikai vagy másféle művet, versmértékben vagy mértéktelenül, ugyan ki taníthat meg bennünket a jóra?”

Mi a jó, Phaidrosz, és mi nem jó – kell-e a megítéléséhez más tanácsa?

Éppen ezt hangoztatta hónapokkal előbb montanai osztályaiban – amit Platón és a Platón óta élt dialektikusok mind elfelejtettek, mert a Jót az egyebekkel való értelmi kapcsolatában próbálták meghatározni. Phaidrosznak azonban látnia kell, milyen messze szakadt Montanától. A Rosszra hajlik maga is. Célja először az volt, hogy a Minőséget meghatározatlan hagyja, hanem aztán a dialektikusokkal való viaskodásában állított mindenfélét, és minden állítása téglá lett a Minőséget körülzáró falban. Holott magának mond ellent az értelemszervezés a meghatározatlan Minőség körül. Az értelem szervezőmunkája a Minőség ellen hat. Bolondokat tett végestelen-végig.

Harmadnapon ismeretlen útkereszteződésnél torpan meg, s a világ elsötétül körülötte. Amikor kivilágosodik megint, a járdán fekszik, s az emberek úgy járnak-kelnek körülötte, mintha ott sem lenne. Feltápáskodik, és kényszeríti gondolatait, hogy mutassák az utat hazáig. Csakhogy gondolatai lassulnak. Lassulnak mindegyre. Ekkoriban keresik Chrisszel azt az üzletet, ahol emeletes gyerekágyakat árulnak, s a hiábavaló keresgélés után már nem is hagyja el a lakást.

Törökülésben ül skót kockás takarón a földön, és a falra mered az üres hálószobában. A hidakat felégette mind. Vissza nem fordulhat. A falnak mehet csak.

Phaidrosz három éjjel, három nap mered a hálószoba falára, gondolatai se vissza, se előre, megmaradnak egy helyben. Felesége kérdi, rosszul van-e,

nem felel. Az asszony dühös lesz, Phaidrosz szó nélkül hallgatja, miket vág a fejéhez. Érti, csak feleletre nem sarkallja. Nemcsak gondolatai lassulnak, hanem a vágyai is. Addig-addig, hogy egyetlen súlyos, mérhetetlen tömegüktől az álom sem szabadítja meg. Oriássá nőtt, millió mérföld magas halványá. Mintha a világegyetemet kitöltene.

Egyszerűsít, megválnak élete kölönceitől. Szól a feleségének, hogy költözzön el a gyermekekkel, s legyen ez a válaszuk. Az irtózat meg a szégyen is elhagyja, amikor a vizelete akaratlan természetességgel terjed szét a padlón. Elhagyja a kintől való félelem is. Mártírlélekkel tűri, hogy a cigaretta vége is akaratlan természetességgel égesse az ujját, míg ki nem alszik egy megfakadt vízhányagon. Felesége látja az égés nyomát, látja a vizeletet a padlón, és segítséget hív.

Hanem amíg az megérkezik, Phaidrosz tudata lassan, észrevétlen először, de foszladozni kezd... bomlik s elhalványul. Azzal sem törődik, mi következik rá. Tudja azért, és könnyei megerednek. Siratja családját, magát meg a világot. Régi keresztény himnusz során akad fönn. "Megjárom a néptelen völgyet." Ezzel indul neki. "Megjárnod magadnak kell." Mintha valami Montanához fűződő nyugati himnusz volna. "Más meg nem járja helyetted" – azt mondja. S mintha még mutatná az utat is. "Megjárnod magadnak kell."

Járja már. Kifelé tart a mítosz ködéből, és mint aki álomból ébred, látja, hogy teljes tudata, a mítosz álom volt csupán, és senki másé, csupán az övé, abban törekedett előre. Aztán csak az álom marad, ő is eloszlik benne.

Végül a Minőség, az *areté*, amelyért küzdött és áldozott, amelyet sohasem árult el, bár, mint most látta, soha meg sem értett, végül megvilágosodik előtte, s lelke elcsendesül.

Az autók elfogynak körülöttünk, az út meg olyan sötét, hogy a fényszóró alig éri az eső verésében. Kegyetlen út. Bármilyen történhetik, bukkanó, olajfolt, gázolt állat. Lassítani sem lehet, mert akkor hátulról jönnek a nyakamba. Nem tudom, miért kell megmaradnunk ezen az úton. Le kellett volna térnünk rég. Már csak megyek eszetlen. Talán fél szemmel motel neonját is lestem, nem tudom, de nemigen láttam egyet sem. Ha ezen az úton tartok, be is zárnak mind.

Lefordulok róla a következő eltérőnél, remélvén, hogy eljutunk valahova. Hamarosan érdes öntött úton döcögünk, kátyúit laza kavicsal töltötték ki. Tovább lassítok. Hintáló lámpák nátriumgőz fényt vetnek az esőfüggönybe. Fényből árnyékba, árnyékba fénybe jutunk, de sehol egy hívogató tábla. Egy ÁLLJ!-t olvasok bal felől, de azt se mondja meg, hova legyek, ha megálltam.

Egyik mellékutca sötétebb a másikinál. Ha egyikbe befordulnánk, még az autópályára se találnánk vissza.

– Hol vagyunk? – kiáltja Chris a fülembe.

– Nem tudom. – Az eszem is belefáradt az útba. Nem jár csattanós válaszokon, se alkalmas megoldásokon.

S íme, benzinkút harsány fénye jelenik meg az út végén.

Nyitva is. Bekanyarodunk, beállunk. A kutast alighanem Chris kora foglalkoztatja, mert néz ránk merően. Nem tud motelről errefelé. Megnézem a telefonkönyvet, mondom neki a címeiket, de az eligazítása nem ér semmit. Hívom azt a motelt, amelyik a legközelebbinek látszik, szobát foglalok, és megkérdem a portástól is az útirányt.

A sötétségben meg az esőben így is majd elmegyünk mellette. A neont kikapcsolták. Nem is mentegetőznek, amikor bejelentkezem.

A szobánk harmincas évekből itt maradt sivárság. Fakezű asztalosmű. Sebaj, száraz, hőszóró is van benne meg ágy is, egyébre szükségünk nincsen. Bekapcsoljuk a hőszórót, letelepszünk elébe, és a nyirkos vacogás hamarosan kiáll a csontjainkból.

Chris nem néz rám, a szemét nem akarja levenni a hőszóró rácsáról. Majd egy idő múltán megkérdi. – Mikor megyünk haza?

No tessék.

– Amint eljutottunk San Franciscóba – felelem. – Miért?

– Fáraszt, hogy csak ülök és... – A hangja elhal.

– És?

– És... nem is tudom. Mintha nem igyekeznénk semerre.

– Merre igyekeznénk?

– Én nem tudom. Honnan tudjam én?

– Hát én sem tudom – mondom rá.

– Te miért nem tudod? – bámul rám, aztán sírva fakad.

– Mi a bajod teneked, Chris? – kérdem.

Nem válaszol. Majd két keze közé fogja a fejét, és billeg előre-hátra. Kísérteties, ahogy elnézem. Egy idő múltán elhagyja, és megszólal: – Amikor kicsi voltam, más volt.

– Más? Hogyan?

– Nem is tudom. Tettünk mindenfélét. Az tetszett. Most, ha teszünk is, az se tetszik.

Azzal billeg tovább kísértetiesen, arcát a két kezébe temeti, és otthagy a tanácsalanságban. Másvilági ez a billegés, magzati elhatárolódás, tőlem, mindenkitől. Visszatérés az ismeretlenségbe, hova, nem tudom... Talán az óceán fenekére.

Aztán eszembe jut, hol láttam már ilyet. A kórház padlóján billegtek így.

Sejtelmem nincs, mihez kezdjek.
Idő múltával lefekszünk. Próbálnék elaludni.
Aztán mégis megkérdem: – Jobb volt, mielőtt eljöttünk Chicagóból?
– Jobb.
– Ugyan. Mire emlékszel abból?
– Muris volt.
– Muris?
– Az – mondja, s többet nem is szól egy darabig.
Aztán megkérdi: – Emlékszel, amikor az emeletes ágyakat kerestük?
– Az muris volt?
– Hát – feleli, s megint hallgat egy verset. – Nem emlékszel? – kérdi aztán.
– Velem magyar áztattad az utat hazáig... Játszottál velünk... Meséltél sok mindent, huncutkodtál velünk... Most meg semmit nem teszel.
– Már hogyan tennék!
– Nem igaz, mert nem teszel! Csak ülsz, és bámulsz, és semmit nem teszel!
– Azzal megint elfakad sírva.
Szelrohamok verik az ablaknak az esőt, de mintha megnyomorítának engem is. Őt siratja! Phaidrosz hiányzik neki! Erről szól az álom. Mert az álomban...

Úgy tetszik, nagyon sokáig hallgatom a fali hőszóró ciripelését meg a tetőn s az ablakon doboló esőt. Az eső aztán elcsendesedik, már csak egy-egy csöppjét hallani, amint a szél sóhajtozva rázza le a fákról.

Odakinn reggel zöld meztelen csiga állít meg. Arasznyi hosszú, hüvelyknyi vastag, puha és izamos, mint a más állat bele.

Nyirkos, párás, hideg a környék. Annyit látok, hogy motelünk lejtőre épült, almáskertbe, és az almafák aljában a gaz közt vagy harmat áll, vagy víz. Újabb meztelen csigát pillantok meg, odébb megint egyet – barátom, nyüzsögnek!

Amikor Chris előkerül, mutatok neki egyet. Akár a hernyó, úgy araszol a levélen. Chris nem fűz hozzá semmit.

Elindulunk, és egy Weott nevű félreeső városban reggelizünk. Reggeli közben is figyelem, milyen szórakozott Chris, Nem néz rám, nem szól, én sem pisztergálok.

Odébb Leggettnél turistáknak parkosított kacsausztatót látunk. Veszünk kétszersültet, egy darabig hajigáljuk be a kacsáknak, de ilyen kelletlen kacsuetetést még nem láttam, ahogy Chris eteti őket. Aztán letérünk egy

kanyargó part menti útra, és köd ereszkedik ránk. Egyszerre hűvösebb az idő is. Érezni, hogy az óceán partján vagyunk.

Mikor a köd felszáll, látjuk is egy szirtről kéken és távolba veszőn. A hideg átjár minket.

Megállunk, előveszem a kabátomat, és felhúzom, közben látom, hogy Chris igen közel merészkedett a meredély széléhez. Harmincméternyi a mélység alatta. De milyen közel!

– Chris! – ordítok rá. Nem válaszol.

Odaugrok, elkapom az ingét, és visszarántom. – Ne tégy ilyeneket! – intem.

Furán néz rám a szeme sarkából.

Meleg ruhát szedek elő, és a kezébe nyomom. Fogja a kezében, vacakol vele, de nem húzza magára.

Nincs miért siettetnem. Ha ilyen kedvében húzná az időt, hát hadd húzza. Tíz perc, tizenöt perc eltelik.

Várjuk, ki bírja tovább cérnával.

Állunk ott vagy félórája az óceán felől fűvó hideg szélben, mire megkérdi: – Merre megyünk?

– Délnek, a part mentében.

– Forduljunk vissza.

– Merre?

– Amerre melegebb van.

Azzal jó száz mérföldet kerülnénk. – Tovább tartunk délnek most már – mondom.

– Miért?

– Mert sok időt elvesztegetnénk.

– Menjünk vissza akkor is.

– Nem megyünk. Húzd fel a meleg ruhát. Nem húzza, csak ül az útfélen. Újabb negyedóra beletelik, amíg megszólal: – Gyerünk vissza.

– Nem te vezetsz, Chris. Én vezetek. Azért délnek tartunk.

– Miért?

– Mert nem térünk ki az útból annyira. És mert megmondtam.

– Attól még visszafordulhatnánk. A méreg rág. – Nem kíváncsiságból kérdezősködsz, igaz-e?

– Nem hát. Vissza akarok menni. Mondd meg, miért nem mehetünk vissza.

Fékezniem kell magamat. – Nem is visszafordulni akarsz te. Dühíteni akarsz, Chris. Addig igyekszel, amíg sikerül!

Félelem villan a szemében. Csak ezt akarta. Gyűlölni akar. Mert én nem vagyok Phaidrosz.

A földre mered elkeseredetten, s már húzgálja magára a meleg göncét. Aztán szállunk vissza a motorra, és indulunk tovább délnek.

Játszhatom én azt az apát, amelyiket ő ismert meg, átlát rajtam a Minőség szintjén, és tudja, hogy nem azzal az apjával van dolga. Képmutogatásaimban is sok volt a képmutatás bizony. Mindegyre azt tanácsoltam, hogy tegyük félre az alany-tárgy kettősségét, holott a legnagyobb kettősség, az enyém meg Phaidroszé itt maradt felfedetlen. A maga ellen fordult meghasonlás.

Csak hát ki fordította így? Én nem, az bizonyos. S hogy vissza nem fordítható, az is... Már azon jár az eszem, milyen mély az óceán arra ki...

Bűnbánó eretnek vagyok, ezért mindenki úgy tekint rám, mint akinek sikerült megmentenie a lelke üdvösségét. Mindenki, csak egyvalaki nem. Az tudja, jobban mindenkinél, hogy az irhámát mentettem, nem egyebet.

Szörmentében élek, jobbra-balra kedveskedek. Ilyen az irhamentésem. Elgondolod, mit várnak tőled, azt mondod, talpraesetten, eredetin is, ha lehetséges, s ha meggyőztél mindenkit, megmenekültél. Ha hátat nem fordítottam volna Phaidrosznak, rab volnék máig. Hanem ő mindvégig ragaszkodott a hitéhez. Ez a különbség miköztünk, és Chris is tudja. Azért gondolom el néha, hogy Phaidrosz a valóság, a kísértet meg én vagyok.

A Mendocino megyei partszakaszon haladunk. Gyönyörű vad tájék. Az emelkedőkön ugyan fű nő csupán, de a sziklák szélárnyékában, domboldalokban az óceáni szél furcsa formájú, lengeteg cserjéket mintázott. Ezüstösre aggott fakerítés mentén robogunk. A távolban is ezüstösre aggott tanyaházat látunk. Hogyan gazdálkodhatnak itt emberek? A fakerítés foghíjas. Szegényesen, úgy látszik.

Ahol az út letér a sziklák közül a parti lapályra, megállók. Kikapcsolom a motort, és Chris nyomban megkérdi: – Minek álltunk meg itt?

– Elfáradtam.

– Én nem. Gyerünk tovább. – A düh még benne dolgozik. Bennem is.

– Menj ki a partra, és szaladgálj, amíg én pihenek, ha nem vagy fáradt – mondom.

– Gyerünk tovább – makacskodik, én azonban elsétálok, nem törődök vele. Letelepszik az útra a motor mellé.

Az óceán bomló szervesanyagszaga nehéz, a hideg szél se kedvez a pihenésnek. De aztán találok egy nagy szürke sziklacsoportot, az elfogja a szelet, és begyűjti a napot. Hálásan élvezem a meleget.

Ismét motoron ülünk. Eszmélek, hogy Chrisből Phaidrosz mása lett. Úgy gondolkodik, ahogy Phaidrosz, úgy tesz, ahogy ő tett – keresi a bajt. Olyan

erők hajtják, amelyek felől csak sejtelve lehet, tudomása semmi. A kérdései is... Neki mindent tudnia kell.

S ha nem kap választ, addig firtat, addig firtat, amíg kihúzza végül, s a válasz újabb kérdésre ingerli... A kérdései nyomában nem ocsúdik, hogy végük nem lehet. Csupán a hiányát érzi valaminek, s azt megkerítené, ha megfeszül is érte.

A víz fölé szökő sziklára csavarodik fel az út. Az óceán látványa hűvösen, kéken vész a véghetetlenbe, és furcsa keserűséget okoz. A tengerparti emberek soha meg nem tudják, mi a tenger annak, aki sosem látja életében – miféle elérhetetlen álom, örök jelenlét a tudata alatt, s hogy mégis, amikor megérkezik az óceánhoz, és tudatos képet vethet egybe az álommal, megvertség érzése lesz úrrá rajta, hogy ilyen messzi eljött a megfejthetetlen titokért, mindenek forrásáért.

Jóval később beérünk egy városba, amelyre áttetsző pára telepszik. Ami az óceán fölött oly természetesnek látszott, itt az utcáknak mintha dicsfénye lenne – napsugaras köd fog be mindent, mint némelyik régi emlékünket.

Zsúfolt étterembe jutunk be, és letelepszünk a sugárkévékkel játszó utcára tekintő ablakban, az egyetlen üres asztalnál. Chris leszegi a fejét, és nem szól. Sejtí talán, hogy már nincs messze az út vége.

- Nem vagyok éhes – jelenti ki.
- Elnéznéd, hogy egymagám eszek?
- Gyerünk tovább. Nem vagyok éhes.
- Én viszont az vagyok.
- Hát én nem. Nekem a hasam fáj. – A régi baj.

A szomszéd asztalok tányérsörgése és evőeszközcsörgése közepette ebédelek, és az ablakban hol lovast látok, hol kerékpárost. Mintha csakugyan a világ végére érkeztünk volna.

Chrisre nézek, és látom, hogy sír.

- Most mi a helyzet? – kérdem.
- A hasam. Az fáj.
- Más bajod nincs?

– De van. Utálok mindent... Már bánom, hogy eljöttem... Utálok ezt az utazást... Azt hittem, muris lesz, aztán nem muris... Megbántam, hogy eljöttem. – Az igazság belőle is kikíváncozik, akár Phaidroszból. És gyűlölködően néz rám, ahogy Phaidrosz is nézne. Űtött az óránk, azt hiszem.

– Azon gondolkodok, te Chris, hogy fölteszlek itt egy buszra, amelyik hazavisz.

Az arca először nem mond semmit, aztán meglepetés villan rajta és keserűség.

– Magam megyek haza a motorral – teszem hozzá – és egy-két héten belül találkozunk. Nem erőszak a csokoládéevés.

Aztán rajtam a meglepetés sora. Chris arca nem árul el megkönnyebbülést. A keserűség előmlik rajta. Leszegi a fejét, és hallgat makacsul.

Kibillentette a biztonságából, hogy kívánsága ilyen hamar teljesült, gondolom.

Végre fölnéz. – Hova menjek haza?

– Hát mihozzánk csakugyan nem mehetsz, mert ott most mások tanyáznak. Hanem addig maradhatsz a nagypapánál meg a nagymamánál.

– Én nem akarok hozzájuk menni.

– Akkor elmehetsz a nagynénéhez.

– Az engem nem szeret. Én se őtet.

– Akkor meglehetsz a másik nagymamáéknál.

– Ott sincs kedvem meglenni.

Vannak még ötleteim, de Chris a fejét rázza.

– Hát akkor kihez mennél?

– Nem tudom.

– Azt hiszem, Chris, magad is láthatod, mi itt a baj. Nem tetszik az utazás. Utálod. Hanem máshova menni, másutt lenni, az se tetszik. Akik csak szóba kerültek, azokat vagy te nem szereted, vagy azok nem szeretnek téged.

Hallgat, és könnyek gyűlnek a szemébe.

Egy asszony haragosan néz rám a szomszéd asztaltól.

Már nyitná a száját, hogy mondjon valamit, de én addig verem a szememmel, amíg visszafordul.

Hanem Chris addigra zokog javában, s már a többi asztal népe figyel bennünket.

– Gyere, járjunk egyet – mondom, és kelek fel, meg sem várom a számlát.

A pénztárgépnél álló pincérnő megjegyzi fizetéskor: – Sajnálom, hogy a fiúcska nem érezte jól magát nálunk. – Rábólintok, s fordulunk ki.

Padot keresek a párás sugárzásban, de nem látok sehol. Azért inkább felkászálódunk a motorra, és délnek görgünk, hogy valami nyugalmas helyen félreálljunk.

Az út megint kivisz az óceán partjára, aztán fel egy sziklatetőre. Messzi eltekinthet a víz fölött, csak most nem látni semmit, mert a vizén a ködpára ül. Majd ellebben, s embereket látok távolabb a parti fővényen napozni, de egy pillanat múltán eltűnik a kép.

Hátranézek Chrisre, és csupán az üres, kételkedő tekintetét látom, de amint megkérdem, letelepedjünk-e itt, a gyűlölködő dühe visszatér.

– Miért itt? – kérdi.

– Mert ideje volna, hogy beszéljünk.

– Hát beszélj – azt mondja, s a hangjában harciasság. A jó atyát utálja a legjobban. Tudja, hogy a megértésem ilyenkor mesebeszéd.

– Mit képzelsz a jövőd felől? – kérdem bután.

– Mit képzelnék?

– Márminthogy mit tennél felőle?

– Valahogy kivárom, amíg jövő lesz.

A ködpára függőnye megnyílik, és felfedi a szirtet, amelyen ülünk, aztán ismét összezárul, és énbennem olyan érzést kelt, mintha elkerülhetetlen lenne, ami most következik. Taszítana valami iránt, ami, akár szemből nézem, akár a szemem sarkából, egyformán éles, és végre kimondon: – Ideje, Chris, hogy olyasmikről beszéljünk, amiket eddig nem értél fel ésszel.

Hegyezi a fülét. Sejti, hogy valami fontos következik.

– Apád örült volt sokáig, s most ismét az örület fenyegeti.

Már nem is fenyegeti. Nem a kertek aljáról. Innen az óceán fenekéről.

– Nem azért küldlek haza, mert haragszok rád, hanem mert félek attól, ami veled az én védőszárnyaim alatt történhetik.

Chris arcán semmi változás. Nem hatolt még bele, amit beszélek.

– Azért most úgy búcsúzunk el, Chris, hogy nem tudom, látjuk-e még egymást.

Ez az. Kimondtam. A többi már ebből következik.

Furcsálkodón tekint rám. Talán még mindig nem érti. Ezt a tekintetet, ezt én láttam valahol... Hol is? Hol is?

Egyik hajnalban ott a láp közt volt egy kacsza, kis vadréce, az bámult így... Leszedtem. Repülni már nem bírt, rárontottam, elkaptam a nyakánál, és mielőtt kitekertem, a világrend titokzatos parancsának engedelmeskedően szinte, beletekintettem a szemébe... Hát annak volt ilyen a tekintete... Nyugodt és értetlen... S a sorsa mégis benne tükröződött. Akkor a másik kezemmel lefogtam a szemét, és a nyakát addig tekertem, amíg a roppanását a markomban éreztem.

Akkor kinyitottam a markomat. Tekintete már a semmibe bámult, és nem követte mozdulataimat.

– Mások beszélnek rólad, Chris.

Bámul.

– Hogy a világgal való bajodat csak képzeled.

Rázza a fejét.

– Hogy valóságosnak látod, valóságosnak érzed, pedig nem a valóság.

Kerekedik a szeme. A fejét egyre rázza, de a megértés a tekintetébe költözik lassan.

– A helyzet egyre rosszabbodik. Baj van az iskolával, a szomszédokkal, a családdal, a barátaidal... Amerre csak nézel, baj mindenfelé. Én voltam az

egyetlen, Chris, aki útját álltam a bajnak, azzal, hogy: "Ne törődjetelek velem, semmi!" De mostantól én sem állhatom az útját, értesz?

Letaglózottan bámul. A szeme követ, de kancsin.

408

Nem vagyok már kapaszkodója. Soha nem is voltam? Én forgatom a taglót?

– Nem tehetsz róla, Chris, tudom. Nem hányok semmit a szemedre, hidd el.

Egy villanással mintha megvakulna a tekintete. Aztán lehunyja a szemét, és furcsa kiáltás tör ki a torkán, mintha távolról érkezne. Megfordul, elbotlik, elhasal, majd térdre áll, kétrét görnyed, és úgy hintái, homloka a földön. Párás szél simogatja a füvet körülötte. Sirály cikkan el a képben.

A ködpárán át teherautó sebességváltásának csikorgását hallom, és megrettenek.

– Kelj fel, Chris, hallod?

Nyívás a kiáltása már. Nem is emberé, távoli szirénáé.

– Kelj fel, kérlek!

Chris csak nyí, és himbálódzik a földön.

Nem tudom, mihez kezdjek. Sejtlem sincsen. Vége a játéknak. A legszívesebben pattannék föl a sziklaszál hegyébe, de ezt a vágyamat fékezem. Föl kell raknom Christ a buszra. A sziklaszál megvár.

Ne lovald bele magad, Chris.

Nem is az én hangom.

Nem felejtettelek el.

Chris elhagyja a himbálást.

Hogy is felejtettelek volna?

Chris megemeli a fejét, és rám tekint.

Egy pillanatra mintha föllebbenne az a fátyol, amelyen át néz engem mindig. Aztán megint a fátyolt látom.

Együtt vagyunk mostantól.

A teherautó csikorgása rajtunk már.

Kelj fel most!

Chris lassan felül, és rám mered. A teherautó odaérkezik, megáll, és a vezetője kinéz, hogy netalán fel kell vennie minket. Megrázom a fejem, és intek neki, hogy mehet tovább. Rábólint, indít, és recsegve eltűnik a ködben, otthagya bennünket Chrisszel.

Köréje kerítem a kabátomat. A feje megint a térdén, úgy sír, de most emberi a zokogása, nem mint a sziréna nyívása az előbb. A kezem nedves, és érzem, hogy én is verejtékezek.

Egy idő múltán ezt sírja: – Miért hagytál el minket?

Mikor?

– A kórházban!

Nem tehettem egyebet. A rendőrség közbelépett.

– Nem akartak kiengedni?

Nem.

– Akkor miért nem akartad kinyitni az ajtót?

Milyen ajtót?

– Az üvegajtót!

Mintha villany rázna meg. Miféle üvegajtóról beszél?

– Hát nem emlékszel? – néz rám. – Mi álltunk kívül, te álltái belül, és anyu sírt.

Soha nem meséltem neki az álmomat. Hogy tud róla? Jaj nekem.

Nem nyithattam ki. Megmondták, hogy ki ne nyissam. Azt tehettem csak, amit mondtak.

– Azt hittem, nem akarsz találkozni velünk – mondja Chris, és lenéz maga elé.

Innen a megvillanó rettegés a szemében évek óta!

Most értem az ajtót is. A kórházban volt.

Nem látom többet ezt az álmot. Se Chris rémült pillantását. Én vagyok Phaidrosz, senki más. Még ha végeznek is velem azért, mert igazat szólok.

Összeilledt a kép.

Chris halkan hüppög. A sírás lassan hagyja el. A szél az óceán felől beletúr a szálas fű közé, és oszlik a köd.

– Ne sírj, Chris. Gyereknek való az.

Egy idő múltán rongyot nyújtok neki, hogy az arcát beletörölje, aztán összeszedjük a holminkat, és felrakodunk a motorra. A köd oszlik javában, és azt látom, hogy a napfényben újfajta nyíltság ragyog Chris arcán. Fejébe csapja a bukósisakját, meghúzza az állazót, aztán rám néz.

– Meg voltál örülve tényleg?

Miért kérdez ilyet?

Nem!

A meglepetés teljes, de Chris szeme ragyog.

– Tudtam – azt mondja.

Azzal fölkap ő is a motorra, és indulhatunk.

Manzanita viaszos levelű cserjés partvidékén végig Chris ragyogó képe van előttem. Tudtam, azt mondja.

A motor könnyedén szedi a kanyarokat. Akárhogy bedőlünk, a súlyunk mindig a motorban van, mintha nem is számítana, milyen szögben vagyunk. Minden éles kanyarulat után új meglepetéssel kerülünk szembe, mintha balett-táncosok a teljes világtól fogadnák a tapsot piruetteik közepette.

Tudtam, azt mondja. Úgy visszhangzik bennem, mint amikor az apró megfigyelések pedzették a gondolatot azzal, hogy nem is olyan aprócskák ők. Évek óta hordozza ezt a fejében ökelme. Érthetőbbé válik minden bajunk. Tudtam, azt mondja.

Réges-régen nyilván hallott valamit, gyermeki értelme azt zagy váltta. Phaidrosz is mindig... Én is mindig ilyeneket mondtam, és Chris emlékezete megőrizte.

Rokonságunk olyan egymással, hogy teljesen meg nem érthetjük, még alig se nagyon. Igazi oka ő volt mindvégig, hogy a kórházból kifelé törekedtem. Hogy egymaga növekedjék, ez lett volna csak az igazi baj. Álmomban is ő akarta mindig megnyitni az ajtót.

Nem ő a púp a hátamon, én voltam a púp a hátán neki!

Tudtam, azt mondja. Pedzi, de most mintha azt sugallná, hogy a kérdésem egyáltalán nem akkora, mint hinném, mert a válasza itt ül mögöttem. Szabadítsd meg már a púpjától! Légy eggyé magaddal!

Sűrű levegő, fák-virágok különös illata ölel körül bennünket. Ahogy beljebb jutunk a szárazföldnek, szűnik a hűvösség, ránk telepszik a meleg. Átjárja a kabátomat, a ruháimat, és kiszárítja a ködpárát belőlem. Kesztyűm máj foltjai is tűnedeznek. Mintha a csontig hatoló óceáni pára hidege el is felejtette volna velem, milyen az igazi meleg. Álmosodok. Egy kisebb hasadékban előttünk turistapihenőt látok, asztalokkal. Megállók, amint odaérünk.

– Pilledt vagyok – tudatom Chrisszel. – Szundítanék egyet.

– Én is – mondja.

Meg is tesszük, s amikor felébredek, pihentebb vagyok, mint már jó ideje. Chris kabátját is, a magamét is begyűröm a csomagot leszorító gumihevederek alá.

Akkora a meleg, hogy a bukósisakot sem teszem fel, mert eszembe jut, hogy ebben az államban nem kötelező. Rákerül a csomag tetejére.

– Tedd az enyémet is oda – kér Chris.

– Biztonságosabb, ha a fejedem van.

– Te se tetted föl.

– Nem bánom – mondom, és ráerősítem a csomagra.

Az út tovább is fák közt kanyarog. Minden hajtűkanyarral új színbe siklunk bele, hol erdei sűrűbe, hol folyóvölgyek panorámájába.

– Gyönyörű! – kurjantom hátra Chrisnek.

– Minek ordítózni – azt mondja.
– Igaz is – eszmélek nevetve. Ha a bukósisak nincs rajtunk, beszélgetni lehet a motoron. Ennyi idő múltán!
– Gyönyörű akkor is – szögezem le.
Újabb fák, ligetek, csallitok. És melegszik egyre. Chris a vállamba kapaszkodik, és mikor hátrafordulok, látom, hogy áll a lábtartóján.
– Veszélyes – figyelmeztetem.
– Fenéket. Vigyázok én. Lehet, hogy vigyáz is.
Odább élesen kanyarodunk a ránk boruló fák alján, és hallom, hogy sóhajtja: – Haj! – Odébb meg: – Húha! – S még odébb: – Ejha! – Annyira belógnak az ágak az útra, hogy az egyik még fejbe sújtja, ha nem vigyáz.
– Mi az? – szólok hátra.
– Most más.
– Mi más?
– Minden. Eddig nem láttam a válladtól.
A napfény bolond ábrákat vet az ágakon át az útra. Árnyék és fény játszik a szememben. Egy kanyarulattal tiszta verőfénybe jutunk föl.
Igaz is. Eddig eszembe se jutott. Amióta csak úton vagyunk, a hátam közepét nézi. – Miket látsz most? – kérdem.
– Csupa mást.
Megint bejutunk egy ligetbe, s megkérdi: – Téged nem ijesztgetnek a fák?
– Nem. Meg lehet szokni.
– Lehet majd nekem is motorom, ha megnövök? – tudakolja egy idő múltán.
– Ha gondját viseled.
– Sok a gondja?
– Akad. Figyeltél, mit teszek veled.
– Akkor megmutatod nekem mind a fogásait?
– Persze.
– Nehéz?
– Nem, ha jól fogsz neki. Azon buknek el a legtöbben, hogy nem jól fognak neki.
– Aha.
Kisvártatva érzem, hogy leül megint. Aztán előreszól: – Apu!
– Igen?
– Mit gondolsz, én majd jól fogok nekifogni?
– Alighanem – mondom. – Reméljük, nem lesz sok gondod veled. Így robogunk tovább, lefelé Ukiah-n és Hoplanden, majd Cloverdale-en keresztül a borvidékre. Sebesen szedjük már az autópálya mérföldjeit. Motorunk elhozott idáig, szinte átszelte velünk a kontinenst, de megnyugtatóan duruzsol

csak, mintha belső erőire figyelne, semmi másra. Átmegyünk Astin, Santa Rosán, Petalumán és Novatón. Az autópálya visz át rajtuk, egyre szélesedőn, egyre népesebben. Autók, teherautók, emberekkel teli buszok öntik el, aztán megjelennek az út mentén a házak, s egyszer csak hajókat látunk. Ez már az öböl.

A megpróbáltatásoknak végük persze soha nincsen. Boldogtalanság és szerencsétlenség szakadhat az emberek nyakába, amíg csak élnek. Nekünk mégis az az érzésünk, s ez most lep meg, nem is simogatóan, hanem a lelkünkig hatol: Ezzel elbántunk. Mostantól jobban boldogulunk. Az ilyesmit tudni előre.

UTÓSZÓ

A dekonstrukció szelíd motorosa

Az Egyesült Államokban minden államnak van egy állandó jelzője. Minnesota a "tízezer tó állama". Amint a gép leszállni készül a minneapolis-i repülőtérré, látni az ablakból, hogy csillog a számtalan víztükör a napfényben, mint gyöngyszemek egy nyakéken. Ez a nagyváros tökéletes harmóniában van a természettel. A tavakat hatalmas parkok övezik, a városkép szinte beleszővődik a tájba, mintegy mellékesen. Egységet alkotnak. Bizonyára nem véletlen, hogy hosszabb időre ezt a várost választotta lakhelyéül Robert Pirsig, hiszen egyetlen megjelent művének egyik központi eszméje ugyanez: az Egység. Táj és ember, technológia és természet egyesítése, a "klasszikus" és "romantikus" szemléletmód egybeolvadása. Ezt az eszmét szolgálják a motorbiciklis utazások; ebből a városból indulnak és ide térnek vissza az utazók. *Minne* az indiánok nyelvén annyit tesz: víz. *Polis* görögül: város. Még a hely neve is egyfajta egységre utal: az őslakosok kultúrájának és a betelepített európaiak civilizációjának összefonódását sugallja. A hely, mint annyiszor, itt is meghatározónak bizonyul. Szellemének erőteljes és diadalmas megtestesülése ez a könyv.

*

Robert Pirsig úgynevezett "egykönyves ember". Mindig ámulattal fedezem fel a negatív, lekicsinylő felhangokat e terminus használatában: csak ennyire futotta az erejéből; azóta sem jutott eszébe semmi; egy könyv nem a világ... Lehetséges volna, hogy akik ezt mondják, még nem olvastak könyvet, ami bizony, akárhogy is nézzük, pusztán önmagában véve, egy egész világ? Csak sajnálattal és némi ingerültséggel tudok gondolni rájuk. Mert a művészetektől alapvetően idegen szemléletmóddal közelítik meg a műalkotásokat. Azt mondják: egy kísérlet sikere még nem bizonyíték. Csak a mennyiség az, ami átcsaphat minőségbe. És íme, máris Pirsig könyvének központi fogalmánál vagyunk: Minőség. Jóformán az egész mű e fogalom útvesztőiről és a helyes út kereséséről szól. A könyv ebben az értelemben egy nyomozás története, ahogy mondani szokták: szellemi detektívregény. Ám tekinthetjük úgy is, mint útikalauzt, szellemi és fizikai értelemben egyaránt. A könyv ekkor apa és fiú viszonyáról szól. Egy elveszett énről szól. Filozófiáról és kultúráról, természetről és motorkerékpárokról szól. A "témájával" kapcsolatos zűrzavart jól tükrözi, hogy Minneapolis minden egyes könyvtára más címszó alatt tartja,

úgy mint: filozófia, pszichológia, technika, szépirodalom, útikönyvek stb. Ez a könyv a könyvtárosok zavaráról szól.

*

Az első Chautauquát 1874-ben tartották a Chautauqua tó partján, New York állam nyugati részén. Ez a mai fogalmaink szerint leginkább egy nyári egyetemhez hasonlító esemény utóbb intézménnyé vált, amely – immár váltakozó színhelyeken – a tizenkilencedik század végén s a huszadik század elején élte virágkorát. Általában a nyári hónapokban működött természeti környezetben, lehetőleg a szabad ég alatt, vagy ha az időjárás úgy kívánta, sátorponyva alá húzódva. A Chautauqua a legkülönbözőbb témákról szóló előadásokkal, valamint koncertekkel és színdarabokkal művelte, szórakoztatta közönségét. (A fordításban mindez az összefoglaló "képmutogatás" nevet kapta.) Lényege azonban mégis az élőbeszéd, az esszészzerű eszmefuttatás, amely műfajt teremtett: a szabadelőadás műfaját. Az, hogy Pirsig a Chautauquát választotta gondolatainak keretéül, nem egyedülálló jelenség az amerikai kultúrában. A szabadelőadás legnagyobb mestereként Emersont tartják számon, aki az élőbeszédet oly módon formálta meg, hogy attól kezdve a retorika oktatása és tanulása az egyik legelőkelőbb helyet foglalta el az amerikai művelődésben. Ez a kiváltságos helyzete azonban csak addig tartott, amíg a tömegkommunikációs eszközök ki nem szorították rangos pozíciójából. A Chautauqua eszméje és gyakorlatának tapasztalatai azonban fennmaradtak, s máig elevenen élnek az amerikai nemzet tudatában, s így bárki visszatérhet e műfajhoz, szó szerinti és átvitt értelemben egyaránt.

E műfaj újraélesztésére Pirsig igazán megfelelő pillanatot választott. Azt a pillanatot, amikor a modern kommunikációs eszközök egyre szélesebb tömegekhez szóló felszínessége már nem volt képes azt a minimális személyességet sem nyújtani, amelyre a közönségnek feltétlenül szüksége van. Az elmélyedés legcsekélyebb esélyét is maguk alá temették az ömlesztett műsorkonzervek. Erre az elszemélytelenedésre válaszképpen a hatvanas években az ellenkultúra a közösségi élet felvirágzását hozta. A hetvenes évek elejére azonban ennek a korszaknak is megtört a lendülete, s a kiábrándult fiatalok új fogódzókat kerestek életük megújításához. Ekkor fordultak nagy számban a keleti kultúrák, valamint a zen-buddhizmus felé. A kelet felé fordulás azonban a nyugati kultúra olyan radikális megtagadását jelentette, amely nemigen segítette elő a Másikkal való érintkezést. Minden figyelmet az Énre irányított, vagyis tévézés helyett a köldöknézést ajánlotta. A nyugati kultúrában azonban a tökéletes befelé fordulásnak nincsenek hagyományai, s így csak zsákutcába vezethet. Egy ilyen folyamat megrázó elbeszélésének

lehetünk olvasói Pirsig 1974-ben született könyvének jóvoltából. A végső kérdéseket kényszerű magányban boncolgató elme vasfüggönyt ereszt a világ és önmaga közé. Nem engedélyez több érintkezési felületet. A kultúra erre olyan "gyógymóddal" felel, amely brutálisan megfosztja a magányba menekülő elmét eredeti személyiségétől. Egy hidegvérrel kettészelt Én eszmefuttatását követhetjük nyomon a legmagasabb rendű *egység*, a Minőség mibenlétének kereséséről. Eközben ez az Én kétségbeesetten próbál megbirkózni azzal a tudattal, hogy saját személyiségén belül már soha nem lelheti fel az eredetileg fennálló egységet.

A Chautauqua egykor még a személyes kontaktus eleveenségével hatott. Pirsig éppen ennek a személyes kontaktusnak az elvesztéséről és újramegleléséről ír. Jóllehet *A zen meg a motorkerékpár...* nem élő előadás, mégis fájdalmas személyességgel, a jelenlét teljes erejével szól hozzánk. Könyvével Pirsignek sikerül megcáfolnia Platónnak azt az éppen a *Phaidrosz*-ban kifejtett eszméjét, mely szerint csupán a hang, a kimondott szó lehet a valódi lét, a *jelenlét* hordozója, az írás pusztán holt anyag, az emlékezet szolgálója. Felejtést és halált hordoz, mert kiszorítja a jelenlétet, az élet és tudás egységét. Ezek, úgymond, a spontán emlékezetben, a közösség kultúrájában kellene hogy éljenek. A *Phaidrosz*-ban az írás valamilyen gonosz külső erőként jelentkezik, mely erőszakkal behatol a szubjektumba, megcsonkítva a lélek integritását. Pirsignek, tudjuk, valóban meg kell küzdenie egy ilyen erőszakos külső erővel (sokkterápia), ám segítségére éppen az írás van. "Mert van valami különös és megdöbbentő az írásban, Phaidrosz, ami valójában a festészetre emlékeztet. Ennek az alkotásai is úgy állnak előttünk, mintha élőlények volnának, de ha kérdezel tőlük valamit, méltóságteljesen hallgatnak", mondja Szókratész. (Kövendi Dénes fordítása.) Pirsig műve eleve magában foglalja a dialógust, amit Szókratész hiányol az írásból. Ez egyszer mégsem Szókratésznek van igaza. Phaidrosz, az író, művével megcáfolja. A Chautauqua, megújult formában, tovább él.

*

A könyv más szempontból is tovább visz bizonyos mélyen gyökerező amerikai hagyományokat. A szelleminek, a metafizikainak és az anyaginak az az erőteljes összefonódása, ami a könyvben kifejeződik, újra és újra felbukkanó motívuma az amerikai irodalomnak. Talán a legkézenfekvőbb analógia Hermán Melville immár halhatatlan műve, a *Moby Dick*, amely szintén egy utazás története, szellemi és fizikai értelemben egyaránt. Függetlenül attól, hogy minek a jelképeként is értelmezzük, az óriási fehér bálna szintén olyan erő, amely addig nem hagyja nyugodni Ahab kapitányt,

amíg meg nem mérkőzik vele. Jelentősége maga alá temet minden egyebet, a kapitány életének csupán ez az egy végső összecsapás ad értelmet. A motorkerékpár-ápolás művészetét ez esetben a bálnavadászat művészete helyettesíti. A *know-how* aprólékos, már-már tudományos leírása az amerikai irodalom más klasszikusainál is központi szerephez jut, így például Hemingwaynél, akitől pontosan megtudhatjuk, mi a teendő mondjuk makrélahorgászat vagy oroszánvadászat esetén. A *know-how* tösgyökeresen amerikai kifejezés, nehezen fordítható más nyelvekre. Valaminek a *mikéntje*. Talán a francia *savoirfaire* közelíti meg leginkább, magyarul pedig a *fortély*. A *know-how* az amerikai nemzet létalapja. Mikor a nemzet alapítói falvakat, városokat, hidakat, utakat és vasutakat építettek a vadonba, vállalkozásuk sikerének záloga a legkülönbözőbb fortélyok tökéletes elsajátítása volt. A *know-how* ismerete minden téren életmentő lehetett; az iránta tanúsított már-már válságos tisztelet mélyen beleivódott az amerikai kultúrába. Hagyománya a mai napig eleven. Jól tükrözik ezt a huszadik századi amerikai költészet egyik legnagyobb újítójának, William Carlos Williamsnek szavai: "Az amerikai vízvezeték-hálózat, az amerikai cipők, az amerikai hidak, kartotékrendszerek, gőzmozdonyok, nyomdák, felhőkarcolók, mezőgazdasági gépek és még ezer más dolog azzal szerzett magának hírnevet a világban, hogy készítőik először kizárólag magára a dologra irányították figyelmüket. Mégsem vagyunk hajlamosak azt hinni, hogy a művészetekben a felfedezés kalandja és a találékonyság hasonló útra vezetne. És nincs is okunk ezt hinni, hacsak íróink el nem sajátítják mérnökeink és cipészeink alkotó fantáziáját." Ars poeticáját pedig a következő szavak jellemzik: "A vers egy szavakból álló kicsiny (vagy nagy) gépezet. Azon, hogy egy versben nincs semmi szentimentális, azt értem, hogy mint minden más gépben, itt sem lehetnek felesleges alkatrészek." Nem nehéz felfedezni a párhuzamot Williams és Pirsig alapállása között.

*

A könyv megjelenésének tízéves évfordulóját ünneplő 1984-es különkiadáshoz írt előszavában Pirsig műve hatalmas sikerére próbál magyarázatot találni. Ennek kapcsán veti fel az un. "kultúrahordozó könyvek" fogalmát. A kultúrahordozó könyvek, írja, olyan könyvek, melyek megkérdőjelezik egy kultúra értékrendjét, mégpedig gyakran olyan pillanatban, amikor maga a kultúra már éppen kimozdulóban van új értékítéletek irányába. Ezek a könyvek nem *részei* a kultúrának, hanem *viszik* azt valamerre. Tehát a változást, a váltást megelőző pillanatban születnek, és pontosan azt fejezik ki, azt hordják magukban, ami iránt egy társadalom még

csak ösztönösen tapogatózik. És ami a legfontosabb: nemcsak tagadnak, de választási lehetőséget, új útírányt is kínálnak. Pirsig könyve ilyen, és hatalmas sikerének ez a magyarázata.

“Az emberi értelmet én kétféleként, klasszikus és romantikus értelemként osztályozom”, írja Pirsig a regényben. A klasszikus gondolkodásmód az, amelyik a világot rejtett formában látja, a romantikus gondolkodásmód pedig elsősorban a felszíni, a kézzelfogható megjelenés alapján ítél. Az egyiket a tények, törvények vezérlik, a másikat az érzelmek, az ihlet, az intuíció. A hatvanas évek végén s a hetvenes évek elején Amerikában az ellenkultúra felvirágzása egyértelműen a romantikus gondolkodásmódot helyezte előtérbe. Az itt és most törvénye lett az úr, a világi javak kultusza ellenében az én kultusza győzött. A klasszikus gondolkodásmódot a fontolva haladók, a tojásfejűek, a rövidhajúak, a “kislelkűek” birodalmának kiáltották ki. “Bár a motorozás romantikus multság, a motor ápolása klasszikus tevékenység...”, írja Pirsig. Hát igen. Dennis Hopper halhatatlan *Szelíd motorosok*-jában nem nagyon találunk olyan jelenetet, amelyben a motor karbantartása és mindaz, amit az implicál, központi jelentőségre tenne szert. A filmben a motorok lélegzetelállítóan *gyönyörűek*, emlékszünk mindannyian. De nem annyira gyönyörű motorok, mint inkább gyönyörű *jelképek*: a szabadság jelképei. Egy ilyennek pedig nincs joga lerobbanni. Vagy ha mégis, akkor csakis szimbolikusan: a lázadókat kellett lelőni ahhoz, hogy véget vessenek útjuknak. Az Eszme motorja azonban tovább működött. Pirsig regényében a motorosoknak önmagukkal és egymással kell megmérkőzniük. A küzdelem elbeszélése arra mutat rá, hogy a klasszikus és romantikus gondolkodásmód kizárólagossága hogyan rövidíti meg életélményünket s nyomorítja meg a világról alkotott képünket.

*

A csapatok felállnak egymással szemben. A sisakrostélyokat lecsapják, a lándzsákat erősen megmarkolják, majd egymásnak rontanak. *Egy az Isten*. De melyikük istene az az egy? Melyiküknél az Igazság? És melyikük a megmondhatója annak, hogy mi a Jó? A zsidó-keresztény kultúrában a legnagyobb úr a kimondott Szó, a Logosz, a valóság egyetlen igaz letéteményese. Aki fenn tudja tartani az utolsó szó jogát, azé a hatalom. A feladat nem könnyű, mert újból és újból feltűnnek olyanok, akik zászlójukon új jelszavakkal támadnak egy új Igazság nevében. Az ember itt nem az Igaz és a Jó hordozója, hanem csupán *védelmezője*. Az Igazság valahol kívül lakozik. Az Igazság egy. Ez az egy azonban nem egységet fejez ki, hanem *egyféleséget*. Kizárólagosságot. Az egyféleség törvénye dualisztikus világot

hozott létre, amelyben a kérdésekre *igen* vagy *nem* a válasz. A kategorikus Igen vagy Nem pedig nemzették vala Intoleranciát. Intolerancia gyermekkorában okos, szép kisleány volt, felnőttkorára azonban démonná változott. Nyomában háborúskodás, halál és pusztulás virágzik a mai napig.

A dualisztikus diszkrimináción alapuló nyugati kultúra egyre-másra hívta életre a lázadó ellenkultúrákat. Az ellenkultúrát mindig egyfajta avantgárdé képviseli. Az avantgárdé pedig, tudjuk, ugyanolyan kizáró jellegű, diktatórikus, paradigmagyártó, mint az a kultúra, mely ellen lázad. Ami nem illik bele a paradigmába, azt kiátkozzák, vagy tudomást sem vesznek róla. A baj ott kezdődik, amikor egyre nő azoknak az elemeknek a száma, amelyek egyik paradigmába sem illenek bele. Ezek előbb nyugtalanságot, utóbb káoszt szülnek. Ahogy nő ezeknek az elemeknek a száma, úgy nő a káosz is. S mikor ez a káosz már-már elhatalmasodni látszik a világon, felhangzik egy kiáltás, mely a Dialógust hívja segítségül, mintegy utolsó menedékként.

Manapság sok szó hangzik el a Dialógus szükségességéről a legkülönbözőbb területeken. Politikai, kulturális, generációs összekülönbözések elsimítására hívják segítségül. Ám a Dialógussal csinján kell bánni, illetve: *ismerni* kell valódi természetét. Tudni kell megkülönböztetni a Dialógust attól, amit csupán annak álcáznak. A diktátorok, például, midőn veszélyeztetve érzik hatalmukat, előszeretettel bújnak a Dialógus álarca mögé, ezzel szerezvén maguknak átmeneti népszerűséget. Szókratész és Platón magát a Dialógust tették meg szellemi diktatúrájuk megtestesítőjévé. Azt állították, hogy csakis a Dialógus útján lehet eljutni az Igazsághoz. Ám valóban dialógusok-e Platón Dialógusai, a szó igaz értelmében? Valódi ellenfelek-e Szókratész beszélgetőpartnerei, vagy csupán egy cél érdekében életre keltett bábok? Felmerül az elkerülhetetlen kérdés: miért mindig Szókratésznek van igazja?

A zen meg a motorkerékpár-ápolás művészete azért hatott megjelenésekor a reveláció erejével, mert olyan

424 dialógusról szól, amelyben nem tudjuk előre, kinek lesz igazja. A szerző nem tudja előre a válaszokat, így még az sem bizonyos, hogy csupán egyvalakinek lesz igazja. A szerző ismeri a Dialógus valódi eredetét és természetrajzát: ezzel ajándékozza meg olvasóit. Nem terhel újabb definíciókkal, mivel a Minőség, melynek keresésére indult, nem tűri a meghatározásokat. Phaidroszról, elveszett énjéről, a következőket írja: “Nem, Phaidrosz nem vezetett rá sem a Minőségre, sem a Taóra. Útjával csakis az értelem nyert. Megmutatta, hogyan tágítható olyan elemek befogadásához, amilyenek korábban az ész számára megemészthetetlenek, vagyis irracionálisnak tetszettek. Márpedig ilyen irracionális elemek tornyosulnak fölélünk, és emésztetlenségünk teszi a huszadik századot rossz minőségűvé,

kuszává, zavarossá." A szerző Phaidrosznak, azaz elrabolt énjének javára írja a gondolkodásnak ezt a jótékony, manapság ugyancsak életmentő kitágítását. Nekünk, olvasóknak azonban arra a következtetésre kell jutnunk, hogy ez az én mégsem veszett el örökre. Könyvével ugyanis Robert Pirsig pontosan ugyanezt teszi.

*

A zen meg a motorkerékpár-ápolás művészete az egyetlen szépirodalmi mű, amely a dekonstrukciót elemző angolszász kritikai művekben rendszeresen feltűnik, sőt általában az egyetlen szépirodalmi mű, melyről ezek a könyvek szót ejtenek. *A zen meg a motorkerékpár...* a dekonstrukció *par excellence* műve lett az angolszász szépirodalomban. A kultúránkban mélyen gyökerező gondolkodásmód dekonstrukciójáról, újraértelmezéséről szól, és a nyugati kultúra alappilléreit képező igazságokat kérdőjelezi meg. Miért szorítja háttérbe a figurális nyelvhasználatot, a metaforikus gondolkodást az ész, a logika diktatúrája? Miért tornyosul a dialektika a retorika fölé? Miért teszünk egyenlőségjelet igazság és logika közé? E kérdések boncolgatása közben Pirsig a forrásokhoz, a preszokratikus filozófusokhoz jut, s műveik tanulmányozása ébreszti rá a gondolkodásmódunkban megkövesedett hagyományok eredetére, okaira.

"Mi másra is vall a kielégületlen modern kultúra csillapíthatatlan történelmi szükséglete, mire, hogy számlálhatatlanul szedegeti össze, gyűjti maga köré a más kultúrákat, mire az önemészítő ismeretszomj, ugyan mire is, ha nem arra, hogy elhagyta őt a mítosz, hogy elvesztette mitikus hazáját, a mitikus anyaföldet?" (Kertész Imre fordítása.) Ezek a szavak nem Pirsig regényéből valók, noha ott is elhangozhattak volna. Az idézet Pirsig nyilvánvaló szellemi elődjétől, Nietzschétől való, *A tragédia születéséből*. Különös módon Pirsig egyszer sem említi Nietzsche nevét, talán éppen azért, mert könyvéből annyira sugárzik gondolkodásának hatása. A filozófusok közül Nietzsche alakja tündöklik legfényesebben a dekonstrukció hőseinek panteonjában. Ő az, aki alapjaiban kérdőjelezte meg szellemi örökségünk érvényességét, ő az, aki a legmesszebbre merészkedett az általánosan elfogadott mítosz büvkörén kívül a valódi, az eredeti mítosz megelégségének reményében. Egy ilyen hatalmas vállalkozás azonban végzetes veszélyekkel járhat. "Válogatni csupán egyetlen emberfajta válogathat, mondta ki Phaidrosz. S annak neve, mire a mítoszt végképp lerázza, örült. A mítoszon kívülre kalandozás az örület útja... Az örület a mítoszt környező *terra incognita*", írja Pirsig a regényben. Pirsig követte mesterét a *terra incognita*-ra, és hasonló sorsra is jutott. Ám, mesterével ellentétben, neki sikerült

visszatérnie a nagy útról (jóllehet nem csekély áldozat árán), hogy beszámolhasson felfedezéseiről.

Könyvében Pirsig azt bizonyítja be, hogy a retorika megtagadásával a dialektika saját eredetét tagadja meg, ami nem más, mint a Nietzsche által emlegetett ősi, eredeti mítosz. Továbbá azt, hogy maguk a dialektikusok sem voltak képesek megszabadulni a figurális nyelvhasználatától. Keményen elítélték a retorikát, mert érezték, mennyire veszélyezteti az ész, a logika, a dialektika egyeduralmát. A legjobban azt ítélik el másokban, írja Pirsig, aminek hatásától mi magunk félünk. Platóntól napjainkig a filozófia megtagadta metaforikus, mítikus eredetét a ráció nevében. A logika kiszorította a lelket, a képzelőerőt a filozófiából, ugyanúgy, ahogy Nietzsche szerint kiszorította a dionüszoszi elemet a klasszikus görög tragédiából. "Egész modern világunkat az alexandriai kultúra hálója szövi körül, és eszményének a legkifejlettebb megismerőképesség birtokában levő, a tudomány szolgálatában tevékenykedő *teoretikus* embert tekinti, akinek Szókratész a mintaképe és az ősatya", írja Nietzsche. A szókratészi tanok szerint erény csak a tudásban van. Az erény és a Minőség kapcsolatának felfedezésével Pirsig arra mutat rá, hogy ezek a tanok mennyire félrevezették gondolkodásunkat az erény és a tudás fogalmának valódi értelmezésében. Az erény, a görög *areté*, nem egy külsőleg megállapított normarendszer alapján ítélandó meg, nem külső, hanem belső kötelék; az "önmagunk iránt érzett kötelesség" ad neki értelmet. Nem az etikai relativizmus, nem az abszolút igazságok, hanem csakis az ember adja hozzá a mértéket. Ez az, amit a retorikusok tanítottak, és ez Pirsig könyvének is legerőteljesebb tanítása.

*

Goethe *Erlkönig*-jének felidézése a könyvben baljósnak bizonyult; a versben elbeszélte történet azóta, sajnos, valósággá vált. A gonosz kísértet győzött: Chris ma már halott. San Franciscóban, egy rablótámadás során, leszúrták. Két hét múlva lett volna huszonhárom éves. Apja azóta már nem lakik Minneapolisban, s a motorkerékpáros utazásokat tengeri vitorlázásra cserélte fel. A minden ellenkező jóslat ellenére világsikert aratott könyvének tiszteletdíjából hatalmas tengerjáró vitorlást vett, melyet megtanult egyedül kezelni. A tengeri vitorlázásban az önmegvalósításnak egy új, tökéletesebb formáját vélte felfedezni. A vitorlázásnál a hangsúly még inkább a fortélyra tevődik át: a jármű teljesítménye szinte kizárólag az emberi hozzáértéstől függ. Az emberi tudás és a gép teljesítménye itt nem egészíti ki egymást, mint motorozáskor. Itt nincs gép. Itt csak szél, víz, vitorla és *areté* van. Valamint az a tudat, hogy az újrakezdés mindig lehetséges.

BÁN ZSÓFIA